

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

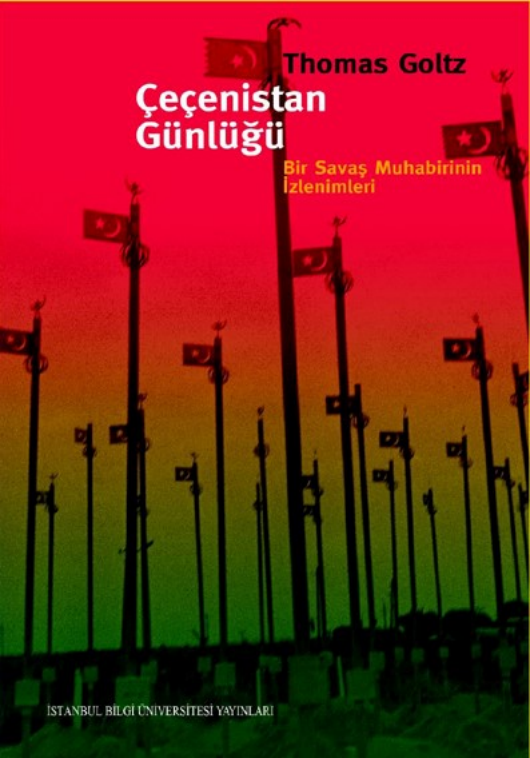
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



Thomas Goltz

Çeçenistan Günlüğü

Bir Savaş Muhabirinin
İzlenimleri

THOMAS GOLTZ

Thomas Goltz 1954 yılında Tokyo’da doğdu. New York Üniversitesi’nde Ortadoğu çalışmaları üzerine yüksek lisans yaptı. Goltz geçtiğimiz 15 yıl boyunca Türkiye ve çevresi başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesinde çalışmalar yaptı. Bu dönemde Goltz Ermenistan- Azerbaycan arasındaki Karabağ savaşı ve Abhazya - Gürcistan arasındaki çatışmalar sırasında savaş muhabiri olarak öne çıktı. Arapça, Türkçe ve Almanca başta olmak üzere 6 dil bilen Thomas Goltz Montana’da yaşıyor, Sovyet sonrası Gürcistan konulu kitabının çalışmalarını sürdürüyor. Yazarın *Kafkasya Üçlemesi*’nin ilk cildi olan *Azerbaycan Günlüğü* isimli bir kitabı daha var. Goltz ayrıca Berkeley, Princeton, Harvard gibi birçok üniversitede Ortadoğu ve Sovyet sonrası Kafkasya üzerine konferanslar veriyor.



THOMAS GOLTZ

ÇEÇENİSTAN GÜNLÜĞÜ

BİR SAVAŞ MUHABİRİNİN İZLENİMLERİ

ÇEVİREN MURAT BAŞDİNKÇİ

CHECHNYA DIARY

A WAR CORRESPONDENT'S STORY OF SURVIVING THE WAR IN CHECHNYA

© 2003 BY THOMAS GOLTZ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 106
DÜN-BUGÜN 6

ISBN 975-6176-23-7

KAPAK FOTOĞRAFI HEIDI BRADNER

BU KİTAPIN SONUNDAKİ ALBÜMDE YERALAN FOTOĞRAFLAR HEIDI BRADNER'A AİT OLUP,
İZİNSİZ KULLANILAMAZ.

1. BASKI İSTANBUL, EKİM 2005

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN SANEM KARAÇAM

KAPAK VE TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ

DÜZELTİ SAİT KIZILIRMAK

BASKI VE CİLT ŞEFİK MATBAASI

MARMARA SANAYİ SİTESİ M. BLOK NO: 291 İKİTELLİ İSTANBUL

TEL-FAKS: 0212 472 15 00 (3 HAT)

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Goltz, Thomas.

Çeçenistan Günlüğü / Bir Savaş Muhabirinin İzlenimleri / Thomas Goltz; çev. Murat Başdinkçi
p. cm.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 975-6857-54-4 (pbk.)

1. Chechnya (Russia)—History Civil War, 1994—Personal narratives, American.

2. War correspondents—United States—Biography. I. Başdinkçi, Murat. II. Title.

DK511.C37 G6519 2005

THOMAS GOLTZ

ÇEÇENİSTAN GÜNLÜĞÜ
BİR SAVAŞ MUHABİRİNİN İZLENİMLERİ

ÇEVİREN
MURAT BAŞDİNKÇİ

Gözlemci gözlemlediği şeyi etkiler.

Heisenberger'in Belirsizlik İlkesi'nin Özü

İçindekiler

- vii Harita: Rusya Federasyonu ve Çeçenistan Bölgesi
- viii Harita: Samaşki
- ix Teşekkür

- 1 GİRİŞ Çatıdaki Savaş Muhabiri

13 BİRİNCİ BÖLÜM

- 15 1 Altın Köprü
- 33 2 Haydut Bir Devleti Anımsamak
- 69 3 Karışıklık Başyapıtı
- 81 4 Samaşki: Geyikler Diyarı

89 İKİNCİ BÖLÜM

- 91 5 Kuşatılmış Konuk
- 103 6 Temas
- 115 7 Savaş Köpeği
- 129 8 Ava Giden Avlanır
- 139 9 Kuşatma ve Kurtuluş
- 149 10 Yürüyen Anneler, Keşişler – ve Mikiç

159 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 161 11 Kara Haber Tez Yayılır
- 169 12 Massivni Ubitzva v Samashk
(Samaşki’de Toplu Kıyım)
- 197 13 Tanık
- 207 14 Gdeje Front? (Cephe N’erde?)

227 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

229 15 Teselli Mükâfatı: Yaşam

243 16 Haksızlık Mağarası

259 17 Dağların Kanunu

273 18 Umut Adlı Bir Kasaba

289 19 Keder Sarrafı

301 20 Donmuş Ayaklar ve Kavrulan Bir Beyin

309 SONSÖZ Samaşki'ye Doğru Sendelemek

317 ALBÜM Heidi Bradner





Teşekkür

Bu kitabın oluşumunda katkısı olan pek çok insan var. Bu insanlardan kimilerinin ya adını asla öğrenemedim ya tam olarak hatırlamıyorum ya da burada ifşa etmek istemiyorum.

Listenin en başında bana karmaşıklığın ve zorbalığın had safhaya ulaştığı vakit kapılarını ardına kadar açan Hüseyin ve onun geniş ailesi yer alıyor. Bu çalışmayı görüp göremeyeceklerinden emin değilim, ama kayıtlara geçmesi için: Ussam, Şirvan, Hamit, Seylah, Sultan, Rana'ya, ayrıca İsa, Musa, Muhammed, Ali Komutan ve oğulları Osman ile Ömer, Ahmet Amaev ve burada adını anamadığım, ölü ya da diri, küçük Samaşki kasabasındaki tüm diğer dostlara *barkal*.*

Çalışmamın çoğunda tek bir kişinin yer almasına karşın, ulaşım, telefon, ve hatta dış macunu için dostlarımla ve meslektaşlarımla cömertliğine sık sık gereksinim duydum. Bu nedenle harikulade Lawrence Sheets'e, Elif Kaban'a, Robert Finn'e, Andrew Harding'e, Alexis Rowell'a, Colin Peck'e ve Sonya Mikiç'e, Stanley Greene'e, Natalie Nugayrede'ye, Rachel Danbar'a, Peter Burckhardt'a, Vanora Benett'a,

(*) Çeçence “teşekkür ederim” – ç.n.

ABC TV/Moskova'dan Steve Coppen'a ve elbette, en çok da, PBS/Global Vision'dan Danny Schechter'e teşekkürü bir borç bilirim. Mark Foley, Bill Holstein, Kevin Buckley, BBC'den Keith Kidder, Montana'daki Bill Campbell ile Teddy Yates ve bilhassa da, Londra'daki Jeannie Matthews'ın dahil olduğu medyadaki diğer yardımseverlere de. Çalışmanın müsveddesini okuyup eleştirilerini esirgemeyen Charles Frissell, Uta Gaedeke, Bob Mason, Judy Munchy, Cengiz Hançer, özellikle de Doktor Ewen Patterson'a. Hepinize tek tek teşekkür ederim.

Çeçenistan üzerine kitap yazan az sayıdaki dostumun ve meslektaşımın bu trajik meseleye içten bağlılığı rekabete yer bırakmıyor. Burada yalnızca bir bölümünden söz edeceğim. Tom de Waal ve Carlotta Gall'ün *Chechnya: A Small Victorious War/Çeçenistan: Kazanılmış Küçük Bir Savaş* (İngiltere 1997, ABD 1998) Çeçenistan'daki savaşla alâkalı batılı gazeteciler tarafından yazılan ilk çağdaş tarih derlemesi ve bu alanda yapılan en önemli tahlil ve etkin eser olmayı da sürdürüyor. Anatol Lieven'in *Chechnya: Tombstone of Russian Power/Çeçenistan: Rus İktidarının Mezar Taşı* (1998) hiç şüphesiz bugüne kadar yapılan en kapsamlı eleştirel çalışma ve temel okumadır. Sebastian Smith'in *Allah's Mountains/Allah'ın Dağları** (1998) ile Chris Bird'ün *To Catch a Tatar/Bir Tatarın Peşinde* (2002) savaşın 1994-96 yılları arasındaki başlangıcına yoğunlaşarak Kafkaslar'daki tecrübe-rini akıcı bir dille kaleme aldıkları iki önemli derlemedir. Savaşa-giden-kadınlar kategorisine Rus gazeteci Anna Politkovskaya'nın *A Dirty War/Kirli Bir Savaş* ve Fransız muhabir Anne Nivat'ın *Chienne du Guerre/Savaş Köpeği* (2001) adlı çalışmaları giriyor. Her ikisi de 1999'da yeniden hortlayan vahşeti cesaretle ele alan gazetecilik hikâyeleri. Vannora Bennett'in *Cry Wolf!/Uhyan Kurt!* (1998) daha ziyade Çeçenleri heyecanlı ve duygusal bir dille betimleyen bir çalışma. Scott Anderson'ın *The Man Who Tried to Save the World/Dünyayı Kurtarmaya Çalışan Adam* (1999) adlı kitabı ise hayatının çoğu (ve elbette bu nedenle de kitabın vurgusu) başka bir yerde geçmesine karşın, Çeçenis-

(*) Türkçesi Sabancı Üniversitesi Yayınları – ç.n.

tan'da kaybolan, Amerikalı yardım görevlisi Fred Cuny'nin yaşamı ve deneyimleri hakkında büyüleyici bir çalışmadır. Yo'av Karny'nin *The Highlanders/Dağlılar* (2000) adlı kitabı Ortadoğu'daki Çeçen diaspora cemaatine değin önemli bilgiler içeriyor.

Düşünüş tarzımı etkileyen (veya beni konuşma yapmaya davet ederek dolaylı olarak destekleyen) akademik kurumlar ve bireyler arasında Berkley'den Ned Walker, Mount Holyoke'tan Stephen Jones, Washington'daki Johns Hopkins'ten Fred Starr ile Charles Fairbanks, ayrıca Amerikan Dış İlişkiler Komitesi idari müdürü Ken Jensen yer alıyor. Her biri bana Çeçenistan ve Kafkasya'da süregiden dram hakkında Casper, Billings, Boise, Little Rock, Louisville, Tampa, Salt Lake, Rochester gibi Amerika'nın ana merkezlerinde (ve daha pek çok ilde) çıkan yazıları gönderdi. Paul Henze Kafkasya hakkında yayınlanmış ya da yayınlanmamış pek çok yazısını benimle paylaştı ve Benningsonlar ve Moşe Gammon gibisinden kanaat önderlerine yönlendirdi. *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame/Milliyet, Milliyetçilik ve Sovyetler Birliği Döneminde ve Sonrasında Yaşanan Çatışmalar: Sakıncalı Arzular* alt-başlıklı klasik çalışmasında ele aldığı eski SSCB'deki etnik çılgınlık çalışmalarına yaptığı önemli katkıdan dolayı Valeri Tişkov'a ve ayrıca müspet Sovyet milliyetler politikası sürecinde *The Affirmative Action Empire/Pozitif Ayrımcılık İmparatorluğu* adlı çalışması yayınlandığı andan itibaren akademik bir kaynak hâline gelen Terry Martin'e de büyük bir minnet borcum var. Değinmem gereken diğer yararlı çalışmaların başında Ben Fowke'un *Russia and Chechnya: The Permanent Crisis/Rusya ve Çeçenistan: Daimi Buhran* (2000), Robert Seely'nin *Russo-Chechen Conflict 1800-2000/Rus-Çeçen Savaşı 1800-2000* (2001), ve ayrıca sırf Kafkasya üzerine yaptığı çalışmaların kaynakçası bile bir cildi doldurabilecek usta kalem Ron Suny'nin kaleme aldığı çeşitli makaleler ve kitaplar geliyor.

Sonra Northwestern University'de sosyoloji profesörlüğü yapan Georgii Derlugian var ki, ona sadece öngörülerini benimle paylaştığı için değil, beni Çeçenleri salt cesur savaşçılar olarak değerlendirme ro-

mantikliğinden kurtarıp, onların kendilerine özgü trajedilerini devlet kurma ve (kendi kendini) yok etme gibi daha geniş bir sosyolojik bağlamın parçası olarak algılamamı sağladığı için de bilhassa teşekkür etmem gerekiyor. *New Left Review* türünden süreli yayınlardaki bir dizi fevkalâde makalede öne sürdüğü ve yakında kitaplaşacak olan savının temeli, Çeçenlerin bağımsızlık girişiminin SSCB'nin çökmesinden *dolayı* daha başlangıçtan başarısızlığa mahkûm olduğu ve isyankâr Çeçenistan'ın Çeçen-Rus zıtlaşmasını büyük Soğuk Savaş kapsamındaki bir ve-killer savaşına* dönüştürebilecek dış bir gücün himayesi altında bulunmadığı olgusudur. Onun yerine, acımasızlaşan ve aldatılan Çeçenler bir ulusal toplum olmaktan ziyade bir dinî grup olma sürecine geri dönüyorlar – hem de Çeçen Devlet Başkanı Cehar Dudayev'in on yıl önceki milliyetçi hedeflerinden ziyade, Usame bin Ladin'in de bağlı olduğu Vahabi mezhebinden esinlenmiş bir dinî grup olma yolundalar.

Üstte Çeçenistan'ın merhum devlet başkanından söz etmişken Rusça ve Çeçence isimlerde geçen harflerin münasip çevirisi hakkında kısa birkaç söz söylemek yerinde olur. Yazın alanında, okuyucu, Dzhokhar'dan tutun da Djohar'a, Jokhar'a ve hatta Johar'a kadar pek çok çeviriyle karşılaşacaktır.* * İngilizce söylendiğinde ismin okunuş şekli-

(*) Vekiller Savaşı, Soğuk Savaş sistemi dahilinde iki süpergücün doğrudan birbiriyle savaşmak yerine daha az zayıt verecekleri başka coğrafyalara kaydırdıkları dolaylı savaşa işaret eder. Örnek: Afganistan-Sovyetler Birliği'nin arasındaki savaşta sözde Ladin'in de dahil olduğu mücahitlerin Kızıl Ordu'ya karşı genelde ABD özelde Batı kutbu tarafından silâh ve mühimmatla desteklenmesi – ç.n.

(**) Yazar önemli bir noktaya değiniyor. Bu kitabın çevirisinde benzer bir harf çeviri yöntemi uygulanmış ve Goltz'un İngilizceye en uygun bulduğu Djohar yerine, örneğin, Türkçeye en uygun düştüğü Cehar çevirisi kullanılmıştır. Yine kitapta geçen pek çok köy, kasaba, kent isimleriyle kişi ve kahraman adları da belirli bir kurala uyarak Türkçeleştirilmiştir. Örneğin, Rusçanın İngilizceye çevirmiyazısında yan yana geldiğinde “ş” sesi veren “sh” harflerinin yerine Türkçe “ş” harfi (Samashki yerine Samaşki ya da Mashadov yerine Maşadov gibi); “h” sesi veren “kh” harfleri yerine “h” (Mikhail yerine Mihail ya da Gamsakhurdia yerine Gamsahurdia gibi); ve nihayet, “ç” sesi veren “ch” harfleri yerine “ç” (Gorbachov yerine Gorbaçov ya da Mikich yerine Mikiç gibi) kullanılmıştır. Bu ve benzeri harf çevirilerine kitabın Türkçe telâffuzunda akışı bozmamak koşuluyla pek çok defa başvurulmuş, ancak örneğin, Washington veya Chicago gibi İngilizce kent isimleriyle Sheets gibi kişi adları oldukları gibi bırakılmıştır – ç.n.

ne en yakın olduğundan en sık kullanılan şekliyle, Djohar'ı, tercih ettim. İbrahim ve Muhammed gibi yaygın olarak kullanılan diğer Müslüman adları Çeçencede (ya da Türkçe veya Arapça'da) telâffuz edildiği haliyle kullanılmış ve yumuşak h noksanlığından ötürü g sessizini koyan – örneğin, İbragim ve Mugammad/Mogammed – Rusça'dan İngilizce'ye aktarılması tercih edilmemiştir. Zira bu “Henry” adını “Genry” diye yazmakla koştur bir şey olurdu.

Son olarak, bu kitabın tamamlanmasında benimle birlikte aşırı bir sabır gösteren yazınsal temsilcim Diana Finch'e ve de editörüm ve yayıncım Peter Wolverton'a teşekkür etmek istiyorum. Tahminime göre, utanarak söylüyorum, ama müsveddenin nihai halini teslim etmekte tamı tamına yedi yüz gün gecikmiş bulunuyorum.

Bunun nedenleri, sanırım, kitabı okuyan herhangi biri tarafından kolayca anlaşılacaktır. Samaşki ve Hüseyin'in hikâyesini kaleme almak oldukça zahmetli bir süreçti.

Dilerim ki bu kitap onu ilgilendiren herkesin zahmetlerine değermiş olsun.

Giriş

Çatıdaki Savaş Muhabiri

Batı Çeçenistan'da çamurlu küçük bir kasabada iki katlı bir apartmanın üst katında, çamuru balçığa dönüştürecek ve kasabayı un ufak edecek hava saldırısı için beklerken, yurdumdaki TV seyircilerinin ve gazete okuyucularının ibret alacakları umuduyla, yaban ellerde yabancı insanların arasında yapılan zâlimliği izlemek ve aktarmaktan ibaret olan yaptığım işin niteliğini düşünmeye başladım.

Bir savaş muhabiri ve kuramsal olarak aşırı bir tehlike içinde olan bir kişiydim. Üzerinde bulunduğum bina, kasaba camiinin minaresi dışında çevrede bulunan en yüksek yapıydı. Dolayısıyla, o gece kasabayı vurması beklenen hava saldırısı için en belirgin hedefti. Üst kısmına mikrofona yerleştirilmiş bir kamerayı tripodun üzerinde taşıdığım pilotlarla topçuların beni silâhlı bir adamla karıştırma olasılığı yüksekti. Zira donanımım pek çoklarının söylediği gibi dürbünlü bir geri tepmesiz tüfeğe benziyordu. Eğer gergin bir Rus havacısı olsaydım, ben de kendime ateş ederdim.

Ülkeye varmamdan hemen önce dört gazeteci Çeçenistan'da çoktan öldürülmüştü bile. Kaybolduğu bildirilen diğer üç gazetecinin ise ben oradayken öldüğü tahmin ediliyordu. İkisi bir St. Petersburg

gazetesindendi; üçüncü bendim. İki yıllık savaşı izleyen Rusya ve Çeçenistan arasında savaşla barış arasında gidip gelinen diğer iki yıl boyunca ve bu kitabın yayınlandığı tarihe kadar devam eden savaş dönemi sırasında, Rus Kuzey Kafkasya'sının bu mahvolmuş diyarında, sayıları ölümün kanlı kovalarında yalnızca bir damla olsa da ve yıkım silâhlı ya da silâhsız bütün oyuncularını ziyaret etse de çok daha fazla gazeteci hayatını kaybetti.

Bazı insanlar hayati tehlikenin söz konusu olduğu işlere giren gazetecilerin cesur olduğunu düşünür. Ben artık öyle düşünmüyorum. Ölümün görüntülerini çekmeye çalışırken ölseydim, şu anda söyleyeceğim, bu yaptığım işi cesaret olarak açıklayacak kişinin benden daha budala olduğu olurdu. Yo, ölümü çekmeye çalışırken ölseydim, mezar taşıma şunun yazılmasını isterdim *Kendisine hediye edilen yaşamı ölüme çok yakın olmaya çalışırken heba etti.*

Bir gazeteci olarak sadece bir “hikâye” elde edebilmek için, söz konusu hikâyenin yayımlanmayacağını bildiğim zamanlarda dahi, tehlike içinde –ve aptalca– yaşadım. Bu örtük ölüm dürtüsünün en saçma örneği, 1993'te Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ile çöküntüden dolayı haber geçmenin olanaksız hale geldiği Batı Gürcistan'daki kuşatılmış Suhumi kentinde takılmamdı. Sessizliğimin nedeni elektriklerin kesik olması ve çalışan bir telefon hattının olmamasıydı. E-posta, İnternet, cep telefonu ve nihayet doğrudan video up-linklerinin kullanıldığı medya çağı henüz başlamamıştı.

Yazılı basın için savaşı takip edenlerin işi, hâlâ, nispeten daha kolaydır. Merminin binaya isabet edip etmediğini anlamak için görmen gerekmez; çığlıklar son bulana kadar sığınakta bekleyebilirsin. Burada haftalardır fareler gibi yaşamakta olan insanlarla söyleşiler yapabilir, ekşimiş ter ve idrar kokusu ile korkuyu fevkalâde ayrıntılı açıklayabilirsin. Öznelerinden söyleşi yapmak için ışığın daha iyi olduğu bir yere adım atmalarını istemezsin.

Televizyon gazetecilerinin yaptığı ise şudur – aşikâr bir neden-

den dolayı, görüntü her şeydir. Denemeli ve vuranla vurulana mümkün olduğu kadar yaklaşıp ışıklandırmanın doğru olduğundan emin olmalısın. Daha da fazlası. Savaş kameramanı olarak çatışmaya daima hazırsındır, çatışmanın gerçekleşmemesi seni neredeyse hayal kırıklığına uğratar. Çok azı kabul etse de, en çok umulan şey kameranın önünde birisinin gerçekten ölmesidir, zira bu çok cazip bir malzemedir.

O soğuk ve ürkütücü gece tam da benzer bir durumla karşı karşıya, Batı Çeçenistan'da karanlık küçük bir taşrada bir çatının üstünde duruyor, birkaç haftadır birlikte yaşamakta olduğum insanları az sonra ziyaret edecek olan ölüm ve yıkımın kâfi derecede görüntülerini çekip mesleğimi ilerletmek için hayatımı tehlikeye atıyordum, hepsi “hikâye” içindi.

Kasabanın adı Samaşki'ydi. Çeçen dilinde “geyikler diyarı” anlamına geliyordu. Talih onu Rus gaddarlığının en tanınan sembolü haline getirdi. Dışarıdakilerin çoğunun “ilk” Rus-Çeçen Savaşı adını verdikleri olaylar esnasında yakıp yıkan Rus kuvvetleri kadın erkek çoluk çocuk demeden iki yüz kadar Samaşkiliyi katlettiler. Samaşki bu konumunu neredeyse beş yıl sürdürdü, ta ki keder cephesi statüsü yakınlarındaki Alxan Yurt kasabası tarafından ele geçirilene kadar. Alhan Yurt kasabası “ikinci” Rus-Çeçen savaşı esnasında çok daha zâlim nedensiz cinayet dalgasına maruz kalmıştı.

Aslında, pek çok Çeçen “birinci” ve “ikinci” savaşlar arasında herhangi bir ayrım gözetmez. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bugüne kadarki dönemin tamamına Rusya'yla nicedir devam eden soğuk, serin, ılık ve sıcak çatışma gözüyle bakar, Çeçenleri yeryüzünden silme girişiminin, neredeyse her 50 yılda bir tekrarlanan, en son halkası olarak tanımlarlar.

Tek kelimeyle, soykırım.

Bu bakış açısına katılıp katılmadığımdan emin değilim, ama çoğu Çeçen'in inandığı budur. Hem 100,000'in üzerinde sivil ve savaşçının öldüğü hem de hayatta kalanların tamamının mülteci olmaya zorlandığı veya viraneye çevrilmiş kentlerinin, kasabalarının ve köylerinin harabelerinde münzevi bir hayat yaşamaya mecbur bırakıldıkları, ge-

çen on yıl içerisindeki toplumsal tecrübelerine bakacak olursak, böyle bir şeye inandıkları için onları suçlamak haksızlık olur. Veya bütün bunları yaşamışken, 11 Eylül sonrası dünyamızda, El Kaide tarzı bir İslâm anlayışının imâ ettiği her şey bağlamında, buna doğru yavaş yavaş kaymalarından dolayı onları kınamak zordur.

Samaşki'ye ilk kez 1995 Şubat'ının ortasında geldim, kendimi öyle kolay tanımlanamaz bir yerde buldum ki, ilkin orada kalmakla ilgili ciddi şüpheler duydum. Bana tayin edilen görev ABC'nin *Nightline*'ı (*Gece Hattı*) için "Çeçen ruhu" üzerine tek-kişilik bir televizyon belgeseli çekmekti, silâhsız Çeçenleri Rus ordusunun kudretine karşı direnmeyi sürdürmeye iten güdünün ne olduğu üzerine bol görüntülü bir inceleme yapacaktım. O vakit Çeçenistan'da bulunan diğer yabancı muhabirlerin hemen hemen hepsi, dikkatini başkent Grozni'ye vermişti. Ama ben burada, harekette elli kilometre kadar ötede, yağmur yağmadığı zamanlarda dahi boydan boya çamur içinde gözüken, başıboş dar yolların uzandığı surlarla çevrili bir araziden oluşan büyükçene bir taşraya saplanıp kalmıştım. Orada kaldım, zira bir şekilde haberin duvarın üstünde yazılı olduğunu sezmiştim. Savaş Samaşki'ye de *gelecek* ve ben elimde kameramla, onu karşılamak için orada olacaktım.

Hâlâ Çeçen Devlet Başkanı Cehar Dudayev'e sadık kuvvetlerin kontrolü altındaki küçük çıkıntılı bir bölgede bulunan Samaşki, Grozni'ye giden ana demiryolu hatlarını kuzeyden ve batıdan denetiminde tutuyordu. Bu nedenle, Rus kuvvetleri için açık bir hedefti. Rus kuvvetleri yavaş ama emin adımlarla kuzey Çeçenistan'ın çorak tepelerini asilerden "temizliyor," onları Dudayev'in son direnişini yapmak üzere seçtiği güneye doğru uzanan dağlara doğru sürüyorlardı.

Planım kasabada birkaç gün kalmak, halktan bazı kişilerle tanışmak, birkaç görev için dışarı çıkmak ve kasaba viraneye dönmeden önce oradan kurtulmaktı. En iyi ihtimalle, kurtulma kısmını yok etme vuku bulduğunda tamamlayacaktım. Televizyon işinde buna "bam bam" denir.

Oysa 1995 Şubat'ı ve ardından Mart'ı boyunca, Rus ordusu belgeseli tasarladığım zamanda bitirmeme pek de yardım edecek gibi görünmüyordu. Doğru, kasabanın çevresi pek çok bomba yemişti, ama bunlar genellikle hayli ötede, geceleyin olan bombalamalardı ve pekâlâ çekmeye uygun değillerdi: Muazzam “sesler” duydum – *BO-OM!* diye bombalar geliyor ve uzaktaki ormandan ağır makineli tüfek ateşi açılıyordu *BrrITT BrrrITT*. Fakat belgesel görüntüsü açısından kayda değer pek bir şey yoktu: Bütün geceyi kuşatan jetlerin ince tiz sesleri, hayli uzakta olan çepeçevre bir parlama veya muazzam bir patlamanın âni parıldamasıyla, ara sıra yarıda kesiliyordu. Fizik kanunlarından ötürü, bu ışıklar pek nadiren eş-zamanlı olan sesler idiler ve bu nedenle televizyonda yayınlamak için elverişli değillerdi.

Uçaklar ve helikopterlerle yapılan gündüz saldırıları da bir halta yaramıyordu. Pilotlar ve topçular kasabanın benim olmadığım kısımlarına saldırma alışkanlığındaydılar veya (daha akıllı insanlar kaçıp buldukları ilk sipere saklanırken) ben yaklaştığımda kamera menzilin dışında kalıyorlardı. Kendi başarısızlığım için Rusları asla suçlayamam. Bir defasında, helikopterler gerçekten de kafamın üzerinden füzelerini ateşlerken, o kadar korkmuşum ki helikopterler menzilimdeyken kamerayı aşağı çevirip, saklanacak bir yer ararken çamurlu zeminde sallanan ayaklarımı çekmişim. Bir keresinde de helikopterler şarj cihazım arızalıyken saldırma yüzüzlüğünde bulundular, ben aygıt onarılıp piller yeniden şarj edilene kadar beklemeye mecburken.

Mesleki açıdan bütün bunlar gayet rahatsızlık vericiydi. Ama kişisel açıdan oldukça memnundum, zira, günler haftalara döndükçe yabancısı olduğum kasaba halkı (ve savaşçılar) tanıdık ve sonra ahbap, tedarikçi ve koruyucu – yani insan oldu. Ve belki ben de onların gözünde, başka bir bencil gazeteciden ziyade, bir insan olmaya başladım.

İlk başta üç erkek kardeş ev sahipliğini üstleniyordu – İsa, Muhammed ve Musa. Gerçekte, hiçbirisi savaşçı değildi, ama Rus askerlerinden mermi, el bombası ve hatta kara mayınları satın alarak dava ya kendi hallerinde katkıda bulunmaya çalışıyorlardı. Değiş tokuş aracı sıklıkla alkoldü ve votkaya çamaşır suyu katmaktan geri kalmıyor-

lardı. Bu güya askerlerin daha da fazla votka istemelerine neden oluyor, ama körlüğe yol açıyordu.

Biraderler aracılığıyla kasabadan, sivil ve militan, pek çok kişiyle tanıştım. Sivillerin içinde Vaha gibi adamlar vardı, bu, Rus asker kaçaklarından silâh tedarik etme konusunda da uzman olan oralı bir şarküteri işletmecisiydi; Ruslan, Moskova sirkinde bir cambazdı, aslında çatıdan gözcülük de yapıyordu; nihayet Musa, bir terziydi, elbise dikim yeteneklerini daha değişik kullanıyordu: Kalaşnikov şarjörlerini tutması için eski bez parçalarını dikip yelek haline getiriyordu; böylece hem fişeklik hem de fukaralar için ince ceket oluyordu. Toplantı yerleri Alhazur isimli oralı bir demircinin eviydi.

Vaktiyle, bu adamlar (ve oğlanlar) Moskova tarafından “ayrılıkçı haydut çeteleri” diye damgalanmıştı, onlar kendilerini “özgürlük savaşçısı” veya Çeçenistan’ın bağımsızlık savunucuları diye adlandırırsalar da. Neredeyse yedi yıl sonra, bugün, hemen her Batılı beyinin korku lopunun içine iyice yerleşen Usame bin Ladin kavramıyla, büyük ihtimalle “Müslüman teröristler” diye adlandırılacaklar. Çeçenistan’da vuku bulan gelişmelere bakılacak olursa –başlıca umutsuzluk ve bir sürü dış aktörü içeren çok daha büyük bir senaryoda yalnızca piyon olarak kullanıldıklarını derinden kavrama bilinci ile– en azından bazılarının 11 Eylül 2001’den önce Afganistan’daki El Kaide eğitim kamplarına veya 18’i kadın 50 kadar intihar bombacısı Çeçen’in 750’den fazla izleyicinin hıncahınç doldurduğu bir tiyatroyu zaptettiği, 2002 Ekim’inde Moskova’daki feci rehine krizine katıldıklarını tahmin etmek için hayal gücünü fazla zorlamak gerekmez. Samaşki’deki ahbablarımdan herhangi biri o tiyatrodaki, siyahlar giymiş ve İslâm adına intiharı göze almış mıydı? Bilmiyorum ve inanmak da istemiyorum. Ama ümitsizliğe sürüklenmiş insanların önünde sonunda her şeyi yapabileceğini öğrendim.

İlk tanıştığımızda, Samaşki garnizonu toplumun her kesiminden gönüllülerden oluşturulmuştu ve bu insanları motive eden tek bir gaye vardı: Rus ordusunu çamurlu küçük kasabalarından uzak tutmak. Bu olsa olsa patates tarlalarını ekmek ve mahsullerini toplamakla ilgiliydi. İslâm’la hiçbir alâkası yoktu.

Yerel direnişin gayri resmî önderi kırk-altı-yaşında Hüseyin isimli bir çiftçiydi, içinde pek çok çelişki barındıran, çağdaş bir *Nohçi* veya Çeçenlerin kendi kendilerine verdikleri, hiç de Rusça olmayan ismini kullanacak olursak, *Nohçi Mot* olmanın tarihsel yükünü temsil eden bir adam. Hüseyin, fersahlarca ötede, Rus Kuzey Kafkasya'sında ki atalarına ait olan anayurdunun beş bin kilometre kadar doğusunda, Orta Asya'daki Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde doğmuştu. Bunun nedeni gayet basitti ve Çeçen ruhunu anlamanın temeliydi. 23 Şubat 1944 gecesi, Sovyetlerin kışın dondurucu soğukunda Hitler'e karşı başlattığı karşı-saldırı doruk noktasındayken, Josef Stalin Çeçen nüfusunun tamamını Nazi *Wehrmacht* ile işbirliği yapmakla suçladı ve Çeçenleri ülke içinde sürgüne gönderdi. *Vysl*, yani Deportasyon, akla gelecek en zorba yöntemlerle yürütüldü: Aileler toplanıp yük vagonlarına tıktırıldı ve doğu istikametine kah Orta Asya'ya kah Çin sınırına gönderildi. Yarısı yoldayken öldü ve hayatta kalanların tümü "neredeyse-soykırım"dan arda kalan ruh yaralarını sonraki kuşaklara aktardı. Hüseyin'in üç çocuğundan biri olan, Ali isimli bir oğlan, o "Gün"de doğma talihsizliğini gösterdi ve doğum gününü kutlamasına asla izin verilmedi.

Anayurdunda savaşın patlak verdiği söylentileri çıktığında Hüseyin Kazakistan'dan geri dönmüştü. Bir kamyon dışında, sahip olduğu bütün çiftlik öteberisini derhal satmış, karaborsadan silâh satın alıp Samaşki'ye doğru yollanmıştı. En küçük kardeşi Ussam (karısı ve iki minik çocuğu çoktan Samaşki'ye gelmişti), kuzeni Şirvan (Sovyet dönemi askerlik görevinde, o ve diğer iki Çeçen arkadaşı nükleer savaş başlıklarını yüklemekle görevlendirildiğinde, kapıldığı ilik kanseri yüzünden iki kez tedavi görmüş bir kitap kurdu – diğer iki adam ölmüştü); Şirvan'ın kayınbiraderi Hamit (kendi tarafınızda olmasını karşınızda olmamasını isteyeceğiniz huysuz ve sıırım gibi bir çoban); bir şekilde Hamit'le akrabalık bağı varmış gibi gözükten Seylah isimli yirmi beş yaşlarında hoş bir delikanlıyla sürekli kahkaha atıp şaka yapan heybetli ve bir o kadar da neşeli olan bir adam (ve, elbette ki, ilk zayıf) Ali, Hüseyin'le birlikte gelmişti. Bahsedilmeyen bir tek Hüseyin'in

erkek yeğeni Sultan kaldı, babasının savunmacılık görevini yerine getirmekte olan ceylan gözlü bir gençti. Babası geçirdiği bir karaciğer ameliyatından sonra yatalak olmuştu.

Peşlerinde ben olduğum hâlde, bu küçük grup Samaşki'yi çevreleyen patates tarlalarına tanksavar mayınlar döşedi, yollarda devriye gezdi ve Rusları Grozni'ye ulaştırmak üzere yola çıkan, cephaneyle hayli yüklenmiş bir zırhlı treni yolundan alıkoymak için demiryolu köprülerini havaya uçurdu. Kasabayı aralıksız saldırılarla taciz etmekte olan zırhlı birlikleri uzaklaştırmak başlı başına bir faaliyetti. Bu, az bir cesareten fazlasını gerektiriyordu: Kalaşnikov tüfeklerine ek olarak, Hüseyin'in cephaneliği tek bir ağır makineli tüfekten ibaretti ki, sırf onu çeşitli mevzilere bir el arabasıyla taşımakla görevlendirilmiş adamları vardı. Cephane pek kıt olduğu için, her bir mermiyi bizzat Hüseyin yüklüyor ve otomatik ateşi asla kullanmıyordu. Sırf, silâhı civarda dolaştırarak, sahip olduğundan çok daha fazla adam ve donanımına sahipmiş izlenimi veriyordu, biz patates tarhlarındaki sık çalılıklara saklanırken, bir defasında, her biri diğerini düşman sanan, iki Rus birliğini birbiriyle çatışmaya bile zorlamıştı.

Bunlar gündüzleri yapılanlardı. Akşamları, ben de çevremdeki herkesin yaptığını yapıyor: Uyumak için Hüseyin'in evinin bulunduğu puslu, çamurlu sokaklardan geri dönmeden önce Alhazur'un oturma odasında bardaklarca çay içerek ve ardı ardına sigara tüttürerek vakit geçiriyordum. Uzaktaki mevzilerden her gece gelen gürleme sesleri, patlamalar yanı başımızdaymışçasına pencereleri takırdatıyor ve titretiyordu. Birkaç gün sonra, kişi geceye özgü yayılım ateşine alışıyor ve patırtı odadaki diğer adamların horultularından ayırt edilmesi neredeyse olanaksız –yahut en azından artık rahatsız etmez– bir hal alıyordu.

Evet, birkaç hafta sonra, Samaşki benim için sıradan bir kasa-ba haline geldi, gayet alışılmış insanlarla dolu, geçmiş, adı ve hatta za-afları olan insanlarla. İlkin belli belirsiz, ama her geçen gün daha artarak, dikkatimi savaştan Samaşki'li insanlara doğru çevirmeye başladım. Çiftçileri mahsullerini ekerken ve okul olmamasına karşın, çocukları ders çalışmaya uğraşırken çektim. Pazardaki bayanların ne de-

mek istediğini anlamaya başladım ve camide cemaatin hep birlikte kıldığı namazları ve ardından gelen kaçınılmaz tartışma gruplarını kaçırmamaya özen gösterdim. Sonunda tasarım hakkında farklı düşünmeye başladım. Thornton Wilder* kendinden pek bir hoşnut olarak Grovers' Corners'tan klasik bir oyun çıkarabiliyorsa, Samaşki için aynı ben de yapıp *Kasabamız*'ın gerçek zamanlı bir Çeçen versiyonunu neden hazırlayamayacaktım ki? Televizyon için sıkıcıydı – ama farklı olacaktı, derin anlamlı bir şey.

Yine de, olur da Rus ordusu nihayet nicedir ettiği kasabayı yerle bir etme yeminini yerine getirmeye karar verir diye konumumu korumaya da mecburdum. Bu, Hüseyin ve adamlarıyla birlikte kasaba çevresinde geçirdiğimiz o ürkütücü günlerle Alhazur'un kahvehanesinde sıradan-halkla geçen gayet enteresan akşamlardan sonra, gecelerimin, bana yiyecek, barınak ve arkadaşlık eden o aynı insanların ölümünü ve kasabanın – *kasabamızın* viraneye dönmesini kaydetmek için genellikle bir damın üstünde bekleyerek geçtiği anlamına geliyordu.

Bu dramatik, abartılı ve hastalıklı gibi gelebilir ve öyle de, ama durum bundan çok daha vahimdi. Beraber olduğum insanlar hayatlarının içine girmeme izin vermişti, böylece eylemlerini belki de daha geniş anlamda haber yapabilecektim. Anlaşmamızın yazılı olmayan kısmı suydı: Gerçekleştiği takdirde gerçek vahşeti kaydetmek zorundaydım. Samaşki'ye dikkati çekmenin ve böylece bir şekilde Amerika ve dünya kamuoyunu harekete geçmeye ikna etmenin veya Moskova'yı Çeçenistan'daki mezalimden vazgeçirip son verme hususunda etkilemenin tek yolu, izleyicileri dik oturtup, “Yo! Yo! OLAMAZ!” diye bağırtacak derecede dramatik olan görselleri onlara ulaştırmaktı.

Gazeteci haberinin hakikaten de etki ya da sonuçlarının olabileceğine –dünyayı değiştirmek– inanmaya devam ettiği sürece, içinde bulunduğu durumun belirgin olmayan tutarsızlık ve tehlikelerine katlanır. Problem haberi yapan kişinin kendi hayatını –ve daha da geniş olarak

(*) Thornton Wilder (1897-1975). Amerikalı oyun ve roman yazarı. *Kasabamız* adlı konusu olmayan piyesinde gerek yaşayanlara gerekse ölümlere yer veren bir kasabanın günlük yaşantısından kesitler sunar – ç.n.

çevresindekilerin hayatlarını– pek de öğretmek veya aydınlatmak için değil *eğlendirmek* için riske attığını anladığı anda meydana çıkar.

Azap verici mi? Evet. Gerçekçi mi? Kesinlikle: İşte bu yapımcıların “fevkalâde çekim” diye tanımladıkları şeyin ta kendisidir.

Bu gibi bir düzenden çıkarılacak ders nedir?

İnsanların dünyanın her tarafındaki isyancıları harekete geçiren tamamen çelişkili ilkeye hâlâ inandıkları ve lhasıl, özgür olmak uğruna ölmeyi arzu ettikleri – ve bunu televizyon ekranlarında yapmaktan da oldukça memnun oldukları mı?

Bu kitabı yazmak neredeyse on yılımı aldı, zira hem anımsamak istemeyeceğiniz kadar üzücü hem de pek fazla kişi ve olayla ilgili: Savaş-ki katliamı, Hüseyin, Çeçenistan, Rusya, milliyet, savaş, gazetecilik, çağdaş dikizcilik macerası, aşk, nefret, hıyanet, bağışlama ve daha bir sürü diğer konu. Ama bu kitabın *olmadığı* belirli şeyler de var. Bu kitap, örneğin, Çeçenistan, Rusya, Kafkasya tarihi veya Sovyet milliyetler politikası değil – yine de içeriğin anlaşılabilmesi için, bütün bu konularla ilgili yeterli miktarda olduğunu umduğum bilgiler de ekledim ki her nevi bilgiyi içeren bir Akı Karışmışlar Kılavuzu vazifesi görsün.

Bu kitabın *olduğunu* sandığım şey, büyük ölçüde bir insan tarihindeki karışık ve nahoş bir zamanın anlatısı. Bu zaman Sovyet-sonrası Rusya Federasyonu’ndan bağımsızlığını sağlamaya çalışan kendine-has Çeçen Cumhuriyeti’ndeki küçük bir kasabada yaşanan çatışmalarla tanımlanıyor. Ama yalnızca çatışmalarla da sınırlı değil. Savaş o zaman ve mekânda beliriveren kusurlu bir dış saha habercisinin sisli merceğinden görüldüğü haliyle ele alınıyor.

Hüseyin’le kurduğum irtibat kendim ve gazeteciliğe bulaşmış diğerleriyle ilgili birçok sayıda rahatsız edici soru sormama yol açtı, bilhassa savaş ve kriz alanları ve zamanlarıyla ilgili sorular. Sorulması gereken başlıca soru şu olmalıdır: Bir gazetecinin öznesine karşı sorumluluğu nedir? Gazeteciler sırf gördüklerini kaydeden tamamen tarafsız araçlar mıdır? Veyahut gazetecilerin tehlikeli anlardaki varlık-

ları insanların her zamankinden farklı davranmasına mı yol açıyor ya da gazeteci orada hiç olmasaydı da aynı davranışlarda bulunurlar mıydı? *Söz konusu hikâye* hikâyeden öte bir şey olduğunda – yani hayatın *ta kendisi* olduğunda ne olmaktadır? Gözlemci gözleneni ne zaman etkiler?

THOMAS GOLTZ
2003, Livingston, Montana

BİRİNCİ BÖLÜM



1

Altın Köprü

Yavaşça yürü ve ben sana herhangi bir şey sorduğumda sadece ‘*Da*’ de – anladın mı?

“*Da*,” dedim.

Son iki saattir rehberim ve yol arkadaşım olan İsa bana baktı ve kıkırdadı. “Şimdiden korkmaya mı başladın?” diye sordu.

“*Da*,” diye dürüstçe cevapladım. “Fakat, işin doğrusu, sadece senin dediklerini uyguluyorum.”

İsa’nın yanakları titredi ve koca göbeği gülmek isteğiyle şişti elinde olmadan. “*Hah hah ha!*” diye kıkırdadı, nefesini tutmaya çalışırken. Aslında o kadar da komik bir şaka değildi, komik olsaydı bile gülmek için uygun bir zaman değildi. Savaşın sürdüğü Çeçenistan’a ulaşmak için kanun dışı geçeceğimiz *Zalota Most*, ya da Altın Köprü’ye giden, Bakü-Rostov karayolunu yarılamiştık. Soğuk, korku ve sonunda her ne olursa olsun yapmaya karar verdiğim, ne yapmakta olduğumu düşünerek geçen uykusuz birkaç günün uyuşukluğu hâlâ üzerimdeydi.

1995 Şubat’ıydı, köprü Azerbaycan-Rus hududundaki yegâne sınır mevziiydi ve bir yığın çelişki içeriyordu. Başlangıçta Moskova,

Bakü'yü Çeçen savaşçıların ve destekçilerinin Çeçenistan'a geçmesine göz yummakla suçlamış ve köprü bir ay önce resmen kapatılmıştı. Yine de, köprü gayri resmî olarak açık kalmaya devam etti. Bunun bir nedeni, söz konusu hududun Azerbaycan ve Rusya Federasyonu'nun sınırını çizdiği uluslararası olarak kabul edilmekle birlikte, burası Rusya Federasyonu'nun özel bir parçası olan ve aralarında pek çok Çeçen ve Azeri de bulunan genelde gayri Rus (ve neredeyse tamamı Müslüman) milliyetlerden oluşan bir çeşit alt cumhuriyet ya da devlet olan Dağıstan'dı. Dağıstanlıların Rus-Çeçen anlaşmazlığı üzerine görüşleri Boris Yeltsin ve danışmanlarınınkinden oldukça farklıydı. Yeltsin ve danışmanları, köprü'nün kişilerin ve gereçlerin Çeçenistan'a girişini önlemenin en uygun yer olduğunu düşünürken, diğerleri köprüyü mal sevkıyatı için açık tutmanın gerekli olduğu kanısındaydı.

Velhasıl, köprüyü resmen kapatan ve sınırı gayri resmî olarak açık tutan asıl neden etnik ya da dinî dayanışma çağrısından çok daha basitti. Bütünüyle nakit parayla ilgiliydi.

“Nasıl hissediyorsun?” diye fısıldadı İsa, dolmuşumuz denizcilerin, gezginlerin ve yitik davaların Müslüman evliyası Hızır'ın türbesinin yanında durunca. Bakü'den ayrıldığımızdan beri, güvenlik nedeniyle ilk kez konuşuyorduk.

“*Normalno*,” diye cevapladım Hazar kışının ayazında nemden tir tir titrerken. “İyiym.”

“Endişelenme,” diye fısıldadı İsa. “Düzeni biz kurduk. *Bu hale biz getirdik!* Adından da belli – *Zalota Most*, ‘Altın Köprü.’”

“Ne demek istiyorsun?”

“Ona bu ismi verdik zira orada çalışan herkes zengin oluyor,” diye açıkladı İsa. “Şimdi bana biraz para ver de karşıya geçmemizi sağlayayım.”

Ona gizlice daha küçük kupürler halinde birkaç yüz dolar uzattım. İsa bir tanesini aldı ve Hızır'ın türbesinin dışındaki bağış kutusunun içine tıktırdı ve ben kendi bağışımı yaparken onaylayan gözlerle bana baktı. Ardından dolmuşumuza dönüp sonraki bir saat boyunca

ca sessizce yolumuza devam ettik, tarafsız bölgeye girene kadar da hiç konuşmadık.

Beni saygı duyulan bir ihtiyar yapmaya yetecek kadar uzayan iki aylık gri sakalım, on üç kilo ağırlığındaki çelik yeleği saklayan kaputum ve kafama geçirdiğim Astragan stili kuzu yünü *papak*'tan oluşan kılığım işe yarıyor gibiydi. Ön koltukta oturuyor olmam da, kontrol sırasında bizimle birlikte seyahat etmekte olan diğer iki yol arkadaşımızın meraklanmasını sağlamaya yetti, konuşulmadan konuşmayı yasaklayan yöresel yaşlıların karşısında sessiz kalma kuralına şükürler olsun. Sessiz kalmaya dikkat ediyordum. Sonunda konuşmaya başladım.

“Doktor Teymur,” diye Rusça seslendi İsa arka taraftan. “Samur Irmağı'nın üzerindeki *Zalota Most*'u henüz geçtik! Memlekette olmak güzel mi?”

“*Da*,” deyip sözü ona bıraktım.

Bir anda, beyaz bir Ciguli sedan karanlıktan dışarı fırlayıp yolumuzu kesti.

“Ne?” diye bağırdı sürücümüz ve arabada diğer iki yolcunun endişe homurtusu yankılandı.

“Endişelenmeyin, arkadaşlar, bizim için geldiler,” diye gürlledi İsa, onları sakinleştirmeye çalışırken. Derken bana döndü. “Çık dışarı – hemen.!”

“Ama valizlerim...”

“Fırıl!!” diye bağırdı İsa. “Eşyalarına öte yanda yeniden kavuşacaksınız! Fırıl!!”

Olaylar çok çabuk geliyordu: Bir arabadan iniyor ötekine biniyordum, yolcu koltuğunda oturan bir adam “merhaba,” demek için bana döndüğünde çift sıra altın kaplama dişleri açıkta kaldı.

Dişçisine nasıl ödeme yaptığı çabucak anlaşıldı.

“*Denge!*” diye emretti ve İsa küçük bir tomar yirmi dolarlık banknotu tosladı.

“Yeterli değil!” diye tiz bir sesle bağırdı adam paraları hızla saydıktan sonra.

“Ne demek istiyorsun?” dedi İsa. “Yüz papel (bucks) diyen sendin.”¹

“Her biriniz,” dedi yolcu koltuğundaki adam. “Taşımacılığın fiyatı yükseldi.”

“Bu bir rezalet!” diye homurdandı İsa.

“Sınır orası,” dedi şoför. “Seçim sizin.”

“Bakin, çocuklar,” dedi İsa ikisine de yalvararak. “Çok az mangizimiz var – fazladan bir ellilik daha verelim olsun bitsin.”

Şoför ve yolcu koltuğundaki adam bakiştılar.

“Müslümanlık namına çocuklar,” diye homurdandı şoför ve ilâve parayı cebe indirdi. Sonra motoru ateşleyip gaz pedalına bastı, güvenlik girişinin önünde keskin bir ses çıkarak durdu.

“Doktor Teymur,” diye yüksek bir sesle sordu İsa arabadan çıkarken. “Sigaranız var mı?”

“*Da*,” diye cevaplayıp, bir tane verdim.

“Sana dediklerimi hatırla,” diye homurdandı İsa ateşi almak için eğilir gibi yaparak. “Soru gibi olan her şeyi sadece ‘evet’ diye yanıtla. Bu Rus köpekleri kız kardeşlerini de analarını da satarlar. Anladın mı?”

“*Da*,” dedim. Karakol, duvarın yakınında ayakta durmakta olan bir küme Rus askeriyle karınca gibi kamyonu tırmanmakta olan diğerlerini aydınlatan loş bir ampulle ışıklandırılmıştı. Görünmeyen köpekler havladı. Bitişikteki arazide bir projektör deviniyordu. Derken maniaya doğru yürümeye başladık.

İsa ve ben önceki gün Bakü’deki *sonradan görmeler* için ikinci el “kaliteli” arabalar ithal etmek gibisinden kaçakçılık işlerinde uzmanlaşmış Azeri bir arkadaşın vasıtasıyla tanışmıştık. Sadece birkaç çizdiği ve kurşun deliği bulunan son model bir Mercedes beş bin dolar civarındaydı. Aracım bana bir keresinde, beş yüz dolarlık ek bir ücret karşı-

1 Rusçada Amerikan doları gerçekten de “papel” (bucks) diye telâffuz edilir.

lığında, INTERPOL'ün kaçak otomobiller sicilinden çıkarılmış arabalar dahi bulabileceğini söylemişti. Aracım asla söylememiş olsa da, sanıyorum İsa onun bu tip “kullanılmış” araçlar için baş tedarikçilerinden biriydi.

Ama bu, 1994 Kasım'ında savaş Çeçenistan'da patlak vermeden önceydi. Savaşın ardından, ticaret sekteye uğradı. İster gerçekten de çalınmış araba işinde çalışmış olsun ister daha meşru bir işte, 1995 Şubatında İsa işsizdi ve nakit paraya ihtiyacı vardı. Bana gelince; benim hem biraz nakitim vardı, hem de zorlu yollarda ve sınırların ötesinde olayları nasıl idare edeceğini bilen bir adama gereksinimim. Dolayısıyla, birbirimize tıpatıp uyuyorduk; ikimiz de çaresizdik.

Benim umarsızlığımın nedeni gayet basitti. Kendine özgü bağlantılarım, yabancı dillere yatkınlığım ve kültürel bağlarım sayesinde uğraşmadan kabul ettiğim, daha doğrusu itelediğim bir sözleşme ile ABC'nin *Nightline*'ı için savaştaki Çeçenistan'a kısa bir gezi yapıp “Çeçen Ruhı” üzerine tek kişilik bir belgesel yapacaktım. Montana'dan Philadelphia'ya, Washington'a, New York'a, İstanbul'a, Londra'ya, İstanbul'dan Bakü'ye seyahat edip durdum, ama sonunda bildik tuğla duvara tosladım. İstanbul'daki Türk birliği cemaatindeki ahbablarım büyük konuşuyordu, ama beylik sözler ve boş vaatler dışında bir şey sağlayamamışlardı. Aynısı Çeçen diasporasındaki, “üst düzey” araçları için de geçerliydi.

Programın “Çeçen Soykırımını Anma Günü”nün yıldönümü olan 23 Şubat'ta yayınlanmasını istiyordum. Hiç değilse, Çeçen toplumsal ruhunun bu en uğultulu gününde gerçekleşecek her şeyi kaydetmek için Çeçenistan'da olmak arzusundaydım. Halbuki proje başlangıçtan itibaren sorunlar yüzünden sekteye uğruyordu. Bilhassa, ABC'nin *Nightline*'ıyla mukavele taşeronluğunu yürüten Video News International temsilciliği, uçak biletlerinden muharebe sahası sigortası ve hatta nakit paraya kadar bu tehlikeli işteki pek çok zaruri ihtiyacı karşılayabilme hususunda yetersiz görünüyordu. Bir haftalık kıymetli vaktimi Birleşik Devletler'in Doğu Yakası'nda israf ettikten sonra, güvenerek muğlak koşullardan oluşan bir teklifi nihayet kabul edip bilin-

dik sulara yüzmeye hazır –Şubat’ın ortası olmuştu bile– İstanbul uçağına atlayıverdim.

Resmî Çeçen elçilik görevlileriyle beyhude yere yaptığım birkaç toplantının ardından, İstanbul’un sislere batmış Laleli semtindeki Çeçen Dayanışma Derneği’nin bürosunu araştırdım. Adı hiçbir postacının devriyesinde yer almayacak bir arka sokaktaki kahvenin üst katında yer alan ofis, yüz elli yıl önce Çarlık orduları bölgeyi zaptettikten sonra Kuzey Kafkasya’dan Osmanlı Türkiye’sine kaçan küçük Müslüman uluslarının soyundan gelen Türkiye’deki Çerkez diasporasının en hareketli olduğu yerdi. Kuzey Kafkasya’daki diğer yedi ulusa ait afişler ve diğer kültürel eşyalara karşın, vurgu yoğunlukla Çeçenistan üzerineydi. On dokuzuncu yüzyılın iki amansız direniş önderi İmam Şamil ile selefi Şeyh Mansur’un portreleri şimdiki Çeçen başkan Cehar Duda-yev’inkini çevrelemişti. Hemen yanına, sırasıyla din, saflık, kan ve matemî temsil eden yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah renklerden oluşan üzerinde başkanlığın simgesi arka ayaklarının üstünde oturan tetikte gri bir kurt tasvirinin bulunduğu, Çeçen bayrağı asılmıştı. Müdür iskemlesinin hemen arkasındaki duvara, münasip bir Türkçeyle tercüme edilmiş, *Nohçi* (Çeçence) dilinde Çeçen ulusal marşının sözleri yazılmıştı.

Kurt yavrusu gibi çıktık dünyaya
Şafakta kükreyen aslan gibi
İsmimiz konuldu!
La ilahe illâllah!
Kartal yuvalarında analarımız emzirdi
At üstünde kavgayı babalarımız öğretti
Büyüklerimiz bizi halk için vatan için yetiştirdi!
Tehlike ağıtları söylemeyi öğrendik!
La ilahe illâllah!

Merkezin müdürü olarak hizmet veren Fazıl Özen isimli duyarlı gençle iyi niyetli bir ilişki kurarak, kendimi içine “gömebileceğim” bir grup gönüllü bulmak için çalışma izni alabildim. Diaspora ve seyahat eden Çeçenlerin ana buluşma noktası olan merkez, kimliklerini bir anda yeniden keşfeden ancak Çeçence yahut Rusça konuşamayan

Anadolu köylerindeki ikinci ve üçüncü nesil Çeçenleri, aslında “Türk” kuzenlerinden daha ziyade Çeçenliğe yakın olan Ürdün ve Suriye’den dördüncü ve beşinci nesil “Çeçen Arapları” ve nihayet, mücadeleyi vermek üzere yeraltı demiryolları aracılığıyla memleketlerine geri dönmek için yardım ve katkıya gerek duyan veya isteyen her türden özbe-öz Rus Çeçenleri güruhundan oluşan garip bir karışımı cezbetmişti. Çalışırken istekliliği görmek tuhaf ve harika olduğu kadar ürkütücüydü de. Beni Suhumi’den tanıdığını söyleyen, genç bir adam, (her ne kadar Abhaz Savaşı’nda sınırın öte tarafında olsa da), onunla birlikte seyahat etmemi istedi. Çeçen ruhunun neden ibaret olduğunu, filme çekerek, anlatacağım projem için mükemmel bir özne gibi gözüküyordu.

“*Suhumi*,” diye söylendi. “O da bir şey mi canım. Hele benimle takıl da sana gerçek bir oyun nasıl oynanmış göstereyim!”

Dayanışma Derneği’ndeki yeni arkadaşlarım beni bu konuda uyardı.

“Anlamıyor musun?” dedi Fazıl. “Bu çocuklar *kendi ölümlerine gidiyorlar!*”

Diğer ziyaretçilerden şüphelenen Fazıl, tasarılarım hakkında gevezelik etmememi söyledi. Yeni ahbaplarımın yöresel dili konuşmadaki yetersizliğinden dolayı profili düşük tutmak neredeyse imkânsızdı. Fazıl’ın Çeçencesi görüşmeyi yürütmek için yeterli olmadığından ve de söz konusu kişiler Çeçence ve Rusça’dan başka dil konuşmadıklarından, şüpheli birkaç temsilcinin sorgulanması sırasında Rusçadan Türkçeye tercüme konusunda iki defa yardımım istendi. Hemen eklemek isterim ki elimden gelenin en iyisini yapsam da, kendimi asla bu tip bir görev için yetkin görmedim.

“1993 Eylülünde neredeydin?”

“Sanıyorum, Sovieteski Kolhozundaki koyunlara göz kulak oluyordum, ansızın *ehtKHizor* ve *bvf ofhe hnasdfo* gibi anlamsız bir şeyler duydum.”

“Sovyet mi dedi?”

“Şey, evet – ama...”

“O bir ajan provakötör!” diye kestirip attı, kolektif çiftlikler gi-

bi yer isimleri de dahil, “Sovyet” olan her şeyi “Rus” olmakla özdeşleştiren Fazıl.

Yine de kesin olan bir şey vardı: Kafkasya Kültür Grubu/Çeçen Dayanışma Merkezi en azından üç istihbarat örgütü –Türk MİT’i, Rus Federal Güvenlik Servisi (eski KGB) elbette CIA– tarafından mutlaka gözlem altında tutuluyor ve gammazlanıyordu. Galiba Fazıl oralarda takılmama, adı geçen son serviste çalıştığıma yürekten inandığı ve asıl amacımın yardım etmek olduğunu düşündüğü için göz yumdu.

İrtibatlar kuruldu, ayarlamalar yapıldı ve kaçış yolları saptandı, İstanbul’dan Bakü’ye seher vakti gerçekleştireceğim uçuşu ve sonrasını göz önünde bulundurarak çantamı hazırladım. Ağır teçhizatımı hesaba katarak, mümkün olduğu kadar hafif eşyalarla seyahat edecektim, ama daha götürmem gereken Evelyn Waugh’un* klasiği, *Scoop*’ta (*Özel Haber*) sözü edilen İsmaili savaş muhabirinininkiyle eş değerde çok şey vardı. Uygun kameram, çelik yeleğim ve Kevlar miğferime ek olarak yanımda, hemen hemen dünyanın her yerinde uyuşturucu kaçakçısı suçlamasıyla hapsi boylamama yol açacak bir âcil yardım çantası bulunduruyordum. İki temel uyuşturucudan biri şarapnel ve ateşli silâh yaralanmalarından kaynaklanan ağrıyı kesmek için kullanılan, bir çeşit keş morfini Dolantine ve diğeri şoka girer de bu hususta bir şey yapmaya karar verirsem diye kalp krizi kurbanları için cereyan etkisi yapan Atropine idi. Her ikisinin uygulamasını doğru şırıngayla yapabilmeyi umuyordum. Aynı zamanda olur da bir gecede dağa tırmanmam gerekir diye, atletler için tasarlanmış pek çok enerji hapı ve anında-etkili vitaminleri de yanımda taşıyordum.

Kıyafete gelince, açık arazi kayakçısına uygun bir gardrop hazırlıyordum: Sıcaklığı sabit tutan ve vücuttan teri emen taytlarla tulum, yün bir kazakla birlikte donmuş parmaklar veya diğer ekipmanlar için kanguru kesesi, çabuk kuruyan rüzgâr geçirmez bir pantolon

(*) Anılarımı kitap haline getiren bir muhabir – ç.n.

ile sağlam dizlik ve başlık, el ve ayak parmakları için anında ısıtma takımları, iliklendiği zaman boğazla birlikte burun ve ağzı da örtebilen bir kayak şapkası, göz kamaştırmayan kayak gözlüğü, maden işçilerinin kafasına taktığını andıran üstün teknoloji bir baş feneri, yaşam boyu su ve soğuğa karşı dayanıklı garantisi bulunan botlarım için buzda kaymayı engelleyen iki çift tutaç ve ince buz tabakalarında dahi yürümemi sağlayacak bir çift aşırı hafif kar ayakkabısı. Sağ kalmamı sağlayacak bu kılığımla bölgeden olmadığım anlaşılmaması diye, iki düğmesi eksik oldukça eskimiş lacivert paltomu da beraberimde getiriyordum. Beni sarıp sarmalamak ve rüzgâr geçirmemekten öte bana bir çeşit Doğu Avrupalı savaş mültecisi görünümü veriyordu, özellikle de gri Çeçen *papak* yani koyun yünü Astragan başlığım kafamdayken bu görüntüm daha inandırıcı bir hal alıyordu. Gıda olarak, kuvvet takviyesi için çiğneyeceğim bir kilo kadar koyu kavrulmuş kahve tanesi ve açlığı yok etmesi için iki yüz elli gram halis karanfil paketledim. Pek fazla gözükmesine rağmen aslında asıl yük kamera çantasıydı: Sony marka üçlü yonga, Hi-8 mikrofon kolu, LAV söyleşi aksesuarı ve Bogan marka bir tripodla (üç-ayaklıyla) birlikte deniz isticridyesi küçüklüğünde uzaktan görüntüleme/seslendirme birimi ve neredeyse 25 kilo ağırlığındaki kaset ve yedek piller. Ya işte durum bundan ibaretti.

Şimdi dönüp geçmişe baktığımda hazırladığım çantanın tek başına hacmi ve ağırlığı akıldışı görünüyor. Amacım kendi kendime yetebilmektir: Oysa tek yaptığı yardımcılara ve hamallara ihtiyaç duyulmasıydı. Sonradan yarısını arkamda bırakmak zorunda kaldım.

Uyumaya çalışıyordum ama nafile. Müslümanların kutsal Ramazan ayındaydık. *Müezzinler* müminleri Sultan Ahmet Meydanı'ndaki kocaman camilerde yatsı ve sabah namazlarına çağırıyor, ardısıra duraklayıp hangisinin acıklı seslerini en uzun çıkartacağını kestirmeye çalışıyordum. En fazla beş dakika süren *ezan*, yarım saat kadar devam etti, biri sustuğunda bir diğer görünmeyen ses onu izliyor, diğerlerinden çok daha anlaşılır ve güzel bir ses Müslüman itikadını acı bir nağmeye dönüştürüyordu. *Allahu ekber, Allahu ekber!*

Yatağa uzanıp, Türk televizyonu ve uluslararası kanallar ara-

sında dolaşmaya başladım ve yakında gerçekleştireceğim tasarımı düşündüm. Görüşüklerim arasında en çok aklımlı kurcalayan Dayanışma Merkezi'nde tanıştığım Suhumi'de savaşmış ve bugünlerde yeniden savaşmak için Suhumi'ye geri dönecek olan iki delikanlıydı. *Suhumi bir oyun mu? Yoksa yalnızca bir prova mıydı?* Ahbabım ve meslektaşım Reuters'ten Lawrence Sheets'le birlikte bindiğimde gemi, orada neredeyse batmıştı. Çeçenistan ne kadar fena olabilirdi ki? Eh artık ben de savaşa geri dönüyordum – televizyonda yayınlanan görüntüler benim konuyla ilgili anımsadıklarına uzaktan yakından benzemiyordu: Uzuvarlı olmayan adamlar, çamurlu sokaklarda uzanmakta olan üstü başı yırtık kadın cesetleri, kaldırımlara akmış beyinler, kanla boyanmış karın içinde sıraya dizilmiş çocuk cesetleri. Kalktım ve öğürmeye başladım. Midemden kan çekilene kadar saatlerce öğürmeye devam ettim. Ne olduğunu çok iyi bilmeme karşın, yediğim bir şeyin dokunmuş olduğunu düşünmek istedim.

Korkuyordum hem de çok.

Çatışmaların sürdüğü Azerbaycan'a tedbirli girmeye çalışan birisi için benimki pek de akıllıca bir başlangıç değildi. Bakü dışındaki yeni uluslararası havayolu terminalinin varış kısmı eski ahbab ve her kesimden tanıdıklarla dolmuştu. Tatillerini bitirip görevlerine dönmekte olan petrocüler ve diplomatlar ile casuslar ve sefiş çocuklarının geri geldiğini görüp gülümseyen ve selâm veren birçok Azeri vatandaşı da havalanındaydı.* Güvenlik görevlilerinin ve devlet sanatçılığından güm-rükçülüğe geçenlerin çoğu Karabağ'daki savaştan kalma ahbablarımdı. Biri uzanıp beni iki yanağımdan da öptü ve metal detektörünün ötmesine neden olduğum için uzun uzun kıkırdadı: Giymiş olduğum çelik yelek metal detektör âletinin genellikle ilgilendiği sıradan saatler, yüzükler, kol düğmeleri ve çakmaklardan epeyce farklıydı.

(*) Yazar daha önceden Azerbaycan'da bulunduğundan ve benzer bir tecrübe yaşadığından oradaki ahali tarafından gayet iyi tanınıyor ve hoş karşılanıyor. Goltz'un *Azerbaijan Diary* adlı, henüz dilimize çevrilmemiş bir de kitabı bulunmaktadır – ç.n.

İşin doğrusu, hemen hemen tanıdığım herkes –ya da en azından toplumun farklı kesimlerinden pek çok temsilci– havaalanında toplanmış uçağımı bekliyordu. Buluşmayı umduğum kişiler dışındaki herkes: mümkün olan en az ilgiyi çekip beni gizlice dağlara ve savaş alanına götürmekle görevlendirilmiş Çeçenlerden gayrı herkes.

Gerçekte görmeyi istemediğim eski ahbablarımla gayri ihtiyari selâmlaşp, ısrarcı taksi şoförlerini uzaklaştırarak bir saat boyunca beyhude yere bekledim. Evvelâ birinin bana yaklaşıp kendisinin *o kişi olduğunu* fısıldamasını umdum, fakat yaklaşanlardan hiçbiri parolaya benzer bir şey söylemiyordu. BAY SMITH ve BAY JONES yazılı tabelaları taşıyan son kişiler de yok olduğunda bir şeylerin oldukça yanlış gittiğini anladım. Bakü'deydim ve İstanbul'da (Londra, New York, Washington ve hatta New Jersey'de) hayli özenle bulmuş olduğum araçlarımdan hiçbiri gelmiyordu.

Nihayet, bir taksiye seslenip beni kente, Azerbaycan Oteli'ne götürmesini istedim. Orada kalmaya niyetim yoktu, ama mutlaka bir uydu telefonları olmalıydı, böylece İstanbul'u arayıp ayarlandığı gibi benimle neden kimsenin buluşmaya gelmediğini ve aslında neler olup bittiğini öğrenebilirdim. Fazıl Özen cevap vermekten kaçınıyor, daha ayrıntılı bir konuşma yapabileceğimiz İstanbul'a dönmemi öneriyordu. *İstanbul'a dönmek mi?* Daha fazla bilgi istedim ve biraz daha açık konuşmaya başladı. Muhtemelen Türk istihbaratının bilgilendirdiği Ruslar, Bakü'ye giden bağlantılardan birini takip ediyordu. Telefonda daha fazlasını söyleyemezdi. *Çat.*

Tek başıyaydım. Daha doğrusu, gerçekte neler döndüğünü anlamak için Bakü'deki kendi ilişki ağına başvurmam zamanı gelmişti. Gayet bilgili bir diplomat ahbabımı arayıp, Çeçenleri adam ve silâhla desteklediği söylenen, Bozkurtlar diye anılan Türk taraftarı güruhun tercih ettiği bir meyhanede buluşma ayarladım. Hadiseyi daha diplomat buluşma yerine varmadan önce kavrayıverdim, ama o daha fazla boşluğu doldurdu. Ruslar Cehar Dudayev'le Azerbaycan Bozkurtlarının önderi İskender Hamidov arasındaki bir uydu telefon görüşmesini ele geçirip, tamamını Moskova basınına sızdırmışlardı. Konuşmaların-

da İskender “Türkiye’den başka bir ‘maden’ teslimatının” Dağıstan yolunda olduğu ve adamlarından birkaçının daha sınırı gizlice geçip halis mücadeleye katılmak için görevlendirildiği hususunda Cehar’a güvence veriyordu.

Gayet rahatsız edici bir husustu, Dudayev, Hamidov ve Türk yandaşları arasında Ruslara karşı açık bir işbirliği olduğunu sezdiriyordu. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev için de hayli mahcup ediciydi, zira konuşmanın içeriğinden kendi zeameti içinde Rus karşıtı eylemlere göz yumduğu hissini uyandırıyor, herhalde öğle yemeğine çıktığı için bu gibi eylemlerin sürdüğünden haberdar olmayacak değildi. Bunların hepsi kötüye işaretti.

Yine de yoktan bir şeyler var edebilirdim. Evvelâ İskender Hamidov’la doğrudan iletişime geçip, kendisi ve adamlarıyla yolculuk yapıp yapamayacağımı ve sınırı bir daha ne zaman geçeceğini öğrenebilirdim. Ağırılığımı bu yöne vermeme karşın (telefonlarının Azerbaycan içişlerine ilgisi olan herkes tarafından kaydedildiğini tahmin ettiğim), bir başka eski ahabımı aradım. “Tevfik” diye anılan, çalıntı araba ve Çeçen şoför işiyle ilgilenen bir adamdı.

“Benim,” diye seslendim telefondan.

“Azizim!” diye bağırdı Tevfik. “Bizi sonsuza dek unuttun sanmıştım.”

“Hepsi iftira,” diye yanıtladım. “Fakat seni *derhal* görmeliyim.”

“Seni on dakika içinde alacağım.”

Beş dakika sonra yanımdaydı.

“Azizim, seni tekrar görmek ne iyi!” Tevfik her zamanki ince-liklerle konuşmaya başladı. “Gümrükte sorun mu var? Ya bir kadın? Gene bize döndün de kalacak yere mi ihtiyacın var? Şu anda boş olan bir evim var. Evlenip metresimden kurtuldum. Aman be sen de onunla birlikte ol da ikimizin sorunlarına bir çözüm bul he.”

“Evliliğini tebrik ederim.”

“Teşekkür ederim.”

“Beni Çeçen arkadaşlarınla tanıştırsana.”

Saat ikide artık kullanılmayan tenis kulübünün yakınlarındaki rihtimde duruyor, beklemekten başka bir şey yapıyor gibi gözükmeye gayret ediyordum. Beş dakika sonra iki adam karşıya geçti.

Biri kısa boylu, esmer ve çirkindi. Kemerine soktuğu bir silâhı saklamasını sağladığını tahmin ettiğim deri bir ceket giymiş ve içi dışına çıkmış koni şeklinde bir şapka gibi görünen hırpani, gri bir *papak*'ı kulaklarının üstünde kıvrırmıştı. Diğeri uzun boylu, sarı saçlı ve yakışıklıydı. Kestane rengi yağmurluk stili bir palto giymişti, ama şapkası yoktu. Sırasıyla tetikçi ve patron oldukları kararını verdim. Kendilerini İsa ve Hamit diye tanıtıp, konuşmak için sessiz bir yere gitmeyi önerdiler.

Tanınmamış bir opera sanatçılığıyla birlikte petrol şirketinde nakliyecilik de yapan birinin dairesini buluşma yeri olarak seçmiştim bile. Zerre kadar dinlenme olasılığı olmayan bir yer olduğunu düşünüyordum. Ayrıldık ve anlaştığımız yere doğru yollandık, ikinci katta buluştuk, teybin sesini yükseltmeden kimse tek kelime etmedi. (Sanıyorum çalan Verdi'ydi). Vatanseverlik ateşi ve kişisel çıkarların karışımının ifade edildiği bir saatin sonunda kabataslak bir anlaşmaya vardık.

Karla kaplı dağ yolundan gideceğimizi tasarlamıştım; İsa ve Hamit en kısa yoldan, Azerbaycan-Rus hududunun karşısındaki Altın Köprü'den, yani ön kapıdan gitmemiz konusunda ayak diriyorlardı.

Artık karar vermeliydim. Ya hayatımı adam kaçırma gibi suçlarıyla ün salmış yerel halktan hiç tanımadığım iki yabancıya teslim edecek, ya da daha fazla düşünmeden, tercihim Bozkurtlardan yana yapıp, en azından tanıdığım kişilerle yoluma devam edecektim. Yahut en basitinden olayların karmaşık ve tehlikeli bir hal aldığını ileri sürer, sözümünden kolayca cayar, memleketim Montana'ya gidip bütün kışı kayak yaparak geçirebilirdim. Tavsiyeye ihtiyacım vardı, bu yüzden Karabağ'da öldürülen dostlarımin ve tanıdıklarımin kabirlerini ziyaret etmek için Şehitler Mezarlığı'na gittim – halbuki ölülerin hiçbirisi bana ne yapmam gerektiğini söyleyemezdi. Nihayet bayır aşağı uzun bir yürüyüşten sonra Dışişleri Bakanlığı'na ulaştım. Tesadüfen, bakanlıkta çalışan iki eski ahabım ön kapıda sigara içiyordu. Biri Dışişleri Bakan

Yardımcısı diğeri de onun asistanıydı, daha doğrusu, eski ahbablarım Araz ile Elçin.

“İskender Hamidov hayatımızı şimdiden epeyce zorlaştırdı,” diye fikrini söyledi Elçin. “Rusya onun yaptığı soytarılıklardan dolayı sınırı kapatmaktan bahsediyor.”

“Küçük ve düzensiz bir ülkenin hükümetinde sadece bir kamu görevlisiyim, komşularımızın sınırları şöyle dursun, kendi sınırlarımızı ihlâl etmenin yolunu bile tavsiye edecek durumda değilim” dedi Araz. “Ama, dostun olarak sana kuvvetle politikacılardan uzak durmanı, işadamlarıyla seyahat etmeni tavsiye ederim.”

“Yani...”

“İşadamlarının merakı hep aynıdır – para; politikacılarıninki ise duruma göre değişir. Bütün işaretler sıkı önlemler alınacağını gösteriyor.”

Sokak telefonundan iki arama yaptım. İlki İskender Hamidov’un örgütüneydi. Hareketlerime ilgi duyanların merakını gidermek için tasarlanmış bir aramaydı bu, Kuzeye yapacağım yolculukla ilgili nihai ayarlamaları yapmak için ertesi gün arayacağımı söyledim. Akabinde ikinci bir telefon bulup, İsa ile Hamit’i aradım ve o gece yola çıkacağımızı bildirdim.

Altın Köprü ile Dağıstan’ın başkenti Mahaçkala arasında yedi kez daha durdurulduk, alıkoyulduğumuz her denetim noktası midemi altüst etti. Farlarımızın ışığında bir kol Rus askeri karanlıktan çıkıyor, yolun kenarını işaret ediyordu. Durup askerlerin belgelerimizi incelemesini kaygıyla bekliyorduk.

“*Bismillah*,” diye mırıldanıyordum, Tanrı’nın adını Arapça anmak için Müslümanların yaptığı gibi.

İslâm tarihinde, her yıl yapılan *Hac* sırasında Mekke’ye giden milyonlarca hacı tarafından gizemli bir olgu olarak kutlanan, Hazreti Muhammed’le ilgili bir not vardır. Amacı tektanrıcılığı ezip çoktanrıcılığı yükseltmek olan kötü Kureyş Kabilesi tarafından takip edilen

Hız. Muhammed, Araf Dağı'nda bir mağaraya sığınır. Kureyşliler mağaranın ağzına varır, ancak mağaranın girişinde asılı bir örümcek ağı bulurlar. "Burada olamaz, olsaydı örümcek ağı bozulmuş olurdu," diye akıl yürüten düşmanlar, böylece Muhammed'i sağ bırakıp orayı terk ederler. İslâm adıyla bilinen dini insanoğluna aktaran Peygamber hayatta kalır. Ve şimdi ben Dağıstan polisi ve KGB denetim noktalarından üç yüz elli kilometre ötede o mağaradaki Muhammed'dim, zira arka sıradaki yerime çöken örümceğin masumiyet ağı her kenara çekildiğimizde meydana çıkıyordu.

"*Bismillah*," diye soluklanıp görünmez oluyordum.

Pek çok kez durdurulduk, durum hep aynıydı. Üniformalı adamlar silâhlarıyla sürücü camına yaklaşıyor belgeleri soruyor; aynı adamlar ya da arkadaşları yolcu camına geçiyor ve aynı şeyi talep ediyorlardı – daha sonra, ön tarafta oturan adamlar birkaç soruyla sorulanıyor, sıra arkadakilere geliyordu.

"*Bismillah*," diyordum, İsa aynı teraneyle karşılaşırken.

Ondan sonra sıra hep bende idi.

Ama asla gelmedi. Sanki yaşamıyordum, öyle ki adeta arabada dördüncü bir kişi yoktu.

Bismillah gecesi yerini henüz ağarmakta olan *bismillah* şafağına bırakırken, neredeyse, Müslüman olmayan benim gibi Ateist biri kurtuluşunu Tanrısal Koruma ya da Takdiri İlâhi ile aşırı ihtiyaç duyulan zamanlarda akla gelen İslâm'ın çeşitli muayyen düsturları, kelimeleri ve sözlerinden ziyade herhangi bir şeye atfetmekte zorlanıyordu. Hakikaten, Mahaçkala tren ve otobüs durağına vardığımız sırada aklımı iki düşünceye takmıştım. İlki, sahte kimlikle seyahat eden ben, bütün Rusya'da en sıkı kontrol edilmesi gereken yolun üstündeki sekiz denetim noktasını aşmayı başarmıştım, *içinde* bulunduğum durum iyi idi ve şüphesiz bu, Tanrı'nın Lütü idi.

İkinci düşünce ilkindeki dindarlığı hafifletiyordu: Savaşta ki Rusya'ya gizlice girebilmemdeki başarı tahayyül edebildiğimden de öte bir yozlaşma düzeyine dayanıyordu, öyle ki mantıken çevremdeki hiç kimseye, asla, herhangi bir yerde güvenemezdim. Ne sınır muha-

fızlarına, ne taksi şoförlerine – ve hatta ne de İsa'ya. Velhasıl, işim basımdan aşkındı, denklemi her ne şekilde kursam hırsızlara bağımlıydım. Bir gün geldiğim yolu *geri* dönebilmek için onlara güvenmek zorunda kalacaktım.

Bismillah.

Hasavyurt batı Dağıstan'da kirli küçük bir bölgesel merkezdi. Fakat nüfusunun çoğunluğu etnik olarak Çeçen'di, bu insanların sınırın karşısında akrabaları vardı. Aralık'ta başlayan savaşa ve özellikle de Grozni'nin kuşatılması ve yıkılması esnasında, hem yurdundan edilmiş insanlar için iki merkezden biri, hem de çatışmayı çekmek isteyen basın mensupları için son durak olmuştu. Öteki Çeçenistan'ın batısında ki minicik İnguşetya Cumhuriyeti'ydi.

Ama kasabanın her tarafındaki okullarda, evlerde ve kapı aralıklarında bol miktarda mültecinin kamp yapmasına karşın, Batı basınından eser yoktu. Meslektaşlarım sıkı önlemlere dayanamayıp sıvışmış gözükiyorlardı. Sonuçta sabahın üçünde, İsa ve ben Çeçen milliyetçi merkezi ve mülteci buluşma noktasındaki muhafızları uyandırıp, gecenin geri kalanını geçirebileceğimiz bir yer için yalvardık. Oda soğuktu ve fena halde bir şey kokuyordu. Sabahleyin, kendimizi revirde bulduk. Gece karanlığında içinden su içtiğimiz kovanın üstünde *Dikkat Kolera!* yazıyordu.

Hasavyurt, tahmin edileceği gibi, Çeçenistan'ın içindeki ve dışındaki bir kanaldı, bu nedenle KGB kameraları ve casusları tarafından çembere alınmış olmalıydı ya da alınması gerekiyordu. İsa öyle olduğunu farz ediyordu, sınırın öte yanına geçmemiz için ayarlamaları yapmak üzere giderken, her ne olursa olsun, bana kendimden gayri kimseye güvenmememi salık verdi. Bu sinir bozucuydu, zira genel merkez-mülteci merkezi ve dışarıdaki sokak çok geçmeden bir yığın insanla dolmuştu. Böyle uyarılmamış olsaydım, mülteciler hakkında yazacağım makalenin girişinde kullanmak üzere ağlamaklı bir hikâye ele geçirmek için sohbetlere başlamıştım bile. Onun yerine, binada kalıp, kayıp kişi-

ler için duvara iliştirilmiş isim listesini inceleyerek kendim bir mülteciymiş gibi hareket etmeliydim, ne yapacağıma karar veremediğim geçmek bilmeyen saatler boyunca kederlenip durdum. Geleneklere karşı giriş şeklimin zorladığı sınırlamaların farkına ilk kez varıyordum.

Öğlene doğru gürültüsü binaya kadar uzanan beyaz bir sedan geldi.

“Hadi gidelim!” diye Rusça bağırdı İsa, bir yabancı olduğum uydurmasını sürdürmeye çaba göstermeyerek. “Eşyalarını topla ve kaç ol. Bir gammazcı Ruslara yabancı bir casusun buralarda olduğundan şüphelendiğini söylemiş, eh o kişi de sensin elbet!”

Daha iyi zamanlarda sevimli sayılabilecek dar bir kasaba yolundan aşağı gürültüyle kıvrılıyor, hiçbir şeyden zevk almadan izlenip izlenmediğimizi anlamak için omuzlarımızın üzerinden bakıyorduk.

“*Toi matz!*” diye Rusça sövdü şoför, tekerleği kuvvetle çekerken ve bir traktör yolunu keserken. “Yerel güvenliği geri çekmişler ve tamamını Özel Kuvvetlerle değiştirmişler!” Yöneldiğimiz kavşak savaş giysilerine bürünmüş iriyarı, sarışın adamlarla doluydu: Bunlar Dağıstanlı değil Ruslardı. Çok şükür, dikkatleri öte taraftan, Çeçenistan’dan gelen trafiğe yönelmişti ve bizim gittiğimiz dolambaçlı yolun farkına varmamış gibiydiler. Açık arazide yerlere vura vura, Akçay Irmağı’nın bir tarafını öte tarafına bağlayan terkedilmiş bir hidroelektrik barajına yukarıdan bakan bir çiftlik evine ulaştık. Giriş dikenli tel hattıyla engelleniyordu. Tam ortadan çökmüş olan bir köprüyle çerçevelemiş geçit, ırmağın bir kilometre aşağısındaydı, ya Ruslar tarafından kötülük olsun diye havaya uçurulmuş ya da daha büyük bir olasılıkla, Rus zırhlılarının karşıya geçmesini engellemek isteyen Çeçenlerin düzenlediği sabotajla yok edilmişti.

“Karşıya yaya olarak geçmek zorundayız,” dedi İsa.

Barajın uzak kenarında iki üç delikanlı çimento blokların üzerinde oturuyordu. Bizi görür görmez dikkat kesildiler – ve akabinde harekete geçtiler.

“Karşıya geçmemiz için işaret verilene kadar bekle,” dedi İsa geçiş noktasından aşağıya doğru dikkatle bakarak. Nehrin karşısına

çekilmek için sıralarını bekleyen iki üç araba ve otobüs karşı kıyıda sıraya girdi. Akıntının ortasındaki bir traktör, derin su oluklarına batıp çıkarken, düştü düşecek eğreti yükün üzerinde duran yeni bir grup mültecinin şilteleri, kilimleri ve diğer ev eşyalarıyla tıka basa doldurulmuş üstü açık bir kamyonu çekiyordu. Bizim tarafa vardığı vakit, bir düzine silâhlı adam aracın çevresini sardı ve sorgulamaya başlar-ken mültecilere aşağıya inmelerini emretti.

“*Şimdi!*” diye fısıldadı İsa.

Çiftlik evinden nehre kadar uzanan toprak yoldan süratle aşağıya indik, hemen hemen baraja varmıştık bile. Onun ölçüsündeki bir adama göre şaşırtıcı bir devinimle İsa bir anda dikenli tellerin içindeki çukura doğru ivcenlikle girdi ve karşı tarafa doğru seğirtti. Hemen arkasındaydım.

Gözcülerden birinin “Buraya!” diye bağırmasıyla, barajın öteki ucundaki çalılıklar ve güdük ağaçlardan oluşan küçük bir oyuğun içine girmemiz bir oldu.

“Çeçenistan’a hoş geldin,” dedi İsa gülümseyerek.

2

Haydut Bir Devleti Anımsamak

Uzaktan Çeçenistan şaşırtıcı zorluklarına karşın dinî nedenlere dayanan çetin bir savaş veren yüce savaşçıların yurdu gibi gözükebilir. Fakat daha yakın bir tarih araştırmasından sonra savaşın daha geniş bir bağlamın parçası olduğu gözükür – şöyle ki, savaş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olarak bilinen yetmiş yıllık başarısız tecrübeyle ilgili etno-ulusal politikaların bir parçasıdır.

Dağılmış olan SSCB'nin ulusal yapısı dışarıdan bakan niceleri için akıl almaz bir konuydu ve birçoğu hâlâ buna akıl erdiremez. Soğuk Savaş'ın o eski fena günlerinde, Birleşik Devletler'in başlıca komünist düşmanını tanımlamak için kullandığı stenografi tek kelimeyle, düşman “Ruslarla” dolu koca bir ülke olan “Rusya” idi.

Hakikat, elbette, oldukça farklıydı. İdeolojiyi bir yana bırakırsak, çöküşü döneminde Sovyetler Birliği'nin merkezi hükümeti, SSCB'nin 15 Birlik Cumhuriyeti'nden (Ermenistan, Estonya, Kazakistan, Tacikistan, v.s, v.s) özerk cumhuriyetlere, özerk bölgelere ve bu 15 “asli” cumhuriyetin içindeki özerk illere kadar 53 devlet misali parçada yaşayan 128 farklı etnik grubu tanıyordu. Bu yapı, Sovyet devletinin topraklarında yaşayan tanınmış bütün etnik çoğunlukların ve

azınlıkların sosyal, kültürel ve siyasal amaçlarını da kapsayan “ulusların kendi kaderini tayin etmesi” kavramına dayanıyor, bu haliyle SSCB’yi dünyadaki neredeyse bütün diğer sosyopolitik deneysel yapılardan ayrı kılıyordu. Amerika’nın “melting pot”unun* kuramsal anlamdaki zıttıydı, SSCB’nin yapısını “buzdolabı” diye tanımlamak uygun olabilirdi, SSCB bir anda değişen lehçe ve ulusal kültür farklılıklarının ebediyen dondurulmasının aydın etnik mühendisliğin varacağı nihai amaç olarak kabul edildiği bir yerdi.

Uygulamaya gelince, çok-milliyetliliğin yükseltilmesi politikasının bir hayli eksigi vardı. SSCB’nin bünyesindeki yüz küsur etnik birimin pek çoğu kendi kendini yönetmenin nimetlerinden faydalanırken, hiçbirinde egemenliğin özü yoktu. Birçoğunun parlamentoyu andıran bir şeyi vardı, fakat kararların tümü Moskova Kremlin’deki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesi’nde alınıyordu.

Bütün bunlar 19 Ağustos 1991’de Sovyet Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov’a karşı girişilen başarısız darbenin hemen ardından değişti. İlk olarak, Rusya’nın kendisi de dahil 15 Birlik Cumhuriyeti milli egemenliklerini ilân etmeye başladılar. Fakat, egemenlik ilânlarının hemen ardından, ne olup bittiğini anlayan Birlik cumhuriyetlerinin *bünyesindeki* kırk “özerk” etnik cumhuriyet *kendilerinin* de bağımsız ülke olma hakkı olduğunu ilân etti. Yeni asli devletler olan alt cumhuriyetlerin ya da özerk bölgelerin bünyesinde hâlâ varolan daha ufak etnik birimler de, geri kalmamak için, kendilerinin de özerklik hakkı olduğunu iddia etmeye başladılar.

Moskova’nın mahallelerinden biri kentten ayrılmaya niyeti olduğunu ilân etti; fakat *ne olacaktı*? Uluslararası olarak tanınmış yeni bir mahalle mi?

Gülünç toplumsal amaçları bir kenara bırakacak olursak, SSCB’nin yıkıntılarından arda kalan en büyük soru oldukça basitti: *Rusya neydi?*

(*) Çeşitli uluslar ve ırklardan insanın içinde özümsemediği bir toplum yapısı. ABD’nin ulusu oluşturan unsurların gönüllü olarak kabul ettikleri bir toplum yapısı vardır. Buna da “melting pot” (eritme kazanı) adı verilir – ç.n.

1991 yılına ve Boris Yeltsin’in baş döndürücü yükselişine kadar, “Rusya” neredeyse hiç varolmamıştı. Yeltsin’in kelimeleriyle bir “hayalet devlet” idi, sınırları fiziksel olarak belirlenmişti, ancak kelimenin en basit anlamıyla, ulus olmanın gerektirdiği diğer hiçbir bilindik özelliğe sahip olmayan bir yerdı – ya da SSCB’yi kuran diğer on dört Birlik Cumhuriyeti’ne ve hatta Rusya Federasyonu’nun kendisini oluşturan Rus olmayan etnik-bazlı birimlere Kremlin tarafından ihsan edilen kurumlara bile sahip değildi.

Bir Rus Bilimleri Akademisi yoktu.

Bir Rus polis gücü yoktu.

Bir Rus Komünist Partisi bile yoktu.

Bunun nedeni, elbette, yetmiş yıllık Sovyet tecrübesi sırasında “Rusya”nın, hem SSCB’nin içinde hem de dışında, fiili olarak SSCB diye adlandırılmasıydı. SSCB’nin resmî dili Rusçaydı. Bolşoy Balesi’nden hayli içilen votkaya kadar bütün resmî kültür Rus’tu. SSCB’nin yurttaşları yurtdışına çıktıkları zaman, Gürcistan’daki Abhazlar ve Özbekistan’daki Taciklerden nasıl ayrılıyorlarsa damarlarında tek damla dahi Slavlık olmamasına ve meskenleri Suhumi ya da Taşkent olmasına karşın kendilerine hem Rus gözüyle bakılıyor hem de kendilerini hemen her zaman “Rus” olarak kabul ediyorlardı.

Herkesin Kremlin’deki Politbüro’nun emirlerine uyduğu ve itaat ettiği SSCB, kapalı bir sistem olmaya devam ettiği sürece bunların hiçbirini ciddi bir fark yaratamadı. Diyelim ki, Kuzey Kutup Çemberindeki Komi Özerk Cumhuriyeti’nde yerel *Sovyet* ya da meclis oluşturulması için seçimler yapılıyor, fakat herkes kurumun göz boyamak için oluşturulduğunu biliyordu. *Asıl* kararları Moskova’daki Merkez Komitesi veriyordu.

1970’lerde Leonid Brejnev’in yönetiminde durgunluk devri geldi çattı. 1980’lerde Brejnev’i Mihail Gorbacov’un yükselişi ve *Glasnost** ve *Perestroika*** adlı ikiz kavramların ortaya çıkması izledi. İnsanların düşünmeye başlamasına ve daha iyi bir Sovyetler Birliği’nin

(*) Saydamlık – ç.n.

(**) Yeniden yapılanma – ç.n.

nasıl kurulacağı üzerine konuşmalarına izin verildi ve hatta bu hususta teşvik edildiler, bu insanların Sovyetler Birliği'ndeki kötü gidişin ne olduğunu düşünmesi ve dile getirmesi anlamına da geliyordu. Konuşmalarda ilk duyulan etnik ayrılığın ilk gümbürtüleri oldu. 1980'lerin sonunda güremler kükrete dönmüştü.

“Egemenlik ve Kendi Kaderini Tayin!” SSCB'nin bütün topraklarında birdenbire bitiveren yeni kurulan halk cephelerinde atılan çığlık buydu; İşin tuhafı, aynı çığlık Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nde de duyuluyordu. Muhalif insan hakları eylemcilerinden sağkanat ırkçı hayalcilere kadar uzanan karma bir gürühtan, kendisini ergeç Mihail Gorbaçov'tan daha güçlü olarak tanıtacak bir adam ortaya çıktı: Boris Yeltsin.

Şu an Yeltsin'in ayrıntılı bir biyografisine girmenin ya da Gorbaçov'a karşı giriştiği mücadelenin işleyişini anlatmanın ne yeri ne de zamanı. Her ikisi de Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine kendi kitaplarını yazdılar, aynı zamanda Gorbaçov hakkında da Yeltsin hakkında da, çok yakından şahit oldukları süreç hakkında da kitaplar yazıldı. Şunu söylemek yeterli olur, Yeltsin'i Gorbaçov ve Komünist Parti'nin sözde yenilikçi kanadından ayıran asıl güdü her ne olursa olsun, “Önce Rusya” hareketinin başına yükselmesi ve 1990 Mayıs'ında Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Halk Temsilcileri Kongresi başkanlığına seçilmesi Gorbaçov'un otoritesine karşı tahayyül edilebilecek en doğrudan meydan okumaydı. Sovyet tarihinde ilk kez, Rus parlamentosu – Kremlin'e alternatif bir iktidar yapısı oluşuyordu. Çok geçmeden, Rus güvenlik bakanlıklarını kuran kararnameden Rusya'nın SSCB'den ayrılma hakkını, yani kendi kendinden ayrılma hakkını veren kararnameye kadar pek çok kararname birbirini izledi.

O dönemde patlak veren Birinci Körfez Savaşı'ndan olsa gerek, devlet-değiştiren bu sürecin çok azı Batı tarafından önemsendi. (Baba) George Bush Kuveyt'te Saddam Hüseyin'e karşı mücadele ederken, SSCB'de oynanan sözde “bandolu mızıkalı Zafer Günü”nü kim bilmek isterdi ki? Fakat, dünya neredeyse CNN'in keşfettiği Körfez ve çevresindeki gerçek zamanlı bombalamaları izlerken, “Şeytan İmparatorlu-

ğu'ndaki" siyaset sahnesi *Büyücü'nün Çırağı*'ndaki seller getiren süpürge sopasından çabucak bir tufana dönüştü. Sürgüne gönderilen Volga Almanlarından tutun da başka bir yere yerleştirilen Korelilere kadar herkes (Yakutlar ile Sakalara ve Soçi'deki Şapsuglara), bir yığın toprak ya da hiç değilse "özerk" statülerinin resmen tanınmasını talep ediyordu. Kaos içerisinde düzene benzeyen bir şey varsa, o da, deklarasyonların çoğundaki ortak noktanın herkesin Sovyet egemenlik katmanlarında hiç değilse bir derece daha yükselmeyi istiyor olduğuydu.

Rusya Federasyonu'nun bünyesindeki "özerk cumhuriyetler," örneğin, "özerk" kelimesini kabul etmiyor, Rusya Federasyonu'ndaki en büyük varlık, yani, Rusya Cumhuriyeti'yle koşut statüde tam birer cumhuriyet olmak istiyordu. 1992'nin başlarında, olaylar fenalaştı. Federasyonu oluşturan etnik birimlerin arasındaki "egemenlik" talebi daha ziyade ondan ayrılma hakkının talep edilmesi gibi gözükmeye başladı – diğer çeşitli Birlik Cumhuriyetleri gibi Rusya Federasyonu da SSCB'den ayrıldı. Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarmak için umutsuz (ve başarısız) girişimi yeni bir Devletler Birliği Antlaşması'nı bütün Birlik Cumhuriyetlerine imzalatması gibi, Boris Yeltsin de Rusya'yı tanımlama (veya yeniden tanımlama) görevini üstlendi.

Sonuç Rusya Federal devletini 89 federal birimden oluşan, 57 idari bölgeye ayıran ve 21 cumhuriyet, bir özerk bölge ve 10 özerk il de dahil 32 etnik temelli varlık olarak tanımlayan 1993'teki yeni Rusya anayasası oldu.

Ancak antlaşmayı imzalamayı reddeden iki bölge vardı.

Birincisi, Ortaçağ boyunca hüküm süren Moskof Prensligi'nden önce, başkent Kazan'dan şimdiki Rusya'ya hükmeden Türkik dilli Müslüman halkın asli anavatanı olan (Sovyetler Birliği döneminde Özerk Tatar Cumhuriyeti olarak bilinen) Tataristan'dı. İşte orada, "Yetkinin Karşılıklı Sınırlandırılması ve Devredilmesi Antlaşması"nın nihayete ermesinden önce, yeni milliyetçi Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiev 1994'e kadar ayak diredi. Tataristan Cumhuriyeti'nin anayasası tüzel kişilikler arasındaki belirgin çelişkilere karşı, Rusya Federasyonu'nun geri kalanını birbirine bağlayan anayasa ile "birarada va-

rolabileceğini” söyleyen bir maddeyi içeriyordu. Tatarlar, gerçek anlamıyla, Rusya’dan hukuken ayrılmak dışında her şeyi sağlamakta muvaffak olmuşlardı.

Benzer türde bir anlaşma, ayak direyen diğer cumhuriyete de önerildi. Fakat, ya iktidarın boyunun ölçüsünü bilmemesi ya da, muhtemelen sırf vaziyetin güçlüğü ve tarihin ağırlığından, ayak direyen ikinci devletin başındakiler ve yurttaşları hem Federasyon Antlaşması’nı hem de yeni Rus anayasasını imzalamayı reddetti. Her iki halkoylamasında da ne herhangi bir gerekçe göstermiş ne de belgeleri eleştirmişlerdi. Adı geçen devletin yurttaşları oy verme zahmetine girmede, zira ne Çarlık ne Sovyet ne de Sovyet sonrası Rusya’nın gönüllü bir parçası değillerdi, asla olmamışlardı, asla da olmayacaklardı. Daima özgür ve bağımsız bir devletin yurttaşları olmuşlar ve olacaklardı, dünyada herhangi başka birinin böyle düşünüp düşünmediği bir nebeze olsun onları ilgilendirmiyordu. Dünyanın geri kalanı bu ülkeyi daha önceden duyduysa, bu Çeçenistan adıyla idi.

Çeçen kelimesi Çarlık Rusyası’nın orduları tarafından Kuzey Kafkasya’daki ilk karşılaşmada vurulan köylerden biri olan Çeçen-Aul’un Ruslaştırılmış çevirisidir. Çeçen halkı kendisini *Nohçi* diye adlandırır. Batıdaki (kendilerini *Galgay* diye adlandıran) İnguş akrabalarıyla birlikte Çeçenler –“özgür halk” diye tercüme edilen– *Vaynah* diye bilinen, etnik dilde konuşan daha geniş bir toplumun parçasıdır.

Çeçenler en azından dört bin yıldır kuzeydoğu Kafkasya dağ silsilesindeki ağaçlık yamaçlarda yaşamaktadırlar ve bölgenin ilk halklarından biri olduklarını ileri sürmeye her türlü hakları vardır. Perslerden Moğollara kadar pek çok istilâcı zaman zaman ovaları denetimi altına alabilmiş, ancak Çeçenler dağlara çekilmiş ve (en son) istilâcı topraklarından ayrılana kadar gerilla savaşını yürütmüşlerdir.

Ardından on sekizinci yüzyılda İslâm’ın Çeçen toplumsal yaşayışına bir etken olarak geldiğine ve şimdi Çeçenistan olarak adlandırılan bölgenin bilinen ilk önderinin ortaya çıktığına tanık olduk. Bu de-

ğışimin temsilcisi, Müslüman Kafkas topraklarını istilâcı kâfirlerden arındırmak için *gazavat* ya da kutsal savaşı ilân ettikten sonra Şeyh Mansur (“zafer”) adını alan, Uşurma adlı genç bir ilahiyat öğrencisiydi. Ruslara karşı en büyük zaferini 1785'teki Sunca Irmağı Muharebesi'nde kuvvetleri bütün bir Rus tugayını yok edip ağır silâhlarını ve diğer askeri gereçlerini ele geçirdiğinde kazandı. Zafer inancı getirdi, *müritlerinin* (dindar yandaşları) sayısı Mansur tarzı militan Sufî İslâm'ı benimseyen inananların da katılmasıyla yirmi bini aşkın bir orduya döndü. Terek Irmağı yakınlarındaki Kazak kalelerinden oluşan sözde “Kafkas hattına” karşı yapılan *Mürit* saldırıları daha fazla silâhın elde edilmesini sağladı ve Kuzey Kafkas Müslümanlarının geniş bir yelpazesi boyunca daha fazla inananı kendine çekti. Derken kader Ruslara güldü. Mansur Karadeniz yakınlarındaki Türk Osmanlı kale-sini ziyaret ettiği sırada onun orada olduğunu bilmeden kaleye saldıran Rus kuvvetleri tarafından ele geçirildi.

Şeyh Mansur Rusların tutsaklığında 1794'te öldüğünde Kafkasya'daki Rus seferi aralıklarla devam ediyordu. 1817'de St. Petersburg'taki Çar'ın maiyeti Rus devletinin güney sınırını Sunca Irmağı'na taşıdı ve Grozni adı verilen kale kentini kurdu. “Korkunç” anlamına gelen bu isim Çar İvan'ın lâkabında bir anı olarak yer eden ve bölgede zapt edilemeyen kavimlere boyun eğmedikleri takdirde onları bekleyen sonu göstermeyi amaçlayan bir mesaj göndermeyi hedefliyordu.

İlk düşen, Karadeniz kıyılarında yaşayan Müslüman Çerkezlerdi. Coğrafi zayıflıklar, sınıf farklılıkları ve müşterek düşmanları Ruslara karşı ortak bir direniş örgütleyemediklerinden direniş çöktü ve Türk Osmanlı'nın Karadeniz kıyısına inanılmaz bir mülteci akını oldu. Tifo ve difteri Rus süngülerinden daha fazla cana mal oldu, o gün bugündür Türkiye'deki Abhaz ve Adige diasporaları, cesetleri daha fazla hayat kaybına yol açmasın diye Trabzon yolunda hastalığın istilâ ettiği kavgalarını gemiden denize atılan atalarının anısına, denizden çıkan balığı yememeye ant içmişlerdir.¹

1 Karş. Justin McCarthy's *Death and Exile: the Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922* (Princeton: Darwin Press, 1995).

Doğuda, bu arada, Rus sömürüsüne karşı Kafkasya’da yeni bir direniş filizlenmeye başladı. Bu sefer Dağıstanlı Avar aşiretinden tarikat üyesi Müslüman bir din adamının önderliğinde, başka bir isyan şeklindeydi. Adamın adı İmam Şamil idi, kökleri Kuzey ve Güney Kafkasya’ya dayanıyordu. Yirmi-altı-yıl süren *gazavat* ya da kutsal savaşı ancak, Çar’ın ağır silâhlarla donatılmış kırk bin kişilik ordusu Şamil’in doğduğu Dağıstan’ın derinliklerindeki dağ köyü Gunib’i kuşatabildiğinde son buldu. 25 Ağustos 1859’da Rus kuvvetleri kasabayı yerle bir etti.

Ele geçirilince Şeyh Şamil’e çok saygılı muamele edildi. St. Petersburg’ta sergilendikten sonra, Kiev’de bir evde göz hapsinde tutuldu, Burada ahabları, alimler ve kraliyet ailesinin heyecan arayan mensupları tarafından ziyaret edildi. 1866’da Çar’ın oğlunun düğününe dahi katıldı. 1870’te, artık güçten düştüğü sırada, Şamil’in hac görevlerini yerine getirmek üzere kutsal Mekke ve Medine şehirlerine gitmesine müsaade edildi. 1871’de inanan bütün Müslümanların arzuladığı vecibelerini yerine getirmiş olan Şamil, *Hac* ziyareti sırasında ölümle kutsandı ve bin iki yüz yıl kadar önce Hazreti Muhammed’in son nefesini verdiği Medine’de toprağa verildi.

Rus egemenliğine karşı Müslüman direnişi Rus otoritesi her zayıfladığında yerel ayaklanmalar şeklinde devam etti: O zamanlar Kuzey Kafkasya’da ulusal ya da etnik bir bilincin varolduğunu gösteren pek az kanıt vardır. Çarlığın iktidarını daimi olarak zayıflatan en vahim olay, hiç şüphesiz, 1917’deki Rus Devrimi’yle yaşandı.

İttifakların bir anda değişmesiyle şaşırtıcı ve karmaşık beş-yanlı bir savaş çıktı. “Milliyetçi” Çeçenler Bolşeviklere karşı önce Alman ve Türk-Osmanlı ve daha sonra İngiliz yardımını sağlamaya çalışırken, Bolşevikler *Şeriatı* ya da İslâm hukukunu getirmeye çalışan “gelenekselci” Çeçenlerle işbirliği yapıyordu. Kah kentlerde kah kasabalarda bugün Osetya denilen Vladikavkaz’tan tutun da, Dağıstan’daki Temir Han Şûrâsına kadar ve günümüzde Acara olarak bilinen Gürcü

Karadeniz Bölgesi'nin önemli şehirlerinden Batum'da bile kimi Terek Kazaklarını kabul eden, kimileri ise onları dışlayan yarım düzine bir-birine düşman cumhuriyet ilân edildi.

Yine de Çeçenler ve diğer Kuzey Kafkasya Müslümanları, çoğunlukla, Beyazlara karşı Kızılalarla beraber savaştı demek genelde yanlış olmaz, bu Lenin'in Doğulu halklara verdiği kendi kaderini tayin sözü sayesinde olmuştur. Çeçenlerin durumu söz konusu olduğunda bazıları son Sovyet-öncesi "Çeçen" devletinin tabiatından ve adından anlaşılacağı gibi –Kuzey Kafkasya Emirliği– kendi kaderini tayinin ulusal hedeflerden ziyade dinî temellere dayandığını iddia edebilir. Avar Şeyh Uzun Hacı tarafından 1919 Eylül'ünde ilân edilen, neredeyse seksen yıl sonra Taliban tarafından kurulan Afganistan İslâm Emirliği'ni andıran bu gericî devletin bir benzeri daha yoktu. Soldan sağa yazarken – başka bir deyişle, Arapça (ya da her ikisi de Arapçaya dayanan Osmanlı Türkçesi ya da Farsça) haricindeki herhangi bir el yazısı yazarken yakalanan birinin cezası ölümdü. Amaçları birbirinden açıkça farklı olsa da Emirlik, Beyazlara karşı Kızılalarla ortak hareket etti, ta ki işlerine gelen bu bağlaşma Bolşeviklere artık uymayana kadar; Bolşevikler daha sonra "uzun hacı'nın" dindarca iddialarına bir son verdiler. Son bir yıkıcı ayaklanma 1920 Ağustos'unda, İmam Şamil'in torunu Sait Bey'le birlik olan Şeyh Necmettin (Gotsinskii) adında biri tarafından "ulusal bağımsızlık ve *Şeriat* devleti" sancağı altın-dile getirildi.

Sonra Çeçenistan –ya da daha doğrusu Çeçenler– çok yakında yeni kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin merkezi olacak, henüz meydana gelen Rus Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olan yeni yaratılmış Özerk Dağlık Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin içinde eridi gitti. Çeçenlerin yeni ulusal statüsü Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla 1924'te başladı, bu durum geleneksel Çeçen topraklarının batısına İnguş-yerleşim alanlarının eklenmesini sağladı. Bağımsız bir birim olmasa da, belirli bir bölge kavramı ilk kez Çeçenler adıyla anılan belli bir halkla ilişkilendiriliyordu. 1929'da kuzeyde Rus Kazakla-

rının yerleştiği topraklar, (bir avuç Çeçen'in ikamet ettiği) Grozni kenti de dahil, yeni kurulan cumhuriyete eklendi, böylece RSFSR bünyesindeki ÇİÖC bölgesel kavramı en azından teoride tamamlanmış oluyordu.

Ancak 1941'de Hitler'in SSCB'yi işgalinden sonra, devam eden sabotajlar ve Kızıl Ordu'daki Çeçen ve İnguş erlerin firar etmesinden ötürü Nazi yanlısı olmakla suçlandılar. Savunmada kaldığı sürece Stalin hiçbir şey yapamadı. Ama 1943'ün sonu ve 1944'ün başlarında, büyük ölçüde Amerika'nın ödünç verdiği muazzam miktardaki silâh ve makinalar sayesinde, olayların gidişatı bütünüyle değişti. Stalin için bu, Çeçenler ve Kafkasya'da sorun yaratan diğer halklar sorununun çeşitli çarlık generalleri tarafından da önerilen, ancak asla hayata geçirilemeyen bir yolla sonsuza dek çözme vaktinin geldiği anlamına geliyordu: etnik temizlik.

Vysl, ya da Büyük Sürgün 23-24 Şubat 1944 akşamı –Kızıl Ordu Günü'yle ilgili kutlamalar bahanesiyle– doruk noktasına ulaştı. 29 Şubat'tan itibaren NKVD patronu Lavrentii Beria, Stalin'e şu kanları dondurucu soğukluktaki telgrafı göndermeye muvaffak oldu:

“Çeçenler ve İnguşların yeniden yerleştirilmesi operasyonunun sonuçlarını aktarıyorum: Yeniden yerleştirme, yüksek dağ eteklerindeki nüfus noktaları dışındaki bölgelerin çoğunda 23 Şubat'ta başlatılmıştır... 91.250 İnguş da dahil 478.479 kişi tahliye edilmiş, özel demiryolu vagonlarına yüklenmiştir. Yüklenen yüz seksen özel tren 159'u belirlenen yere gönderilmiştir.”

“Belirlenen yer” karakışın hüküm sürdüğü Orta Asya ve Sibirya'nın çorak topraklarıydı, trenler orta Kazakistan'a vardıkları zaman kapalı yük vagonuna tıkıştırılan insanların üçte biri ya soğuktan ya açlıktan ya da gömülmemiş cesetlerden bulaşan tifüsten ölmüştü. Hayatta kalanlar trenlerden indirildikten sonra, daha da fazla insan öldü, sert Orta Asya kışının ortasında insanlara başlarının çaresine bakması söylendi.

1940'ta 400,000 iken İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda

200.000'e kadar indirilen Çeçen nüfusu bir anda arttı. 1959'da SSCB'nin her tarafındaki Çeçenlerin sayısı 420,000'e kadar ulaştı. 1970'te bu sayı 612,000'e yükselmışti. On yıl sonra sayı 755,000 olmuştu. 1989'daki son Sovyet nüfus sayımında, Çeçenler hemen hemen bir milyon kişiye ulaşmıştı. Bunların büyük bir çoğunluğu da artık Kazakistan ya da Orta Asya'nın başka herhangi bir yerinde değil – Rus Federasyonu'nun bünyesinde yeniden oluşturulan (ama biraz budanan) Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşıyordu.

Geri dönüş süreci Stalin'in 1953'te ölmesinden hemen sonra başladı, Nikita Kruşçev'in Stalin tarafından bastırılan milliyetlerin çoğunun hakkını iade etme girişimi sayesinde, Çeçenler 1956-57 yıllarında hızla bir araya geldiler. Sırf 1957'de, 48,000 Çeçen ailesi sürüldükleri Orta Asya'dan eski anayurtları Kafkasya'ya geri döndü. Çeçenler 1944'ün sarsıcı olaylarından önce ulus olmanın ne demek olduğunu bilmiyordusalar bile, şu anda kim olduklarından en ufak bir şüpheleri kalmamıştı: SSCB'yi oluşturan diğer tüm milliyetlerden ziyade, varlığının bilincinde olan bir toplum. Hain ve hırsız ve boşgezen diye damgalanmış, toplumun dışına itilmişlerdi, ama zor günler geçmiş, hayatta kalmışlardı. Rus yazar Aleksandr Soljenitsin'in 1950'lerde gönderildiği Sovyet Kazakistan Gulag'ındaki sürgün yılları sırasında sürgün Çeçenler hakkındaki izlenimlerini aktarmaya değer:

“Teslim olmayan, boyun eğmeyi aklına dahi getirmeyen bir ulus vardı – hem de yalnızca aralarındaki asiler değil, tüm ulus halinde. Bunlar Çeçenlerdi... Özel olarak gönderilenlerin arasında, yalnızca Çeçenler boyun eğmemeye gayret ediyordu. Memleketlerinden kalışçe koparıldıkları o günden beri her şeye inançlarını yitirmişlerdi... Çeçenler asla yaltaklanmıyor, efendilerinin gözüne girmeye çalışmıyordu; daima mağrur hareket ediyor, hatta düşmanca davranıyorlardı... Asıl sıra dışı olan şey şuydu: Herkes onlardan korkuyordu. Kimse onları arzuladıkları gibi yaşamaktan alıkoyamıyordu. Bölgede otuz yıldan beri hüküm süren rejim, Çeçenleri yasalarına uymaya zorlayamıyordu.”²

2 Aleksandr Soljenitsyn, *Gulag Archipelago*, 3. Cilt, İngilizceye çeviren Harry Willets (New York: Harper Collins, 1992), s. 401-402.

1970’ler ve 1980’lerde, yeni tip bir Çeçen meydana çıkıyordu: Ortaya çıkan kaba ve geleneksel köylüydü; yerinde hem eğitimli çoban ve filozof çiftçi oluyordu hem de geleneksel Çeçen *abreg*’in yani soylu eşkiyanın çağdaş biçimi – artık SSCB’nin her karışında, çoğunlukla yasal olmayan Çeçen şebekelerinin işleriyle meşguldü. Stalin tarafından Sovyet toplumundan sürülen Çeçenler, Mafyavari bir “aile”nin bütün özelliklerini taşıyan bir yapı oluşturmuşlardı. Aslında, Rusya Federasyonu ve SSCB’nin derinliklerinde cezasını çektikleri Stalin’in dehşetinden ortaklaşa öç almak için sabırsızlanan beşinci bir kol haline geliyorlardı. Çeçen mafyasındaki lider kişilik olan seksenlik Mahmut bu durumu Martin Cruz Smith’in *Red Square (Kızıl Meydan)* adlı eserinde, Ruslar (Sovyet otoriteleri anlamında) “başlarına gelen her şeyi hak ediyorlar. Bizi hak ediyorlar” diye açıklamaktadır.³

Ve sonra 1991’in o uzun yazı ve SSCB’nin dağılması geldi çattı, bunu “egemenlik” ile “bağımsızlık”ın asıl anlamı üzerine sürdürülen düzensiz Çeçen-Rus arbedesi izledi. Başrol oyuncular ve önde giden karakterler ile arka plandaki düzenbazlar ateşli tartışmalara katıldılar, yıkım uzun ve şaşırtıcı oldu. Tartışmalarda Gorbaçov’un atadığı, Çeçenistan’ın bağımsızlığını (veya egemenliğini) ilân etmiş olan Doku Zavgaeve vardı, ancak 1991 Eylül’ünde görevinden alınacaktı. Bağımsızlık ve egemenlik ilânlarının yasallığını asla kabul etmemiş ve ayrılıkçı rejimi istikrarsızlaştırmak ve sonra devirmek üzere Çeçenistan’a sevk edilmiş Rus parası ve silâhlarını kullanmak için seçilen, Kuzey Çeçenistanlı eski bir emniyet müdürü Ömer Avtorhanov vardı. Ondan sonra, Çeçenistan’ın “ikinci kenti” Urus Martanlı bir kabadayı olan Bislan Gantemirov vardı. Gantemirov ilk olarak Grozni İl Başkanı olarak atanmış, ardından Rus kuvvetlerinin yanında savaştığı için başkanla alâkasını kesmiş, ancak hemen sonra Ruslar tarafından il başkanlığına yeniden atanmış, zimmetine para geçirmekle suçlanıp görevinden alınana dek il başkanlığı görevini sürdürmüştür. Ruslan Labazarov tahliye edilmiş bir katildi, çetesini Yeltsin’in Rus Parlamento-

3 Martin Cruz Smith, *Red Square* (New York: Random House/Ballantine Books, 1992), s. 57.

su'nu 1993 Ekim'inde bombalamasına dek Duma'da başkanlık yapan Ruslan Hasbulatov'a kiralamadan önce başkanlık baş korumalığı hizmetinde bulunmuştu. Hem bilgisayar satıcısı hem de Abhaz savaşında gerilla olan Şamil Basayev bütünüyle başka bir kategoride yer alıyordu. Basayev başarılarıyla ünlü tüm Çeçen savaşçılar arasındaki en ünlü (ya da adı kötüye çıkmış) başkomutan olacaktı. Diğer Rus Ordusunun topçu kolordusundaki görevinden Çeçenistan'a dönüp inatçı devletin bağımsızlığını savunmak maksadıyla bir savaş kuvveti kurmak için istifa eden Albay Aslan Maşadov idi.

Son olarak değişken ve tutarsız kişiliğiyle Çeçen Devlet Başkanı General Cehar Dudayev geliyordu.

1944'teki büyük sürgün esnasında henüz bir çocuk olan Dudayev, 1957'de ailesiyle birlikte Çeçenistan'a döndü ve Sovyet tarzı müspet ideallerin ateşli bir savunucusu oldu –milliyetini gizlemek pahasına–⁴ Sovyet ordusunda yukarıya doğru seyir izleyen değişken bir kariyere sahip oldu. Sovyet Hava Kuvvetleri'nde Hava Mareşallığı seviyesine kadar yükselip emrine bir filo stratejik nükleer bombardıman uçağı verilen Dudayev, Estonyalı bir Rus'la evlendi, Sovyetler Birliği'nin varlığını sürdürdüğü son otuz yıllık süreçte anavatanı ve anadiliyle ilgisi o kadar azalmıştı ki çoğu onun bir Çeçen olduğundan şüpheleniyordu. Bazıları Dudayev'in gözü kara milliyetçiliğinin kısmen geleneksel Çeçen tavrı denebilecek rahatlık gereksinimini aşırı derecede telafi etmeye dayanabileceğini ileri sürmektedir.

Onunla Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın cenaze töreni vesilesiyle, 1993 Nisan'ında ilk kez İstanbul'da karşılaştık. Saygısını göstermek ve Kuzey Kafkasya'daki minicik, ayrılıkçı ülkesiyle Türk Cumhuriyeti arasındaki kardeşçe ilişkilerin altını çizmek isteyen General Dudayev, Özal'ın ölümünün yasını tutmak için devlet törenindeki çok sayıda dünya liderine katılmıştı. Dudayev'in hazır bulunmasıyla

4 Karş. Carlotta Gall ve Thomas de Waal, *Chechnya: A Small Victorious War* (Londra: Macmillan/Pan, 1997), s.83.

diğer önde gelen siyasetçilerin merasimde bulunması arasındaki fark şuydu: Dudayev pasaport rejimi veya Rus diplomatik protokolüne riayet etmeden kendi jetini kah Rus hava sahasında kah dışında kullanıp yasadışı gelmişti. Öne sürdüğü gerekçe, Çeçenistan'ın önceden de olduğu gibi asla Rusya'nın parçası olmadığıydı.

“Rus Ayısını nasıl titrettiğimizi gel de gör!” demişti eski Sovyet Stratejik Hava Komutanlığı Generali, beni Çeçenlerin tanınmamış devlet adını verdikleri kendine has İçkerya Cumhuriyeti'ne davet ederken.

Kendi kendine gelişip yasa dışı bir uçuşla Çeçen şehrine ulaşmamı sağlayan olay da başka bir devlet başkanlığı merasimiydi. Şöyle ki, Gürcistan'ın azledilmiş devlet başkanı Zviad Gamsahurdia düzenlenen son âyinle 24 Şubat 1994'te sürgündeki ikametgâhının bahçesinde defnedilecekti.

Asla karşılaşmasak da, Gamsahurdia ve ben derin bir kişisel bağa sahiptik. Beni Sovyet sonrası Gürcistan'daki karmaşık etnik düzensizlikle tanıştıran kişi Zviad idi. Hiç şüphesiz, Sovyet sonrası Gürcistan'da ortaya çıkan durum bütün Kafkasya'daki en büyük ve hepsinden daha karmaşık bir etnik düzensizlikti. 1992 yılının hemen başında batı Gürcistan'ın Karadeniz sahilindeki Abhazya eyaletinin başşehri Suhumi kentine gitmem istendi. Darbeyle henüz indirilmiş olan devlet başkanını bulup, iktidardan uzaklaştırılmış Sovyet sonrası ilk önder olmak nasıl bir duygudur konulu özel bir söyleşi yapacaktım. Zviad'ın destekçileri onun çöküşünden, Rus ordusunu ve Mihail Gorbacov'ın Dışişleri eski Bakanı ve Üçüncü James Baker'ın balık avındaki ahababı Eduard Şevardnadze arasındaki derin gizli bir koalisyonu sorumlu tuttular. Ne yazık ki, Zviad bu iddiaların herhangi biri üzerinde yorum yapacak durumda değildi. Suhumi, Zugdidi, Poti ya da batı Gürcistan'daki herhangi bir yerde saklanmıyordu. Grozni'ye kaçmayı tercih etmiş, ev sahibi Cehar Dudayev'in izniyle sürgünde bir hükümet kurmuştu. Orada ta ki 1993 Eylül'üne dek, Çeçenlerle diğer Kuzey Kafkasyalı gönüllüler, Kazak-Rus haydutları ve Rus ordusunun (Hava Kuvvetleri gibi) serkeş unsurları tarafından desteklenen Abhaz ayrılıkçılardan oluşan korkunç bir bağlaşma, Şevardnadze ve Suhu-

mi'den bir orduya benzemeye çalışan silâhlı ayaktakımı güruhunu tarazuza geçirene kadar kaldı – çoğu bu küçük olayı “Şevy'nin Son Kozu” olarak adlandırır.

Gerçekten de, zor ve karmaşık bir zamandı, fakat kişisel ve profesyonel düzeyde bakacak olursak, Kafkaslara özgü kaos kuramını anlamamı ve elbette S. Lawrance Sheet de dahil ömür boyu sürececek ahbablarımla tanışma fırsatını sağladığı için oldukça faydalıydı.

Kaos ve travma Gürcistan üzerine çöktüğünde, Zviad Gamsahurdia yurda dönüp Şevardnadze'yi defetmenin ve hükümetini yeniden iktidara getirmenin vaktinin gelip çatığına karar verdi. Ne yazık ki Zviad, kendi olanaklarına fazla güveniyordu. Şimdi Rus zırhlısının desteklediği Şevardnadze yanlıları, Gamsahurdia'yı Svanita dağlarındaki inine kadar kovaladı, orada ya destekçileri (bazıları onu öldürenin karısı olduğunu söyler) tarafından öldürüldü, ya intihar etti, ya da bir hastalıktan vefat etti ve mezar taşı olmayan bir kabre gömüldü. Asla otopsi yapılmadı.

Gamsahurdia ayaklanması (veya görevini geri alma girişimi) başarısız oldu, Gürcistan içi uzlaşma sürecini başlatmak için sürdürülen bir girişimde Şevardnadze, Zviad'ın cesedinin mezarından çıkarılıp Zviad'ın sürgündeki merkezi olarak hizmet veren villasının bahçesinde yeniden gömülmek üzere Grozni'ye taşınmasına göz yumdu. Peşinde koştuğum fakat canlıyken asla karşılaşmadığım adamla ölüyken tanışmak bana pek şairane göründü. Böylece Çeçen başkentindeki devlet törenine katılmaya ant içtim, keza bu olay bana kenti dolaşmak ve ekseriyetle Kafkasya'nın “haydut” devleti olarak tanımlanan yer hakkında kendi değerlendirmemi yapma fırsatı verecekti.

Sorun oraya nasıl gideceğimdi. 1991 güzündeki bağımsızlık ilânından beri Çeçenistan adeta Rus denizindeki dövüşken ada olmuştu ve Rus Dışişleri Bakanlığı Çeçenistan'da olağanüstü hal ilân edildiğinden öyle her isteyene vize vermiyordu. Dizginlenemeyen devlet üzerinde denetimi yeniden kurma çabası 1991 Aralık'ında tam bir kepazeliğe sonuçlandı: Bir uçak dolusu *Spesnatz* paraşütçüsü kente indi, ancak havaalanı muhafızları tarafından zararsız hale getirilip otobüslere

yerleştirildiler ve süklüm püklüm “anavatanları” Rusya’ya geri gönderildiler. Bu olaydan hemen sonra, Moskova hain devletin çevresini yarım bir ablukaya alıverdi. “Yarım” zira bu durum Rus ekonomisindeki kara gediği beslemek için Moskova’daki çoğunun çıkarınaydı, silâhlardan insanlara kadar değişen mallar için vergiden muaf bir çeşit sığınaktı.

Beni oraya götüren araç, abluka-kıran Tupolov 154 ölüm-kapanı jetiydi, Bakü’den Grozni’ye oradan da İstanbul üzerinden Dubai’ye uçuyordu. Körfez’deki ucuz yollu elektronik eşyaların peşinde olan birkaç yüz “kaçakçı” Çeçen işadamını alıp bir alışveriş gezisine götürmek için uçak yolculuğunun ilk ayağında boş uçuyordu. Çeçen işadamları aldıkları yeni Sony VCR’ları, televizyonları ve buzdolaplarını sonradan Grozni piyasasındaki orta sınıfa satacağı ki bu kişiler Rusya Federasyonu’nun en uç noktalarındaki başka piyasalardan bu gibi eşyaları istedikleri an satın alabilecek durumdaydılar. Elli dolarlık bir yardımla Tupolov abluka-kıran, hiç değilse Bakü-Grozni safhasında, benim özel uçağım oluverdi. O gün bugündür bazı kişiler uçağı kaçırdığımı ileri sürerler, ama bu hiç de doğru değil. İnanmayanlar uçuşa kendilerini de davet ettiğim Amerikalı uzman fotomuhabir Stanley Greene’e ya da *Le Monde* muhabiri Natalie Nougayrede’ye sorsun.

Uçaktaki tek yolcular biz olduğumuzdan ekipten VIP muamelesi görme şansına sahip olduk. Dilediğimiz kadar açık yeşil şişeli ılık so-daya ek olarak, kabin ekibi kahverengi plastik bardaklarda votka ikram edecek kadar nazikti. Kalkışımız tabii ki gecikmeli oldu, ama böylece uçağımızı denetleyebildik.

Yetersiz bulduk. Kolluklardaki küllüklerin tamamı, örneğin, yerlerinden sökülmüştü; bu yüzden sigaralarımızı zemine silkip, yanıklardan da belli olan bizden öncekilerin çoğunun da yaptığı gibi, izmaritlerimizi halıda söndürdük. Tuvaletlerin durumundan bahsetmek bile istemiyorum.

“Körfeze uçuğum diğer sözde *biznesmen* kabileleriyle kıyaslandığında, uçağın durumu gayet iyi,” dedi, Dudayev’in Sovyet Hava

Kuvvetleri'nden eski yoldaşı olan ve adının Othello olduğunu sandığım pilot. "Sıklıkla, koltuklar buzdolaplarına yer açmak için yerinden sökülür ve yolcular yerde oturmak zorunda kalırlar."

Havaalanında geçen üç-dört saatin ardından, nihayet uçuş izni alabildik. Mümkün olan bütün kuralları ihlâl etmeye özen göstererek, kalkış için yükseldik, bir elimde sigara ve diğerinde bir atımlık votka vardı. Sonra, havada geçen birkaç saatin ardından, T-154 kasvetli gökyüzünden alçalmaya başladı, sigara içmeyiniz işareti yandı, onu emniyet kemerlerinizi bağlayınız uyarısı izledi. Üçümüz de hiçbir uyarıyı dikkate almadık. Önce kanatlar sonra tekerlekler aşağı inişe geçti ve pilotumuz uçağı iniş için Grozni'nin Hankale Havaalanı'na yönlendirdi. T-154 gürültüyle dururken Stanley beni kaburgalarımдан dürtükleyip camı işaret etti. Bizimkinden bir kanat boyu daha az bir mesafeye başka bir uçak daha park etmişti, ancak bu yakınlarda herhangi bir yere gidecek durumda değildi: Başka bir T-154'tü, arka tarafı kırılmış ve içi tamamen yanmıştı.

Geçen haftanın bildirilmemiş bir iniş kazası olup olmadığını merak ettik. Kim bilir...

Merdiven dışarıya doğru yuvarlandı ve üç yolcu mürettebatla birlikte indik. Karaya ayak basar basmaz kışımızın üstüne yuvarlandık. Uçaktan terminale ve tahminen havaalanı pistinin bir ucundan öteki ucuna, her yerde buz katmanları vardı.

Grozni'ye hoş geldiniz. Çeçenistan'a attığım ilk adım hiç de sağlam olmamıştı.

Şimdi sıra ikinci adımdaydı –yani, ülkeye girmeye sıra gelmişti. Hankale Havaalanı'nın bekleme salonu tüylü başlıkları ve kocaman paltolarının içindeki –kelimenin en kötü anlamıyla– sert bakışlı adamlar ve kadınlarla doluydu, şişelerce votka ve tenekelerce havayla doldurulmuş naylon torbaları Dubai'nin şahane alışveriş merkezlerindeki diğer mallarla değiş tokuş etmek üzere sıkıca kavramışlardı, hepsi de haince bakıyordu. Stanley ile Natalie'nin Rus vizeleri vardı, ben ise, kurallara bakılırsa, yasadışı bir yabancıydım ve gümrük görevlisine saygı ve ihtiyatla yaklaşmam gerekiyordu. Plan Başkan Dudayev'in

beni Çeçenistan’a bizzat davet ettiğini açıklamaktı ve memur şayet bana güvenmiyorsa başkanı arayıp sorabilirdi de...

Fakat, mukavva bir gişenin arkasına ilişmiş ve Rusya dışındaki karaborsacı Çeçenlerin belgelerini damgalayan, memur vizeli ya da vizesiz girişime kayıtsız kaldı. Son tüccarın belgelerini de damgaladıktan sonra, gişeyi kenara tekmeledi ve çekip gitti. Kanunların hiçe sayılmasıyla ünlü bir yer olan Çeçenistan’a henüz girmiştim.

Neredeyse kendi ülkemdeymiş gibi hissettim.

Eski Sovyetler Birliği’nin topraklarında Çeçenler hemen hemen her zaman suç kavramıyla ilişkilendirilmişlerdir. Bunu daha önce de duymuştum, fakat buzla kaplanmış anayolda havaalanından Grozni’ye son model Cherokee marka plakasız cipimizle, iz bırakarak kıvrılırken, suç ilişkisi yeni bir keskinlik kazanıyordu.

“Nükleer bir âlet ister misin? Peki ya kadın?” diye sordu şoförümüz Emran, bizi kente getiren uçağı kiralayan turizm acentesiyle belli belirsiz bir ilişkisi vardı.

“Ya bu arabaya ne dersin?” diye neşeyle teklif ettim, Çeçenlerin elinin olduğu varsayılan iş koluna dolaylı bir gönderme yaparak: eski Sovyet sürücülerine sözüm ona Polonya ve eski Doğu Almanya’dan satın alınmış, kullanılmış Mercedes’ler ve diğer lüks, eskiden yasak olan arabalar buluyorlardı.

“13,500 Amerikan dolarına senindir,” dedi Emran.

Kah kah kah! diye kakhaha attık hepimiz.

Gümrükten geçer geçmez çalıntı bir arabanın teklif edilmesi oldukça komikti. Çeçenistan’daki gümrüğün durumu işte buydu.

“Evet, biz hırsızlardan oluşan bir ulusuz ve budalalardan oluşan bir ulusuz da,” diye devam etti, Emran gülümsemesi dudaklarından yavaş yavaş silinirken. “İşlemekle suçlandığımız hırsızlığın yanımıza nasıl oluyor da kâr kaldığını kendimize asla sormayız. Siz yabancı ziyaretçilerin nasıl dilediğiniz gibi girip çıktığınızı? SSCB’de eski bir güvenlik görevlisi olan başkanımızın resmî hava sahasına ve Rusya’ya

özgü uluslararası uçuş kurallarına aldırmadan kendi uçağıyla uçmayı nasıl başardığını kendimize asla sormayız. Söyle bana, nasıl ha?”

“Çevrene bak! Her şey cehennemin dibine gidiyor. Burası vaktiyle zengin bir ülkeydi – *hem de ne zengin!* Evet, son model arabalarımız var, ama yolumuz yok. Evet ya, Dubai’ye gidip gümrük vergisi ödmeden bavul ticareti yapmakta özgürüz, ama işsiziz! Bizden ne köy olur ne de kasaba, öyle değil mi ya? Sence Moskova ne zaman yeter deyip, hepimizi dümdüz edecek? *Çok yakında!* Müsaade et de sana şunu da söyleyeyim – ıstırap çekecek olan bu ülkenin başındakiler değil, onları körü körüne destekleyen kişiler, yani biziz. Hayır, yeni dostlarım, kötü günler hem de çok kötü günler geliyor.”

Emran’ı bir daha asla görmedim, öngördüğü kötü günler gerçekten de hakikate dönüştüğünde başına ne geldiği hakkında en ufak bir fikrim dahi yok. Fakat 1995 Nisan’ında, Grozni’deyken, onun seyahat acentesine ulaşmaya çalıştım: Harabeye dönmüştü.

Ama o zaman hepsi kocaman bir şakadan ibaretti. Bütün Batı basını sözleşmiş gibi aynı şeyi yazıyordu: Çeçenler “Rusya’daki en dehşet uyandıran mafya” idi, çalıntı mal alıp satma, suçu başkasının üstüne atma, sahte para basma, araba hırsızlığı, beyaz köle ticareti, banka dolandırıcılığı, şantaj, uranyum kaçakçılığı ve elbette, cinayet ve suikast düzenlemek özelliklerinden birkaçıydı.

Çeçenler de kendilerine yapılan sert adam suçlamalarından pek de gocunmuş değillerdi. Tersine, bu ilk ziyaretimde tanıştığım hemen hemen tüm Çeçenler, ulusal ünlerinin doğuştan suçlu olarak bilinmesinden hoşnut gibiydiler. Ünlerini hürriyetle bir tutuyorlardı – muhtemelen hor görülmeğe kaynaklanan bir özgürlük. Hükümetteki üst düzey bürokratlar yerel silâh pazarında isteyen herkesin “bir hançerden Stinger füzesine kadar” her şeyi satın alabileceği hususunda beni iftiharla temin ediyorlardı. Tezgâhlarında güdümlü roket satan birini bulamasam da, her biri talep üzerine getirebileceklerini söylüyordu. Diğer silâhlar hemen her yerde satılıyordu. Genç bir tüccar, pinlerini altı patlar misali parmaklarına geçirdiği el bombalarını sallıyor ve tanesini üç dolar civarından bana öneriyordu. Kalaşnikov’ların tanesi iki

yüz dolardan satılıyor, şarjörler ekstraya giriyordu. Tüccarın şu anda elinde olmamasına karşın, sekiz tekerlekli Sovyet yapımı bir zırhlı personel taşıyıcısı almak istersem fiyatı beş bin doları buluyordu.

Pazarın başka bir yerinde ellerinde sahte gibi duran bir tomar yüz-dolarlık kâğıt parayı taşıyan Astragan *papakları* takmış hırpani kılıkli kimseler açık havadaki para piyasasında yüzdeler üzerinde çalışıyordu. Şurada, Dubai'den henüz getirilen bir yığın istiflenmiş elektronik öteberi bir küme şalgamın berisinde yükseliyor, her ikisi de büyük bir hızla satılıyordu: burada, İstanbul'dan henüz gelmiş oldukça yaşlı bir çift, kaba bir tezgâhta dantel süslü iç çamaşırı ve çikolata sergiliyordu ve çevreleri bir anda müşterilerle dolmuştu. Bir Mercedes 600-SEL durup, içinde bir yığın Rusça Kur'an bulunan naylon bir torbayla bir delikanlıyı indirdi, diğer bir torbadaysa porno dergiler vardı. Rusya Çeçenistan'a karşı bir para ve iletişim ambargosu uyguluyor olabilirdi, oysa bu pazardaki kimseyi pek ilgilendirmiyordu. Tümü eski SSCB'nin, yahut tümünün ait olmadığını ileri sürdüğü bir devlet olan şimdiki Rusya'nın, topraklarındaki en büyük vergiden-muaf çarşının yurttaşları haline gelmenin nimetlerinden yararlanıyordu.

İddia edilen suçlarına ek olarak Çeçenler, özellikle korkusuzluklarını ispatlamak için yaptıkları tuhaf davranışlarıyla da tanınıyordu. En tuttuğum hikâyeye Çeçenlerin Rus ruleti oynama tarzıyla ilgiliydi: Altı ahbap bir masada toplanır, paltonuzun cebinden bir el bombası çıkarır, pinini çeker ve bir tabağın içine yerleştirirsiniz. Sözümler ona, masanın altına en son giren kişi kazanıyordu. Bu hikâyenin gerçek olup olmadığıyla ilgili en ufak bir fikrim yok. Ancak o kadar hoşuma gitmişti ki *Business Week* için hazırladığım bir makalede kullandım. Hikâyeyi benden öğrenen başkaları onu alıp, gerçekmiş gibi yazdı.

Elbette ya. Çeçenler hakkında yayınlanan haberlerin çoğundaki en garip şey, tümünün birbirine çok benzediği – ve çoğunlukla hiç kimmenin doğruluğunu adamakıllı araştırmaya zahmet etmediği, Moskova'nın dar görüşlü diplomatik ve entelektüel cemaatinde dönen kalıtsal çok bilmişlikten “kaynaklandığıydı.”

Çalıntı araba işini ele alalım. Bu çok kazandıran şebekeyi Çe-

çenlerin yürüttüğü kabul edilir bir gerçektir ve iddialardan kuşkulanırsanız kanıt Grozni sokaklarında dolanmaktadır: nerden geldiği belirsiz çok sayıda Mercedes 600 ve Cherokee cip. *Reducto Ipso Fox News Factoid*: Tümü çalınmış ve Çeçenistan’a kaçırılmıştır ve *bu yüzden de SSCB’nin eski topraklarındaki bütün çalıntı-araba şebekesini Çeçenler işletmektedir.*

Kamuoyu mahkemesine yanıtları düşünülün diye canalcı birkaç şey söylemek için O.J. Simpson dâvasının avukatı Johnie Cochran* olmak gerekmez: Şöyle ki, *sözde hırsızlar mallarımı en az iki ve en fazla üç teorik olarak ciddi bir şekilde korunan sınır karakollarından yerel yetkililerin doğrudan işbirliği ve hiç şüphesiz Rusya da dahil, adı geçen ülkelerin üst düzey güvenlik görevlilerinin açık rızası olmadan, binlerce kilometre uzaktan, ta Batı Avrupa’dan (Almanya’dan ya da Avusturya’dan veya diyelim ki Çek Cumhuriyeti’nden) getirmeyi nasıl becerdiler?*

Sonra tüm Çeçenistan’da birdenbire bitiveren “hava binalar” işi vardı – kimi oldukça geniş ve Baltık Denizi’nden Bering Boğazı’na kadar uzanan Rus peyzajını mahveden, bildik Sovyet-tarzı beş-katlı derme çatma binalardan kesinlikle daha hoş kiremit rengi yapılar dile düşmüştür, zira bu binaları inşa etmek için gereken para görünüşe bakılırsa sahiplerinin vergiden-muaf olarak havadan (yani, *Mafya parasından*) gelmektedir.

Muhtemelen bunda gerçek payı vardır – ama Çeçenler bağlamındaki tartışma daima evlerini uygun ve elverişli gördükleri bir tarzda inşa etmeye ya da yenilemeye *hakları olmadığı* üzerinedir. Çeçenistan’ın bu görünüşü üzerine bazı haberleri okuyan kişi, yazarların daha evvelden Çeçenleri insan gibi yaşamayı deneme cürümünden suçlu bulduğuna karar verdiği izlenimine kapılır. Çeçenlere karşı yapılan eleştiriler haklı olsa bile, eleştirmenler herkesin ulaşmaya çalıştığı konforu elde etmeye çalışan etnik Ruslara karşı da aynı ölçüyü kullanma-

(*) Ünlü futbolcu O.J. Simpson’ın eski karısı ve erkek arkadaşını öldürmekle suçlanıp yargılandığı davada savunmasını üstlenip salıverilmesini sağlayan Amerikalı siyahı savunma avukatı. Eylül 1994’te ABD’nin en iyi avukatlarından biri seçilmiştir – ç.n.

lıdır. Moskova'daki Mercedes sürücülerinin, dağa inşa edenlerin ve yeni VCR sahiplerinin şimdiki, Sovyet sonrası refahlarından yararlanmaya *ne hakları* vardı? Kişioğlu görgüsüzlükle suçu aynı kefeye koyacaksa, öyle ise Rusya'da fazla parası ve bu parayı harcamaya meyilli olan herkes, Yeltsin hükümetindekilerin çoğu da dahil, büyük bir hızla devlete karşı ekonomik suçlar işlemekten yeni ve büyük *gulag*'lara* gönderilmelidir.

Bu dikkate alınmayacak şöyle böyle bir tıngırtı değildir: bu ırkçı bir karalamadır ve bu karalamada Batı medyasının neredeyse tamamı kindar ve alçak ruhlu palyaçolarla birlikte oynamıştır.

Beylik çok bilmişliği, klişeleri ve savaş öncesi günlerin darağacı mizacını birleştiren bu eğilimin en korkunç örneği, Ostayev kardeşler davasıdır. 1993'ün başlarında öldürülen Ruslan ve Aslanbek kardeşlerin davası Londra çevrelerini önce dehşete düşürmüştü ve sonra eğlendirmiştir. İki kardeş Başkan Dudayev'in özel temsilcileri olarak 1992'nin ortasında İngiltere'ye gelmiştir. Kimileri görevlerinin Majestelerinin hükümetiyle ilişki kurmak olduğunu söylerken; ötekiler kardeşlerin Çeçen ulusal parasının ilk basımını gerçekleştirmek üzere İngiltere'de olduğunu söylerler; başkaları ise asıl görevlerinin uluslararası silâh tüccarlarını bulup Dudayev hükümetinin gelecekte ihtiyaç duyacağı belli başlı sistemlerin sağlanması için görüşmeler yürütmek olduğunu öne sürer. Kardeşlerin bu projelerin üçüne de aynı anda karışmış olması mümkündür.

Her ne olursa olsun, Ostayev'ler krallar gibi yaşadı. Kentin en çekici semtlerinden birinden geniş bir kat satın aldılar, restoranlarda bol bol bahşış bıraktılar ve aynı zamanda birkaç pahalı fahişeyle zaman geçirdiler.

Alçaklar mıydılar? Belki. Yalnız onlar mı kötüydü? Hayır.

Kişinin ne olduğunu kavraması için Ostayev'lerin yaşam tarzını onaylaması gerekmez: Kardeşler sadece neredeyse tüm "Yeni Rus"

(*) Sovyet tutuklu kampları sistemi. İlk 1919'da kurulan kamplara gönderilen kişiler arasında kolektif çiftliklere karşı çıkan köylülerle, muhalif aydınlar, bağlılığından kuşku duyulan etnik grupların üyeleri ve adi suçlular da dahil pek çok insan bulunuyordu – ç.n.

paralı işadamları gibi yaşamaktaydılar. Suçları, yani ahmaklıkları, Ermeni bir siyasi göçmeni çevirmen olarak tutmuş olmak gibi bir hataya düşmüş olmalarıydı. Ermeni çevirmen sonradan ikisini de öldürüp parçalara ayırdı. Kaliforniyalı bir meslektaşının da yardımıyla parçaları çöp kutusuna atmaya çalışırken yakalandılar.

İki katil itiraf ettikleri suçlarından mahkûm edildi. Amerikalı Ermeni sonradan hapishanede intihar ederken, çevirmen Çeçenlerin intikam almasından o kadar korktu ki tek başına hücre hapsi istedi. Bu onun canını kurtardı, ama ailesininkini değil. Duruşmasından, mahkûmiyetinden ve hapsedilmesinden altı ay kadar sonra, esmer tenli birkaç bey çevirmenin baldızının kapısını çaldı. Görünüşe göre, kapıyı açanın çevirmenin İngiliz karısı olduğunu düşündüler. Zaten, soyadı da uyuyordu.

Çat-çat-çat!

Böyle kan davası kavramı Çeçen Mafyasının genel ilkelerinden olan eylemler listesine ekleniyor, uluslararası bir hal alıyordu.

İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'nin Enformasyon ve Haber Alma Bakanlığı'na kayıt olmak üzere gittiğim başkanlık binasının kırık dökük asansöründe tanıştık. İngilizcesi ve hazır cevaplılığından derhal etkilendim.

Adı Eduard Hatçukaev'di, kartvizitinde “Çeçen Cumhuriyeti Dış Yatırımlar Dairesi Başkanı” olduğu yazıyordu – yani dış ilişkileri olmayan bir ülkeye yabancı yatırımcıları çekmek ve onları değerlendirmek vazifesini yerine getirmek için atanmış kişiydi.

“Siz Batılı muhabirler budalasınız,” diye hırladı Eduard, ben onun sıfatıyla vazifesi arasındaki çelişkiye gülerken. “Eski Sovyetler Birliği'nin topraklarına geliyor ve bizim, yani eski Sovyetlerin, düşünce tarzımız hakkında hiçbir fikriniz yokken, kendi görüşlerinizi bize empoze etmeye çalışıyorsunuz. “Demokrat,” “muhafazakâr,” “yenilikçi,” ve “tutucu” gibi terimleri ortaya attınız. Oysa bu terimler burada ya anlamsız ya da sizin anladığınızdan bütünüyle farklı bir anla-

ma geliyor. Seninle senin anlayacağın bir dilde nasıl konuşabilirim ki? Benden hayli uzmanlık isteyen meseleleri açıklamamı istiyor, ama siyah beyaz izlenimler ve notlar alıyorsun. Sanki büyük büyük dedem için bir Sony televizyonun ne anlama geldiğini açıklamamı istemişsin gibi. Devrinin akıllı adamlarından biriydi belki de, fakat elektriğin ne olduğundan bihaberdi. Diyelim ki ona televizyonun ne olduğunu açıklıyorum. Baş salları ve betimlediğim şeyi tahayyül etmeye çalışır – sonra eve gidip ahabplarına önünde hızla değişen renkli görüntüleri yansıtan bir ayna olan sihirli bir kutudan bahseder. İşte sizin bizi anlayış şekliniz bu.”

Bu, pek çok yönden, eski Sovyetler Birliği’nin topraklarında yaptığım en aydınlatıcı konuşmaydı. Burada, aralarında benim de olduğum, bir grup “Batılı” muhabir, tuhaf olduğu kadar gerçek, aşırı derecede ayrılıkçı kendine-has Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti olgusunu yalnızca dağılmış Sovyetler Birliği bağlamında değil, fakat karmakarışık ve yepyeni Rusya Federasyonu bağlamında da anlamaya ve ardından –bin ya da daha az kelimeden oluşan– bir haber yapmaya çalışıyorduk.

En azından zekâmın el verdiği ölçüde fikrimi anlatmaya uğraştım – ancak dışarıdan çağıldayarak gelen bir gürültü konuşmamı engelliyordu.

“Affedersin,” dedi Eduard. “Törene katılmak zorundayım.”

“Gamsahurdia’nın cenaze merasimi demek istedin herhalde,” diye düzelttim. “Ama tören yarın değil miydi?”

“Budalalar, hepsi budala,” dedi Eduard Hatçukaev cılız bir sesle. “Haklısın cenaze merasimi yarın. Bugün Çeçen Soykırımını Anma Günü.”

“Anlayamadım?”

“Sürgün Günü’nün ellinci yıldönümü,” diye mırıldandı Hatçukaev. “Stalin’in kökümüzü kurutmaya çalıştığı gün.”

Asansör takılınca, başkanlık binasının beşinci katından merdivenleri kullanarak indik – ve buzla kaplı sokaklardaki kargaşayla karşılaştık.

Yokuşu tırmanmaya çalışan aşırı yüklenmiş bir kamyonun gürlemesiyle nükleer bombanın ilk patlama dalgasını andıran *HUNGA HUNGA HUNGA!* diye bir ses geldi.

HUNGA HUNGA HUNGA! Ses şimdi daha yakından geliyordu, insan sesi miydi yoksa.

Derken, köşeyi dönünce sesin kaynağını buldum: bir çeşit Sufi ağıtı yakmakta olan eli sopalı bir insan seli sokaktan aşağıya tam da üstüme doğru kopmuş geliyordu. İnsan dalgası beni sürüklemekten önce tüm soğukkanlılığım ile olduğum yerde kalmalıydım. Yürüyen, sıçrayan ve inleyen insan kalabalığı kafasına gösterişli bir takke takmış apak sakalı göbeğine kadar inen evliya-kılık bir kişi tarafından yönlendiriliyordu. Tövbekârların tepesinde bir değnek sallarken, daha da fazla sadakat istermişçesine, bar bar bağıyor, inliyor ve ahlıyordu. Dediklerinden bir kelime dahi anlayamadım.

İnsan kitlesi *HUNGA HUNGA HUNGA!* diye homurdandı, şimdi düzene girmiş, yeniden bağlamak için çağırıyor bekliyorlardı, *HUNGA HUNGA HUNGA!*

Havada bir helikopter vızıldıyor ve bir fersah öteden yürüyüş yapanların ayak sesleri geliyordu. Görünmez hoparlörler cızırdadı ve etrafı askeri bir marş kuşattı:

Da! da! di-Dah da Daaah! da! da! di-Dah Di dah...!

Aksakallılar inliyor. Kadınlar gözyaşları içinde ağıt yakıyor. Çocuklar, güdük ağaçların donmuş, yapraksız dallarına sıkıca tutunmuş, hıçkırı hıçkırı ağlıyor, kuru dalların orada kendilerine hâkim olamıyorlardı. Derken vakur görünümlü üniformalı bir dizi asker birdenbire köşeyi dönüp, toplanmakta olan kalabalıkla birleşti, fazlası daha da fazlası gelmekteydi.

Ev sahibimiz, Sovyet-dönemi SAC (Stratejik Hava Birliği) Generali Cehar Dudayev, ordusunu sergilemekteydi. Ve şimdi, iki bin kadar adam ve bu sayının beş ya da on misli izleyici dikkati tamamıyla üstüne çekmişken Dudayev'in görkemli bir giriş yapmasının tam da zamanıydı.

Dudayev'i, Turgut Özal'ın İstanbul'daki cenaze töreninde, gördüğümde ortalama bir işadamı kıyafeti giymiş ve bir fötr şapka tak-

mişti. Ama artık, başkumandanlığa soyunmuş biri olarak, bir cipin üzerinde askeri kılığı sırtında olduğu halde geldi: Kabarık apoletleri olan deri bir trençkot, kenarlıklı bir savaş başlığı, deri çizmeler ve oğlak derisi eldivenler. Söylemek her ne kadar nahoş olsa da, fırça bıyıklarıyla Charlie Chaplin'in Küçük Diktatör'ünün kötü bir kopyasından başka bir şeye benzemiyordu.

Önder silâhlı kuvvetlerin komutanı General Aslan Maşadov'dan resmî bir selâm alıp, teftiş platformuna çıktı. Arkasında, yarıya indirilmiş üç bayrak dalgalanmaktaydı: ikisi de yeşil, beyaz ve kırmızı renkten oluşan, fakat birbirinden farklı desenlerde olan Çeçen ve İnguş sancakları ile Zviad Gamsahurdia'nın onuruna göndere çekilen kestane rengi ve siyah Gürcü bayrağı. Gamsahurdia'nın dul eşi, Manana, Dudayev'in sağında ayakta duruyor, Gürcistanlı küçük bir grup yaşlı tarafından teskin ediliyordu. Dudayev'in solunda Kırımli Tatarların müftüsünden, Özbekistan'dan Buharalı İmam'a ve bana el sallayıp gülümseyen tüm Kafkasyalı Müslümanların Şeyhi Azerbaycan'dan Allahşükür Paşazade'ye kadar uzanan bir grup Müslüman din adamı ve kodaman yer alıyordu.

Sus borusunun çalmasıyla meydana toplanan on bin insan sessizliğe gömüldü. Görünmeyen bir *müezzîn* Müslümanları ölmüşlerin ruhuna dua, yani *Fatiha*, okumaya çağırırdı, yüzlerini elleriyle sıvazlayıp *Amin* demeden önce, yirmi bin el avuç içlerini gökyüzüne doğru kaldırıp, on bin dudak, hep bir ağızdan, aynı duayı mırıldandı:

Bismillahir'Rahmanir'Rahim
Elhamdülillahi, Rabbil Alemin . . .

“*Allah-u Ekber!*” diye bir bağırıtı geldi hoparlörlerden.

“*ALLAH-U EKBER!!*” diye tekrarladı kalabalık sağır edici bir gürültüyle. “Allah En Büyüktür!”

“*Allub-u Ekber,*” dedi Cehar Dudayev, mikrofonların bulunduğu yerin kenarına çıkarak.

Dudayev ruhani bir sükût içinde bir süre bekledi ve ardından konuşmaya başladı.

“Bugün asla unutamayacağımız ve asla affetmeyeceğimiz Utanç Günü, Ölüm ve Yıkım Günü’dür!” diye ilân etti General Dudayev. “Elli yıl önce, bugün, iblis Stalin’in yönetimindeki Merkez, Çeçen ulusunun kökünü kurutmaya çalışmıştı. Lakin her şeye kadir Allah’a olan inancımız sayesinde hayatta kalmayı başardık. Allah hakikaten de Büyüktür! O’nun inayeti sayesinde hayatta kaldık ve büyüdük ve ceddimizin topraklarına, kutsal yurdumuza, geri dönebildik!”

“*Allah-u Ekber,*” diye kutsal bir mırıldanma dalgası yükseldi insan güruhundan.

“O’nun yardımı ve yol göstericiliğiyle 1944’teki olayların tekrarlanmasına bir daha asla göz yummayacağız! Bu amaçla, bir ordu meydana getirdim – bundan böyle her ailenin her bir ferdi bu ordunun bir askeridir! *Allah-u Ekber!*”

“*Allah-u Ekber!!*”

“Allah En Büyüktür!”

“ALLAH EN BÜYÜKTÜR!!”

“*El Fatıha!*”

Görünmeyen müezzin inananları, bir kez daha, duayı okumaya çağırdı. Bir kez daha, erkekler ve kadınlar, gençler ve yaşlılar, siviller ve askerler, ellerini gökyüzüne kaldırdılar ve sonra, gene hep birlikte, ellerini yüzlerine götürdüler.

Ve derken geçit töreni başladı.

Da! da! di-Dah da Di daaah! da! da! da-Di da da Di!

General Dudayev sağ elini selâm vermek için kepinin kenarına kaldırdı ve asker kalabalığı hazırola geçip çark etti ve teftiş platformuna doğru ilerledi, botlar buzlu sokağı uygun adım dövüyordu. Önce geleneksel Çeçen kıyafetleri içerisinde şeref kıtası görüldü, gümüş kınılarında *kinjal* kamalarını kuşanmışlardı. Ardından mavi bereli ve kamuflaj üniformalarıyla Özel Kuvvetler geldi, onları kara maskeli komandolar izledi. Derken, bir fersah öteden hakiler içinde askeri ni-zamda çok sayıda adam belirdi – gelen Çeçen ulusal ordusuydu.

Da! da! di-Dah da Di daaah! da! da! da-Di da da Di!

Önce TOW füze rampalarıyla cipler geldi. Sonra çok sayıda

ağır silâhın ardı sıra birkaç düzine piyade-savar GRAD roket-atar bataryası. Ondan sonra, bir gürlleme ile kalabalığın oooo ve aaaa nidaları arasından çift sıra T-54'ler tarafından izlenen tek bir T-72 muharebe tankı çıkageldi, kırk yıllık olmalarına karşın, hâlâ etkileyiciliklerinden bir şey kaybetmemişlerdi. Gösteriyi asıl sona erdiren ise, traktörler tarafından çekilen yük vagonlarına istiflenmiş dört adet eski model karadan-karaya SCUD füzesinin sergilenmesiydi.

“Bu herif kafadan çatlak mı?” diye sordu Stanley Greene, ardı ardına resim çekerken. “Şu SCUD’ların çevrilebileceği yalnızca bir ülke var – o da Rusya! Hem dördü de!”

Antika SCUD görüntüsünün ardında başka bir şey gizliydi, ev sahibimiz kolunun üstünde sanki kimsenin bilmediği başka bir giz saklıyor gibiydi. Ardından General Dudayev donmuş gibi selâm vermeye devam ederken, bir binadan birdenbire peyda olan Çeçen bir komando birliği tören alanına yan taarruza geçip, yoluna çıkan herkesi hayrete düşürdü: Şamil Basayev ve onun Abhazy Tugayı idi. Komandolar Suhumi’yi zapteden saldırı kuvvetinin öncü koluydu ve Eduard Şevardnadze ile Gürcü adamlarını dehşete düşürmüşlerdi. Burada toplanan kalabalığın önünde kendilerini kanıtlama şansına sahip oldular, kalabalığa kamalarıyla yaptıkları küçük bir jiu-jitsu ile başlayıp, komandoların alev alev yanan tuğlaları önce çıplak elleri sonra kafalarıyla paramparça etmeleriyle son bulan bir gösteri sundular.

Cehar Dudayev’le alâkalı önceden ne söylenenlere şunu da eklemek isterim: Adam eğlenceden anlıyordu.

Gündemdeki son durak İstanbul’daki mağazaların erkek ve kadınlar için hazırladığı en son moda kıyafetlerin tanıtıldığı bir defileydi. Defileye Başkan Dudayev (artık fötr şapkasıyla sivil kıyafetlerini giymişti) ve Başkan Yardımcısı (ve Çeçen ulusal kuramcısı) Selimhan Yandarbiyev’in de dahil olduğu baş danışmanları katılıyordu. Çember sakallı Yandarbiyev’in kafasında geleneksel papak vardı. İkisi de askeri marşlar eşliğinde uygun adım yürüyüp denize kıyısı olmayan ülkenin donanma kıyafetleri de dahil Çeçen silâhlı kuvvetlerinin yeni üniformalarını tanıtan mankenleri neşeyle alkışlıyordu.

Doğru – denize kıyısı olmayan ülkenin donanması için üniforma giymişlerdi.

Ah, Çeçenistan – sen nelere kadirsin ve 23 Şubat 1994'te Grozni'de düzenlenen tören karşılaştığım en gülünç şeylerden biriydi.

Fakat, iyice düşününce, azametli tören oldukça düşündürücü, hatta ürkütücüydü de.

Kaygılanılacaklar listesinin başında sergilenen silâhların nereden geldiği sorusu yer alıyordu. Cevap şuydu galiba, silâhlar Çeçenistan'daki ya da Çeçenistan yakınlarındaki vaktiyle Sovyetlere ait olan Rus garnizonlarından edinilmiş, asker kaçaklarından cephane satın almak için Dudayev'in petrol kaçakçılığından kazandığı para kullanılmıştı. Bu, henüz dağılmış Sovyet topraklarında oldukça kabullenilmiş bir durumdu. Bana bir anda yanıp kül olmuş bir cephanelikle ilgili başına yansımış bir haber gösterin, ben de size varolmayan Sovyet askeri teçhizatını muazzam hilelerle yok etme karşılığında yerel güç odaklarının destelerce para almış bir cephane komutanı göstereyim.

Moskova'nın *Rossiya*'nın bu küçük mini minnacık parçasının kendi silâhlı kuvvetlerine sahip olmasına nasıl olup da göz yumabildiğine hâlâ şaşarım. Herhangi bir budala bile bunun bir şaka değil bir meydan okuma olduğunu görebilirdi. Bu olay 1990'lar boyunca Kafkasya'yı kasıp kavuracak çatışmaların en kanlısı ve korkuncu olacak ve yatışması onlarca yıl alacak kuvvetleri salıveren, Rusların kaba, zâlim ırkçılığından tutun da yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan köktendinci iblis Uşama bin Ladin'in finanse ettiği İslâmi köktendinciler ile Çeçen milliyetçiler arasındaki korkunç bağlaşılmaya kadar uzanacak felâketlerin bir işaretiydi.

Sufi zikir töreni ve defile sona ermiş, fakat izleyiciler dağılmamıştı. Acı soğuğa karşın, binlerce insan sokakta kaldı. Bu, nihayetinde, o Gün'ün ellinci yıldönümüydü – ve Çeçenler ilk kez böyle alenî bir anma töreni düzenlemişti.

Yirmi ya da otuz kişiden oluşan bir grup sağır ve dilsiz, dev bir

bayrak ve ulusal sembolleri kocaman bir kurt posterinin altında bir çember oluşturmuş, el kol hareketleriyle birbirlerine *Vysl*, yani Büyük Sürgün’le, ilgili olduğunu tahmin ettiğim hikâyeler anlatıyorlardı.

Beride öteki sokaklarda, çok sayıda genç kız tiftik kumaştan başörtülü yaşlı kadınların çevresine toplanmış, Orta Asya’da çektikleri sıkıntılar ve kayıplar hakkında anlattıklarını dinliyordu. Derken, vaktiyle Meçhul (Sovyet) Asker anıtının olduğu boş kaidenin yakınında, yalnız bir adam derinden çınlayan bariton bir sesle şarkı söylemeye başladı. Çeçence söylenen bir ağıt olduğundan sözlerini anlayamadım. Ama, herkesin yüksek sesle eşlik ettiği nakarat bölümünden anladığım kadarıyla Kur’an Arapça’sıyla şunlar söyleniyordu, *La ilahe illallah, Muhammeden Resulullah*.

Bilhassa yaşlı adamın hakkını vererek tek başına söylediği kısmın tercümesi şöyledir: *Allah’tan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir*. O anda olduğu yerde donup kalan yalnızca ben değildim. Önce bir iki sonra beş on kişi yaşlı adamın bulunduğu açık alana doğru yöneldiler, nakarata eşlik ettiler ve ağıt liderinin elli yıl öncesinin kurbanları ve bugüne kadar yaşamış ve yaşayacak tüm Çeçenlerin anısına söylediği ilâhisine arka planda tilavetle eşlik ettiler.

Ağıt lideri ayaklarını hızla yere vurmaya başladı, anlaşılıyordu artık herkes ne yapması gerektiğini biliyor, karşıdaki kırk ve yanı başındaki bir düzine adam hep birden ayaklarını yere vuruyordu. Sonra biri el çırpmaya başladı, semavi nağme kendiliğinden başka bir ağıta dönüştü. Ömrüm boyunca duyduğum en görkemli, tuhaf ve hüzünlü bir nağme biteviye sürdü gitti. Stanley de ben de kıpırdayamaz hale geldik ve tören öyle hummalı bir hal almıştı ki hemen hemen gözyaşlarımıza engel olamıyorduk, bir noktada profesyonel görevimizi unutup ağıt yakan dairenin tam ortasına geçtik, dinliyor, öğreniyor, ağlıyorduk.

Nihayet, bir ya da birkaç saat sonra, ağıt yakan halkadan çıkabildik – ama birden panikledik. Stanley de ben de binlerce dolar değerindeki elektronik teçhizatımızı elde olmadan çemberin dışında bırakmış – ve tamamıyla unutmuştuk. Neyse ki endişelenecek bir şey olma-

mişti. Tanımadığımız biri değerli çantalarımızı kalabalık tarafından ezilmesin diye törene on adım kadar mesafedeki korunaklı bir çıkıntıya yerleştirmişti.

Hırsızlar ulusuymuş, külâhıma anlatın!

Akşam oluyordu ama bir yer daha vardı uğranacak – Çeçen soykırımına adanmış yeni Anıt.

Küçük bir parkta bulunan anıt aslında, Çeçenlerin 1944’te tahliye edilmesinden hemen sonra Stalin’in uşakları tarafından yok edilen tarihi bir mezarlıktı. Yük vagonlarında ya da Orta Asya’nın çorak topraklarında kalbi kırık olarak öldüğü tahmin edilen iki yüz elli bin kurbanın anısına dikilen yontu basit, ama dokunaklıydı. Hiçbir insanın vermeye muvaffak olamayacağı yardımı Tanrı’dan istemek için gökyüzüne uzanan bir çift elden ibaretti. Ellerin yanındaki bir duvara, yerle bir edilmiş köylerin ve yerleşim yerlerinin adı ve kazınan her yer adının yanına da orada yaşayıp ölenlerin ve bir daha hiç haber alınamayanların isimleri kazınmıştı. Hemen yanında “yeni” Çeçenceye uygun bir Latin alfabesiyle “*Unutmak yok Affetmek Yok – Bir daha Asla!*” diye çevrilebilecek kocaman yarı-kabartma bir yazıt vardı. Ellerin önünde Kur’an’ın taştan bir tasviri duruyordu, taştan sayfaların ve kendisi de oyulmuş taştan yeşil renk “kumaş” sayfa işaretlerinin üzerine Kur’an’ın ilk surelerinden biri olan *Nas*, yani Beşeriyet Suresi oyulmuştu:

Kul euзу birabbi’n nas

Melikin nas...

Siğınırım insanların Rabbine

İnsanların mâlikine ...

Taş Kur’an’ın önünde ihtiyar bir adam duruyordu, duasını bitirdikten sonra ona yaklaştım, kim ve nereli olduğunu sordum.

“Huzurev, Vaha,” diye yanıtladı, söylediğine göre başkentin güneyinde bulunan dağlardaki Şatoi kazasındandı ve her şeyi, ama *her şeyi*, hatırlayacak kadar yaşlıydı.

“O zamanlar on yaşındaydım,” dedi hasret dolu bir gülümsemeyle.

23 Şubat 1944 gecesi dağ köyündeki ahali için bile soğuktu. Onun için, Huzurev koyunları ağıllarına biraz erken getirmişti. Lakin köyde bir karışıklık vardı. Tüm erkekler Sovyet Ordu Günü ve Nazi-lerin geri püskürtölmelerini kutlamak için bölgedeki *Sovyet*’te, yani toplantı binasında, yapılacak toplantılara katılmak üzere “davet” edilmişti.

“Cepheden henüz dönmüş olan babam, Muhammed, biraz endişeyle diğçerlerine katıldı,” diye anımsadı Vaha Huzurev. “Bu, babamı ve onunla yaşıt diğçer pek çok adamı son görüşüm oldu. Babamı o gece mi öldürdüler, yoksa Orta Asya yolunda mı öldü, yahut cepheye geri gönderilip orada mı öldüröldü, yoksa hem cenkten hem de büyük sürgünden kurtulmayı başarıp da ailesine ulaşmayı asla beceremedi mi bilmiyorum.”

Yetişkin erkekler *Sovyet*’te toplanır toplanmaz, Amerikan yapımı Studebaker askeri kamyonları ortaya çıkmışlardı. Kamyonlar binayı bir anda kuşatan güvenlik görevlileriyle doldurulmuş, erkekleri nakliye aracına binmeye zorlamışlardı.

“Lakin bazıları kamyonlara binmek istemedi,” diye anımsadı Vaha. “Kimi ayak diredi. Hem silâhsız olmalarına karşın. Muhtemelen direnenlerden biri de babamdı: Emin değçilim. Zifiri karanlıktı. Göremedim.”

Genç Vaha yaşananları dehşet içinde seyrederken, direnişin ele başları –ya da belki de hiç direnmedikleri için kolaylıkla yakalanan bazı adamlar– sürü halinde *Sovyet* binasının arkasına götürölmüşü. Orada çukur kazmaya zorlanmışlar. Silâh sesleri yankılanmışı. Adamlar inlemiş ve düşmüşlerdi. Daha fazla silâh ve daha fazla inleme sesi duyulmuştu. Ardından sessizlik.

“Akabinde askerler kovalarca kireç getirdi ve getirdikleri kireci çukurların içine döktüler,” diye anımsadı Huzurev. “Keskin kokuyu bugün gibi hatırlarım; avludan saklanmakta olduğum koyun ağılımıza doğru geliyor, gübre kokusunu bile bastırıyordu.”

Kabus henüz başlıyordu. Sonradan Şatoi'ye giden askerler tüm evleri tek tek aramış, her bir aileye hazırlanmak için bir saatleri olduğunu söylemiş, tek bir bavula müsaade etmişlerdi.

“Verilen süre dolunca, askerler geri döndü ve bizleri Amerikan kamyonlarına binmeye zorladı. Sonra bizi dağ yolundan Grozni'ye, yük vagonlarının önünde yüklenmeyi bekleyen sığırlar misali bizim gibi çaresiz durumda olan diğer binlercesinin beklediği tren istasyonuna götürdüler.”

“Bildığımız kadarıyla doğuya naklediliyorduk. Orta Kazakistan'a vardığımız vakit, yük vagonumuza doldurulmuş insanların dörtte bir kadarı ya soğuktan, ya açlıktan, ya da aramızdaki cesetlerden yayılan hastalıklardan çoktan ölmüştü bile. Bir kız ve erkek kardeş öldü. Sonraları başkaları da belli olmayan nedenlerden ötürü vefat etti. Buna ‘hasret hastalığından ölüm’ adını verdik.”

Vaha'nın hikâyesinin arda kalan kısmı, yaşıtı hemen her Çeçen tarafından anlatılabilirdi. Aile, ya da ondan arda kalan her neyse, Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'dan çok da uzak olmayan bir kolektif çiftliğe gönderilmişti. Diğer Çeçen aileler de oradaydı. Ertesi yıla doğru, tümü girdiği şoktan ve psikozdan yavaş fakat emin adımlarla kurtulmuş ve ortak kararlar almaya başlamıştı. Ortak kararlardan biri, dul kalmış kadınları, büyük arbedede hayatta kalmış bazı erkeklerle ikinci, üçüncü, hatta dördüncü karısı olarak evlendirerek ulusu yeniden oluşturmayı içeren bir programın başlatılmasıydı. Bu programın bir önceli vardı: Çeçen erkeklerinin büyük bir kısmı on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki elli yıllık *Mürit* savaşları esnasında yok edildiğinde, İmam Şamil, cemaatlerindeki yılmaz soylarını arttırmak ve nesil kayıplarını telafi etmek için (yalnızca hali vakti yerinde olanlar yerine) sağlam kişilikli erkekleri birden fazla kadınla evlenmeye özendirmiştir. Bu uygulama Kur'an tarafından desteklenmekteydi: Tarihteki ilk Müslüman ordusu Bedir Savaşı'nda hezimete uğrayınca Allah, Hazreti Muhammed vasıtasıyla ‘Gücünüz yettiği kadarı sizindir,’ diye buyurdu. Müslümanların kayıpları o kadar fazlaydı ki, yedinci-yüzyıl Arabistan'ının, sonradan da 1940'larda Orta Asya Sürgünü'ne gönde-

rilen Çeçenlerin, bir anda ortaya çıkmış çok sayıda dul kadını ve yarı öksüz kalmış çocuklarını barındırmak için bir şeyler yapılmalıydı.

“Babamın bu dünyadan göçüp gittiği kesinlik kazanınca, annem ihtiyar heyeti tarafından çağrılıp, başka bir köyden, tanımadığı, bir adamla evlendirilmek istendi. Sorun değildi. Yeni bir babam ve onların evliliklerinden altı kız ve erkek kardeşim olmuştu,” dedi Vaha. “Aynı biçimde, kocasını kaybetmiş olan teyzem de, önceden iki kadınla daha evlenmiş olan başka bir adamla evlilik yaptı. Beş yeni çocukları oldu.”

Vaha’nın kaç karısı olduğunu sordum, ne kadar olursa o kadar ihtiyatla.

“Bir” diye yanıtladı. “Cemaati yeniden oluşturmaya duyulan gereksinim çoktan sona erdi – en azından şimdilik.”

Vaha’nın hikâyesinin geri kalanı, Orta Asya’ya sürgüne gönderilip resmen unutilan on binlerce diğer Çeçen’i yansıtıyordu. Kedere dayanan topluluk-kimlikleri varoluşlarının temeliydi, özümmlenerek unutulmasını engellemiştii.

“Duvardaki şu yazıyı görüyor musun?” diye sordu Vaha Huzurev, Avuç Açmış El yontusunun arkasındaki Latin harfleriyle yazılmış kitabeyi işaret ederek. “Diyor ki ‘Unutmak Yok – Affetmek Yok.’ Zaten biz de öyle yapacağız.”

Geçen günle kıyaslarsak haftanın geri kalanı sıkıcıydı. Devlet Başkanı Dudayev bir basın toplantısı düzenleyip, Kremlin Çeçen bağımsızlığını öyle ya da böyle etkilemeye çalışırsa Moskova metrosunda patlamakla tehdit ettiği varsayılan nükleer aygıtla ilgili soruları cevapladı. Sonraki gün Zviad Gamsahurdia’nın devlet cenaze töreniydi, sürgündeki Gürcüler KGB uşağı Eduard Şevardnadze, CIA piyonu Boris Yeltsin ve aşâğılık, umursamaz dünyanın geri kalanına karşı dişlerini sıkarak feryat figan görkemli intikam yeminleri ediyordu, Zviadistler için adeta hayatın kendisi bir komploydu.

Son methiyeyi ev sahibimiz Cehar Dudayev yaptı, ahababı ve dostu Zviad Gamasahurdia’yı Kafkasların “yüce bir evladı” olarak

övdü, yaşamı ve ölümü emperyalizm ve Rus boyunduruğundan kurtulma çabasındaki herkese örnek niteliğindeydi. Tabutuna yığınlarca toprak atılıyor ve benim Kuzey Kafkasya’daki “haydut cumhuriyete” olağanüstü girişim nihayete eriyordu.

“Cehar,” diye kıkırdadı Stanley. “Çeçenlerin bulunmadığı bir dünya çok daha az eğlenceli bir yer olacak. Tanklar burayı dümdüz etmeden ancak altı ay dayanabilirler.”

Stanley üç ay farkla yanılıyordu.

1994 Ağustos’unda hükümetin güvenlik güçleriyle iyice-silâhlanmış Çeçen “muhalefet” üyeleri arasında bir çatışma patlak verdi.

Dudayev’in güçleri Eylül’de misilleme yapıp muhalefet lideri Ömer Avtorhanov’a bağlı adamları alaşağı etti.

Ekim ayı içerisinde, anakaradaki Rus medyasında çıkan pek çok tren soygunu ve haydutluk olayı Çeçenlere mal edildi.

Ardından, Kasım’da “muhalefet” Grozni’ye karşı tek başına harekete geçti. Ne gariptir ki, savaş uçaklarına sahip olan gangsterler, gürleyen bombalarını kentin üstüne yağdırdılar.

“Muhalefetmiş?!” diye bağırды başkanlık sarayının on birinci katında basın toplantısı yapan Dudayev, MIG-29 avcı-bombardıman uçakları gökyüzünde çığlıklarla kenti bombalarken. “Rus müdahaleleriyle ilgili kanıt mı istiyorsunuz? Camdan dışarı bakın!”

Başkanlık sarayında bulunan az sayıdaki gazeteci, o zamanlar Reuters için çalışan, ahabım Lawrance Sheets de dahil, mobilyaların altına saklanırken, not alabilmek için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyordu. Ruslar müdahaleyi hâlâ inkâr etmeyi deniyordu – hem de Dudayev’in adamları başarısız bir tank saldırısının ardından Rus üniformalı onlarca genci yakaladığı halde.

Nihayet, 31 Aralık’ta Rus Savunma Bakanı Pavel Grachev baklayı ağzından çıkardı.

“Anayasal düzeni yeniden canlandırmak maksadıyla askeri bir taarruz başlatılmıştır,” diye ilân etti omuz silkerek. “Birkaç saat içinde tamamlanmış olur.”

Beklenen savaş nihayet kötü bir zamanlamayla patlak verdi. Oysa ben binlerce kilometre uzaktaydım, Amerika'ya geri dönmüştüm, arbedeye katılmak için bir gazetecilik görevi almayı başaramadım.

İki misli can sıkıcıydı, zira Grozni savaşını, Amerikan televizyonundaki, diyet haplarla araba reklamları arasında gözücüveren otuz saniyelik bir kısa haberde izlemeye mahkûmdum, bu yabancı ve önünde sonunda fersahlarca uzakta olan yerde çıkan çatışmaya göz açıp kapayana kadar bir sürede değiniliyordu. Yapabileceğim tek şey bir yıl önce Grozni pazarından satın aldığım *papak*'ımı kafama geçirmek ve bir dizi yabancının dikkatini yeterince çekip şapkayı nerden aldığımı sormasını ummak ve bir şekilde insanları nafîle yere etkileyip akıllarını çelmeye çalışmaktan ibaretti.

Sonra bir telefon geldi. Philadelphia'daki Video News International adlı küçük bir televizyon ajansından düşük bütçeli bir teklif, benimle ABC'nin *Nightline*'ı için "Çeçen ruhu" üzerine bir belgesel yapayım diye sözleşme imzalamak istiyorlardı. Hudutların ötesine tek başına yapılacak bu seyahat savaşta Rusya'ya yasa dışı girmemi gerektiriyordu.

Yeniden iş başındaydım.

3

Karışıklık Başyapıtı

K adın puslu gecede hendekten çıkıverdi, anayola yürüyüp bize el sallayan gecelikli yalnız bir kadın.

“Yavaşla,” diye arka koltuktan seslendim İsa’yı omzundan dürtükleyerek. “Şu kadın...”

“Onun için endişelenme,” dedi İsa. “Aklı kıttır.”

“Affedersin?” dememe kalmadı – gecelikli kadın arabamıza doğru sendeleyerek geldi, bir kulağından öteki kulağına kadar uzanan delice bir sırtıma bütün yüzünü boydan boya kaplamıştı.

“AaaYYY!” diye canhıraş bir çığlık attı.

Şoför arabayı sola, hendeğin öte ucuna doğru döndürdü, sağa yalpalamadan önce karşımıza çıkan yolunu şaşırmış bir sığıra çarpmaktan son anda kurtulduk. Bir süre sonra farlarımızı açmış halde tekrar yoldaydık. Işıklar kâbus gibi bir manzarayı aydınlattı; tümü pırlık pırtık çuhalar giymiş, bar bar bağırان, tezahürat yapan ve eğlenen kadın ve erkek, genç ve yaşlılarla dolu bir yol. Öte taraflarında görkemli, resmî-görünümlü iki-katlı bir binanın silüetini seçebiliyordum. Hem ön kapılar açılmıştı hem de dış kapılar.

“Ulu Tanrım!” diye soludu İsa. “Birileri akıl hastanesindeki koğuşları açmış!”

Gerçekten de yolun tamamını akıl hastaları kaplamıştı.

“HuuuhhhUUU!” diye kesik kesik bağırdı başka bir hasta, uzattığı eliyle aracımıza hamle edip diğeriyle kendini okşayarak. Üstüne büyük gelen bir palto giymişti, ama altında başka hiçbir şey yoktu. Öteki izleyiciler bize bir şeyler atıyor gibiydi; sadece el sallıyor da olabilirlerdi.

Uzaklaşırken “Devam et! Devam et!” diye bağırdı İsa şoförümüze, arka camdan bakabilmek için kafasını çevirerek. Ben de kafamı çevirip baktım – o anda ışıkları sönük olarak arkamızdan gelen arabayı gördüm. Şali-Grozni yolunda toplanmış benzerlerinin tezahüratları (ya da alayları) arasında feryat eden gecelikli kadını çiğnemekten son anda kurtuldu.

Bu, İsa ile benim 1995 Şubat’ının ortasında savaştaki Çeçenistan’da ilk günümde karşılaştığım rastlantılar dizisinin en gerçeküstü olanıydı. Hasavyurt yakınlarındaki Akçay Irmağı’nı geçtikten sonraki o aynı sabah, çamurlu ve pislik içindeki çorak tarlalar boyunca, yaya olarak ilerliyorduk. Gideceğimiz yer küçük bir tepeye kurulmuş etrafımızı çepeçevre gören bir petrol iskelesiydi. İskele çalışmıyordu, ama gönüllülerden oluşan küçük bir Çeçen kuvveti uzaktaki birkaç binayı işgal etmişti. Kendi kendilerine üstlendikleri görev Ruslar saldırdıklarında ki, saldıracaklarından kesinlikle eminlerdi, petrol düzeneğini savunmaktı.

“*Kinjal* ile dövüşürüm ben,” dedi çetenin reisi, Vaha isimli bir adam, iki yüzü keskin kılıç görünümlü bir kama olan geleneksel Çeçen yakın-dövüş silâhını kastederek. “Bunun nedeni cephane harcamaktansa Rusların gırtlığını kesmeyi tercih ediyor olmam.”

Geleneksel adam öldürme sanatı konusunda tecrübeli biri gibi hareket etmeye çalıştım, ama çabucak engellendim.

“Gülüyorsun ha,” dedi Vaha. “Oysa bu hiç de gülünecek bir mesele değil. Bıçakla öldürmemizin asıl nedeni hem intikam almak hem de Ruslara bir mesaj göndermek.”

“Anlamadım,” diye itiraf ettim.

“Tutsak aldığımızda, işlerini özel mekânlarda halleder ve anne-

leriyle gelip cesetleri almaları için temasa geçeriz,” dedi. “Televizyonda görmüşsündür, eh uydurma bir şey olmadığını da biliyordur herhalde. Senin tanık olmadığın şey Rusların eline geçtiklerinde bizim savaşılarımızın başına gelenler. Her yerleri morarana kadar dövülür ve arkadan becerilirler. Bu tarz aşağılanmalar durdurulmadıkça hiçbir Rus tutsağın hayatta kalmasına göz yummayacağız.”

Vaha’nın adamlarından biri *kinjal*’ını çekti ve Sovyet Ordusuna ait bir konserveyi kanırtıp açtı, etleri kuşbaşı doğradı ve parçaları pişene ya da en azından ısınana dek bir tavada döndürdü.

“Yesene,” dedi Vaha. O ve adamları Ramazan’da oruç tuttuklarından yemediler.

Öğleden sonra gerillaları arkamızda bırakıp, çamurlu tarlardan anayola doğru yorgun argın yürüdük. Bir araba durdurarak anayollar, kestirmeler, toprak patikalar, dar köy yolları ve yassılmış traktör yolları üzerinden batıya, küçük Şali kentine doğru yollandık. Hayat kesinlikle normal gibiydi ve savaş çok uzaklarda kalmıştı. Çocuklar yakınlardaki arazilerde futbol ve beyzbol benzeri oyunlar oynuyor, geçtiğimiz köy ve kasabalarda ticaret yol kenarlarında kurulmuş pazarlarda gayet iyi sürüp gidiyordu. Tüm Çeçenistan’ın ortak çarşısı Grozni, tamamıyla tahrip edilmişti – ama mallarıyla birlikte hayatta kalan tüccarlar işlerini başka yerlere taşımışlardı.

İhtiyacımız olmamasına karşın sigara ve çikolata alma bahanesiyle tekrar tekrar durup fısıltı gazetesinden son haberleri almak için sohbetlere girdik. Ayrıldığımız her kasaba veya dükkândan bir ya da iki otostopçu alıyorduk – izinli askerler, bir çuval patates taşıyan yaşlı bir adam ve hatta ruj sürmüş vizon kürklü iki kadın. Yardımseverlik ile istihbaratçılığı birleştiren İsa önümüzdeki ve ardımızdaki yollar hakkında her birinin ağzını tek tek aradı. Kısmen Dudayev’in eski bir muhafızı olan Bislan Gantemirov adında birinin faaliyetleri yüzünden girişleri ve çıkışları belli olmayan bütünüyle kafa karıştırıcı bir yapbozla karşı karşıya kaldık. Bir Rus yardakçısına dönüşmüş Gantemirov’un baş “muhalif” kent Urus Martan’ı yönettiği söyleniyordu.

“Urus Martan muhaliflerin kontrolündeki başlıca kenttir,” diye

açıkladı İsa. “Aslında Ruslarla özellikle de KGB’yle sıkı fıkı olan Avtorhanov’la işbirliği halindeki Gantemirov’un denetiminde. Bu savaşı başlatmak için Gantemirov’u kullandılar. Onu Çeçenistan yönetimini vermek vaadiyle kandırdılar. Aşiretinden adamlar çevrede dolaşıp, köyün ihtiyaçlarıyla pazarlık yapıyor, şimdilik güvenlik, savaş bittiğinde de bolluk vaat ediyorlar.”

Gantemirov, Avtorhanov, Labazanov, Zavgaev ve hatta Hasbulatov – hepsi sonradan yerel diktatörlere ve Rus yardakçısına dönüşen Çeçen kodamanlardı.

“Vatan hainleri,” diye hepsi üzerine kararımı bildirdim.

“Hem evet hem hayır,” dedi İsa ihtiyatla. “Söylediğim gibi Çeçenistan çok karmaşık bir yerdir. Burada hem ülkesini seven, hem de bağımsızlık isteyen pek çok insan var, bununla birlikte Ruslardan nefret ettikleri kadar Dudayev’den de nefret ediyorlar. Dudayev’in memleketi kasten harabeye çevirdiğini düşünüyorlar.”

“Bunu niçin yapsın ki?”

“Etrafta dolaşan bir hikâye var,” dedi İsa gözlerini kısarak. “Grozni kuşatmasının tam ortasında, siyah bir Volga otomobil, Rus barikatında durdurulmuş. Nöbetçi sürücünden belgelerini istemiş ve arka koltukta oturanı görünce donup kalmış – Cehar Dudayev! Tam silâhına uzanmış ki başka bir el onu durdurmuş. Durduran emir subayıymış. ‘Ama komutanım!’ diye fısıldamış asker. ‘Çeçen haydutların önderini ele geçirdik!’ Komutanı askeri suratından tokatlamış. ‘Ne yani Sovyet Ordusu’nun bir generalini mi tutuklayacaksın ha?’ diye gürlemiş. ‘Barikatı kaldır ve selâm dur!’”

“Eee?”

“Eee ne? Hepsi bu! Ruslar Cehar’ı hâlâ kendi adamları sanıyorlar! *Bir Sovyet generali!* Hah hah ha!”

Uzak bir ihtimal olmasına karşın, hikâye bildik bir teraneydi: Merkez’den gönderilen bir “önder” *lumpen* milliyetçiliğin ateşini körükleyip ulusal felâkete yol açacaktı. Ardından umudunu yitirmiş halk, düzenin yeniden sağlanması için yalvaracaktı ki bunu ancak Kremlin yapabilirdi.

Öğleden sonra Şali'ye varmıştık, işte orada insan savaşın ilk haykırışlarını duyuyor, izlerini görüyor ve kokusunu alıyordu: kuzeydeki görünmeyen Çeçen mevzilerini her gece aralıksız döven yoğun topçu ateşinin kasvetli sesi sinirlerimi geriordu, oysa civardaki diğer herkes bir sigara tiryakisinin kendi öksürüğüne alıştığı gibi o vurma sesine alışmışa benziyordu. Keza, kış akşamının gri pusu geniş kara bir şerit haline dönerken benim gözlerim ufka yükseliyordu. Hiç de bacadan tütüyora benzemeyen duman yukarıya yükseliyor ve ardından batıya seyreliyordu.

“*Gorody*,” dedi İsa omuzlarını silkerek. *Kent* – Grozni. Gerçekten de söyleyecek pek bir şey yoktu.

Araba değiştirip bizi Stari (eski) ve Novi (yeni) Atagi adlı kardeş kentlere götüren çok daha karmaşık bir dizi kestirmeden, batıya doğru yolumuza devam ettik. Stari bombalanmışken Novi bombalanmamıştı. İsa'ya neden diye sordum.

“Ruslar köyün ihtiyaçlarıyla kasabalarını ‘tarafsızlaştırma’ hususunda anlaşılmaya çalışıyorlar,” diye açıkladı İsa. “İhtiyarlar Dudahev’in savaşçıları uzak tutarsa, Ruslar kasabayı bombalamamaya söz verdi.”

“Peki savaşçılar buna ne diyor?”

“Bu onları çılgına çeviriyor – fakat ne yapabilirler ki? İhtiyarlar gitmelerini isterse, gitmek zorundalar. Gördüğün gibi *Iztarika* [yaşlılar] ne derse o olur. Bu bir saygı ve Dağ Kanunları meselesi.”

“Ama bu aynı zamanda satmak anlamına da geliyor.”

“Eh o da,” dedi İsa. “Ama ihtiyarlar başka ne yapabilirler ki? Dudayev onları koruyamazken – onun için ölsünler mi?”

Doğruydı. Daha Rusya’dan resmen ayrılma meselesini hallede-memişken, Çeçenler, farklı davalara olan değişik bağlılıkları gibisinden kendi iç sorunlarını nasıl çözeceklerdi? Yeni ve Eski Atagi diye anılan komşu kasabaların sâkinleri bir arada nasıl varolabileceklerdi?

Üç gündür Rusça dışında başka dil konuşamamaktan beynim tükenmiş olarak arka koltukta uyuklamaya başladım. İsa’nın şoförle bitmek bilmez Çeçence konuşmaları, kendisini gerçeküstü, saçma sa-

pan detaylara dönüştürmeye başladı ve sonra bilmediğim, fakat tam olmasa da anladığım bir dilin cümleleri, İngilizceyle Arapça arasında bir dile dönüştü:

“...Ve sonra kadın tıslayan kedinin açılmakta olan şemsiyeye dikkatle bakmaya başladığını söyledi.” diyordu İsa. “Shakespeare ve kuşburunlarıyla ilgili hakikat bütün öğleden sonranın içine etti...”¹

Sonra ya hayal görmeye başladım, ya da gördüğümü sandım: Yolun ortasında beyazlar giymiş bir kadın duruyor ve bize el sallıyordu. Kaymaktaşı kadar apak ve pürüzsüz delice bir gülümseme suratını kaplamıştı. Kendimi iyice çimdikledim. Ama kadın hâlâ oradaydı ve biz de tam kadının üstüne doğru ilerliyorduk. Tam o sırada şoför direksiyonu sertçe döndürdü ve kendimi bir avuç serbest kalmış akıl hastasının arasından geçerken buldum.

Bu olaydan sonra, bütün o yollar ve kısaltmalar boyunca, hep uyanık kaldım, iki saate kadar, muazzam, kullanımımıza açık köhne, yarı-ören bir çiftlik evinin önünde durduk.

“Neredeyiz?” diye sordum İsa’ya.

“Benim memleketimde,” dedi İsa. “Urus Martan.”

Kandırılmış, aldatılmış – ve kuvvetli ihtimalle kaçırılmışım.

Muhalefetin merkezi – Urus Martan!

Burası Çeçenistan’da bulunmak isteyeceğim en son yerdi ve içimden kaçmaya çalışmak geliyordu – ancak nereye ve kime? Doğrudan Bislan Gantemirov’un silâhlı adamlarının kucığına mı?

Allah’tan tepki gösterecek halim yoktu, zira İsa’nın eve döndüğünün duyulmasıyla, binanın içinde çalışan adamlar onu karşılamak üzere dışarı çıkmaya başladı ve süratle belli oldu ki Urus Martan her ne kadar Muhalefet’in kalesi olarak bilinse de, burada da Rus karşıtı duygular yaygındı.

1 Peter Fleming, (James Bond romanlarını yazan Ian’ın erkek kardeşi), bu aynı akıl karıştırıcı dil olgusunu *One’s Own Company*’de anlatır. Kitabı Mançurya ve Çin’de 1930’ların ortalarında gerçekleştirdiği gezileriyle ilgilidir.

“Biz Rusya’nın parçası olmayı asla kabul etmedik – ne Çarlık ne Sovyet, ne de Yeltsin’in idaresindeki yeni ‘demokratik’ federasyonun,” diye hiddetle söylendi herkesin odaya girmesiyle ayağa kalktığı ihtiyar bir adam. “Hele bize belgeleri gösterin! Meğer ki o belgelerde imzamız var mı görelim!”

“Bravo, yaşa!” diye yankılandı toplantıdakilerin sesleri.

Derken göz altlarında muazzam torbalar oluşmuş ince uzun bir adam kapıya geldi, odaya girmeden önce ayakkabılarını ayağının yardımıyla çıkardı. İsa’nın yeğenlerinden biriydi ve henüz döndüğü Grozni’den kötü haberler getiriyordu. Erkek kardeşi Zaur Bek keskin bir nişancı tarafından öldürülmüştü. Oda gayri ihtiyari sessizliğe büründü.

“Nasıl oldu?” dedi İsa kalın perdeden.

Zaur Bek Rusların ateşkes sözüne inanmıştı. Ramazanın üçüncü Cuması ve öğle vaktiydi. Bundan dolayı, öğlen namazını kılmak için gitmiş abdest alırken sırtından vurulmuştu.

“Hamdolsun Allah’a!” dedi İsa, ellerini gökyüzüne doğru kaldırarak.

“Yoktur Allah’tan başka tanrı ve Hazreti Muhammed O’nun son peygamberidir!” diye fısıldadı toplantıya katılanların geri kalanı, İsa’nın duasına eşlik ederek. Dua bitince herkes avuç içiyle yüzünü sıvazladı ve çay içmeye kaldıkları yerden devam ettiler.

“Onun namına seviniyorum!” dedi İsa, neredeyse gülerek. “Tahayyül edin! Ramazan’da Cuma günü hem de namaz kılmaya hazırlanırken şehit düşmek! Bundan daha hayırlı bir ölüm olamaz!”

“Hamdolsun Allah’a,” diye tekdüze bir sesle mırıldandı toplantıdakiler.

Şehit bir ay içerisinde yirmi dört yaşına basacaktı.

Bir sonraki sabah erkenden yatağımızı topladık, kamera donanımını bize tahsis edilmiş bir arabanın bagajına yerleştirdikten sonra yakınlarda bulunan Açkoı Martan kasabasındaki cenaze törenine katılmak için yola koyulduk. Tören sade, gösterişsiz ve uzun sürdüğü kadar da

etkileyiciydi. Aslında bütün gün devam etti. Zaur Bek'in babası oralı bir imamın refakatinde ailenin diğer erkek fertleriyle birlikte oturuyor, geniş evlerinin arka bahçesine kurulmuş bir odun sobasının yakınında misafirleri kabul ediyordu. Yeni gelen herkes aileye ayrılmış alanın eşliğinde duruyor; Ailenin yas tutanları iskemlelerinden kalkıyor; İmam bir *Fatiha* okuyor; hepsi avuç içlerini göğse kaldırıp duayı tekrarlıyor ve bütün dinlerde olduğu gibi *Amin* diyorlardı. Sonra bir misafir kapı eşliğini aşıyor, bir kolunu keder içinde olan babanın sırtına uzatıp aynen karşılık alırken onu öbür eliyle-kucaklıyor, bu Çeçenlere özgü el sıkışma şekliydi anlaşılan, birkaç söz söyleyip kapının dışına çıkıyordu. Ardından bir sonraki yaşçı eşige yaklaşıyor, imam Fatiha'yı yüksek sesle okuyana kadar bekliyor –ve olay bir kez daha yineleniyordu– sonra bir kez daha ve bir kez daha.

Yas tutanların etrafından ihtiyatla dolanıp, acılı yakınları onun ölümü hakkında neler hissediyor diye sormayı tasarlayarak genç şehidin resmini çekmeye çalıştım. Fakat fazla bir şey öğrene-medim.

“Zaur Bek'inki gibi bir ölümü hepimiz arzu ederiz,” dedi Zaur'un komutanı. “İnancımız ‘Ya istiklâl ya ölüm’dür.”

Zaur Bek'in altı erkek kardeşi de bu hissiyatı tekrarladı, hepsi de ölmeye hazır olduklarına ant içti. Cenazede hazır bulunan ihtiyarlar çok daha vakurdu.

“Şehitlik mertebesi ihsan edilmiş bu delikanlı, Çeçen ruhunun tam anlamıyla ne olduğunu hepimize gösterdi!” diye haykırdı dişsiz yaşlı bir adam. “Gençler toplanın buraya, toplanın ki hiçbir zaman asla boyun eğmemeyi öğrenin!”

“Hamdolsun Allah'a,” diye yanıtladı delikanlılar.

“Zaur Bek'e emanet edilen beden toprağa geri dönüyor, ama o bizdir, biz de oyuz! Bizler onun babasıyız, o bizim hem kardeşimiz hem de oğlumuzdur. Vaktimiz geldiğinde Allah'ın inayetiyle ölmemize izin ver, O ki her şeyi bilendir.”

“Hamdolsun Allah'a!”

Vaaz birkaç yeni yaşcının gelmesiyle yarıda kesildi. Onlar dua

etmeye başlarken, fırsattan faydalanıp hissettirmeden dışarı çıktım ve İsa'dan bağımsız etrafta dolandım.

Yapmaz olaydım.

Okuyucunun da anımsayacağı gibi görevim, Çeçenistan üzerine bir televizyon belgeseli çekmekti. Bunu gerçekleştirmek için, çok, pek çok sayıda video çekimine ihtiyacım vardı – ki bunlar sadece savaş görüntülerinden ibaret olmamalıydı. Sokaklarda, binalarda, dükkânlarda, ırmaklarda, ormanlarda, dağlarda dolaşan kadın ve erkeklerle ihtiyacım vardı – velhasıl, ölümü vurgulamak için sürüp giden yaşama gereksinim duyuyordum. Tripodumu ayarlayıp, şalgam ve sigara satan bir çift başörtülü kadına odaklanmama kalmadı, sözlü tacize uğradım.

“Hey!” diye bağırdı bir kadın, müşterisiyle sürdürdüğü pazarlığa son verip birdenbire bana dönerken. “N’aptığını sanıyorsun sen?”

“Görüntünüzü çekiyorum,” diye açıklamaya başladım.

“Neyin görüntüsünü! Çeçenistan’da her şeyin ne kadar da yolunda olduğunu gösteren görüntülerin mi?”

“Niçin Grozni’ye gidip *gerçek* savaşın görüntülerini çekmiyorsun ki sen!?”

“O kaseti sil, yoksa biz gelip almasını biliriz!”

“İznini görelim bakalım!”

Kendimi bir anda pazar yerinden öfkeli bir yaşlı kadın güruhunun ortasında, *prefektura*, yani Ačkoi Martan’ın merkezindeki hükümet binasına doğru sürüklenirken buluverdim.

“Götürün şunu!” diye hırladı tutsakçılarımdan biri, bayanlar beni birkaç muhafıza doğru zorla götürürken.

“Casus!” dediler tehditkâr bir edayla ve beni sert bir şekilde içeriye itelediler.

Beni sorgulayan kişi omzundan çapraz fişeklik bağlamış boğa gibi bir adamdı. Kendisini benim davamla ilgilenen KGB memuru olarak tanıttı. Sözlerine SSCB döneminden kalma eski kısaltmayı kullandığı için özür dileyerek başladı. Şu anda temsil ettiği hükümetin uygun bir alternatif bulamadığından bu kısaltmayı kullandığını açıkladı. Sonra bana kim ve nereli olduğumu sordu ve dediklerimi ispatlayacak

belgeleri istedi. Hem pasaportumu hem de Azerbaycan ve Türk basın kartlarım gibisinden fazla resmî olmayan ama iddialarımı destekleyici nitelikteki belgelerimi verdim.

“Her şey usulüne uygun gözüküyor,” diye kabul etti sorgu memurum. “Peki ama çatışma alanında çalışmana müsaade eden vizen, basın kartın ve özel başkanlık iznin nerde?”

Çeçenistan’a girmek için bir *vize*? Bir *basın kartı*? Bir *başkanlık izni* ha? Bu gibi şeyler konusunda yetkililerin hassas olduğu tek yer vardı – o da *Rusya*. Kafam allak bullak oldu. Yoksa İsa’yı yanlış mı anlamıştım? Belki de Rus-yanlısı, Dudayev-karşısı muhalefetin merkezi *Urus Martan* değil de *Açkoi Martan*’dı? Belgelerim noksan olduğu için, şimdilik gerçeği söylemekten başka çarem yoktu, sonra yalanlara sıra gelecekti ya.

“Söz konusu kimliklerin hiçbirine sahip değilim,” diye itiraf ettim.

“Lütfen neden sahip olmadığınızı açıklayın.”

“Şey, şöyle başladı,” dedim. “Bu sabah *Urus Martan*’da uyan-dım...”

“*Urus Martan mı? Ama orası Muhalefetin en yoğun olduğu yer!*”

“Bilmiyorum; Azerbaycan’dan geldikten sonra geceyi geçirdiğim yer orasıydı.”

“Azerbaycan’dan Dağıstan’a yasal olmayan yollarla mı geldiniz?”

“Dışişleri Bakanınız tarafından bir sorun çıkmayacağı konusunda teminat aldım.”

“Hangi dışişleri bakanı!”

“Çeçen Cumhuriyeti’nin Dışişleri Bakanı. Sayın Şemsettin Yusuf.”

“Niçin, tabii gerçekten de Şemsettin’in arkadaşıysanız, Çeçenistan’a Dağıstan’dan sızma ihtiyacı duydunuz ki? Ya sonra, vatan hainliğinin merkezi olan *Urus Martan*’da ne arıyordunuz?”

“Çünkü oraya rehberim tarafından götürüldüm!”

“Rehberiniz ha! Peki kimmiş o?”

Hakikaten de. İsa kimdi? Taraf mı Muhalefet mi?

Ansızın kapı gürültüyle açıldı – ve şaşkınlığım tam bir başyapıtta dönüştü.

“İşte buradasın!” diye haykırdı İsa. “Seni her yerde aradım durdum!”

“Rehberiniz... bu mu?” diye sordu KGB’nin adamı, öncekinden daha kibar bir dille.

“Evet, tabii ki de onun rehberi benim!” diye bağırdı İsa. “Onu ta Azerbaycan’dan buraya ben getirdim. O Amerikan asıllı Türk ya da öyle bir şey. Artık bu saçmalığa bir son ver de gitsin!”

“Tabii, tabii, derhal, İsa Bek,” diye itaatkâr bir edayla yanıtladı KGB’nin adamı. “Herhangi bir yanlış anlaşılma olduysa şahsen özür dilerim.”

“Hadi gidelim,” dedi İsa, pasaportum ve diğer belgelerimi masadan çabucak toplarken.

“Bir saniye bekleyin, ne aceleniz var!”

Konuşan benimkinin tam karşısına bir iskemle çekmekte olan binbaşıydı.

“*Türki* bilir misin?” diye sordu ağzı kulaklarında. “Savaştan önce İstanbul’da bisnis yaptım – güzel bir şehir. Savaş sona erdikten sonra yeniden gitmek isterim.”

“Dönersen beni ara.”

“Pekâlâ, bana adresini ver.”

Durumdan faydalanmanın vakti gelmişti. Sultanlar Şehrindeki koordinatlarımı yazdıktan sonra, yeni ahbablarımdan bir iyilik istedim: bölgede çalışmak için resmî bir onay.

“Çok kolay,” dedi binbaşı ve defterime bir not karaladı.

Bu belgeyi taşıyan kişi, ön askeri saflar dışında, Çeçen Cumhuriyeti’ndeki Açıkoı Martan ilinde, gazetecilik görevini ifa edebilmek üzere serbestçe dolaşmaya yetkilidir, İmza –

“Bekle,” dedim, aklıma parlak bir fikir gelmişti. Cüzdanımı karıştırmaya koyuldum ve eski bir kimlik kartı buldum, üstündeki resmi kesip iki şerit koli bandıyla yeni pasoma yapıştırdım. Ardından binba-

şıya imzalattım. Eksik olan tek şey soğuk damga ve varaktı. Gitmeye hazırdım.

İsa ve ben köhne köprüden karşıya geçip *prefaktura*’dan pazar alanına geri döndüğümde yurttaşlık görevlerini yerine getirip tutuklanmama neden olan bayanlar, pişmanlıkla istediğim kadar çekim yapmam için beni çağırdılar. Reddettim.

“Seni anlamıyorum,” dedi İsa, acılı kız kardeşinin evinde etli patates yemeğinin başına otururken. “Önce görüntülerini çekmek istediğin için şu bayanlarla kavga ediyor, daha sonra iznin olduğu halde çekim yapmak istemiyorsun!”

Hem poz verilerek çekilen görüntüyü kullanmanın doğru olmayacağı sorununu hem de kendiliğindenlik kavramını anlatmaya çalıştım – İsa’nın anlıyor olduğunu görünce şaşırdım.

“Bak,” dedi, bir kâse et suyunu höpürdeterek içtikten sonra. “Ne yapmaya çalıştığını anlıyorum. Bir program yapmak istiyorsun. Ama her istediğinde sokakta çekim yapamazsın. Herkes tedirgin ve casus olduğundan şüphelendikleri herkesi gördükleri yerde vurmaya hazırlar!”

“Yaşlı bayanlar bile.”

“Ötekiler de, inan bana,” dedi İsa. “İhtiyacımız olan şey bir uzun-dönem harekât üssü ve sanırım bunun için en uygun yerin neresi olduğunu da biliyorum. Yolun yarım saat kadar aşağısında. Ailemin orada bir evi var. Erkek kardeşlerimden biri o evde kalıyor ve sanırım biz de kalabiliriz. Lakin küçük bir kasaba olduğu konusunda seni uyarmalıyım. Açkoi ya da Urus Martan kadar ilginç olmayabilir ve elbette Grozni, hatta Şalı’de süre giden savaş kadar da heyecan verici değil. Lakin kısa bir süre için, ayaklarımız yere basana kadar, bize en uygun olan yer.”

“Adı ne?”

“Samaşki.”

4

Samaşki: Geyikler Diyarı

Araba yoktu. İsa kaçırma işindeki harcamalar için benden beş yüz dolar daha çarptı; Tanrı bilir daha ne kadar ödeyecektim. Sonra adı ya Şarmelşeyh ya Şamalsi ya da öyle bir şey olan bu yere gitmek için başka bir araç bekledik. Tam bir keşmekeşti ve bu yerde ne bok arıyordum. Yoksa farkında olmadan kaçırılıyor muydum? İnce ceketimle adaptörüm şu diğer kasabadaki İsa'nın kız kardeşinin evinde kalmıştı, geçenlerde şehit düşen Zaur'un annesi ve adına ne halt diyorlarsa işte o "martan"lardan birinde. Dersimi almıştım: Hiçbir yerde hiçbir şeyini bir daha asla ama asla bırakma! Öteberimi toplamaya gittiğim vakit, sokakta insanlarla kavga eden bir ayyaşla karşılaştım. İşte kameramın merceğine hitap eden bir görüntü yakalamıştım. Ama İsa müdahale edip olayı çekmemi engelledi. "Niye olmazmıs?" diye sordum. "Güvenlik," dedi İsa. Burada ne bokum dönüyor be? Bizi Şarmelşeyh'e götürmesi gereken (parasını benim ödediğim) yeni araba İsa'nın kardeşi Musa'nın evine giden yoldan İsa'nın ya da kız kardeşinin evine geri dönüyordu. Gafil avlanmıştım! En azından bir aile tarafından kaçırılıyordum. Böylece, ta ki önündeki tabelada Assa Irmağı yazan çamurlu bir dereyi aşana dek otuz kilometre kadar yol alıp bozuk silâhlı oğlan çocukları tarafından korunan birkaç denetim noktasından geçtik. Ve S –ya da Şa– kasabasına (adı her neyse) girdik ve soldaki çamur-

lu bir yoldan aşağı sağdaki çamurlu bir yola ve oradan da soldaki başka bir çamurlu yola sapıp ne idüğü belirsiz bir yerin önünde durduk. Tavuklar ve hindilerle dolu çamurlu bir ön bahçesi vardı. Hindiler avludaki ağaçların sarkmış dallarına tünemişti. Derken İsa'nın Muhammed adlı başka bir erkek kardeşi peyda olup selâm verdi ya da ona benzer bir el hareketi yaptı. Eve girmeye kalmadı, İsa şoförlüğümüzü yapan kardeşi Musa ile kendisinin Bir şey Martan diye anılan kasabadaki kız kardeşinin oğlunun cenaze törenine geri döneceklerini bildirdi. Daha yeni beş yüz papel ödeme yaptığım bu adam mangizleri cebe indirmiş, beni mutfak masasına el bombalarını tuzluk ve biberlik misali yerleştiren yarım-akıllı kardeşimle baş başa bırakıp geri dönüyordu. Daha önce gördüğüm hiçbir askere benzemeyen bu adam, tam önümde duruyordu. Kendimi ne tür bir halta karıştırmıştım?

18 Şubat 1995 tarihli bu karalama Samaşki – ya da Çeçenlerin, “geyikler diyarı” anlamına gelen, *Samaşk* adını verdiği kasabaya karşı ilk tepkimdi. “Şarmelşeyh,” görünüşe göre dalma ve rüzgâr sörfü ile ünlü, Mısır Kızıl Deniz’de evvelce bulunduğum tatil kentinden esinlendiğim bir çarpıtmaydı.

Samaşki turistik bir kasaba değildi. Şimdiki bakıcım – İsa'nın kardeşi Muhammed'in gözetiminde yeni zindanımdı. Muhammed bir yere kadar evin dışındaki herhangi bir şeyi görmeme müsaade ediyordu, gördüğüm aşırı büyümüş, Sovyet tarzı kolektifleştirilmiş tarım alanından oluşan bir kent merkezinden ibaretti. “Etkilenmeyici” demek, fazla kibar olurdu.

Anacadde, adeta, göz alabildiğine uzanan bir şoseydi, çamurla öyle bir sıvanmıştı ki sanki hiç asfaltlanmamış gibiydi. Kasabanın içinden kaburga misali filizlenen küçük ve çamurlu sokaklarıyla zayıf bir omurgayı andırıyor, dar çamurlu yollarda birbiri ardı sıra kurulmuş, hepsi bir örnek gri ve kasvetli tek- bilemedin çift-katlı çiftlik evleri boyunca sürüp gidiyordu. Bir çift gri, bitirilmemiş tuğla ve çimento büyük bina görsel tekdüzeliği bozuyordu. Evet, Samaşki tam bir keşme-keşti ve ben orada olmaktan hiç de mutlu değildim.

Ne de savaşa ilgili herhangi bir belirti vardı. Muhammed bir-

kaç hafta önce bir kol Rus askerinin votka aramak için kasabaya gelmeye karar vermesiyle patlak veren kısa bir çatışmayla ilgili bir şeyden bahsetti.

Votka!

“Ruslar uzak durursa, Samaşki’nin tarafsız kalacağını söyleyen ihtiyarlarla imzalanmış bir anlaşma vardı,” diye anlattı Muhammed. “Lakin bir grup susamış delikanlı kendilerine hâkim olamayıp zırhlı araçlarını anayola sürdüler...”

Muhammed adeta yaptıkları gülünç yaramazlık ya da hatadan dolayı çocukları azarlıyordu. *Ah şu haylaz Ruslar!*

Başkaları içki baskınına pek de gülünç bulmamıştı. Bir grup kasaba sâkini geri püskürtmek için zırhlı personel taşıyıcılarına av tüfekleri ve tabancalarla saldırmıştı.

“Bir süreliğine komikti,” dedi Muhammed. “Ama Rusların makinelerinden körü körüne karşı ateş açmasıyla komik olmaktan çıktı.”

Pencereler parçalanmış, dış ve iç duvarlar yüksek-kalibreli makineli-tüfek ateşiyle harabeye dönmüş – ve sonra bütün kasaba (ya da en azından ilk saldırı grubundan çok daha fazla insan) askerî kola hücum edip onu tamamıyla mahvetmişti.

“Bazı delikanlılar tankların ufak görüş pencerelerine battaniyeler fırlattı,” dedi Muhammed, neredeyse özlem dolu bir edayla. “Ruslar birbirine çarpıyor ya da yoldan çıkıyordu ve işte tam da o anda oraya gidip hepsini hakladık.”

Bu hareketin sonuçları diğer pek çok savaş söylentileri gibi Samaşki civarına yayılmıştı. Beride BMP ve BTR diye bilinen, standart Sovyet-tarzı zırhlı personel taşıyıcılarının havaya-uçurulmuş döner taretleri göze çarpıyordu; hareket edebilen makineli tüfekleri yerinden sökülmüş, park yerinin bir köşesinde içi dışına çıkmış şekilde yan yatıyor, gövdesinin ve motorunun nerde olduğu anlaşılamıyordu. Ötede, önüne anti-mayın mekanizması yerleştirilmiş küçük bir muharebe tankı, çamurlu dar bir sokağın aşağısındaki iki evin arasında sıkışık durumda bütünüyle yanmış ve olduğu yerde kalmıştı.

Zırhlı askeri bir kolu hafif silâhlar ve molotof kokteylleriyle

alaşığı etmek ha? Hayal etmesi bile gücü – ve kavraması asıl güç olan, Rusların, Samaşki’yi pazarlıklar sonucu tamamen yatıştırmışken, kasabasının sadakatini sırf birkaç yudum içki yüzünden niçin hiçe saymış olduğuydu.

Muharebe alanından uzaklaşıp, Muhammed’le birlikte kasabanın pis sokakları boyunca yürüyüp pazara doğru ilerledik. Pazar L&M marka sigaralar, (çoğu yeşil kır sarımsağı) yıkanmamış sebzeler ve *Snickers* marka çikolatalar satan altı ya da yedi (belki de bir düzine) gelişigüzel sıralanmış tezgâhtan oluşuyordu. Adı geçen tezgâhları işleten kayıtsız kadınların ördüğünü tahmin ettiğim tiftik şallar ve çoraplar da satışa sunulmuştu; Kendilerinin örüp örmediğini sormadım. Soramazdım da. İsa’nın yokluğunda bana göz kulak olan Muhammed herhangi biriyle temasa geçmemi sürekli engelliyordu. Ve “güvenlik” gerekçesiyle kameramı evde bırakmaya beni zorlamıştı.

“Bura halkı yabancılardan hoşlanmaz,” dedi. “Çoğu yabancıların casus olduğunu düşünür. Peki ya sen casus musun?”

“Ağabeyin İsa’ya sor, tabii eğer dönerse,” diye cevabı yapıştırdım. “Beni buraya o getirdi.”

“Burada İsa’dan da şüphelenen pek çok kişi var.”

Harika, İsa’nın kendi erkek kardeşi ona güvenmiyor... elbette bana da güvenmez.

Hangi cehennemdeydim? Burada ne halt ediyordum?

Sorunları katlanılmaz hale getiren Muhammed’ti, daha ziyade, onun ağır aksanlı Rusçası ve *yalnızca* beni ilgilendiren meseleler üzerine boşboğazlık yapma eğilimiydi.

“Aslında nerelisin sen?”

“Ne demek istiyorsun?”

“Şey, abim İsa *uuhh*, bir Türk olduğunu ya da Türkiye’den olduğunu söyledi, *uuhh* ve seni bir Özbek’e benzeten şu takkeyi takıp duruyorsun, ama gözlerin mavi ve bıyıkların sarı ya da kızıl ve dudaklarının üzerinde Gerçek bir Mümin’e göre çok uzun duruyor.”

“Aslında, ben en azından bazen İstanbul ve Bakü’de yaşayan, Montana eyaletinden bir Amerikalıyım.”

“Benim bir ahababım *uuhh* şu Amerikalı, *uuhh*, bir casustu, *uuhh*, CIA'den. *Iuuhh* hatasız Rusça konuşan şu casus, Marx'ı hatmetmiş ve bizim gibi giyinmeyi, yemek yemeyi bile öğrenmişti, *uuhh*. Onu Sibirya'nın tam ortasına paraşütle indirdiler, yere inince askeri teçhizatını bir deliğe zulaladı, *uuhh* ve sonra kasabaya doğru ilerledi. *Iuuhh* herkes: “Hey! Bay CIA!” deyince, ajan, *uuhh*, afallamıştı. *Iuuhh* “acaba dilinizi mi kusursuzca öğrenemedim?” *Iuuhh* “yoksa sizin gibi mi giyinemedim ha? *Iuuhh* Marx'ı bir Sovyet komiseri kadar iyi bilmiyor muyum? *Iuuhh* nasıl oldu da anladınız ha?” *Iuuhh* herkes: “Sen bir Zencisin.”

Kahkaha çınlamalarını kuru bir öksürük izledi.

“Çaktın mı?” diye kıkır kıkır güldü Muhammed. “*Iuuhh*: ‘Sen bir Zencisin!’ *Hah bah ha!*”

Er geç Muhammed'in boğazını her *uuhh* yapışında temizlediğini, fakat “ne dediğimi anlıyorsun değil mi” manasında, “*ihhanlladının mu*,” “dediğini ya da diyor olduğunu” kavradım. Anladığım ikinci şey, görünüşe bakılırsa, Muhammed'in benim bir çeşit uydurma Müslüman casus olduğuma inanıyor olduğuydu.

Haşlanmış sarımsak sapı, içyağında kızartılmış patates ve domates buğulamasından oluşan bekar-işi bir iftardan, yani akşam kahvaltısından sonra, Muhammed art arda Sovyet-yapımı sigaraları tütürmeye başladı ve ciddi bir şeyler yapmamızı önerdi.

“Hadi satranç oynayalım,” diye teklif etti Muhammed, aslında kastettiği şey dama oynamaktı. Yapacak daha iyi bir şey yoktu da, hem son birkaç gündür Rusçadan başka dil konuşmamaktan (veya düşünmemekten) başım da dönüyordu, kabul ettim ve oyunun saçma sapan kurallarını anlatmasına göz yumdum. Üçüncü ya da dördüncü mağlubiyetin bu can sıkıcı kasaba ve kendimi içinde bulduğum boğucu durumdan, nasıl kurtulacağımı düşünüp taşınmama, kıvrılmama ve bir sonuca bağlamama izin vereceğini umuyordum ki.

“Oh!” diye kıkırdadı Muhammed. “Buradaki iki taşını da götürmeme yol açan bir hareket yaptın...(ve diğer bir hamlenin ardından)...ve işte şurada da üç tanesini!”

Taşları toplayıp bir sonraki oyun için dizmeye kalmadı elektrikler gitti ve ilk bombalar düşmeye başladı. Mermi sesleri uzaktan geliyor olmasına karşın duyuluyordu, sonra yakınlaştı. Tiz bir çığlık sesi ni ağır bir gümbürdeme izledi: ardından pencere camları titredi.

Bombalanıyorduk.

Hareket!

Kamera ve tripodu çabucak kapıp kapıya doğru yalpaladım.

“N’apıyorsun?” dedi Muhammed soluk soluğa.

“Çalışmak zorundayım,” diye bağırdım omuz silkerek.

“İsa araziyi bensiz terk edemeyeceğini söyledi!” diye haykırdı Muhammed.

“Öyle ise sen de gel,” dedim hiddetle. İstedğim son şey, mini minnacık oturma-odasına geri dönüp bayağı sigara dumanından, zihnimi nefessiz bırakan ne idüğü belirsiz Rusça söylevlerden boğulmaya ve köyün budala âlimiyle dama oynama olasılığına tahammül etmektir.

Ani bir parıldama, ağır bir şeyin yere düşme sesi, sarsıntı, kafamın tam üstünden bir füze yıldırım gibi geçti ve patladı, muhakkak, yakınlarda bir yere düşmüştü.

“O mermi beş kilometre öteye düştü!”

Konuşan çamurlu ayakkabıları ve paltosuyla peyda olan Muhammed’ti. Kendimi onun egemenlik alanından kurtarmak için kapıdaki engeli çoktan kaldırmış ve kapkara dar bir köy yolu diye tanımlanabilecek sokağa, henüz ulaşmıştım. Civardaki komşuların pencerelerinden yansıyan ve bükülen birkaç mumun dışında, hemen hiç ışık yoktu ve traktör-ve-kamyon-lastiklerinin oyduğu dar sokaklardan ilerlemek de hayli zordu. Fersahlarca öteye düşen topçu mermilerinin patlamalarının oluşturduğu âni parlama hariç hemen hiç ışık yoktu, ben ise kafamdaki el fenerinin ışığında nereye gideceğimi tasarlamaya çalışıyordum.

Dışarı, uzağa – herhangi bir yere!

“*Stoi!*” diye bir sesin haykırmasıyla donup kaldım. “Dur!”

Gizlice girmeye çalışanlara karşı köyü savunmakla görevlendi-

rilmiş çocuk-yaştaki bir köy muhafızının elindeki bir çiftenin namlusuyla burun buruna gelmiştim.

“O sadece belki-Türk, belki-Amerikalı, belki-bilmem nereli bir casus, abim İsa getirdiği için hâlâ burada!”

Muhammed’ti, henüz yanıma gelmişti ve şiddetle soluyordu. Aslında, Çeçence konuştuğu için dediklerini yalnızca tahmin edebiliyordum ve anladığım kelimeler sadece “Türk,” “Amerikalı,” ve “İsa,” olmasına karşın konuşmanın içeriği benzer bir sohbetin döndüğünü yeterince gösteriyordu.

“Hımmm,” dedi gölgelerin içindeki silâhlı adam. Ve sonra Rusça, “*Davai!*” dedi.

Salıverilmiştim ve Muhammed güvenli ve emniyetli evine geri dönmem için yalvarıyordu.

“İsa bana, *uuuh*, seni gözümün önünden ayırmamamı ve dışarıda elinde kameranla başıboş dolaşıp başını belaya sokmana müsaade etmememi istedi,” diye yalvardı.

“Öyleyse sen git eve; Ben iyiyim.”

“Anlamıyorsun!” diye tısladı Muhammed. “İsa senin koruyucun! Ve ben onun kardeşi olduğum ve o burada olmadığı için, sana ben göz kulak oluyorum! Bu Dağların Kanunudur!”

Karşı karşıya kaldığımız konuşma nahoş bir hal alabilirdi.

Ancak ya yağmur ya sulusepken kar ya da öyle bir şey yağmaya başladı ve mucizeli bir aydınlanmaya yakın bir anlayışla, ansızın durumu kavrayıverdim. Savaştaki bir ülkenin düşman küçük bir kasabasının rutubetli, karanlık dar bir köy yolunda duran, yasa-dışı bir yabancydım, bu âlemde telefonla arayacak tek bir ahababım ve kesinlikle gidecek hiçbir yerim yoktu. Akkor halinde bir öfke kabardı içimde, çaresizdim.

Muhammed ve ben döndüğümüzde İsa mutfak masasına oturmuş, ismi olmayan biriyle kayıtsızca dama oynuyordu.

“Doktor Teymur,” dedi İsa. “Kasabamızı beğendin mi?”

Gerçekte ne düşündüğümü ve hissettiğimi vurgulayabileceğim yollar düşünmeye çalıştım, ama en doğrusunun her zamanki cevaba sadık kalmak olacağına hükmettim.

“*Da,*” diye yanıtladım.

İsa güldü ve oyuna geri döndü.

Onu yumruklamak istedim, ama en iyisinin yatağa dönmek olacağına karar verdim.

Hangi cehennemdeydim?



İKİNCİ BÖLÜM

5

Kuşatılmış Konuk

Sabah. Ama saat kaç? Ördekler ve tavuklar gıdıklıyor. Çamurlu avluya bakan kapıyı açmamla tüm hindilerin bahçedeki ağaçların dallarına tünediklerini görüyorum. Sert bir kahve içiyor ve gör-düklerimi not alıyorum. İsa bir soba olarak kullanılan gaz fırınının önünde tıraş oluyor. Burada hâlâ nasıl oluyor da gazları, elektrik-leri oluyor? Rusların (veya Moskova'nın) yerinde olsam devlet-des-tekli sübvansiyonları son kertesine kadar keserdim. Ama durum hiç de öyle gözükmüyor. Gaz ve elektrik kadar su da akıyor – bu sadece tulumbadan sağlanıyor olsa da. Hakikaten de öyle, suyu tu-lumbadan çekiyorlar. İsa'yla Muhammed'in müşterek evinde lava-bosu ve klozeti olan bir banyo var, ama kullanılmıyor, çünkü mer-kezi donanımdan mahrum. Orta sınıf hülyaları, var – taşrada boru tesisatı, yok. Bu her evin bahçede ayrı bir apteshanesi olduğu anla-mına geliyor. İsa'nınki hiç değilse olağanüstü temiz. Zannedersen bu semtteki bütün apteshaneler, bahçe helâlarının olması beklene-bileceği kadar temiz. Yoklama fırsatı bulduğum diğer apteshaneler-le kıyaslandığında Çeçen WC'leri, kesinlikle, ak-pak. Evden doğru-dan koku yaymayacak kadar uzakta olsa da, göz ardı edilemeye-cek veya unutulamayacak kadar da yakın – işte bu nedenle de te-miz tutuluyor. Bu husus ev idaresinin başka yönlerinde de geçerli. Bilhassa, geçen gece İsa'nın ikametgâhına girerken eşikte bıraktı-

ğım çamurlu, boklu ve pislik içindeki botlarım açık hava WC'sini 'denetlemek' üzere gecenin bir yarısı kalktığımda hemen hemen cilalanmış kadar temizdi ve her gece pislik içindeki çamurlu bahçenin içinden işemek için geçmeme rağmen bu sabah da aynı durumda buldum. Ağaçların içindeki hindilerin işte o vakit farkına vardım. (Şubat ortası 1995'teki günce kaydı)

Ertesi sabah İsa yola devam edip etmeyeceğimizle ilgili tek bir kelime dahi edemeden bir kez daha ortadan kayboldu. Muhammed avludaki kümes hayvanlarına mısır taneleri atıyordu. O bu kadar meşgulken, kameramı alıp sessizce gitmeye ve 'muharebe alanını,' ön plana çıkaran B-tarzı bazı jenerik kareler çekmeye karar verdim. Bir gün önce gördüğüm isabet almış evlerle terkedilmiş tank taretlerinin görüntülerini çekecektim. Bu hiç değilse bana çalışıyor hissi verirdi. Dışarı fırladım ve parçalanmış pencere ve kapılarla tuzla buz olmuş tuğlaları ve kırılmış iskemle ve kanepeleri temizleyen somurtkan-görünümlü insanların görüntülerini çektim ve yöre halkına evlerinin bütününü veya bir kısmının Rus bombalarıyla harap edilmesinin nasıl hissettirdiğini sordum. Çoğu fevkalâde keyifsiz hissettirdiğini söyledi.

Her şeyi hesaba katarsak, yalnızca otuz kilometre ötede Grozni'de sürüp gidenlerle karşılaştırıldığında hayli basit bir saldırıydı.

Bu arada, savaşın insani boyutları her yerde görünüyordu, uzun bir kuyruk oluşturmuş mülteciler anayoldan aşağıya kasabaya doğru ilerliyordu. Sekiz veya dokuz kişinin tıktırıldığı dört kişilik Sovyet-tarzı Fiat arabaların tavanları, aşırı yükten yarı yarıya çökmüştü. Mülteciler ise kamyonlarda, otobüslerde ve hatta traktörlerin çektiği ot arabalarında yolculuk ediyor, tıklım tıkış doldurulmuş minibüsler ane ve çocuklarıyla ihtiyaçları taşıyordu. Tümü kayıtsız ifadelere bürünmüş, tek bir damla gözyaşı dahi dökmüyordu.

Mültecilerin gideceği yer Slepovski kentiydi, Samaşki'den otuz kilometre ötedeki Çeçenistan'ın "kuzeni" İnguşetya Özerk Cumhuriyeti'ne giden yolun aşağısında yer alan beş bin kadar insanın yaşadığı küçük bir kasaba. Çeçenistan kendi yoluna gitmişken, İnguşlar Rusya Federasyonu'nun içinde kalmayı yeğlemişlerdi. Hem gazetecilikten

meslektaşlarımın pek çoğunun hem de aralıksız süren mülteci akınını yöneten yardım kuruluşlarının mevzilendiği bu güvenli bölge, İnguş Cumhuriyeti'nin tarım başkenti Nazran ile ikinci şehri ve havaalanı Sernovodsk'tu. Çatışma bölgesinde bulunmak için verilen basın izni şöyle dursun – Rusya Federasyonu'ndan vizesi olmayan benim gibi biri için, İnguşetya'nın bilhassa iletişim olanaklarıyla pek de güvenilemeyecek cazibesi, ferahlığı, ahbablıkları bana göre değildi.

Ama sonra aksi yönde gelen bir araba gördüm, camına üzerinde BASIN yazan bir kâğıt yapıştırılmış olduğu halde Grozni yönünde ilerliyordu.

Meslektaşlar ha? Bu araba Samaşki veya Şarmelşeyh ya da bu çöplüğe her ne diyorlarsa işte oradan çıkış biletimdi, *papak* ve yöresel kaftanına karşın içindeki insanların benim bir yabancı olduğumu anlamasını umarak arabaya işaret etmek için yola fırladım. Araba ne istediğimi anlamak için yavaşladığında omzumda arkama dönmem için beni zorlayan kaba bir el hissettim.

“*Kto ti!*” diye emretti çamyarması gibi bir adam, öyle uzun ve apak bir sakalı vardı ki fişeklik bağlamış bir Noel Baba'yı andırıyordu. Hemen yanında birbirine tıpatıp benzeyen bir çift adam vardı, ikisi de silâhlarını sırtlarına asmış ve simaları da bir o kadar şüpheliydi. “Sen de kimsin!”

Yabancı bir muhabir olduğumla ilgili bir şeyler mırıldandım. Noel Baba belgelerimi istedi hemencecik. Gazetecilerin arabasının yoluna devam edişini çaresiz gözlerle izlerken, Noel Baba'ya yeni “basın kartımı” takdim ettim.

“Bu belgeler Avtorhanov tarafından verilmiş!” diye hırladı en son tutuklayıcı, adı Rus-yanlısı olmakla hayli çıkmış, Dudayev-karşıtı milislerin komutanını kastederek. Derken mülteci selinin zıt yönünde seyreden bir başka arabayı çevirerek beni binmeye zorladı, şoförü Açkoi Martan yoluna evvelki gün sorgulandığım aynı hükümet binasına ve hükümet ofisine doğru yönlendirdi.

“Demek bizi yeniden görmeye geldiniz ha, Sayın İstanbul?” diye sırtı bölgede çalışmam için eğreti basın kartını bana veren adam. “Yol-

daş Ali,” diye devam etti, Noel Baba’ya hitap ederek. “Neden çoktan hal-lettiğimiz bir mesele için vazifenizi ihmal edip vaktimizi alıyorsunuz ha?”

Ali Komutan Çeçence bir şeyler geveledi, hiç şüphesiz iki kere kontrol edilmesi ve daha bir tedbirli olunması gerektiğinden dem vuruyordu. İşin doğrusu okuma yazma bilmiyor olduğuydu. İşte bu yüzden de belgelerimdeki imzayı okuyamamıştı.

“Gidebilirsiniz!” dedi nöbetçi ve Ali Komutanla ben Samaş-ki’ye döndük.

“Lânet olsun!” diye sövdüm. “Haybeye giden başka bir gün daha!”

“Ne dedin?” diye tebessümle sordu Noel Baba, bundan böyle bize dostların en alâsi gözüyle bakıyordu.

İşin doğrusu. Öfkemi vurgulamak için İngilizce böğürüyordum ve civarda dediklerimi anlayacak pek fazla insan yoktu.

İsa yeniden tutuklanmama ve salıverilmeme pek de fazla hiddetlenmedi çünkü onu asıl endişelendiren Grozni’de kaybolmuş olmak ihtimalimdi. Belki daha da kötüsü – bir denetim noktasına tesadüf edip Ruslar tarafından tutuklanmamdan korkmuştu.

“Ele geçirdikleri her genç adama işkence yapıyorlar!” dedi İsa.

“Nerden biliyorsun?”

“Kuzenlerimden biri söyledi,” dedi İsa. “Daha yeni bir sızma noktasından kaçtı.”

“Onunla tanışmak istiyorum,” dedim, İsa’ya beni götürüp adamla tanıştırmaması için ısrar ederek.

“Niçin onunla konuşmak zorundasın ki? Sana olanları zaten az önce söyledim ya.”

“Öf İsa – *Bir film yapmaya çalışıyorum!*”

Daha fazla söylenti, daha fazla kulaktan duyma öyküyle idare edemezdim. Kaydedilmiş gerçeklere ihtiyacım vardı.

Gönülsüzce de olsa kabul etti, kızarmış patates, salatalık ve çaydan oluşan akşam yemeğinin ardından kuzeninin evine yollandık.

Dışarıda farlarımızı açmadan gittiğimizi hatırlıyorum, seyahat ettiğimiz yol boyunca uzanan açık arazi, fersahlarca ötedeki rengârenk ışık huzmeleriyle aydınlanıyordu. Nihayet, tipik bir Çeçen çiftliğine vardık – bahçesinde köpekleri, tavukları ve kazları bulunan kısmen bir avlu duvarının arkasında saklı geniş bir ev. İsa kapıya vurdu ve otuz yaşlarında genç bir adamın elini yarı-sarılarak sıktı. Vaha adındaki bu adamı bana kuzeni olarak tanıttı.

İsa bodoslama konuya daldı: Yabancı gazeteci Vaha’nın gözaltına alındığında yaşadıklarını öğrenmek istiyordu. Ve dahası. Yabancı gazetecinin anlatılanların tümünü, Rusların sivillere karşı işlediği savaş suçları ve mezalimlerinin kanıtı olarak, kamerasıyla kaydetmesi gerekiyordu.

“Olur,” dedi Vaha.

Vakur bir edayla koyunları güdüp patatesleri dikmek arasında ki kendi işini düşünerek yoldan aşağıya yürürken çalkantılı Slepsovski alanındaki Rus denetim noktasına rastlayıp daha ne olduğunu anlamadan tutuklanıp kendisini bir düzine başka Çeçen delikanlıyla nasıl bir arada bulduğunu anlatmaya başladı.

“Doğal olarak hepimizi dövüyorlardı,” diye anlattı serinkanlılıkla. “Sonra bizi koyunmuşuz misali bir kamyonete tıktırıp yolun aşağısından Mozdok’a gönderdiler.”

Bertoldt Brecht’in Hazreti Süleyman’ın Yargılaması’yla ilgili klasik oyunu, *Kafkasya Tebeşir Dairesi*’ndeki yargıcın adını nereden aldığı hakkında aklımda çok az kuşku vardır. İsmi herhangi bir Kafkasya haritasından almıştı. Fakat *Kitabı Mukaddes* havalı sert, ama âdil kral Mazdak’ın telâffuzuyla, bölgedeki ana Rus askerî üssü Mozdok’un tınısı arasındaki fark çok da fazla olmasa gerekti. Öyle bir yerdi ki, sırf, normalde işkence görme kavramına kayıtsız kalan Çeçenlerin değil, temsilcileri sürekli üsse girme izni almaya çalışıp her seferinde eli boş dönen uluslararası insan hakları örgütlerinin de tüylerini diken diken ediyordu.

Mozdok, diye iç geçirdi Vaha. Olayların iğrençleşmeye başladığı yer orasıydı.

“Bizi kamyonetten dışarı atıp çift sıraya girmiş askerlerin arasından koşmaya zorladılar. Bize tükürüyor, tekmeliyor ve coplarıyla vuruyorlardı. Böbreklerimize nişan alıyorlardı. Dokun bak.”

Tişörtünü sıyrıp elimi yumruları ve bezeleri hissedebileyim diye sırtında yönlendirdi.

“Ardından düşenlerin üstünde yürüdüler – daha doğrusu tepindiler; neyse ki, düşenlerin arasında değildim. Silâh sesleri duydum. Oradakiler birkaç infaz gerçekleştirildiğini söylediler, ama ben böyle bir şeyi kendi gözlerimle görmedim. Kuvvetle ihtimal yalnızca silâhlarıyla oynuyorlardı.”

Çok geçmeden sorgu subaylarının başka yöntemler kullandığı, aylıklık yapmadığı anlaşıldı.

“Beni bir iskemleye bağlayıp, ellerimi bir masaya kilitlediler ve sonra parmaklarıma elektrik verdiler,” diye anlattı Vaha, bir eliyle diğerine kerpetenin nasıl uygulandığını gösterirken. “Sonra sıra... Bunu anlatmaya utaniyorum...”

“Devam et,” dedi İsa.

“...sonra sıra elektriğin cinsel bölgeye tatbik edilmesine geldi, üreme organlarına.”

“Peki nasıl...” diye sordum sükûnetle. “Nasıl kaçabildin?”

“Bir melek vardı,” dedi Vaha yumuşak bir sesle. “Elbette hakiki bir melek değildi. Ama tanımadığım biri. Yabancı bir kadın. Bizi bir yerden bir diğerine götürüyor, gururla takdim ediyorlardı. Bilmiyorum. Ama, içeri girdiğimizde, Washington Kızıl Haç’ından olan bu kadın oradaydı ve önünden geçerken fısıldadı: Kaçın, kaçın – hepinizi öldürecekler!’ Ruslar bizi sürü halinde bir helikoptere doğru götürürken kadının dediklerini diğerlerine de ilettim ve kendi kendime dedim ki, ‘Bizi yukarıdan atacaklar.’ Başkaları da duymuştu ve insanları sığırlar gibi bağlayıp, dört farklı arabaya ayırdıkları söylentisi yayıldı. O kadar korkmuşum ki artık yaşamak için kaçma vaktinin geldiğine kanaat getirdim.”¹

1 Washington Kızıl Haç (Washington Red Cross) diye bir şey yok, Vaha’nın meleğinin kim olduğunu çok merak ediyordum. Acaba İnsan Hakları İzleme komitesinden (Human Rights Watch) Rachel Danbar mıydı?

Vaha'yla küçük bir grup kuyruğu bozmuş, güvenlik çitini aşmış, Mozdok'tan bir otobüs çalıp İnguşetya'ya geri dönmüşler ve sonra yaralarına baktırıp, alacakları öçlerini tasarlayabilecekleri savaş-gazisi Çeçenistan'ın emniyetli topraklarına gelmişlerdi.

Samaşki'ye doğru bir kez daha farlarımızı yakmadan, bir kez daha fersahlarca ötedeki ışık huzmeleriyle aydınlanan yoldan geri döndük. İsa arabanın teybine bir kaset yerleştirdi, acıklı müzik bizi derin bir sessizliğe gömdü. Konuşmadık; düşünecek o kadar çok şey vardı ki: elektrotlar, sığır-bağları, helikopterler...

Derken arabanın dışından biri haykırdı.

“*Stoi!*” diye bağırıldılar. “Dur!”

İsa frene bastı ve Samaşki eteklerindeki Assa Irmağı'nın üzerinde olduğunu tahmin ettiğim buzlu bir köprü'nün ortasında patinaj yaparak durduk. Arabanın cızırtılı hoparlörlerinden gelen gizemli ağıt müziğinin etkisiyle hulyalara daldığımızdan, bir başka denetim noktasını daha ihlâl etmiştik. Rus ya da Çeçen olması artık benim için fark etmiyordu. Denetim noktalarından o kadar sıkılmaya başlamıştım ki. İsa da benim gibi hissediyordu.

Anlayabilmem için Rusça “Ne günahım vardı da seni tanıdım, sana yardım ettim,” diye mırıldandı bıyık altından.

“*Bumaga* [kâğıtlar],” diye emretti camımın yanındaki adam ve işe yaraması için dua ederek, Ačkoi Martan'dan aldığım ne idüğü belirsiz basın kartımı çıkardım.

“Bizi takip et,” dedi birlik komutanı olduğu anlaşılan adam.

Silâhlı adamların bulunduğu diğer iki aracın arasında sıkıştırlarak, köprü'nün üstündeki denetim noktasından yola koyulduk ve Samaşki'nin labirent misali çamurlu dar sokaklarından ilerledik, nihayet araç ve tek kişilik piyade girişi için kullanılan iki kapılı muazzam demir bir geçitle bölünen upuzun bir tuğla duvarın önünde durduk.

“Burada bekleyin,” dedi nöbetçi, müştemilata girerek. Ardından insanlar için tasarlanan (makineler için olan heybetli kapının be-

risindeki) çelik kapı gıcırdayarak açıldı. Kendimi arabanın dışına atıp beni bekleyen zımbırtı her neyse onunla yüzleşmek için, konuşabileceğim en iyi Rusçayla diyeceklerimin içeriğini hazırlayarak, çelik geçite doğru ilerledim. “Efendim, neredeyse ele geçirmek üzere olduğunuz kasabanın güvenlik kordonunu ihlâl ettiğim için üzgünüm. Tanımadığınız cumhuriyetinizdeki korkunç savaşın tamamıyla bağımsız ve tarafsız bir gözlemcisi olarak yalnızca Rus seferinin vahşiliğini belgelemeye çalışıyordum ve Çeçen ruh . . .” İngilizce çevirisi buydu.

Sonra avlunun içindeydim ve bir köpek yamacımda kesik kesik havlıyordu. Öte uçta, evin merdivenlerinin yakınında, elinde bir Kaşnikov bulunan tıknaz bir adam ayakta duruyordu.

“Efendim,” diye başladım. “Ben bir muhabirim ve...”

“Yani sen sürekli bahsini duyduğum şu yabancısın demek,” dedi komutan.

“Evet, o benim ve buraya gelişimden kaynaklanan tüm rahatsızlıklardan ötürü özür dilemeliyim...”

“Henüz hiçbir şüpheliyi avlumda sorguya çekmedim,” dedi komutan, hafif bir tebessümle. “Ayakkabılarınızı çıkarın ve evime buyurun.”

İsa da ben de dediğini yaptık.

“Bunlar benim dostlarım,” dedi komutan, tamamen-boşalmış makineli-tüfek-kayışına-mermileri yerleştiren beş-altı kişilik çömelmiş bir kümeyi işaret ederek.

“*Marş vogil*,” dediler, bir an olsun vazifelerinden başlarını kaldırarak. “Hoş geldiniz.”

Genç bir kadın ocağın üstünde çay yapmakla meşgulken, öte tarafta, yaşlı bir çift, sessiz ve onaylamayan bir edayla, oturuyordu.

“Söyle bakalım sen kimsin?” diye sordu komutan.

“Belgelerim işte burada,” dedim, denetlenmesi için yeni basın kartımı teslim ederek.

“Pekâlâ, ne tür görüntüler çekiyorsun?” diye sordu komutan.

Neleri kaydettiğimi açıklamaya başlamıştım ki, çektiklerimin beş para etmez genel görseller olduğunun farkına vardım.

Bir adam vurulmuş bir evden evin dışında bulunan bir ayakyoluna gidiyordu; vurulmuş bir evde ayakta duran başka bir adam parampa bir pencere pervazının önünde çekilmişti. Tavuklar bir tankın taretinin önünde gıdaklayarak koşuşturuyordu. Ev sahibim ve rehberim İsa Rus-Çeçen ilişkileriyle alâkalı kıssadan hisseye pek derin ve önemli bir şey hakkında öyle vakur bir edayla konuşuyordu ki, sırf “ve özgür olmamız gerekir” deyip sonuca bağlaması on dakikayı bulmuştu. Komutan Noel Ali Baba da aşağı yukarı aynı şeyden dem vuruyor, ama sakalı ve fişekliğiyle daha iyi gözüküyordu. Kaydettiğim en iyi parçalar işkence kurbanı Vaha’ydı – içerik iyi olmasına karşın, tamamını yetersiz ışıktaki çektiğimin farkındaydım.

Pekâlâ, ayrıntılı bir çekim listesini komutanla paylaşabilirdim. Söz konusu çekim listesini anlattığımda bana inanmazsa, (kayıtlı) malzemeye bir göz atabilirdi ve eğer arzu ederse tümünü silebilirdi de. Şimdiye kadar yitirmeyi göze alamayacağım hiçbir şey yoktu.

“Daha fazla bombalanmış bina veya mülteci imgesi görmeme lüzum yok,” dedi komutan. “Ve açık konuşmak gerekirse, bu toplulukta ne KGB ne de sizden gizleyecek hiçbir şey yok. Bizler yalnızca evlerini koruyan çiftçileriz.”

Evini koruyan bir çiftçi ha.

Afallayarak, anlamıştım ki önümde oturan bu adam, tam da Çeçen ruhunun özünü ve doğasını kendisiyle açıklamam gereken bir kişiydi – ve onu topu topu yarım dakika önce tanımıştım. Ama odadaki kahkahalardan nasibimi almadan bu konuyu nasıl açacaktım? Komutana, kendisi ve adamlarıyla takılmama müsaade etmesini sorma fikri öyle saçma sapan görünüyordu ki, adamların işledikleri suçları açığa çıkaracaktım. Çeçen ruhuna hakkıyla örnek gösterilebilecek herhangi biri, tesadüfen karşılaştığı aylak bir kameramanı başına belâ almaktan, daha hayırlı şeyler yapabiliirdi. Benim öznen olmayı kabul edecek tipteki tek kişi kesinlikle istemediğim tarzda bir insandı.

“Otursana,” dedi komutan, gerçekten asla başlamamış olan resmî sorgulamanın çoktan sona ermiş olduğu hissini veren bir edayla. “Ben de, adamlarım da açlıktan ölüyoruz.”

Her şeyden önce bir Ramazan akşamıydı – odadaki adamlardan hiçbiri (ben hariç) tüm gün ağzına bir damla içecek veya bir gıdım yiyecek koymamıştı.

Komutan sağ elinin küçük parmağını diliyle ıslatıp ardından bu parmağını bir kâse tuzun içine bandırarak orucunu bozdu. Tuzlu parmağını diline dokundurduktan sonra bir bardak su içti. Odadaki yarım düzine haşin-bakışlı adam da aynıyı yaptı. Müslüman âleminde neredeyse yirmi beş yıl yaşamış ve çok sayıda iftar (veya Ramazan yemeği) görmüş biri için, tüm bunlar çok tuhaftı. Orucu su içerek bozmak normalken, tuzla nihayete erdirmek, bir soğan çiğneyerek sonlandırmakla hemen hemen eş değerd.

Bu arada, kadınlar domates turşusu, et suyuna çorba ve ekmekleri getirdi. Komutanın işaret vermesiyle yerde çömelmiş birliğine katıldım ve ağzımda kalan yağ tadını sıcak çayla geçiştirmeden önce iki kâse et suyuna çorbayı höpür höpür içtim.

“Bodruma inseniz iyi olacak,” dedi ev sahibim ve muhafızım memnun bir geçirmenin ardından. “İvan senfonisine on-on beş dakikaya kalmaz başlar.”

İlkin anlamadım.

Ne senfonisi?

“Bombalar,” dedi, ne düşündüğümü anlamışçasına. “Her akşam saat tam dokuzda başlarlar ve şimdi sadece on beş dakikamız kaldı.”

Kadınlar ve çocuklarla birlikte bodrum katına gönderiliyordum. Söylenecek lâf mıydı bu.

“Burada siz ve adamlarınızla kalmayı yeğlerim,” diye kaçırdım ağzımdan.

Münasebetsiz bir sükûnet çöktü ve komutan gözlerini kıstı.

“Anlamadım.”

“Size görevimin Çeçen ruhuyla ilgili bir film yapmak olduğunu söylemiştim.”

“Eee...”

“İşte bu şeyi – ruhu taşıyan birine ihtiyacım var,” dedim, en doğru kelimeleri seçerek. “Siz ve, şey, savaşçı güruhunuzun tablosunu

çizmek istiyorum. Ama bunu yapmak için, sizin işbirliğinize ihtiyacım var – ki önemli anları kamerama çekebileyim.”

Sessizlik. Mutlak sessizlik, bitişik odada o gün savaştaki olaylar hakkında Moskova’nın propagandasını yapan bir radyonun sesi hariç.

“Anlıyorum,” dedi komutan, çayından bir yudum alarak. “Bu deneyimden faydalanıp bir kariyer elde etmek istiyorsun.”

“Yo, pek de öyle sayılmaz,” dedim aceleyle. “Sırf Amerikan izleyicisinin ihtiyaç du–”

“Amerikalıların neye gereksinim duyup duymadığına aldırma-yız,” dedi komutan, sözümü keserek. “Tek bir sorumuz var: *Bunda bizim çıkarımız ne?*”

Yalan söyleyebilir ve milyonlarca Amerikalı izleyicide görülecek programımın etkisi şimdiki durumun öyle âni ve içe işleyen bir şekilde anlaşılmasını sağlar ki kamuoyu dünyanın arda kalan tek süpergücünü şayet Rus ordusu Çeçenistan’daki bütün eylemlerinden derhal vazgeçip, kayıtsız şartsız geri çekilmezse, Moskova’yı nükleer bir hava saldırısıyla tehdit etmeye teşvik eder diyebilirdim. Yalan atabilir ve “ABC’deki muhasebecilerden paralarımı aldıktan sonra çekim başı, herkese, beş yüzer dolar vereceğimi” söyleyebilirdim. “Tarihi doğruluk” veya “haber yapma özgürlüğü” ya da basınla-İlgili diğer pek çok klişeden dem vurabilirdim. Biliyordum ki, bu gibi mantıki nedenler işe yaramayacaktı, zira komutanın benimle işbirliği yapmasının karşılığı olarak kastettiği mutlaka Çeçenistan’ın yararı olmalıydı.

“Bilmem,” diye yanıtladım.

“Hımmm,” dedi komutan.

Ve sonra semadan bombalar yağmaya başladı.

Boom Boom Boom

Saniyorum saat dokuzdu ve atılan roketlerden ilki kasabanın varoşlarını vurmaya başlamıştı. Röportajım yani sorgulamam, başladığı gibi, son buldu.

“*Podval!*” diye havlarmış gibi bağırdı komutan, “Bodruma!”

Komutan kamuflaj ceketini çoktan giymiş ve kilerdeki turşu kavanozlarının arasına sıkışmış kadın ve çocuklara katılmamız için İsa

ve beni orada bırakıp, arkasında beş veya altı adamıyla birlikte kapının dışına çıkmıştı bile.

“Şu halime bak!” diye feryat etti bir kadın, yetersiz ışığa karşın kameramı ona odaklamamı isteyerek. “Ben bir öğretmenim, bir insan – ama burada, sarımsak ve domateslerin arsında sıkışmak durumundayım! *Şu halime bak!!*”

Orayı ne kadar bombaladılar?

Bilmiyorum.

Samaşki’de vuku bulan her şey zamanla göreceli bir hal aldı. O vakit muazzam bir gece bombardımanı gibi gözüken saldırı, kuvvetli ihtimalle kasabanın üstünde uçuşan birkaç gülleden başka bir şey değildi. Gerçekleşen her patlamadan sonra zemin titriyor ve sarsılıyordu ve sonra, topçu ateşi, hemen hemen başladığı gibi bitmiş ve mahcubiyet başlamıştı. Bodrum katındaki sığınakta bir uğultudur başladı ve ardından cesur bir kimseyi yukarıya başkalarının da yaşadığı dünyadaki manzarayı kolaçan etmeye gönderme kararı alındı. İşte bu dünyanın güvenli olduğu ilân edildi, *güvenli!*

İnsanlar bodrumdan ortaya çıkarken, ânın yoğunluğu taze havayla birlikte kaybolmuş ve herkes ilk aşamada aşağıya sığınağa inmekten biraz da tuhaf hissediyor gibi görünmüştü. Hiç değilse ben öyle hissediyordum, mutlak dehşet ile korkmuş olmaktan duyulan mahcubiyet arasında bocalayarak.

“Hadi gidelim,” dedi İsa ve uzaktaki ormandan gelen silâh seslerini dinleyerek çamurların arasından yorgun argın İsa’nın eve döndük.

Kendimi gözlüklerimi çıkarmadan yatağa attım, neyse ki botlarımı kapının önünde bırakmak zorundaydım.

6

Temas

Bir uçak gemisi kaçırıyorum, kimliğimi ve içeriden biri olduğum gerçeğini saklı tutmaya özen göstererek. Hayatı olduğunu bildiğim ve kişisel eşyalarımı zaten gizleyeceğim, uyku tulumu, yastık, bıçaklar ve sefer tasları gibi; ama başka her şeyi yok edeceğim, çünkü değerli olup olmadıklarını bilmiyorum. Tam gemiyi batırmaya hazırlanıyorum ki, biri yakamdan kavrayıp sallayarak aklımı başıma getirmeye çalışıyor ve kalkıp gelmemi söylüyor.

“Gene bombalıyorlar! Martan’a dönmek zorundayız!”
Yeniden gelmekte olan topların tiz sesleriyle gümbürtüleri her nasılsa gördüğüm rüya ile birleşmişti, ama artık tamamıyla uyanıktım ve Muhammed’in söylediklerini can kulağıyla dinliyordum. Kendimizi Açkoî veya Urus Martan’a atmak zorunda olduğumuzu kastedip etmemesi aslında pek de fark yaratmıyordu. Artık gitme vakti gelmişti, sırf bazı kasabalılar Rus askerlerine içki vermeyi reddettiği için her gün uzak mesafeden bombalanacağa benzeyen Samaşki denen bu yerden çıkmalıydık. Malzemelerimi ivecenlikle bir araya getirdim ve yolumun üstündeki bir grup evcil hindiye dağıtarak kapıya seğirttim. Anacaddeye ulaştığımızda, caddenin dehşete düşmüş insanlarla

dolu olduğunu gördüm, güpegündüz yapılan gelişigüzel bombalamadan, dün geceki vakti-belli yaylım ateşine oranla çok daha fazla korkmuş insanla doluydu.

“İsa nerde,” diye soludum.

“Şafakla birlikte Martan’a döndü,” dedi Muhammed. “Biz de oraya gitmeliyiz, derhal!”

Muhammed kadınlarla, çocuklarla ve yaşlı adamlarla çoktan tıkkış tıkkış doldurulmuş geçmekte olan bir arabaya el salladı ve beni içeri iteklemeye çalıştı. Ama bir şey oldu veya daha doğrusu aklıma bir şey takıldı. Bu şekilde kaçamazdım. Önceden çok fazla mülteci görmüştüm. Doktorlar, avukatlar, manavlar, tüccarlar, hepsi de kurtulan ve uzaklaşan ilk kendisi olsun diye birbiriyle boğuşup durur, vahim durumlarından dolayı hayli alçalırlardı. Yabancılığım beni öyle farklı bir kategoriye sokuyordu ki, bırakıp kaçmadan evvel kalan son kadın ve çocuğun da çıkarılmasını beklemek durumundaydım.

Başka etkenler de vardı, tabii. Ali Komutan ve kendisine tıpatıp benzeyen oğulları çimento koruganlarından korkusuz gözlerle minibüsü gözlüyor ve kasabadan âni göçe dudak büküyor gibiydi (ama engellemiyorlardı da).

“Hadi gidelim!” diye bar bar bağırды Muhammed.

“Skora,” diye yanıtladım. “Az sonra.”

Derken tepemizde bir jetin kükremesiyle yoldaki herkes çamurlu hendeklere atladı. Aslında uçak muhtemel mülteci yığınını bombalamıyor yalnızca korkutuyordu. Çamurun dışına çıkıp, Muhammed’i orada yalnız bıraktım ve ayaklarımı sürüye sürüye Ali Komutan’ın koruganına doğru yalpaladım.

“Neler oluyor?” diye sordum ısrarla.

“Ormanı bombalıyorlar,” dedi omuz silkerek.

“Ne yapacaksınız?”

“Gelip erkek gibi dövüşmelerini bekleyeceğiz.”

Ali Komutan ve adamlarıyla birlikte bekledim, otobüslere ve traktörlerin çektiği römorklara binen kadınlarla çocukları filme aldım. Her iki taraftan da gelen ve giden mülteciler, mülteciler. Durum o ka-

dar beterdi ki, hiçbir şey yapmak istemiyordum. Hareket istiyordum – ama Ali Komutan ve adamları bunun için pek bir şey yapmıyorlardı.

Beni evvelki gece neredeyse tutuklayan diğer komutan muhtemelen biraz hareket sağlar diye düşündüm. Şimdi açıklayamayacağım nedenlerden ötürü çömele çömele yolun öte tarafına doğru seğirttim. Başka herkes dimdik ayaktaydı.

Takdire şayan bir şekilde, komutanın evini bulmayı başardım. Bu, önceki geceden kalma korku süzgecinden kaynaklanan olağanüstü yön bulma kabiliyetimden ziyade, şu anda dışarıda çömelmiş, önceden mutfakta gördüğüm yaşlı kadını tanımamdandı. Kurutulmuş mısır koçanlarını kocası olduğunu tahmin ettiğim, hayli yaşlı adamın bakışları arasında soyuyordu. İki blok kadar ötedeki ana caddenin karmaşasıyla karşılaştırıldığında durum hayli ilginçti.

“Es selamü aleyküm,” diye selâmladım, vakur görünümlü ihtiyar adamı, o ise selâm vermektense kafasını tüm evleri sokağın çamurlu kısmından ayıran yeşil metal kapılardan birine doğru birdenbire çeviriverdi.

Komutan bahçe avlusunda duruyor, adamlarından birine yüksek-kalibreli bir makineli tüfeği bir eşek tarafından çekilen küçük bir at arabasının içine yerleştirmesine ve üstünü kuru otlarla örtmesine yardım ediyordu.

“Günaydın!” dedi komutan, sanki beni çaya davet etmişçesine. “Hâlâ buradasın ha?”

“Bu şekilde çekip gidemezdim,” diye çıkardım baklayı ağzımdan. “Çalışmak için buradayım.”

“Çalışmak mı?” dedi komutan tebessümle. “Eh biz de çalışacağız, izle bakalım.”

Heh işte böyle.

Sanırım kendimi resmen tanıtma vakti gelmişti ve ardından komutana ismini sordum.

“Hüseyin,” dedi.

Kendimin fiziksel olarak gayet iyi durumda olduğunu sanırdım. Koşu yapmasam da, avlanır ve geyik izi sürer, kayak ve rüzgâr sörfü yapar ve tempolu bir şekilde dağ bisikleti kullanırım. Hem dostlarım hem de düşmanlarım vücudumun bütün ağırlığına karşın çektiğim sınavlardan hayrete düşerler. Ama Samaşki çevresindeki günlük denetim turunu atan Hüseyin'in ardından beş veya altı saatlik bir sürüklenmeden sonra terden sıırsıklam olmuş ve diyelim ki, Kanada geyiğini arka ayaklarından bir oraya bir buraya çekmekten ve orta Montana'daki Crazy (Deli) Dağları'nın güney yamacındaki ormanlara getirmekten çok daha fazla yorulmuştum.

Sıkıntımın bir diğer nedeni de yükümdü: Güçlülkle taşıdığım kamera aparatlarım dokuz kilodan fazlaydı, çelik yeleğimle kalın paltom buna bir on üç kilo daha ekliyordu. Hüseyin'i izlemek, bütün yüküm kot pantolon, bir tişört ve tenis ayakkabısı olsaydı bile zor olacaktı. Yukarıda çit parmaklıkların üstünde sağlam olmayan merdivenlerden virane evlerin hiçbir zaman tamamlanamamış ikinci katlarına çıkıyor, tavan arasına tünemiş keskin nişancı tüfekleri taşıyan bir küme nöbetçiyle çene çalıp selâm vermek için duruyorduk. Çamurlu sığır otlaklarının içinden balçıklara bata çıka ilerliyorduk. Beş-altı çocuk yaştaki gönüllünün mevzilendiği aşırı dar siperlere rastgeldik. Vazifeleri gece gündüz orada oturup bir tank saldırısını beklemek ve adı geçen tankları gazyağıyla doldurulmuş plastik şişelerle uzaklaştırmaktı. İkinci bir yoldaki nişan mevziini denetlemek üzere kasabanın çevresini aynı yoldan geri döndük – burası ihtiyar bir karıkocayla oğulları Alihan'ın çiftlik eviydi. Söylenenlere bakılırsa Alihan votka yüzünden patlak veren çatışmada iki zırhlı personel taşıyıcıyı* kullanılmaz hale getirmişti. Düşman zırhlı araçlarını topuğundan vurulan Akhilleos** misali yaptığı takdire şayan bir nokta atışıyla vurmuştu. Alihan'ın tek atımlık silâhı gayet basit, ama hayli güçlü bir av tüfeğiydi, büyük ihtimal-

(*) ZPT [APC]: Zırhlı Personel Taşıyıcısı – ç.n.

(**) Homeros'un büyük *Ilyada* destanında adı geçen kahraman. Silâh işlememesi için annesi Thetis tarafından Styks ırmağına batırılmış, ama topuğundan tutulduğu için bir orasından yara alabilmiş. Nitekim Akhilleos (Aşil) sonradan bu yerinden vurulup öldürülmüş – ç.n.

le bir tefeci dükkânından alınmış bir Remington 30.06'nın Rus versiyonuydu. Namlu ve kabza mavi elektrik yalıtım bantıyla birbirine tutturulmuştu.

“Çok dikkatli nişan almalısın,” diye kameraya bakarak açıkladı. “Sonra güm.”

“Sonra güm!” diye huşuyla tekrarladı annesi, zırhı delip geçen mermiler olduğundan emin olduğum bir fişeklikle mutfaktaki oğlunu takip ederek.

Yaşları on beşle elli arasında değişen, on bilemedin on beş kişinin bulunduğu, başka bir çiftlikten bozma kumanda merkezine gittik.

“*Allah-u Ekber!*” diye bağırdı Hüseyin yaklaşırken. “Allah En Büyüktür!”

“*Allah-u Ekber!*” diye cevapladı iki nöbetçi, silâhlarını indirirken.

“Bu Amerikalı gazeteci Çeçen ruhuyla ilgili bir film çekiyor,” diye açıkladı Hüseyin toplananlara. “Bu adama cepheye serbest giriş izni veriyorum.”

Nöbet tutan pejmürde adamları, silâhlarını temizleyen çocukları ve hatta bir adamın okuduğu on dokuzuncu yüzyıl Rus şairi Ler-montov'un Çeçen cesurluğu ve sadakatiyle ilgili bir şiiri de dahil, birkaç cesaret ve sadakat şahadetini kameraya aldım. Aynı adamı Hüseyin'in olası bir Rus zırhlı saldırısının gerçekleşmesini beklediği bir araziye boydan boya tekrar tekrar mayın döşerken çektim. Çamurun içinde adamlarla taban tepmek en hafif tabiriyle sinir bozucuydu; mayın tarlasının yerleri (mayınlar düşmandan votka ve nakit para karşılığı satın alınmıştı) sırf onları yerleştiren kişinin hafızasına kazınmıştı ve aygıtların sökülmesi veya yerinin değiştirilmesi son derece lakaytça yapılıyordu. En nahoş an günbatımından hemen önce gerçekleşti: yağmur çiselerken, Hüseyin Komutan dört-tonluk Kamaz kamyonunu çorak bir araziye çıkarıp, arka kapağa iliştirilmiş bir zinciri attığında ve iki adamını zinciri yere serpilmiş bir tutam küflü samanın altına gizlenmiş bir nesneye bağlamaları için görevlendirdiğinde. Kamyonun öne doğru yalpalamasıyla bir masa büyüklüğünde sekiz kenarlı bir nesne toprağın dışına yuvarlandı. Bunun, biraz şok biraz dehşet biraz

da bilgisizlikten verilen tepkisel bir korkuyla, karadan-karaya füze, yani SCUD başlığı, olduğunu anladım.

“Doğru düzgün patlatılırsa, bu şey bütün bir zırhlı birliği tahtalı köye yollar!” dedi Hüseyin sesli sesli gülererek, o ve beş adamı canavarı kamyonun arkasındaki bir grup kalın tahtanın üstüne yerleştirirken. Alacakaranlıkta, başlığı kamyonu yerleştirirlerken çektim onları. Derken anlık bir duraksama oldu ve savaş başlığının ağırlığı insanoğlunun zayıflığına üstün geldi ve rampadan aşağıya yuvarlanmaya başladı.

“Toms!” diye canhıraş bir cıglıkla böğürdü Hüseyin, telaştan, adımı yanlış telâffuz ederek.

Savaş muhabir adaylarına öğretilen bir-silâha-iki-yüzünden-de-asla-dokunma kuralının ihlâl edilmesinin gerektiği anlar varsa eğer, işte benimki tam da onlardandı. Kameramı çamura düşürdüm ve omuzlarım, bacaklarım ve sırtımla işe koyulup, muazzam savaş başlığını rampaya, kamyonun arkasına yüklemelerine yardımcı oldum.

“Ooo, güçlü bir adamsın!” diye bağırdı Hüseyin çökmüş, çamurlu Samaşki yollarında langır lungur ilerlerken. “Sen orada olmasaydın kim bilir neler olurdu!”

Şimdiye kadar hiç konuşmayan suratsız ve somurtkan çoban Hamit, bu fikre katılırcasına gülüyor ve arkadan beni alkışlıyordu. Sırım gibi uzun boylu Şirvan ilk kez gülümsüyordu. Komutanın kardeşi olduğunu tahmin ettiğim bir adam bana bir sigara uzatırken, “çocuk” diye çağırmaya başladığım ceylan-gözlü delikanlı baygın gözlerle kendi düşüncelerine dalmıştı, on beş yaşlarında olmalıydı. Yahut, belki de benim düşündüğüm şeyi düşünüyordu ve benimkiler salt bir tek şeye odaklanmıştı: başarılı mayınlama uğraşımızın ardından bizi beklediğini bildiğimiz turşu, patates ve et suyundan oluşan iftar yemeğimiz için yola koyulmuşken karanlığın çöktüğü arazide yerleştirdiğimiz mayınların üstünden geçmeseydik!

İtiraf etmekten çekinsem de hata mı yapmaktaydım? Veya yalnızca “benimseniyor” muydum?

Horozlar ötüyor. Hindiler gurluyor. Köpekler havlıyor. Biraderler horluyor.

Ve sonra şiddetli bir dizel kamyon motoru gürledi, bir korna ısrarlı bir sesle çalınıyor ve artık-tanidik olan bir ses bahçe avlusunun metal kapısının ötesinden haykırıyordu.

“Mişawu Tomas? Ha! Tzigawu!”

Seslenen yeni ahababım ve sanırım, ortağım ya da kılavuzum Hüseyin’di. Hareketin (ya da hareketsizliğin) böyle kesintiye uğramasından faydalanıp görmem gerektiğini düşündüğü civar mahallelerinde küçük bir tur attırmak için beni almaya gelmişti. Müslüman olmayan ağzıma bir bardak kahve boşalttıktan sonra kamera donanımımı kaptığım gibi kendimi Hüseyin’in hakiye boyanmış dört tonluk bir *Kamaz* kamyon olan aracında buldum.

“Tomas!” diye haykırdı Hüseyin motor gürlemesinin içinden. *“Sana dün bahsettiğim şu elektrik santraliyle değirmeni hatırladın mı?”*

Anımsamamıştım, ama hatırladığımı söyledim.

“İşte şimdi oraya gidiyoruz,” diye bağırdı Hüseyin ayağını debiriyajdan çekerken.

Çok geçmeden, Açkoî Martan’a doğru, köprüyle denetim noktasının ötesinde hayli çukurlaşmış bir yoldan langır lungur ilerliyorduk. Kamyonun süspansiyonları öyle fenaydı ki kafamı sürekli çarpmaktan ölebilirdim, tabii önce bir Rus helikopteri bizi havaya uçurmazsa. Bunun olmayacağını bir garantisi yoktu. Rus kuvvetleri tüm Çeçen şoselerindeki arabaları ve kamyonları keyfi olarak havaya uçurmayı öyle bir oyun haline getirmişlerdi ki, Hüseyin’in dört-tonluk makinesi bana mükemmel bir hedef gibi geliyordu. Aslında, artık bir yolda dahi sayılmazdık, seyrek ağaçların arasında uzanan lastik izlerinden oluşmuş iki yönlü bir patikadaydık. Her gün bombalanan yaban sarımsağı ormanında mı yoksa başka bir korulukta mıydık? Bu aşırı meraklı gözlemciyi, daha şimdiden çok şey bilen, beni, ortadan kaldırmayı mı kararlaştırmışlardı, başka ne olabilirdi ki? Bu ormanda ne işim vardı? Kişi artık sürekli bir hal almış olan paranoyayla zaten o sizi öldürmeden ne kadar süre yaşayabilir ki?

Kamaz'ın paramparça ön camına çamurlu su sıçratan başka bir gölcük veya belki de dereye daha girdik. Bir sol, bir sağ, arabanın metalini ve camını çizen daha fazla ağaç dalının altında daha öyle bir sol ki Montana'daki eski külüstür Ford'umun bile o şekilde çizilmesine müsaade etmezdim. Sonra çevresinde ve içinde aşırı büyümüş yaban otları bulunan büyük bir çukurun önünde durduk.

“Kazakistan'dan döndüğümde, bu civarlarda mülk arıyordum,” dedi Hüseyin, şoför tarafından aşağıya inerken. “Bu yer hakkında çok şey duydum – verimli toprak, ağaçlar, küçük bir değirmen inşa etmeye yetecek kadar su. Aklıma yatmıştı! İşte ben de burayı buldum.”

Kamyondan dışarı atladım ve kamera donanımımıyla meşgul oldum, mikrofonu test ettim ve kamerayı tripoda yerleştirdim.

“Buraya bak!” diye kulaklıktan ne idüğü belirsiz bir ses geldi. Hüseyin'di, tuhaf çukurun derinliklerinden öte ucuna doğru inmişti bile, hissediyor, dokunuyor, az aşağıdaki düz açıyla uzanan tırtıklı taş duvarın çıkıntılarına ihtiyatla tutunuyordu. Mermer taşlar. Alışıldık bina kalıpları.

Derken anladım. Mermer taşlar aslında mezar taşlarıydı. Çeçen gömütlerinin taşları Hüseyin'in ataları Orta Asya'ya sepetlendikten sonra rahatlıkla yapı taşı olarak kullanılmıştı.

Kapağa kadar muntazam bir duvar halindeki yeni bir yığın yapıtaşını vakarla, sevgiyle okşayarak “*Veediş?*” diye fısıldadı Hüseyin, çukurdan dışarı sıçrayarak zemin seviyesine geri dönmüştü. “*Veediş* – görüyor musun?”

Kusursuz çiftlik, minyatür bir hidroelektrik santraliyle donatılmıştı ve onun atalarının mezar taşları yapıtaşı olarak kullanılarak bir gölet inşa edilmişti.

“İlk geldiğimiz zamanı hatırlıyorum, biz çocuklar bu yere gizlice girdik. O zamanlar da viraneydi şimdi de; belki de asla bitirilememişti,” diye anımsadı Hüseyin. “Ve jeneratörle bağlantılı bir metal çark vardı –ah, işte burada!– çarkı çevirir mümkün olduğu kadar hızlı dönmesini sağlar ve sonra atlamak için birbirimize meydan okuyup kenarını tutar ve *fırıl fırıl döndürürdük!*”

Hüseyin hafifçe inleyen metal çarkı çevirdi ve eve dönerken ilkokuldaki bahçede benzer bir numarayı kendimin de yaptığını anımsadım.

“Evet ya, çocuktuk. Çocuk!” dedi Hüseyin cılız bir sesle. “Ceddimizin kabirlerinde oyun oynadığımızı nerden bilebilirdik ki, ne komik? Ve ben bu yeri hatırladım, döndüğümde ona sahip olmayı, onu geliştirmeyi aklıma koymuştum bile, en iyisi de başka kimsenin onu istemiyor gibi gözükmeydi! Böylelikle gönlüm hülyalarla ve hatıralarla dolu bir şekilde geri döndüm ve biri açıklayana dek niçin hiçbir Çeçen çiftçinin burayı asla ekip biçip yerleşmediğine, yerleşmediğine bir anlam veremedim. İşte tam da o anda kavramaya başladım. *Gerçekten* anladım. 1854’te Şamil’e karşı Çar’ın topraklarıyla, 1918’de Bolşeviklerin bizi Beyazlara karşı kışkırtması, ya da 1944’te Stalin’in bizi sürmesi veya bugün Yeltsin’in tanklarını mezar taşlarımızın üstüne göndermesi arasında hiçbir zaman ya da mekân farkı yoktu. *Her elli yılda bir*, Ruslar bizim kökümüzü kurutmaya çalışıyor, çünkü asla boyun eğmedik. Bize asla da boyun eğdiremeyecekler.”

Motor gürültüsünün zorladığı bir sükûtle kasabaya geri döndük, dönüş yolunda birkaç grup ormancı delikanlıyı alıp nöbet için Assa Irmağı’ndaki köprü denetim noktasına bıraktık. *Papak*’ları ve biçimsiz paltoları içindeki bir küme asık suratlı ihtiyar köşede durmuş, ayaklarını hızla yere vuruyor ve söyleniyordu. Hüseyin camdan sarkıp abluka kulübesindeki silâhlı adamlardan birine seslendi, Çeçence bir şeyler konuştular ve sonra açıklamak için bana döndü.

“İvan kovuğu kapatıyor,” dedi hiddetle. İhtiyarlar yolun aşağısındaki görünmez Ruslarla bir *perigavor*’a yani bir toplantı yapmaya gidiyorlardı, ama toplantı civardaki bir ormanda yaban sarımsağı toplayan birkaç köylü kadına yapılan helikopter saldırısından dolayı iptal edilmişti.

Asıl kaygı verici olan ihtiyarların toplantı çağrısı yapmış olmasıydı. Toplantı, Hüseyin’in dediğine göre, kasabayı tarafsız kılmak için tasarlanmıştı.

“Bu yalnızca bir bağımsızlık savaşı değil, Cehar’ı Yeltsin’e veya

Çeçenleri Ruslara karşı çarpıştırmak da,” dedi Hüseyin. “Bu aynı zamanda Çeçen toplumunun denetimi ve doğasıyla da ilgili bir mücadeleye. Varlıklısıyla sefil, inananla inanmayan arasında – ki dediklerimle dinî bir şeyi kastetmiyorum. Bu dediklerimi bir kenara yaz, şimdiki çatışmanın sonucu ne olursa olsun, bundan sonra gelecek olan çok daha fena olacak, zira bu seferki Çeçen’i Çeçen’e düşürecek ve biz dünya-daki en vicdansız toplumuzdur.”

Yolcuğumuzun sonraki durağında da ispatlandığı gibi bu pek de yeni sayılmazdı. Burası Alhazur isimli bir adam tarafından yönetilen bir demirci dükkânının bahçe avlusuydu. Varlığım çevrede takılan diğer silâhlı adamlar arasında bir miktar hiddete yol açtı. Bunu ivedi bir Çeçence tartışma takip etti, ama söylenenlerden hiçbir şey anlamadım. Sesler yükseldikçe yükseldi, yine de son sözü Hüseyin söyledi.

Kameramın neden endişe yarattığını sonradan anladım. Yöre-deki cephaneliğin içindeydim. Birisinin el fenerini birleştirip yakmasıyla, gözlerimin önünde âdi demirci dükkânı bir silâh onarım ve üretim ardiyesine dönüştü. Kullanılmaz haldeki bir zırhlı personel taşıyıcısından sökülen yüksek-kalibreli makineli bir tüfek ışık huzmesinin altında belirdi, namlu düzeltilmiş, çatışmada oluşan ziyan giderilmişti. Sonra Alhazur avluda duran külüstür bir traktörün parçalarını çıkarmış ve kaynakla bir araya getirip silâh için hareketli bir platform oluşturmuş, basit bir siperle birlikte firdöndülük de kazandırmıştı. Yarım saat içinde Hüseyin ve adamlarının helikopterleri savuşturabileceği bir uçaksavarı olmuştu.

Kamyonu karargâhta bırakıp kasabanın kuzey ucundaki dar siperlerle makineli tüfeklerin yerleştirildiği mukavemet yuvalarına başka ziyaretler yapmak üzere yaya olarak ilerledik, sonra da Samaşki mezarlığına yavaş yavaş yürüdük.

“Etrafına bak! Bak! Bu ceddimizin, erkek kardeşlerimizin ve evlâtlarımızın kabristanı!” dedi Hüseyin, rasgele atılmış bir Rus mermisinin kırıdığı bir parça mezar taşını alıp isimliğin üstüne koyarak. “İvan bizi son kez yok etmeye çalıştığında, 1944’te, sana az önce gösterdiğim çarkı inşa etmek için son taşımıza kadar her şeyi aldı, bura-

da yaşadığımız bütün hatıraları silmek için bu kutsal yerdeki mezarları yağmaladı.”

Vzzzzzz! Vzzzzzz! Ve sonra kasabanın batısındaki tepelerden bir yerden sert bir silâh çabucak cevap verdi. Mezarlıkta saldırıya uğramıştık. İçgüdüsel olarak geniş bir mezar taşının arkasına çömeldim, ama Hüseyin gizlenmedi. İlerledi, tehlikeden habersiz gibiydi. Nihayet onu yakaladığımda, ölmüşlerin ruhuna okunan *Fatiha* duasını bitiriyor ve elleriyle yüzünü sıvazlıyordu.

“İşte Çeçen ruhu burada,” diye yavaşça fısıldadı.

Basit mezar taşının üstündeki el yazması isme baktım. Doğum ve ölüm tarihlerinden anlaşılabileceği üzere hemen hemen iki yıl önce ölmüş on yaşındaki bir çocuğa aitti.

“Oğlum,” dedi Hüseyin omuz silkerek. “Onun için buradayız. İvan’ın halkımızın mezarlarını sürmesine müsaade etmeyeceğiz, bir daha asla.”

Derken çocuğun doğduğu günle ayın farkına vardım. Hüseyin’in oğlu Çeçenlerin 1944’deki Soykırım Günü’nü andıkları günün sabahı dünyaya gelmişti. Yazık ki hayattayken tek bir doğumgünü bile kutlayamamıştı çocuk.

7

Savaş Köpeği

Samaşki hikâyesini bombalanmadan, yani tam anlamıyla bombalanmadan –ki bunun olmasını sabırsızlıkla bekliyorum– daha ne kadar sürdürebileceğimi bilmiyorum. Böyle bir şeyi bekleyişim midir bulandırıcı. Çatıların üstünde kamera kullanıma hazır halde ayakta duruyor, istemediğim kadar sarımsak kokan nefesimle, birkaç merminin yeterince yakına düşmesini bekliyorum ki işe yarar ve sağlam bir “atış” çekebileyim, ama umarım yeterince uzağa düşer de o süreçte ben de ölmem. Sadece bana bakan, besleyen ve çamurların arasından bata çıka yürüdüğüm zor bir günün ardından botlarımı temizleyen insanlar ölür. Oh Tanrım. Alışılmış sıradan ölüm seyretmeyi seven ve yabancıların yokolmasından keyiflenen bir dikizciden daha fenayım. Ahbaplarımın biran önce ölümünü ve yıkımını istiyorum, çünkü bu olmazsa “bir hikâye” olmayacak (Günlük kaydı, Mart başı 1995).

23 -24 Şubat’taki Soykırımı Anma Günü’yle aynı zamana denk getirebilmek için Çeçenistan yolculuğumu tasarlamıştım, zira televizyona uygun görüntüler elde edeceğimden emindim. Hem Çeçenler Rus mevzilerine bir dizi misilleme saldırıları başlatabilir, hem de Ruslar sembolik saldırılara hazırlandığını varsaydığı Çeçen mevzileri-

ne karşı önleyici saldırı gerçekleştirebilirdi. Asıl önemli olan birinin bir diğerine saldıracağıydı ki bu iyi bir çekim demekti, tabii eğer ben doğru zamanda doğru mekânda olabilirim. İşte bu benim planımdı.

Oysa 23-24 Şubat olaysız geçti, izleyen günler ve haftalarda ise ya Hüseyin veya çetesinin diğer mensuplarıyla Samaşki sokaklarında takılmamla ya da güneşin her batışında, gece bombalanmasının gerçekleşebileceği düşüncesiyle kameramı bir binanın *Drujba*'nın (Dostluk) tepesine kurmamla geçti.

İç karartıcı, nahoş bir deneyimdi, pillerin kıymetli ömrünün tükenmesiydi de. Kamerayı kapalı tutmaktansa stand-by'a aldım. Böylece hem enerjisini nafile yere harcamamış olacak hem de kasvetli karanlıkta gürleyen top sesini duyar duymaz “açma” tuşuna vaktinde basacaktım – ama her seferinde kullanışlı veya kullanılabilir bir şey yakalamak için geç kalıyordum, mesela iki saniyelik büyük ve uzak bir patlama gibi. Yaklaşmakta olan *tizzzzz* sese! tepki gösterip, kasabanın öte ucundaki *görülebilir* patlamayı yakalayabilsem bile, bu varolan yıkımın *işitsel* yönüyle asla örtüşmedi.

Samaşki'deki mevzilere güpegündüz açılan ilk ciddi denemeler, bu arada, kameram kapalıyken vuku buldu. Abartısız. Kasabanın çatılarında her gece tuttuğum nöbetler sayesinde, kamerayı çalıştırmak için yanımda getirdiğim bir düzineden fazla pilin bir tanesinde bile derman kalmamıştı – ve arabanın çakmağına bağlanmış batarya şarjı da bir işe yaramıyordu. Ne Alhazur adlı demircinin bir faydası dokunuyordu ne de elektrikçi diye tanıtılan diğer birkaç adamın. Görünüşe göre, tek çarem oralı bir arıcı, ikinci bir iş olarak sözde amatörce bomba-imal eden bir adamdı. Problemimi bizzat evine gidip anlattım. Arıcı şarjı alıp evirip çevirdi, tertibatı söktü ve gözlerini dikey uzun uzun devrelere baktı.

“Aç mısın?” diye sordu ve oturmamı işaret etti.

Çok geçmeden çay, ekmek, alışıldık turşular ve epeyce kızartılmış tavuk ve tabii ki bir kâse baldan oluşan bir masa hazırlandı. Bir an için, adamın balın bir bölümünü doğru düzgün işlemeyen tertibata bulaştıracağını düşündüm. Hiçbir şey işe yarayacak gibi değildi. Adam

bir şişe votkaya uzanıp, bir miktarını şarjın üstüne damlattı, âleti bir diş fırçasıyla fırçalamaya başladı. Sonra votkanın yettiğini düşünmüş olmalı ki şarjı gaz fırınının yanına koydu.

“Erimesini istemeyiz değil mi,” dedim.

“Endişelenme,” diye geldi cevap.

Bir kaşık dolusu balı ağzıma götürüyordum ki ansızın büyük bir sarsıntı ve gürültü meydana geldi ve ön saflardaki böğürtlen ormanından kocaman bir duman bulutu yükseldi. Derhal, ayaklandım ve patlamanın olduğu yöne doğru hızla koşmaya hazırlandım. Patlamanın olduğu yerden kulak tırmalayıcı tam otomatik makineli tüfek ateşi yankılanıyordu. Hüseyin’in adamlarıydı sanırım.

“Otur,” dedi elektrikçi, çay doldururken. “Şu şey kuruyana kadar herhangi bir yere gitmenin anlamı yok.”

Bir bakıma haklıydı. Salt savaş seyretme sapkınlığının dışında (veya bir silâh bulmayı tasarlamadıkça), işlemeyen bir kamerayla bölgede işim yoktu. Eh çayımı yudumlayıp, bekledim. Anlaşıldığı kadarıyla çatışma bir yandaki çamurlu sokaktaydı.

“*Terplenia*,” dedi arıcı adam. “Sabret.”

Başka bir sigaradan sonra şarj âletini denedi, çerçeveyi tekrar vidaladı ve bir el işaretiyle beni arabanın yanına çağırdı. Arabanın aküsü bitmişti. Kısa bir bayırdan aşağı itince araba çalıştı ve yapabileceğim tek şey torpidodaki sigara çakmağının hâlâ çalışıyor olduğunu ummaktı. Çalıştı da. Bataryayı çakmak deliğine soktuğumuz anda, bataryanın üstündeki beş yeşil şarj ışığı göstergelerinden ilki yanıp sönmeye başladı. Kendi başına, bu sadece araba çakmağının çalıştığı mânâsına geliyor, bataryanın şarj olmaya ve *dolmaya* başladığı anlamına gelmiyordu. Başka bir sigaranın ardından ikinci batarya şarj göstergesi yanıp sönmeye başladı, birinci gösterge sabit bir yeşil ışıkla parlıyordu. Bataryayı çıkardım ve ikinci bir bataryayı şarj cihazına yerleştirerek kameraya taktım. Ardından kamerayı açmaya çalıştım. Güzel bir *tıklama* ve *vınlamayla* aygıt çalıştı. Oynat tuşuna basmamla kamera kaydetmeye başladı.

“*Barkal, bolşoy barkal!*” diye neredeyse sevinç çığlıkları attım, yeniden savaşı çekebilecektim.

Yani, neredeyse. Çekeceğim zahmete değmesi için hâlâ biraz daha şarja ihtiyacım vardı. Bu yüzden ikinci göstergenin yeşil yanıp sönmelerini beklerken başka bir sigara daha tüttürdük. Ardından arıcıya beni cepheye en yakın mesafeye götürmesi için yalvardım. Hem zaman kazanmış olacaktım hem de (çelik yelekle kamera düzeneğini taşıtarak) enerji – ve ayrıca batarya şarj olmaya devam edebilecekti. Arabayı terk edip, virane çiftlik evleri, hendekler ve ağaçların arasından cepheye doğru yola koyulduğumuzda on dakikalık şarjım kaldığını anladım; arıcı da benimle beraber gelmeye karar vermişti.

Kasabanın en uzak ucundaki üç geniş, yeni, ama terkedilmiş sıklıkla, keskin nişancı mevzî olarak kullanılan evlerden birinin ikinci katından uzanmakta olan yola bir göz attık. Orman savaş alanını görmemizi engelliyordu, ama tam önümde tüm patırtının nedenini görebiliyordum: belirli aralıklarla ateş püskürtüp ormana doğru ilerleyen zırhlı bir tren.

Zırhlı bir tren ha?

Eğreti merdivenden zemin kata inmekte acele ettik, korunaksız bir taraçadan karşıya (birkaç sığın koruması sayesinde), böğürtlen ormanın içine girdik. Birkaç dakika sonra, bir nöbetçi kendimizi gösterip tanıtalım diye Çeçence seslendi bize.

“*Allah-u Ekber,*” diye parolayı söyleyerek cevapladık. “Allah En Büyüktür.”

Delikanlılar yan tarafı koruyordu. Rastladığımız her çukura sığınarak ve çukur olmadığında da eğilerek, ta ki en nihayet tanıdık bir simaya rastgelene dek durup dinlenmeden koştuk: Şirvan, bir ağacın altında oturmuş, sigara içiyordu. Onu kucaklamak istedim.

“*Toms!*” dedi gevrek gevrek gülerek. “Bütün eğlenceyi kaçırdın.”

Tam da o anda bir helikopter ağaç seviyesinde alçalarak bize yaklaştı ve herkes sipere yattı. Hayli dikenli bir çalılığın içine daldığımdan yaralandım: Çeşitli küçük sıyrıklara, kesiklere ve yarıklara ek olarak, bir ucu hemen hemen sigara izmariti büyüklüğünde ve öteki ucu topluiğne keskinliğinde olan kurşun kalem-boyutunda bir iğne, sol-el başparmağımın tombul yanından girip öteki tarafından dışarı

çıkmişti. İşin garibi canım hiç de acımıyordu. Acımamasının nedeni artık parmağımı hiç hissedemiyor olmamdı. Belki başparmağımı oynatmam da. Bu gerçeğin kamerayı kaldırmaya çalıştığımda farkına vardım. Kamera doğrudan yere düştü.

Artık tek elimin işlemediğini düşünmeye vakit yoktu. Bayırdaki dikenli çalıların öte tarafındaki çatışmanın gürültü ve patırtısı beni çağırıyordu. Hüseyin'i görene dek bayıra tırmandım, kırk-kırk beş metre kadar önümdeydi.

"Toms!" diye haykırdı, ne kadar olursa o kadar kayıtsız bir edayla. "Gel de partiye katıl!"

Söyleneni yapıp Hüseyin, Sultan ve kahkahalar atarak bir buçuk kilometre kadar ötede dumanları tüten bir ateş yumağını işaret eden Seylah'ı bulmak için dikenli-böğürtlen-ormanından dışarıya fırladım. Rusların kendi kendilerine yok ettiği bir zırhlı personel taşıyıcısıydı.

"İki birlik vardı, birbirlerine saldırsınlar diye onları oyuna getirdik!" dedi Hüseyin nefes nefese, gülerek. "Tam bir gösteri oldu, ha!"

Ama benim kaçırdığım bir gösteri.

Hüseyin'in birliğinin tüm üyeleri savaşa olan büyük ilgimden heyecan duymuyordu. Adamlarından biri, Hamit, gözlerini dikip uzun uzun bana bakar, tam olarak anlamadığım mantık dışı sorular yöneltir ve yorumlar yapardı. Anladığım kadarıyla benden hiç mi hiç hoşlanmıyordu.

Bir akşamüzeri her akşam tuttuğum çatı nöbetlerimin birinden dönerken, istemeden bir çeşit planlama toplantısına rast geldim ve Hamit'in Rusça, "kendisi korksa bile, kesinlikle savaş olmasını istiyor," dediğini duydum.

Benim hakkımda mı konuşuyordu? Sırf benim paranoyak tahminlerimden biri olsa bile, çok şeyi açıklıyordu: kamera değil ama silâh tutan ve benim yalnızca duygusal olarak bağlı olduğum bir dava uğruna hayatlarını peşinen ortaya koyan, yedi adamın hoşgörü ve ha-

leti ruhiyesine bağımlıydım – bağımlı hale gelmiştim. Hamit’e mümkün olduğu kadar mesafeli durmaya karar verdim.

Hüseyin’in evini üsleri olarak kullanan adamların arasından en sevdiğim onun sıırım gibi uzun boylu kuzeni Şirvan’dı. Dışarıda savunma hatlarını denetlemediğinde kitap okuyordu. O kadar da dindar gözükmemesine karşın, vaktinin büyük bölümünde Kur’an’ın Rusça bir mealini okuyordu. Kızıl Ordu’ya askere alınmadan önce, gençliğini Kazakistan’daki bir kolektif çiftlikte bir çoban olarak geçirmişti. Hizmet süresi nükleer savaş başlıklarını Özbekistan’daki bir üsse taşımakla geçmişti.

“Aynı takımda olduğum iki Çeçen yoldaşım kanserden öldü,” diye kestirip attı, eski günleri yâd ederek. “Ruslar pis işleri daima bize verirlerdi.”

Daha genç olan, Ali, Seylah ve Ussam kendileri hakkında konuşmayı pek sevmezlerdi. Anımsadığım kadarıyla hepsi usta birer tamirciydi – belki de bu şekilde hatırlıyor olmamın nedeni tümünün işinin ehli olmasıydı; aslına bakılacak olursa tüm Çeçenler öyleydi. Bu da, Çeçenlerin silâhlara olan yatkınlığı gibi, neredeyse soydan gelen bir ulusal özellikti. Ondan sonra Ussam’ın karısı Rana geliyordu. Ancak *adetten* yani erkeklerle kadınlar arasındaki saygılı bir mesafe bulunmasını öngören gelenekten dolayı, tüm yemeklerimizi pişiren (ve her gece hepimizin botlarını temizlediğini sandığım) bu kadın hakkında hiçbir şey öğrenemedim. Yine de, bir defasında bana, kuşatılmış bir kasabada bir grup gerillayla olmaktansa Kazakistan’a dönmeyi tercih edeceğini fısıldamıştı. Sultan için söylenecek tek şey, aslında hormonlarının etkisiyle hareket eden on-beş yaşında bir çocuk olduğuydu. Onu yan komşunun bahçesinde soğan ekmekte olan kızı dikizlemek (ya da belki de işaretlemek) için büyükbabasının çatısındaki merdivene sessiz sessiz yaklaşıırken yakaladığımı hatırlıyorum. Bu arada, Hüseyin’in annesiyle babası varlığıyla yokluğu bir olan kişilerdi. İsimlerini bile asla öğrenemedim ve konuştuğumuz ender anları sohbet diye isimlendirmek hata olur.

Bir sabah helaya giderken meydana geliverdi. Avluya zincirlenmiş Alman çoban köpeği hırlayıp acı acı havlamaya, aksilik edip ho-

murdanmaya başladı, ama kesinlikle bana havlamıyordu. Bir anda insan kulaklarını köpeğin ne demeye çalıştığını kavradı ve köpek kuyruğu-bacaklarının-arasında en yakındaki duvara atılırken bahçede mısırlardan arda kalmış koçanlara daldım, bir SUK avcı-uçağı tepemizde *çççığğğLLIIKK atıyor* ya da en azından *bana* nişan alabilecek kadar yakından geçiyordu.

“şu...malûm işi... bitirdin mi yoksa yeni bir tane kazmaya mı çalışıyorsun?”

Konuşan yûn takkesini kafasına fütursuzca geçirmiş, elinde bir testi kıç-yıkama suyu ve suratında alaycı bir gülümsemeyle peyda olan Hüseyin’in babasıydı.

“Lütfen, önce siz,” diye yanıtladım, kendimi attığım bahçe zemininden kalkarken.

Uçuş korkumun yerini kalıcı bir şekilde başka bir fobi almıştı: bir ayakyolunda baştan ayağa bok içinde ölmek.

Samaşki sözde kuşatılmış olsa da, “cephe”nin farklı kısımlarından çeşit çeşit haberler getiren ziyaretçiler hep vardı. Kah yabancı gazetecileri kah yardım görevlilerini taşıyan taşıtlar şöyle bir uğruyor sonra çekip gidiyordu. Gazeteciler daima gergin gözüküyor ve zorunlu oldukları silâhlı adamların B-tarzı çekimlerini yapar yapmaz geri dönmeyi arzu ediyorlardı.

“...*bu Çeçen kasabasında güvenlik oldukça sıkı, âsiler ‘tüm taşıtları denetliyorlar...’*”

İşte Haber.

Bir defasında, Hüseyin Sınır Tanımayan Doktorlar örgütüne ait olan bu “yabancı taşıtlarından” (çünkü büyük, beyaz ve gıcır gıcır cipler genelde yabancılara aitti) birine durması için işaret etti ve içindeki dehşete dışmış Fransız hekimlerini Rus otoritelerinin kendilerini kullanmasına nasıl olup da göz yumdukları hususunda paylamaya başladı. Moskova’nın onların yalnızca sembolik bir yardım yapmasına müsaade ettiğinden dem vurdu, hem de salt Moskova’nın gitmesini iste-

diği yerlere. Hulasa, yabancı idealistler etnik temizliğe olduğu kadar doğal olmayan bağımlılıklara da fiilen katılmış oluyordu. Zavallı doktorlar. Sadece kafa sallayabiliyor ve Hüseyin'in görüldüğü gibi bir adam olmamasını umuyorlardı. Bir noktada, onlara tehlikede olmadıklarını söylemek iyi olur diye düşündüm.

“Bir Çeçen için çok iyi İngilizce konuşuyorsun!” dedi hayli şaşırmış ve rahatlamış olan doktor.

Vaktimin tümünü Hüseyin ve adamlarıyla geçiriyor değildim. Hem eğlenmek hem de bilgi toplamak için, Alhazur'un, bir anlamda iş sonrası erkeklerin buluşma noktası olarak hizmet veren, demirci dükkânının müdavimlerinden biri olmuştum. Her akşam, savaşçılar, küçük esnaflar ve çeşitli dalkavuklar demircinin oturma odasında toplanıp çay içerek, cızırtılı Çeçen televizyonunu izliyor (Türklerin sağladığı parayla uydudan yayın yapıyordu) ve kart oynuyordu. Oyunun kurallarını tam olarak asla anlamasam da, her seferinde kaybedenlerin benim “ördek dansı” adını verdiğim bir şeyi yapmak zorunda kalmasıyla sona eriyordu. Kıçını-sallama tarzı bir hareketti bu. Odayı kahkaha çınlamalarının sarmasına neden olan yeterince küçük düşürücü ama eğlenceli bir danstı.

Bir gece, herkesi Alhazur'un gece-kulübünde bir jeneratör yardımıyla çalışan minnacık bir televizyona yapışmış halde buldum. Televizyon Başkanlık Kanalı'na ayarlanmıştı, yalnızca Devlet Başkanı Cehar Dudayev dağlardaki gizli bir noktadan ulusa seslenmeye tenezzül ettiğinde çalışan bir frekanstı. Yayın linkinin parası İstanbul'daki Çeçen diaspora tarafından ödenmiş bir Türk uydu bağlantısı vasıtasıyla sağlanıyordu. Nihayet devlet başkanı gözüktü. Ne söylediğini duymama gerek bile yoktu. Dudayev vakur bir edayla sırtıyor, kaşlarını çatıyor, tehdit ediyor, şaka yapıyor, iddia ediyor ve genellikle kameranın karşısında amatörce oynuyordu. Hakikaten de, ne tuhaf bir adamdı. Mevcut duruma bakacak olursanız, açıklamaları hemen hemen can sıkıcıydı da.

Nihayet Çeçen dilinin takırtılı-tıkırtılı hırlamalarından bir şeyler anlamaya başlamıştım. Bu dildeki akıcılığımı abartmak istemem; bir avuç isimle fiilden, selâmlamalarla vedalaşmalardan öteye gidemedim ve iletişim aracı olarak Rusça'ya bağımlı kaldım. Ezberlemek için not defterime kaydettiğim kelimelerin bir listesi hâlâ burada. Listenin neden bu kelimelerden oluştuğundan veya fiillerin çekiminin doğru olup olmadığından bihaberim.

predatl – vatan haini
miçawu – nerede
tzigawu – orada
igawu – işte orada
kuzawu – burada
jal – köpek
so-ne-le'e – istiyorum
huna le'e – istiyorsun
tsuna le'e – istiyor
tkun le'e – istiyoruz
ho su-ne yeza – seni seviyorum
busa dika yurl – altı gece
ura dika yurl – altı ay
de dika yurl – altı gün
sura dika yurl – altı yıl

“Altı” kavramına neden odaklandığımı hâlâ açıklayamam. Ne de listenin tam ortasındaki “seni seviyorum” kelimesini, yahut çoğu habercinin aklına takılan en kolay ezberlenebilecek Çeçen isim-sıfat yapısını neden atladığımı: *dik kant*. “İyi çocuk” anlamına gelir.

Listenin başındaki kelime, *predatl*, aslında Rusça'dan ödünç alınmış bir kelimeydi. Hem Rusça hem de Çeçence'de, “vatan haini” anlamına gelir. Bu kelimenin listemde varolmasının nedeni Hüseyin'in kasabadaki muayyen kişiliklerle ilgili, sonradan beni de kaygılandıran temel endişesini yansıtıyor olmasıydı.

Hüseyin'in dikkatini asıl çeken bir grup ihtiyaç, bilhassa da kasabanın güney ucundaki Cuma Camii'nde namazı kıldıran yörenin

imamıydı. Moskova'daki Rus Ortodoks Patriğinden tüm mıntıkalar-daki papazlara, diyakozlara ve Sibirya'daki hahama kadar, Sovyetler Birliği sonrası neredeyse tüm dinî liderler gibi imam da, eski Sovyet, şu anki resmî Rus devleti tarafından atanmış ve onun maaşlı bir işçisi olmayı sürdürmüştü. Çeşitli ateşkes anlaşmalarının onun damgası ve mührüyle onaylanmış olduğu gerçeği de ortalarda dolaşan (veya hiç değilse Hüseyin'in yamacındaki) şüphelere imamın en azından iki efendisinin olduğu şüphesini eklemişti: Allah ve FSB, yani eski adıyla Sovyet KGB'si. Durumu daha da karmaşık hale getiren, kendisi de din adamı olan, imamın erkek kardeşinin Hüseyin'in evinde hoş karşılanan bir misafir olduğu gerçeğiydi – eski bir kolektif çiftlik reisi ve ateist olan Hüseyin'i, inanan ve itikatlı bir Müslüman'a döndürme işini bizzat üstlenen kişiydi de.

Sovyet sonrası yanılığlar âlemine hoş geldiniz!

İmamın Rus ordusuyla öne sürülen işbirliğiyle alâkalı Hüseyin'in elindeki kanıtın ne olduğu hakkında hiçbir fikrim yok. Bölgedeki Rus otoriteleriyle yapılan tüm uzlaşılar ve temaslarda imam hep ön saflarda yer alıyor ve adı geçen yetkililerle görüşmek için, Sernovodsk yolu üzerindeki korugan-ve-hendek denetim noktasına, yani Korugan 13'e sık sık gidiyordu. İmama küçük başka bir grup ihtiyar eşlik ediyordu, kasabanın takıntılı günlükçüsü Ahmet Amaev bunlardan biriydi: Amaev "Samaşkili Samuel Pepys"* diye adlandırmaya başladığım bir adamdı. Hüseyin'in çelik yelek terzisinin de babasıydı, televizyon dizisi *Bonanza*'daki Cartwright kardeşlerin küçük olanına inanılmaz derecede benzeyen, "Küçük Joe" adını taktığım bir gerillanın.

Anladığım kadarıyla, Hüseyin'e göre imam Ruslarla haşır neşir olmaktan suçluydu. Ama bu vatan hainliği anlamına mı geliyordu? Yoksa İmam sırf Samaşki sokaklarında Ruslarla yüz yüze savaşmanın en iyi seçenekleri olmadığını düşünen kasaba halkının –azınlık ya da çoğunluk– görüşlerini mi yansıtıyordu?

(*) İngiliz Günlük yazarı 1 Ocak 1660'tan 31 Mayıs 1669'a değin tuttuğu, Restorasyon dönemi Londra'sındaki yönetici ve yukarı sınıf yaşamının ayrıntılı tablosunu çizen günlüğüyle ünlüdür – ç.n.

Bu keskin ayrımın çok sayıdaki acı alaylarından biri de, hayatı boyunca Samaşki’de yaşamış olanların, Hüseyin ve adamları gibi Çeçen diasporasının yurda en son dönenlerinden, hem daha geleneksel hem de daha az milliyetçi olmasıydı, eh bu yüzden de yeni ulusal ana-yurtlarını savunmak için silâhlanmaya pek de istekli değildiler, ama davranışları belirleyen kuramsal geleneklerin –*âdetlerin*– özenle gözetilmesi hususunda çok daha ısrarcıydılar. Bir oğul veya küçük kardeş babasının ya da abisinin önünde sigara içmemeliydi; sizden yaşça büyük bir insan odaya girdiğinde, doğrulup ayakta kalmalı, sizden yaşlı olan kişinin oturmasını beklemeliydiniz. Sokakta bir ihtiyar gördüğünüzde, o geçene kadar durmalıydınız. Konuşulmadığınız sürece asla ama asla bir ihtiyarla konuşmamalıydınız. Hüseyin ve adamları için (kuraldan çok, çiğnendiklerinde gözetilen) bu gelenekler tamamıyla zırvaydı. Kişinin *taip*’e, yani aşirete, karşı olan mutlak sadakat ilkesi de onlar için saçmaydı. Bu, Çeçen kimliğinin sözde en temel yapı taşlarından biriyken, Hüseyin’in *taip*’inin hangisi olduğunu asla öğrenemedim, çünkü bütünüyle gereksiz olduğu gerekçesiyle onu dağıtmıştı. *Zikir* etmek gibi, dinî uygulamalara gelince – eh Hüseyin’in babasından Müslümanların nasıl namaz kıldığıyla ilgili bir günlük ders aldığı hatırlıyorum. Şaşırtıcı, ama anlaşılan Hüseyin nasıl namaz kılınacağını bilmiyordu.

“Savaş *taip* kavramını yok etti, geleneksel Çeçen toplumundaki diğer sosyal engelleri de yok ediyor,” diye açıkladı. “Ve bu iyi bir şey.”

Peki ya savaş, esasında, geleneksel Çeçen toplumunu Ruslaştırıcı tecavüzlerden koruyup devamını sağlamakla ilgili değil miydi?

Cevaplardan biri, sanırım, her gece Sultan’ın radyosunda çalan yeni Rus disko müziğinde bulunuyordu ve jeneratörler her ateşlenip çalıştırıldığında yeni Rus özel televizyon kanalları aracılığıyla oturma odalarına yayılan cinsel cazibeye dayalı çılgına dönmüş tüketicilikte. *Bu dış macununu veya şu deodorantı satın alıp, boru şebekesi olmayan bir kasabadaki evinizde kurulmuş yeni mutfak takımının hayalini kurun!*

Bu tarz ruha hitap eden doyum bombardımanına alternatif başka bir yerde, Hüseyin’le adamlarının paylaştığı geleneklerde, mevcuttu.

Bu, *zikir* veya bir yıldan fazla bir zaman önce ilk kez savaş öncesi Grozni’de şahit olduğum anma amacıyla yapılan yabancı danstan başka bir şey değildi. Anlaşılan Samaşki’nin farklı yerlerinde neredeyse her gece bir tane yapılıyordu, Hüseyin’i veya askeri aşiretinden hiç kimseyi katılırken asla görmememe karşın.

Alhazur’un yerinden veya çatı nöbetimden geri gelip, Hüseyin’in evine dönerken bir köşeden dönmüştüm ki vızıldama-misali bir yankılanma duydum.

Uzaktan şarkı söyleyen içli bir erkek sesiydi.

Bir ilâhi, gök kubbenin içinden ve ötesinden zikzak yaparak geliyordu.

Ardından ritim geldi.

Alkışlama. *Ayakların yere vurulması*. Evet, ayakların yere vurulması, hem de Montana’daki yöresel dans tarzında.

Tabîi ya, mütevazı, kasvetli ve çamurlu Samaşki kasabasındaki evlerin arasından bir evde bir şeyler dönüyordu. O gün öldürülen başka bir delikanlı için bir *zikir* yapılıyordu.

“*Ho – abhh!*” diye alçak perdeden bir erkek sesi bin yıldan fazla zamandır yakılan ağıtı sürdürdü.

“*La ilahe illallah,*” diye kalın perdeden erkek korusu eşlik etti.

Çeçen tenorun dizelerinin anlamını tam olarak bilmiyorum, ama ardındakilerin tümü Kur’an Arapça’sıyla okunan, *Kelime-i Şahadet*, yani İnanç Bildirimidir. Bu kelimeleri binlerce farklı durumda daha önceden de duymuştum – Mısır, Suriye, İran ve Özbekistan’daki çeşitli camilerde ve sırf bu ülkelerdeki Müslümanların değil, New York, Moskova, Londra ve Cape Town’daki Müslümanların da ağzından. Ama Müslüman İmanı’nın kelimeleri beni asla ama asla Çeçenistan’ın Samaşki’sindeki kadar, açıklanamaz bir huşû içinde bırakmamıştı. Tam da o anda, insanın içine işleyen ağıt isimsiz bir şeye dönüşürken, bir kapı açılır ve bir ışık huzmesi çamurlu dar sokağa yayılır ve insan sesi haykırırları karanlığa karışırken, kendimi bir anda bir insan gürü-

hunun içinde buldum, kırk terli adam, yalınayak tabanlarını yere vurarak, tepiniyor ve âni bir hızla oturma odasının tahta zeminindeki dar bir çemberde dönüyordu, “*Allah, Allah, Allah!*” diye çılgınca inliyor, hepsinden önemlisi, kalın sesli adamların desteklediği, tiz sesli adam ağıt yakmayı sürdürerek, Allah Aşkına merhamet, bağışlanmak, zaaf-larımız için anlayış ve O’nun güvenine hıyanet edenlerden alacağı Kor-kunç İntikamı için kudret diliyordu.

“*La ilahe illallah!*”

Ayakkabılarımla birlikte şimdi ve burada hiç olmadıkları kadar gereksiz birer aksesuar olan paltomu ve çelik yeleşimi de çıkarıyorum. Kameramı çalıştırıyorum ve içerisiyle dışarının arasındaki sıcaklık farkından ve kalabalıktan kaynaklanan nemden, kameranın merceği bu-ğulanıyor – buğulanan ya sadece vizör ya da gözlüklerim.

Dönüyor, kendi kendilerine yalpalıyor, tepiniyor, ilâhi söylüyorlar!

Ve başladığı gibi, *zikir* sona eriyor veya en azından çok ani bir duraklama oluyor.

Ruhu kuvvetlendirmek için ekmek ve kâselerde et suları ve ar-dından çay çanakları. Tatlılar. Komutan Noel Baba’ya benzeyen, öte uçtaki sakallı bir adam, ama apak sakallı ve takkeli herhangi biri de olabilir, ayağa kalkıyor ve odadaki herkes aynını yapıyor, Noel Baba olabilecek sakallı adam dua okurken, avuçlarını semaya kaldırıyorlar. Akabinde Noel Baba yahut başka biri yüksek, dokunaklı bir ses çıkarıyor ve odadaki diğer adamlar hep bir ağızdan yanıtlıyor ve mistik merasim bir kez daha başlıyor, ağır ağır ortak, uyumlu Tanrı’nın adının okunmasıyla tek düze bir hal alıyor, ilkin hafif el çırpmaları ve sonra zemine şiddetli ayak vuruşları, ta ki *olması gerektiği gibi*, yabanıl, yöresel dansa dönüşene dek, tepinen kendinden geçmiş adamlardan oluşan halka kısa sürede coşuyor, ben de onlarla. Geceye özgü yayılım ateşi tekrar başlamasına karşın odadakilerden hiçbiri endişelenmemiş gibiydi. Zikir zahitleri kötü kaderlerini hatırlayarak, devinerek, bütün gece dans etmeliydi.

Derken bir gece, Moskova radyosundaki haberler herkesin dikkatini çekti. Radyo, dört yüz kadar “Dudayev yanlısı eşkıyanın” Samaşki’de toplanıp kasabanın barışçıl bir yolla teslim olmasını savundukları ve trenin geçmesine izin verdikleri gerekçesiyle yörenin önde gelenlerini tehdit ettiğini bildiriyordu.

“Dört yüz silâhlı adam mı?” diye gevrek gevrek güldü Hamit, Rus palavralarının vardığı noktaya sırıtarak.

Hüseyin hiç de eğleniyor gibi değildi.

“Bu Rusların propaganda faaliyetlerinin başlangıcı,” dedi buz gibi bir sesle. “Harekete geçmek zorundayız.”

8

Ava Giden Avlanır

13 Mart'tan başlayarak, Samaşki'yi çevreleyen yollar tamamıyla kapatıldı. 17 Mart'taki olağan toplantılarında, General Alekseev, Kosolapov'la bir araya geldi. Aynı gün, demiryolunu onarmak için askeri bir tren Samaşki istasyonuna varıyordu. Trenle gelen demiryolu kuvvetlerinde hizmet veren erler, Sernovodsk ile Samaşki arasındaki mayınlanmış demiryolu raylarını tamir etti... yöre sâkinleri zor bir durumdaydı. Verilen emir üzerine, Rus ordusu, 23-25 Mart tarihlerinde yapılan görüşmelerin bir sonucu olarak, askeri treni Samaşki'ye yönlendirdi. Daha bu olmadan, görüşmelere iştirak eden başka bir Rus generali güç kullanma tehdidinde bulundu...Ormandan çıkagelen Dudayev'in savaşçıları köylülerden trenin geçmesine izin verilmemesini istedi. Dudayev-yanlısı keskin nişancılar iki askeri yaraladı, bundan önce, Mart ayının ortasında, Sernovodsk ile Samaşki arasındaki iki demiryolu köprüsü havaya uçurulmuştu.¹

Samaşki'deki katliamla ilgili titiz bir araştırmanın sonucu olan bu haber, Memorial İnsan Hakları Merkezi raporunun yirmi ikinci sayfasından alınmıştır, tarihin yeniden yapılandırılmasında varolan so-

1 Saharov Vakfı, *By All Available Means*, Memorial Raporu (Moskova, 1996), s.22.

runların altını çarpıcı bir biçimde çizmektedir – özellikle de Moskova basınına olan bağımlılık sorununun. Bunu gereken tüm saygıyı göstererek söylüyorum. Ama gerçek şudur ki, Memorial raporu, genelde doğru olmasına karşın, ayrıntılarda yanılmaktadır. Askeri bir trenin kasabayı yarıp geçmesini engellemek üzere köprüleri havaya uçurmayla kalkışan “Dudayev-yanlısı keskin nişancılar” veya “ormanda bulunan savaşçılar” değildi. Söz konusu tren asla Samaşki’ye girmeyi başaramadı. Ve ormandaki keskin nişancılar yörenin yerlileriydi. Hüseyin, erkek kardeşi Ussam, kuzenleri Şirvan ve yeğenleri Sultan ile Hamit, Seylah ve Ali adlı adamlar.

Eh bir de ben.

Plan şayet gelirse trene saldırmak veya evvelki gece imha edilen kısma yaklaşırsa ray onarım ekibini korkutup kaçırmaktı. Harekâtın bu kısmını kaçırdım zira ya çatı katında bekliyordum, ya da şu *zikir*deydim, yahut belki uyuyordum. Bana söylemiş olsalardı, naahoş görünmesine karşın onlarla birlikte giderdim.

Bir inzibat karakoluna rastladık,” dedi Hüseyin. “Sultan yaptığı şey yüzünden fenalaştı, yapmak zorunda kaldığı şey yüzünden, ama şimdi daha iyi.”

İlk kez kan akıtmıştı.

Hüseyin, on-beş-yaşındaki yeğenin bir radyodan Rusça pop müzik dinlediği, arka oda istikametine doğru kafasını salladı ve kuma taklidi yaptı.

Sabahı, evvelki gece bir yolunu bulup birkaç Rus asker kaçağıyla münasip bir anlaşma yaparak bir tüccardan aldıkları bir yığın mermiyi düzenleyen Ussam ve Seylah ile geçirdim. Hâlâ merak eder durum, bu, ilk kılavuzum İsa’nın bulaştığı türden bir şey miydi acaba? Onu veya erkek kardeşi Muhammed’i günlerdir hatta haftalardır görmemiştim. Yatağın üstünde, Ussam’la Seylah’ı sivri uçlu Kalaşnikov mermilerini muz şarjörlere ve büyük, yüksek kalibreli mühimmatı da bir fişeklik kayışına yerleştirmeden önce, zemine serilmiş bir yorgana

boşaltılmış yüzlerce kurşunu özenle temizleyip, iyi ve kötü olanlardan birer yığın yaparken (acaba hangisinin iyi hangisinin kötü olduğunu nasıl anlıyorlardı?) çekiyordum. AK cephaneleri metal-delici makine-li-tüfek mermilerinin yanında hayli ince gözükiyorlardı. Pirinç kapla-ma merminin dışındaki kurşun kısmı bir adamın işaret parmağı kadar büyüktü. Bazısının güdük ucunun çevresinde küçük kıvılcık bir halka var-dı ki bu çeşit cephanelerin izli mermi veya ona benzer bir şey olduğu anlamına gelir. Bilmememe karşın sormaya çekiniyordum, zira bu, öl-dürücü mühimmat hakkında bilgisiz olduğumu itiraf etmek itibarımın zedelenmesine yol açacaktı.

Sultan eşiğin çektiği küçük bir at arabasının içinde bir saman yığını altına gizlenmiş yüksek-kalibreli makineli tüfekle işe gönderil-mişti. Saf bir çobana ya da öyle bir şeye benzemesi gerekiyordu. Hü-seyin, Şirvan ve Hamit sık çalılığın farklı bir kısmına doğru seğırtir-ken, Ussam, Seylah ve Ali cephaneyi getiriyorlardı. Peşlerini bırakma-dım, kişisel yüküm olan kamera ve tripoddan Allah razı olsun. Zira beni fişekliklerden birini taşımaya yardım edebilir miyim diye sormak-tan bağışık tutuyordu. Ama yardım isterlerse ne diyecektim? Genel ba-sın ilkesinden dolayı taşıyamam mı diyecektim? Sanırım öyle. Ne dü-şüneceklerdi? *Onların* yerinde olsaydım orada *bulunmama* göz yumar mıydım? Hüseyin, Çeçen ruhunun kendinde kişiselleşmesini bütünüy-le ciddiye alıyor gibiydi. Öyle ki ister istemez onun kişisel çekim ekibi olmuştum. Ben gerçekten de onun özel kameramanıydım.

Sık çalılıkların arasından salına salına yürümeye devam ettik, ta ki demiryolu raylarına paralel uzanan Samaşki-Sernovodsk yoluna hâ-kim geniş, çorak bir arazinin öte ucuna ulaşınca dek.

Seylah yüksek-kalibreli kurşunların fişekliğini kavrayarak, sık çalılıkların dışına fırlıyor ve kovuğunu bulan tavşan misali gözden kayboluyordu. Bu defa kovuk, ilerideki atış siperi, esasında yalnızca çer çöple örtülmüş zemindeki bir çukurdan ibaretti. Hüseyin'in çoktan saklandığı yerd. Aslında, tam anlamıyla saklanmıyordu. Daha ziyade yüksek-kalibreli bir makineli tüfekle pusuya yatmış bekliyordu. Bir yerlerden ödünç aldığı, yüzüne büyük gelen plastik bir dürbünlü göz-

lük takıyordu. Kendi gözlükleri olmadığı ortadaydı.

Diğer adamlar çalığa yayılıp gizlenecek bir yer kazmaya başladı.

“Burayı hiç sevmem,” diye söylendi Hamit.

Ali, miskin miskin duruyor, sadece gülüyor ve iki çukuru birden Ussam’ın açmasına göz yumuyordu. Şirvan sigara içiyordu. Sultan ise ortalarda gözükmüyordu.

Açık arazide öğle yemeği. Sovyet Ordu konservesiyle soğan. Müslüman köktendinci dostlarım da, dondurulmuş domuz etine yumuldular.

“Bunun ne tür bir kaya olduğunu biliyor musun?” diye sordu Şirvan, maviye çalan gri bir taşı kaldırarak.

Elime alıp bir veya iki defa evirip çevirdim ve hiçbir fikrimin olmadığını itiraf ettim.

“Ona Tamşurako taşı deriz,” dedi Şirvan, taşı alıp, kaldırdığı yere geri koyarken. “Tamşurako buraya.”

Ben hariç herkes gevrek gevrek güldü ve sonra ne olduğunu kavrayıverdim.

Boktan taş. *Tam şuraya koy.*

Bir konserve daha domuz eti ve çiğ soğan. Montana’da bulunduğum herhangi bir kampta da yapılabilecek birkaç avcı şakası daha, *hah, ha*. “Ayı çanı” kavramını anlattım. Kanada geyiği avlama mevsimindeki silâh seslerinden korkmaktansa, bazı bozayılar uzak mesafedeki patlama seslerini ölü geyik ile ilişkilendirir ve aslında atış sesinin geldiği yöne *doğru* koşarlar, çünkü bilirler ki bu uğraşmadan elde edecekleri bir bedava yemek anlamına gelmektedir. Seylah bu hikâye hakkında bir süre düşünürken, Hamit gelir düzeyim ve evli olup olmadığım ile ilgili alâkasız bir soru sordu ve varlığından dolayı bir kez daha tuhaf ve ani bir gerilim hissetmemi sağladı. Şirvan bir sigara içmeyi teklif etti ve çiftçilik, büyük ve küçük baş hayvancılık ve Yellowstone Parkı’ndan kaçan brusella bulaşmış bir sığırın Montana’daki sürülere hastalığı bulaştırması üzerine çene çaldık. Ali gülümsüyor ve Ussam somurtuyordu. Sultan nihayet yüzünde esrarlı bir sırıtmayla belirdi, sanki yokluğu bitişikte mevsimlik soğan eken komşu kadınla alâkalıydı.

Ah işte gençlik dünyanın her yerinde böyledir.

Biraz daha arazi işi. Daha çok makineli tüfek yuvası. İleri hatlarda sözüm ona bahar patatesleri eken iki üç adamın maskelediği boylamasına siperler ve tank tuzakları. Güneş parlıyordu. Hoş bir gündü. Arazi göz alabildiğine uzanıyordu. Bacaklarından bağlı, iki üç at geziniyordu. İki üç çoban çocuk yakacak odun topluyordu. Zaten bizi görseler bile, başkasına bir şey söylemezlerdi. Belki de pusuyu belli etmeme planının parçasıydılar, olur da Rus gözcüleri orman hattını patikadan veya yükselen tepelerden tararlar diye. Ruslar yukarıda gözcü *bulundurmamakla* aşırı ihmalkâr davranıyorlardı, askeri bir uzman olmamama karşın ben bile bunu anladım.

Öte yoldaki iki üç araba Samaşki'ye doğru ilerliyordu. Ufak noktalar olarak görünmelerine rağmen mesafeyi hesaplamaya yarıyorlardı. Zannedersenem yolun uzaklığı bir-bir buçuk kilometreden daha azdı. Belki sekiz yüz metre. Bu hâlâ uzak bir atış mesafesiydi, özellikle de dürbünsüz bir silâhla yapılacak bir atış için ve Hüseyin'de yalnızca şu komik-görünümlü, kendisine büyük gelen dürbünlü gözlük vardı. Montana'daki çaylak avcılar bir buçuk kilometre uzaktan geyik öldürdüklerini anlatarak övünmeyi severler, ama bu hikâyeler yalandan başka bir şey değildir. Hayatımda yaptığım en iyi ölüm atışı, belki üç yüz elli metreydi ve kuvvetli ihtimalle bana üç yüz elli metre kadar gelen mesafe yalnızca iki yüz elli metreydi, hem bu atış Tim Cahill'in o gün kullanmama izin verdiği 30,06 kalibrelik dürbünlüsünden yapılmıştı. 30-30'luk dürbünsüz çiftemle gerçekleştirdiğim en iyi atış belki iki yüz otuz metre ki bunun yarısı olma olasılığı daha fazlaydı ve salt şanstın başka bir şey değildi. Yine de güçlü-kuvvetli bir hayvandı.

Hayal kurma sona erdi.

Yolda bir kamyon var. Yo, iki kamyon. Üç oldular. Askeri yeşil.

Ne tür mühimmatları var bilmiyorum, tek bildiğim onlardan daha az hazırlıklı olduğumuz: üçe-bir ve görevimiz bir tren yolu onarım ekibini pusuya düşürmek, bir ordunun yarısıyla kapışmak değil. Konvoy rayların arkasındaki toprak yoldan tepeye doğru seyrediyor ve Hüseyin tabî ki geçmelerine göz yumacak. Geçmelerine göz yum,

Hüseyin geçmelerine göz –

GüMMM!!!

Hüseyin’in mini-havan topunun vuruşu sabah sessizliğini bozuyor ve namludaki basınçtan çıkan kızıl ışık huzmesi o kadar büyük ki onu kaydediyorum. Ben görebiliyorsam, onlar da görebilir ve onu görebiliyorlarsa, bizi de görebilirler.

GüMMM!!!

Uzaktaki zırhlıya ikinci bir deneme atışı daha yapan Hüseyin, kaderimizi belirleme konusunda istekli gözüküyor. *Ulu Tanrım*. Adamlar siperlerinde kımıldanıyor. *Tanrım* yetersiz ve işe yaramaz gibiler. Siperler, yani. Ali artık gülmüyor, ben ise hiç mi hiç gülmüyorum, zira Hamit’in çukuru en derini ve Ali’ninki en sığıyken, benim bir siperim bile yok. Yalnızca çer çöp, gelişigüzel yapılmış bir kuş yuvası gibi. Bir de kamera var. Tripodun bacakları çelikten bir işaret fişegi misali parlıyor ve mikrofon hassas bir tetik gibi çıkıntı oluşturmuş. Yo. Yüksek-kalibreli bir makineli tüfeğin namlusunun ağzı gibi dışarı uzanmış. Ormandaki bu küçük hareketlenmeden az önce her şeyi gizledim, ama şu an teçhizatım *o burada, haklayın onu!* dermişçesine haykırıyor ve gerekeni yapmak için şimdi artık çok geç. Donup kalıyorum. Soluk alamıyorum. Öte taraftan herhangi biri ağaç hattını görüş mesafesi düşük bir dürbünle bile tarayacak olsa, Hüseyin’i değil, ama keskin nişancı gibi gözükken *beni* keşfedecek.

GüMMM!!!

Tekrar Hüseyin. Muazzam namlu ışıldaması. Muazzam *güm!*

Bu silâh patlamaları ötedeki yolun diğer tarafından mı geliyor? Kafamın üstündeki bir *vızlama* mı? Çam ormanının ardına saklanmaya çalışıyorum, ama ağaçlar çok yoğun ve hiçbir yere kımıldayamıyor boktan sığınagımı da kaybediyorum.

GüMMM!!!

Artık yapacak tek şey. Gidecek tek yol kalmıştı. Sadece tek güvenli yer. *Hemen şimdi yap şunu. Dikkatli ol ve sadece koş!* Yüreğim ağzımda, taşaklarım kıcıma kaçmış, kamera donanımı kaptdığım gibi koşuyordum. *İleri*, açık arazinin tam karşısına, ağaç hattıyla Hüseyin

yin'in pusu hendeğinin ortasına. Rüzgâr gibi *koş* seni ahmak. *Uç!* Bir de hareket görmeye can atıyormuş ha, ama aslında istediğin tek şey gömüt derinliğinde saklanacak bir delik.

Birki üç. Bir-iki-ÜÇ!

Ve işte atış çukurundaydım, ciğerlerim patlayarak ve hayatımın en süratli kırk beş metrelik koşusundan sonra kalbim çılgınlar gibi çarparak, dehşet cılgılığını bastırmaya uğraşıyor, çabalıyor, *çalışıyordum*.

“*Burada n’apıyorsun?*” diye haykırdı Hüseyin. “*Bu BENİM sa-vaşım, SENİN değil!!!!*”

Öyle akıl almaz öyle saçma bir şey söylüyorum ki, kendim bile dediğim şeyi anlayamıyorum. Ne dediğimin önemi yok. Hüseyin dinlemiyor. Koca silâhın kapağını kurcalıyor. Kullanılmış mermi kovanları kafasının üstünden dışarı fırlıyor ve omuzuma çarpıp, botumun üstüne düşüyor, hâlâ sıcaklar. Beni asıl ilgilendiren şey sıcak mermi kovanları değildi. Asıl ilgimi çeken Hüseyin’in kocaman silâhı kendi eliyle doldurmasının ayırdına varmamdı. *Eliyle*. Fişek besleme şeridi bozulmuştu. Kodumun otomatik ateşiyle tekrar üstümüze gelebilecek üç zırhlı araca isabetsiz tekdüze ateş ediyoruz.

“*Toi matz,*” diye Hüseyin Rusça lânet yağıdırıyordu, silâhına başka bir mermi daha sürerek.

Av seyir değiştirmişti. Ava gelen avlanıyordu.

Eskiden de üstüme ateş edilmişti. Bazen ahmakça, çok fazla risk almıştım, savaş alanlarında bile. Savaş muhabirliğinin mağrur ligindeki rütbemi kazanmak için ateş altında hayli yüklü kurtarma helikopterlerinde yolculuk etmiş ve bir dereceye kadar mayınlı veya mayınlандığı ile ri sürülen yollarda (böyle bir rivayet ödünüzü koparmaya yeter) dolaşmıştım. Profesyonel ahbablarımdan bazıları bana “Burnu Yükseklerde Tommy” adını vermişlerdir.

Ama bu defa farklıydı. Kaçarken bir başkasının ordusunun en geri saflarında yakalanmak başkaydı. Şurada burada abartılmış kurtulma hikâyelerini anlatmak ve hikâyeyi anlatmak için her seferinde tesa-

düfen hayatta kalabilmek başkaydı; Daha önce hiçbir pusuya düşürme eyleminde bulunmamış, hayli üstün kuvvetlere karşı yetersiz derecede silâhlanmış gerillalarla sipere yatmamıştım. Hem de güpegündüz.

GüMMM!!!

Bu onların her üç yüz atmış beş atışına karşılık bir atış yapan Hüseyin'in silâhıydı.

Vızzz, vızzzz!

Bu da vaktiyle masumca oturduğum dikenli-çalılardan gelen karşı ateşti.

Vızzz, vızzz, vızzz!

İki metrelik bu çukurda, bu mezarda, nalları dikeceğimden emindim. Ve hepsi, savaş fikrini eğlenceli bulduğum içindi. *Bam bam, evvet.*

Kameranın merceğini dışarıya yerleştirmeme ve rayların diğer tarafından bize her ne ateş ediyorsa onu birkaç saniyeliğine çekmeme yetecek kadar kafamı yerden gizlice dışarı çıkarıyorum. Demek istediğim, bu küçük pusu oyununda dışarıda olacak kadar çıldırmışsanız, işinizi yaparak çılgınlığı son raddesine ulaştırabilir ve döndüğünüzde milletin pek bir eğlenceli bulacağı *bam bam*'ı çekebilirsiniz. Bulduğum yerde ahmaklığımı cesaretimle birleştirerek ve kafamı çukurun kenarından dışarı çıkararak, Hüseyin'in 70-kalibrelik küçük topuyla yani tanktan sökülmiş makineli tüfeğiyle arazinin karşısındaki zırhlı canavarlara ateş ettiği gibi, ben de yaşananları filme alıyordum. Kameranın veya silâh-altlığına bir hayli benzeyen mikrofonumun hemen şimdi silâh olmasını isterdim ve beni öldürmeye, bizi öldürmeye çalışan metal canavarlara karşı kameranın kaydetmesini değil, sadık 30-30'luğum gibi geri tepmesini ya da belki sol-eject tuşumun, rehineci dükkânından alınmış indirimli on-iki kalibrelik av tüfeğimin tetiği olmasını isterdim.

GüMMM!!! GüMMM!!! filmimin sesi olacaktı ki. *GüMMM!!!*

“Sen aklını kaçırmışsın!!” diye bağırды Hüseyin, beni tekrar çukurun içine çekerek.

Seylah'ın yüzü bembeyaz; pantolonu içeriden gelen ıslaklıktan

lekelenmişti. Eh benimki de öyle.

Soluma bakıyorum; Hüseyin çömelmiş, aptal gözlüklerinin içinden bir şeyle uğraşıyor. Çukurun en uzak ucundaki Seylah, Dahagör (bazı yerlilerin dürbüne Montana’da verdikleri isim) aracılığıyla gizlice dışarıyı tarıyor. Daha da gör, anlaşıldı mı? *Tamşurako?* Hah ha!

Başka bir şey düşün. *Herhangi bir şey.*

Şu anda Seylah Hüseyin’e bağıyor, ama Çeçence, bu yüzden *kamaz* kelimesi, Rusça kamyon demek, dışında hiçbir şey anlamıyorum.

Kamyon.

Üç kamyondan biri çamurlu toprak yoldan yukarı çıkmaya çabalıyor gibiydi. Tıpkı dağ sırtının altındaki vadide rüzgârın ters yönünde olduğunu bilip de daima sürünün arkasında kalan inatçı bir ge-yik misali. Atış çukuruna sükûnet hâkim oldu. Hüseyin taktığı dürbünlü gözlüğü ayarlamaktaydı. Suratında bir hayli komik görünüyordu. Seylah cılız bir sesle bir şey söylüyor. Sanırım, koordinatlar. Kameranın arkasındaki “yürüt” tuşuna basıyorum: yalnızca üç dakika yetecek kadar pilim var ve yedek bataryaları, aşırı uzakta kırk beş metre arkamda dikenli çalıların içine gizlediğim, sırt çantamda bıraktım.

Güm...

Dünya yavaş yavaş derin bir sessizliğe gömülürken patlama yavaşladı. Derken, uzaktan, iki-üç bilemedin beş saniye sonra, neredeyse duyulamayacak kadar yumuşak bir *k t sesi geldi*. Yok, *k t* değil. *K t* yere, toprağa çarpan bir şeyin hissini verir. Bu farklı. Bu  l mc l. Bu ayan beyan metalin metalle buluşma sesi. *Pat*, belki.

Uzaktaki kamyon rampada duruyor. Akabinde kızıl bir püskürme, bir alev parlaması. Ardından motorun patlamasıyla kısa, ani bir u ultu ve kamyonun içinde her ne ya da her kim varsa şu anda   l .

Seylah, Hüseyin’i  e en tarzı bir eli sırtına dolanmış kucaklıyor. * ld rd klerin için tebrikler.*

Mutluluktan kusacak gibiyim.

9

Kuşatma ve Kurtuluş

O akşam “Gitme zamanın geldi,” dedi Hüseyin et suyuna çorba ve turşudan oluşan akşam yemeğinden sonra. “Buralar çok yakında karışacak.”

İşimin henüz bitmediğini, daha çekilecek görüntülerim, yapılacak röportajlarım olduğunu anlatmaya çalıştım. Hüseyin bir el hareketiyle beni susturdu.

“Çiftçiyim ben, haber fotoğrafçılığından da anlamam,” dedi “Ama elinde projen için yeteri kadar malzeme var gibi görünüyor. *Bizim* projemiz için. Bu savaş senin değil; benim. Duruma bakacak olursak topladığın bütün malzemeyi kaybetmenden korkuyorum. Zira kendini ahmakça ve gereksiz yere öldürteceksin. Gitmen gerekiyor. Hayır, sana gitmeni *emrediyorum*. Bu *bizim* de filmimiz.”

Asıl sorun, nasıl dışarı çıkacağımdı.

“Bölgedeki hainlerin seni KGB’ye bildirmemiş olmaları mümkün değil,” dedi Hüseyin. “Büyük ihtimalle tutuklanır ve gözaltındayken üzerin aranır. Bantlarına *-bantlarımıza-* el koyup yok ederler ya da bir şekilde bize karşı kullanırlar.”

Haklıydı. Not defteri olan bir muhabir değildim ki, yazdıkları-

mı yanlış ellere düşmeden ezberleyip yok edeyim. Suç unsuru olabilecek kasetler taşıyan belirgin bir haberciydim. Hüseyin ve bütün adamalarının dünyanın isyan olarak kabul ettiği şeye katıldıklarını gösteren sağlam kanıtlar vardı üzerimde. Elimdeki görüntüler, Hüseyin'in bir asi olduğunu gösteriyordu. Birisinin isyancı olarak kabul ettiği kişiyi öteki özgürlük savaşçısı, bir diğeri ise terörist sayar.

Bantların ele geçirilme olasılığı ikimizin de içini kemiriyordu. Bantları ya Hüseyin'in babası gibi saygı duyulan bir ihtiyarın ya da Usam'ın karısı Rana gibi bir kadının üstünde saklayarak dışarı çıkartabilirdik. Denetim noktalarında genelde ihtiyarları ve kadınları kontrol etmiyorlardı. Ayrıca rüşvet arada bir işlerin yürümesini sağlıyordu. Asıl sorun denetim noktalarından geçtikten sonra bantlarla ne yapacağımızdı. Bu savaş sahnesinde gazetecilerin çoğunun merkezlerinin bulunduğu Sernovodsk, Slepovski ya da uzaklardaki Nazran'da kime güvenebilirdik? Oralarda ne benim ne de Hüseyin'in bu meselede bize yardım edebilecek bir tanıdığı vardı.

Nihayet, hepimizi eşit derecede tedirgin eden bir çare bulduk. Şans eseri –ya da içimdeki paranoid, 'bir düzenle mi' diyordu– Hüseyin'in eski bir okul arkadaşı anayurdundaki genel durumu görmek için memleketine gelmişti. Adı Musa'ydı, Moskova'da yaşayan iyiden iyiye Ruslaşmış bir Çeçen'di. Bende ABC bürosunun telefon numarası vardı. Belki onlar bantları alabilirlerdi. Musa'ya güvenme meselesine gelince, eh, Hüseyin riski göze alıp tanıştırmayı yaptı.

Sabahın ortasında Musa'nın ailesiyle birlikte yaşadığı evde sabah kahvaltısında buluştuk. Sessiz bir kadın bize çay ikram etti; Hüseyin'in silâhını gören yaramaz çocuklar onunla oynamak istediler. Bantların içeriğiyle ilgili konuşmaya başlamıştım ki Hüseyin lâfa karışıp, Çeçen milliyetçiliği ve evvelce çocukluklarında Musa ile birlikte oynadıkları mahalle kabristanındaki mezar taşlarının kullanılması hatıralarıyla son bulan vatan sevgisiyle ilgili uzun bir nutuk çekti.

İki eski dost arasında yaşanan bu dokunaklı ve samimi ânın kaydını yapmak üzere kamerama uzanmıştım ki, yaklaşmakta olan helikopterlerin tekdüze sabah vızıltısı duyuldu. Bütün ev pervanelerin

vızıltısından sarsılana, pencereler patlayacak gibi titreyene kadar yaklaştılar, yaklaştılar.

“*Vertilot!*” diye haykırdı Hüseyin, silâhını kapıp kapıya doğru fırlarken. “Helikopterler!”

Gülünç bir şekilde, Musa yerimde kalmamı ve masaya henüz gelmiş olan kahvaltımı bitirmemi istedi. Yıldırım gibi yerimden fırlamaya kalmadı, kamerayı düşürüp açma/kapama düğmesini kırdım. Sol başparmağımın işlemediğini unutmuştum.

Masanın üstündeki ekmek bıçağını kaptım ve kırık düğmenin çevresindeki plastiği metal mafsala erişine kadar oydum, daha sonra kameranın açma ve kapama yerine parmağımla ulaşana kadar oymaya devam ettim, bu iş için tasarlanmamış olmasına karşın işe yaradı. Kendimi dışarı atıp sokaktan aşağıya doğru nefesim kesilene kadar son sürat koştum. Yüksek kalibreli makineli tüfeğin takırtısı ve hafif topçu ateşi havayı kâğıt buruşmasını andıran seslerle yarıyordu.

İstasyon. Cami. Yol. Dış mahalleler. Rusların nereye ve neye ateş ettiklerini anlamak için kafamda bir harita tasarlamaya çalışıyordum.

Güüüm! Bir blok ötede karşıdan karşıya geçmekte olan bir traktöre roket isabet etmişti. Yukarı baktım ve hemen bulunduğum sokağın üstünde bir helikopter gördüm. Tıpkı bana benzeyen insanları arıyordu – ya da bana öyle geldi. Kendimi korumak için yakınlardaki bir duvara yöneldim. Duvar dehşet içinde birbirine sokulmuş bir grup insan tarafından çoktan zapt edilmişti. Görüntülerini çektim. Tam da oldukları gibiydiler; bir duvarın gölgeli korunağında aşırı derecede ürkmüş dehşet içinde bir grup insan.

İyi bir görüntü değildi. Asıl olay sokaktaydı. Aslında bize doğru veya en azından bulunduğumuz yer civarına ateş etmekte olan helikopterin görüntüsü çekmeye değerd. Ya hızlı hareket edecektim, ya da başaramayacaktım – ki bu bazen ölümden bile beter bir şey olabilir. Sinir krizi geçirmenin eşliğinde olduğumu biliyordum, ya şimdi hareket edecektim ya da asla.

Kamerayı tripodun üstüne yerleştirip sokağın tam ortasına çıktım. *Başarmıştım.*

Artık yalnızca kamerayı açmalı ve kapatmadığımdan emin olmalıyım. Parmağımı delikten içeri soktum ve açma yerine hafifçe dokundum. Kamera tıkladı ve pırladı, zaman sayacı çekim saniyelerini ve kalan filmleri saymaya başladı.

Başarmıştım.

Sokağın aşağısından yeni bir sarsıntı geldi. Bir helikopter. Karar vermek zorundaydım. Kamerayı olduğu yerde bırakıp duvarın arkasına kaçabilir ve helikopter mermilerini üstüme boşalttığına (ki kesin yapardı) kendi ölümümü kaydedebilir ya da helikopter kamerayı tahrip etmeden ve tabii ki beni de öteki dünyaya göndermeden önce seri çekim yapabilirdim.

Burada ne yapıyordum?

İleriye doğru bir adım at. Bir tane daha. *Koş.* Sağ elinle kamerayı al; tripodu beline sıkıştır. *Çekmeye devam et.* Mesafeyi daralt. Sol elinle bir kez daha ayar yapamayacağını unutma, zira sadece sol el parmakların çalışıyor ve sol el başparmağın olmadan merceği kavrayabilmen mümkün değil. Bu iş için *sağ* elini kullan ve daha önceden merceği odaklamak için *sağ* elini kullanmamış olman umurunda değil. *Hemen öğren. Çabuk öğren.* Sağ elinle nasıl ayar yapacağını hemen ve çabuk öğlersen iyi edersin zira şu tepedeki metal kuş tıpkı senin yaptığın gibi kendine bir hedef arıyor, aranızdaki tek fark sen film çekiyorsun o ise roket fırlatıyor.

Güm!

Roket on metre uzağımdaki inekleri bir köfte yığınının çeviriverdi.

Fırla.

Sarhoş gibi ilerle. *Tavşan sağ, tavşan sol.* Rahat atış yapmalarına izin verme. Dönerken vursunlar seni, koşarken, bu ip gibi uzanan sokaklarda tavşan misali koşarken.

Tavşan koş, Tavşan eğil, hiç de komik değil.

Güm! Brrrt! Brrrt!

Camiye ulaştığımda istasyon ısl ıslıldı – ve asıl çatışma başladı.

Zırlı tren yeniden ortaya çıktı.

Bir kilometre uzakta, şehrin güney kesiminde, keskin nişancılardan mevzilendiği büyük, boş evlere üzerindeki tanklar ve kocaman silâhlarıyla alev saçıyordu. İşin kötüsü bu görüntüyü geniş açıdan çekmeliydim, ya da en azından bulunduğum yeri değiştirip daha uygun bir açı yakalamalıydim. Çılgınlar gibi koşarak, köprüünün ve caminin ötesindeki kavşağa tırmandım ve bir metre kalınlıkta beton kalıplardan kopma acınacak incelikte parçaların arkasına süründüm. Yalnızca altmış santim yükseklikteydi ama en azından bir metre kalınlıktaydı.

Nefeslenip mahalleye daldım. Merceğimden, nereden peydah olduğu bilinmez, hayatlarını kurtarmak için kaçışan insanlar geçiyordu. *Esasmda*, kışkırları kurtarıyorlardı. Başkaları hendeklerin içine çökmüş, altlarını ıslatmış, korkudan donup kalmışlardı. Sonra bir kapı açıldı ve beyaz ayakkabı giymiş siyah fötr şapka giymiş bir adam hiçbir şey yokmuş gibi yavaşça sokağa doğru yürüdü. Bütün bunları çektim.

İşte savaş böyle tuhaftır.

Asıl ilgimi çeken trendi. Geniş bir açıdan çekmeliydim. Trenin önüne geçmeliydim. Helikopter kafamın üstünde vızzzzıldarken kurtulmamı sağlayan beton blokun arkasından ayrıldım ve Cami Sokağı adını verdiğim yola doğru yalpaladım – *daha doğrusu, rüzgâr gibi uçtum!* Arkamdan beyaz bir araba ve bir otobüs – *lânet olasıca bir yolcu otobüsü!* geldi. Makineli tüfeklerin ve diğer silâhların takırdamasıyla otobüs şoförü gaz pedalını kökledi ve beyaz arabanın etrafından *saaaaavvvvruldu*. Bu gereksiz manevra yüzünden neredeyse takla atacaktı. *Ateşten kaçayım derken, aptal bir araba kazasında mı ölmek istiyorsun?*

Brrt, brrt, brrt!

Boom, boom, boom!

Aptal kazalardan bahsetmişken, dedim kendi kendime. Ateş altında, kuşatılmış bir şehirde sıkıştın ve ateşin kaynağına mümkün olduğu kadar yaklaştırmaya çalışıyorsun. Yo, bu bir kaza değil. Tam bir

ahmaklık. Çatlaklık. İntihar demeli, belki. Geçen gün Sınır Tanımayan Doktorlar'ın aracıyla ben de dönmeyi denemeliydim. *Yapmalıydım, Yapacaktım, Yapabilirdim, ama şimdi yapacak hiçbir şey yoktu. Burada olduğuna göre, nefeslen ve bir kariyer elde etmeye çalış.* Ayağa kalkmalı ya da kamerayı kapatmalısın. Çömel sen de olur. Korkacağına hemen şu objektifin önüne geç, öldüğün takdirde senden sonra geleceklere küçük bir iyilik yapmış olursun, kameran hayatta kalır da yerini alacaklar tarafından bulunup değerlendirilir.

“Son saldırı başlamıştı. Bakalım bu küçük Çeçen şehrinin kuzeyli savunucuları Rus saldırısına dayanabilecekler miydi – ve tabii ki ben korkak kıçımı sonunda buradan kurtarabilecek miydim. Unutmamalı, burası kuşatılmış bir kasabaydı.”

Biri ağızımdan kaçan “korkak kıç” ile ilgili, diğeri vücudumla ilgili herhangi bir gönderme içermeyen iki sesli kayıt yapmıştım. Daha sonra sağ elimle kamerayı kaldırdım, sundurma ve binalarla korunan sokağa ilerledim ve zırhlı trenin ateş ettiğini tahmin ettiğim noktaya doğru seğirttim – ve tahminimi doğrulayan bir adamla burun buruna geldim. Kendisini izlememi isteyen işaretiyle kamerayı açtım.

Brrt, brrt, brrt!

Boom, boom, boom!

Hâlâ bir duvarın arkasında olmama karşın silâh sesleri çok daha fazla ve yakından geliyordu. Ön taraftaki rehberim o duvarın yakınından köşeye döndü, ben de kameramla birlikte cepheye-gidiş yolunda ikinci basamağa ilerledim peşinden.

“Siktir!”

Bu, kamerada, neredeyse iki yüz metre uzaklıkta tamamıyla açıkta kalan kısmen tamamlanmış, kırmızı tuğladan iki katlı eve doğru objektiften bakarken söylediğim sözdü. Belki yalnızca yüz metre uzaktaydı, ama iki kilometreden fazla görünüyordu.

“Siktir,” diye tekrarladım, 27 Mart 1995'te çektiğim bu eğlenceli malzemenin kullanılabilirliğini sesimle bozarak.

Ve sonra koşmaya başladım, kamera çalışıyor, bütün tökezlemelerimi çekiyordu, kilometrelerce alanda bana tek koruma sağlayan

ve zırlı trenle birkaç yüzyıldır aramdaki tek engel olan yarısı yıkık tuğla duvarlara doğru sendeleyerek koşuyordum. Bütün bunlar sadece *Bam-bam* uğrunaydı. Bu hiç şüphesiz, hayatım boyunca yaptığım en delice şeydi.

Ben çektim, onlar ateş etti – ben onları ateş ederlerken çektim. Tren-deki kocaman silâhlar gürlledi. Çatı katında tüneyen keskin nişancı tüfekleri şakırdadı ve hırladı. Henüz bitirilmemiş iki katlı tuğla evin kırımını duvarları aynen tuğla kalınlığındaydı. Kurşunları bizimkilerden büyüktü.

Boom!

Görebildiğimiz bir namludan bir çeşit tank güllesi ateşlendi.

Vızzzzz!

Gülle ıskalayıp tepemizden geçti...

Gerçekten de burada olduğumuzu biliyorlardı; artık gitme zamanı gelmişti.

Aşağı merdivenden aşağıya –hayır– atlama! Ve *bam* diye ikinci gülle bulunduğumuz odanın duvarını paramparça etti, avluya açılan henüz bitirilmemiş büyük giriş holüne doğru aceleyle koşuştururken boynumuza kadar kırmızı tuğla tozuna bulandık.

Duraklama bile. Lânet olasıca kamerayı açma bile. Yalnızca çok dikkat et. Bir-iki-üç ve – fırla...

Öldürücü alandan kurtulmama yalnızca iki yüz metre belki de yüz metre kalmıştı, ama lânet olasıca iki kilometre uzaklıkta gibiydi. Cığerlerim patlıyor, kalbim yerinden fırlıyor, bacaklarım ölüyor, bey-nim tekliyordu – Şu sokaktaki duvarın arkasına *sızzddımm* ve güven içinde tıkaandım.

Sokak halktan insanlarla doluydu. Gerçekten de. Sokaktaki çevre duvarların arkasında korunmasız bir şekilde oturuyorlardı. Bazıları kâğıt oynuyordu. Diğerleri ise sadece oturuyordu. Birkaçını Al-hazur’un gece kulübünden anımsıyordum.

“Oyun nasıl gidiyor, *Toms?*” diye sordu Vaha, her yerde gördü-

ğüm, ama hiçbir zaman silâh taşımayan mahalleli dalgacılardan biriydi. O anda da silâhsızdı.

Diğeri kırk, belki elli yaşlarında büyükanne kılıklı Behist adında bir kadındı. Yaşını anlamak zordu. Tek yaptığı, gülmekti. Aslında hemen hemen herkes gülümsüyordu. Tebessüm sanki suratlarına çizilmişti. *Hah, hah, ha.*

Makineli yatağının ve Hüseyin'in bulunduğu yöne doğru ilerledim. Hamit ve Sultan'a ya da Seylah'a rastladım. Belki her ikisine de, hatırlamıyorum. Gülmüyorlardı. Ali vurulmuştu. Geriye dönüp hastaneye dispanserine doğru koştu ve kamera çalışır halde içeri daldım.

"Hastanede çekim yapamazsın!" diye feryat etti hemşire.

"Sorun değil, bizden o."

Ali'ydi, kanlı bir yatakta yatıyordu, Ussam yanıdaydı.

Yüzeysel bir yara almıştı ve gülüyordu.

Her zamanki ördek adımlarımla ileri hatlara, çalılık ormana ve Hüseyin ile keskin nişancıların pusu kurduğu çiftlik evine doğru ilerledim. Tamamıyla yıkılmıştı. İleride, zırhlı tren ateş edebildiği her yere öldürücü ateşini kismaya devam ediyordu.

Geniş açtı.

Daha sonra ateş zayıfladı. Sonradan durgunlaştı. Derken tamamen kesildi.

Ve sonunda zırhlı tren geldiği raylardan geri dönüp Samaşki'den *uzaklaşmaya* başladı.

Çalılık ormanda, nöbetçilere *Allah En Büyüktür* parolasını veriyordum.

"Konumumuzu değiştiriyoruz, zira bütün kadınlar yolda," dedi bir tanesi.

Kadınlar yolda mı?

Yönümü değiştirip, bildik çalılık oluklarının dışına çıktım ve orman ile Samaşki-Sernavodsk yolu arasındaki çayırın eteğine tırmandım.

İlk önce gördüm mü, yoksa duydum mu?

Uzaklardan bir çan çınlıyor, ya da hafif bir vızıldama sesi geliyordu, kavuniçi cüppeler içinde ve kafaları tıraşlı bir grup adamı seçebildim – *Ne Ubitz!*, yani “Öldürmeyin!” yazan bir pankartın altında hücum kıtası yürüyordu?!

Daha önceden tank ve asker taşıyan araçlarla dolu olması gereken yolda ilerleyen bu sıra dışı yürüyüş kolunun görüntüsü gerçekten de olağanüstüydü, yürüyüşçülerin yoluna çıkabilmek için açık çayırılığın karşı tarafına son sürat koştum. Anayola ulaştım ve her kim ya da her ne iseler artık, yürüyüşçülerin yürüyüş ânını yakalayabilmek için nefes nefese kameramı kurdum.

Tamamı sarı cüppe giymiş, zil ve davul çalan bir düzine kel adam *Nam yoho renge kyo*, *Nam yoho renge kyo*, diye ilâhi söylüyordu. *Nam yoho renge kyo*, *Nam yoho renge kyo*.

Budistleri takip eden Çeçen kadınlar *La ilahe ill Allah! La ilahe ill Allah!* diye inliyordu. *Yoktur Tanrı’dan başka tanrı!!!*

Hayal mi görüyordum?

Yoksa çıldırmış mıydım?

Ve, tam da o anda, koyu yeşil bir Toyota –ya da belki spor bir Mitsubishi cip– hendekten dışarı çıktı ve tam önümde durdu. Kapı açıldı ve kameralı bir adam dışarı çıkıp benimkinin önüne geçti, yürüyüşçülerin niyet ve ruh hallerinden, yani barıştan ziyade kendi ruh halimi anlatarak sesimle bu olağanüstü sahneye ben de katıldım.

10

Yürüyen Anneler, Keşişler – ve Mikiç

Planet *Moskau*’dan Sonya Mikiç:

Bu savaşın arifesinde bir an için soluklanmamıza müsaade eden şu küçük, saçma sapan komik anlardan birinin bir anda keşfedilmesi daha. Savaşçıların arasında Hi-8 kamera taşıyan uzunca, sakallı bir adam gördüm. Garip haki rengi bir üniformanın altına çelik yelek giymiş, kafasına ise hayli kirli, Özbek tarzı, yünden bir takke geçirmişti. Bana kan çanağına dönmüş gözleriyle ters ters bakıp haykırdı:

“Lânet olasıca kameramanına lânet olasıca görüş alanımdan çekilmesini söyle yoksa lânet olasıca herifi öldürürüm!” Bu ahbabım ve meslektaşım –çılgın bir gazeteci ve maceracı– Thomas Goltz’un bildik sesiydi. Rus kameramanım, Maxim, onun görüş açısına girmişti – Heyhat! Thomas’ı aylardır görmemiştim. Azerbaycan üzerinden Çeçenistan’a gizlice girmişti. Sanki makarna ve sarımsak sosuna boğulmuştu. Sarımsak kokuları yayarak tam gaz, Samaşki hikâyesini kaydediyordu.

“Thomas, benim – Sonya!”

“Kusura bakma, tanıyamadım. Bu arada, bana bak, yanında Hi-8 kasetleri yoktur herhalde, değil mi? Benimkiler neredeyse bitti ve burada her şey bir hayli çabuk geliyor.”

Korkunç selâmlamadan sonra kendini affettirmek için bir saniye bile israf etmeden ve sodayla çikolata istemek için beni dürtükledikten sonra, denetim noktasındaki kontrolden sıışmak için benden onu kendi takımının üyesi yapmam için söz almaya çalıştı.

“Ruslar peşimde.”

“Niye?”

“Tren raylarını havaya uçurma konusunda Çeçenlere yardım ettiğimi düşünüyorlar.”

“Peki, yardım ettin mi?”

“Hayır, pek sayılmaz. Yalnızca tümünü kaydettim ve sanırım varlığımla onları cesaretlendirdim.”

Thomas filminin tamamını bitirdi. Samaşki üzerine çektiği belgeseli gelecek sene, ABD’de ödüller kazanacaktı. Bu film hayatı tehlike olan koşullarda, tutkuyla, çekilmişti.¹

Sonya birkaç detayda yanıliyordu. Haki bir üniforma giymiyordum, sakalım yoktu ve kafamdaki kep aslında kuzey Irak’taki bir Kürt generalin hediyesiydi. Çalışmam için bir ikincilik ödülü kazandım, ama bu ödülü ABD’de değil Avrupa’da kazandım. Yine de Sonya o anın özünü yakalamamış desem yalan olur. Çıldırılmışım ve kameramanına saldırmak üzereydim ve evet *kesinlikle* kasabadan çıkmak için tek şansım olarak gördüğümünden kendimi Sonya’nın takımına kabul ettirmek istedim. Beni tanıdığı için Allah ondan razı olsun. Eh bir de tabii çikolata için.

Sonya’nın Samaşki’nin dışındaki yolda olmasının nedeni, Çeçen savaşının en olağanüstü olaylarından birinde oynadığı roldü – daha iyisi, bağılılık denebilirdi herhalde: Asker Analarının Grozni’ye Yürüyüşü.²

Rusya’nın her yerinden bir araya gelen, geniş toplumun her kesiminden pek çok kadın, kolektif çiftliklerdeki köylülerden üniversite

1 Sonya Mikiç, *Planet Moskau: Geschichten aus dem neuen Russland* (Köln: Verlag Kiepenheuer und Witsch, 1998), s. 128, 129. Bu parçayı Almancadan İngilizceye ben çevirdim.

2 Analar Hareketi Türk/Budist Rusya Özerk Cumhuriyeti Kalmukya’dan Maria Ivanova Kirbasova’nın ayarladığı küçücük bir bütçeyle örgütlenmişti.

eğitmenlerine değin, iki yüz kadar bayan Grozni'ye yürümek için İnguş başkenti Nazran'da toplanmış ve, zannedersem, kah kaybolmuş, kah tutuklanmış, kah sırf askere alınıp Çeçenistan'ın lağımına gönderilmiş oğullarının akıbeti hakkında bilgi isteyerek savaşı sona erdireceklerdi. Küçük bir grup Quaker,* bir Japon Budist tarikatına üye bir grup etnik Rus ve dindar Musevilerden tutun da Doğulu Ortodoks Hristiyanlara (ve hatta bir sürü Çeçen ve İnguş zikir ilâhicisi bayana) kadar diğer savaş karşıtı eylemciler tarafından da desteklenen barış yanlısı göstericilerin sayısı 27 Mart sabahı Samaşki'ye giden köşeyi döndüklerinde neredeyse dört yüze ulaşmıştı.

Moskova'daki Alman ARD ofisinin büro şefi, eski ahabım Sonya Mikiç'in kameramanına fiziksel olarak saldırmadan hemen önce aracından atlayıp olaya müdahale etmesi, bana soda ve çikolata vermesi işte tam da o andaydı.

400 (ya da artık benimle birlikte 401) kişilik kol yarım saat içerisinde Cuma Camii'nin yakınlarındaki yan yola ulaşmış ve kasaba boyunca devam eden anayoldan aşağıya yönelmişti. Evlerinden sel gibi akan yöre kadınları da gelmiş, geleneksel selâmlama ekmeğiyle tuzunu beraberinde taşıyor ve yorgun ve üşümüş göstericilere geceyi geçirmeleri için yatacak yer ve yıkanmaları için leğen öneriyorlardı. Ama kolun çok daha büyük olan Açkoi Martan kentine tasarlandığı vakitte ulaşması için kaybedecek zaman yoktu. Sonraki gün Grozni'ye görkemli bir şekilde gireceklerdi.

Ben de ivedilikle çalışmalıyım. *Bu çıkış biletimdi!* Sonya'nın kasabadan bensiz ayrılmayacağı hususunda söz vermesini sağlayarak, teçhizatımı kapmak için Hüseyin'in evine seğırttim ve sonra bantlarımıla teçhizatımı Sonya'nın arabasına saklamak için hızla yeniden konvoyun peşine takıldım. Eğer olur da Moskova'ya geri dönebilirsem onları geri alacağımı söyledim. Önemli olan bantları kendimden ayı-

(*) Quaker: Bir Protestan tarikatı – ç.n.

rabilmek ve birini ya da ötekini kurtarabilmektir; ikisini birden (hem canımı hem bantları) kaybetmemeliydim.

“Kalıyor musun?” diye sordu inanmazlıkla. “*Hiç sanmam!*”

Kendi kameramanı olmamama rağmen, Sonya haber yapma uğruna gereksiz riskler alınması hususunda hassastır. 1993’te Moskova’daki şu hüznü Ekim günü, o olağanüstü kameraman Boris Yeltin’in Rus Parlamentosunu bombalaması üzerine haber yaparken kafasını uçurduğu sırada dostum Rory Peck’in patronuydu.

Buradan ayrılmak için elimden gelen her şeyi yapacağım konusunda ona güvence verdim. Slâv Budist keşişlerle sıvışabilirdim belki; bıyıklarım çıplak yüzlerine uymuyordu, ama hiç değilse kafamın onlar yaptığı gibi tıraş etmişim. Bir turuncu cüppemin olmaması pekâlâ bir sorundu. Olmadı, kendimi diğer gösteri güruhunun içindeymiş gibi gösterebilirdim belki. Doğulu Ortodokslarla Musevilerin yanaklarının kenarından sarkan sakalları vardı, Chris Hunter adlı genç bir İngiliz de sakallıydı. Dostların yani Quaker’ların başındaki.

“*Bin şu arabaya!*” diye haykırdı Sonya Mikiç, bantlarımla kamera teçhizatımı yüklemeye başladığım sırada.

Gözümün ucuyla Şirvan’ı gördüm. Bir dostluk ve zafer işareti olarak ellerini kavuşturmuş ve kafasının üstüne yükseltmiş, gülüyordu.

“*Adik yurl!*” diye bağırırdı.

Ve derken Sonya’nın ARD-aracı yürüyen annelere ve diğer barış yanlısı dostlarına yetişmek için yolun aşağısına dönüp, kolun barış ve saygınlık uğruna düzenlediği, bir gün sonra sona erecek olağanüstü eylemin son gününde, Açkoî Martan’a onlardan önce ulaşmış kente görkemli girişini çekebilmek için belli bir hızla yürüyüş kolunu geçti. Ayrıca söylemeliyim ki, bu öyle bir eylemdi ki, sonunda Sonya Mikiç’in yardımıyla benim de (Sonya’ya birkaç ödül ve fazlasıyla hak edilmiş onurlar kazandıran) barış ve gösteri yürüyüşü tarihinde bir yer tutmalarını sağladı. Ama bu sonradan olacaktı.

27 Mart akşamı, amaç Açkoî Martan’a ulaşmaktı.

Anneler de biz de bunu asla başaramadık.

“*Stoi!*” diye köpek gibi havladı Rusya Federasyonu silâhlı kuvvetlerinden bir çavuş, Sonya’nın şoförü Martan’ın üç kilometre dışındaki barikatın önünde dururken. “Dur!”

Söylenecek pek bir şey yoktu; iki veya üç muazzam boyutta beton levha kasabaya giden yolu bütünüyle kapamak için indirilmişti ve anayolun iki tarafındaki çamurlu araziye de zırlı araçlar siperlenmişti: BTR ve BMP olarak bilinen, her ikisi de sekiz tekerlekli ve döner tarretli zırlı personel taşıyıcılarıyla birlikte, çok daha uzakta ve çok daha tehlikeli, “havan topu” genel başlığı altında değerlendirilebilecek, neredeyse bir düzine kocaman hantal özitimli Rus topu.

“*Privet, rabonik!*” diye bağırды Sonya’nın kameramanı Maxim, Samaşki’nin dışında neredeyse saldırdığım herif. “Oyun nasıl gidiyor, çocuklar?” Bunu kimin nereli olduğu, hangi okullarda okuduğuyla ilgili dostça bir şakalaşma ve Çeçenleşmiş sinirlerimi tepeme çıkaran daha pek çok Rusça laklak izledi. *Sonya beni içeri tiktiracak bir Rus ajansıyla öyle sıkı fıkıydı ki!*

Maxim’in böyle bir niyeti yoktu elbette; aksine, el sıkışması, kendinden emin ve içtenlikli tutumu yıllardan beri devlet otoritesiyle uğraşmaktan bilenmiş akıllıca bir manevraydı.

“Onu arabada tut!” diye tısladı Almanca, *Spesnatz* üniforması giyen silâhlı adamlarla gevezeliğı sona erdikten sonra. Tabî kastettiğı bendim.

“Sorun nedir, efendim?” diye sordu Sonya, iriyarı numunelik *Spesnatz* belgelerimize bakmak için salına salına gelirken. En az iki metre gibi duruyordu, *Rocky III*’teki şu “Rus” boksör gibi bir endamı vardı ve alnının etrafına kara bir kuşak sarmıştı, pek çok Çeçen savışcının kafasına bağladığı yeşil İslâmi kuşak gibi.

“Teröristler,” dedi. Tam soru sormaya başlayacaktı ki, Barış Yürüyüşçüleri’nden bir grup çıkageldi, bundan böyle Samaşki’den alınmış çok sayıda arabayla yolculuk ediyorlardı. “Müsaadenizle,” dedi. “Buradan ayrılmayın.”

Durduk ve sessizce sigaralarımızı içtik, artarda durup bir küme asker anasını, Budist keşişi, dinci barış yanlılarını ya da barış eylemi-

ne katkıda bulunan Çeçen bayanları indiren arabaları izlerken. Çabucak anlaşılacağı üzere *Spesnatzlar* kimseyi geri göndermiyor, Son-ya'nın arabasının çevresindeki mıntıkada herkesi topluyor ve yolun tam ortasında bir tecrit kampı oluştuyorlardı.

Tepki gruptan gruba değişiyordu. Çeçen kadınları inleyip feryat ediyor, ama çığlıklarına kimse aldırış etmiyordu; Budizm'e dönmüş Slâvlar barikatların tam da önünde toplanmış oturuyor, adını hatırlayamadığım sırf "keşiş" olarak anılan Japon bir eylemci olan önderleri, tamburasına hafifçe vururken yumuşakça ilâhi okuyorlardı. Dinci barış yanlıları –Doğulu Ortodokslar, Museviler ve Quaker'lar– askerleri boşuna ikna etmeye çalışarak, neden alıkonulduğumuzla ilgili bir açıklama yapması için komutanla görüşmeye uğraşıyorlardı.

Alıkonulanlar arasındaki tek zapt edilemeyen unsur, elbette ki, annelerdi. Onları buraya getiren araçtan iner inmez ve "mıntika tev-kifinden" hemen sonra kendilerini alıkoyan kişilerle görüşmek için dağılıverdiler. Moskova'da *şu* birlikte hizmet veren *işte bu* oğlan veya birliği *bilmem nereye* sevk edilen Komi bölgesindeki *şu* çocuk hakkında bilgi almak için kendilerini tutuklayan askerlerin peşini bırakmadılar.

"Herhangi biriniz Dima Andropoviç Aleksanderov'u tanıyor mu?" diye sordu Rusya'nın Uzak Doğusu'ndaki Kıyı Vilayetinde bir kasabadan gelen tam anlamıyla ısrarcı bir kadın.

Bir muhafız kadının bir küme BTR'nin çevresindeki güvenlik kuşağını ihlâl etmemesi için çabaladı, ama boşuna. Kadın taretin üstünde oturan topçuya sormakta haklıymış, işe yaradı, topçu birkaç hafta önce Dima Andropoviç ile birlikte Grozni'de sarhoş olduklarını söyledi.

Bir erin bulunması veya onu bulan annenin sevincini görenler yüzünden, duvar yarıldı ve kadınlar yolun tamamına yayıldı, bu erin gözlemlerinin kaydedilmesi ya da iyi dileklerinin yazılması veya memleketteki hemşerilere havadislerin iletilmesi için not defterleri çıkarıldı.

"Sizi buralarda iyi beslemiyorlar, öyle değil mi?" diye fikir yü-

rüttü bir ana, erlerden birinin kaburgalarını parmağıyla dürtükleyerek. Neredeyse onun, “Of, Anne! Milletin önünde yapma!” dediğini iştebildiriniz.

“Şuna bakın hele!” diye payladı başka bir anne, ellerini diğer bir askere alınmış-muhafızın hayli kirli saçları arasında gezdirirken. “Bitlenmiş!”

Derken iki düzine anneden oluşan bir grup hep birlikte beton levhalara doğru yürüdü ve Annelerin Yürüyüşü’ne engel olan bu utanmaz kepezeliği emreden komutanı görmek istediler. Komutan küçük bir öğrenci gibi kıvranarak, bayanları duymazdan geldi: “Yazıklar olsun! Senin annen yok mu? Hiç mi evladın olmadı?”

“Güvenliğinizi temin edemem!” diye kendini savundu.

“ ‘Güvenlikmiş’ ne güvenliği?” diye böğürdü alımlı, orta-yaşlı bir sarışın. “Çeçenler bize çoktan teminat verdi! Şayet herhangi birimize bir şey olacak olsa, kendi evlâtlarımızın elinden olacak – Rus ordusunun subayları ve askerleri olan kendi oğullarımızın!”

Hava kararmamış ve ayaz olmasa eğlenceli bile denebilirdi.

Nihayet, subay çekilen nutuklardan sıkıldı ve yardıma çağırdığı adam kümesinin içinde kayboldu. Bunlar hiç de bitli erler değildi. OMON kuvvetlerinin asık-suratlı profesyonel askerleriydi, *kontraktini* yani “sözleşme” adıyla anılan seçkin (ve sıklıkla aileleri olmayan) paralı askerlerdi. Anneler keşişlere doğru sertçe itildi ve yürüyüşçülerle askerler arasındaki tüm doğrudan temas kesildi. Sonya’nın kamera-manı Maxim’in yaşanan son birkaç sahneyi de gizlice çekmek istemesiyle az önce gayet dost gözükten askerler tarafından çevresinin sarılıp tartaklanması bir oldu.

“*Scheisser*,” dedi Sonya. “Bok.”

Artık o da benim kendi bantlarımı kaybetmekten korktuğum kadar kendininkileri yitirmekten korkuyordu.

Derken durum daha da fenalaştı, bilhassa keşişler için.

Bir asker Budist Slavlardan birinin üstüne doğru yürüyüp suratını darmadağın etti. Başka bir keşiş ayaklarından sürüklenip, dövüldü. “Barışsever vatan haini, vicdanî itirazcı pis ibne!” bunlar alacaka-

ranlıkta duyabildiğimiz küfürlerin bazılarıydı.³ Etrafımızı çevreleyen arazileri ürkütücü bir parıltıyla aydınlatan bir işaret fişegi ateşlendi – ve süregelen karmaşada etrafımızı bir anda görmemizi sağladı. Yorgun, aç, tükenmiş ve dehşete düşmüş anneler anayolun üzerindeki yerlerinde hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladılar. Savaş karşıtlarıyla bağlantılı hoş bir Ukraynalı kız, belki de tecavüz edilmek üzere, sürükleniyordu.

“Bu olanlardan hiç mi hiç hoşlanmadım,” dedi Sonya.

Eh ben de hoşlanmamıştım.

İki yönden de aynı anda bir-dakikalık aralarla başlayan yedi havan topunun âniden gümbürdeyip-homurdanması durumu daha da fenalaştırdı: Ačko Martan ve Samaşki. Her iki toplumun da nice zamandır geliyorum diyen yıkımına şahit olmuş, aralarında kalmıştık. Sonya Mikiç yaşananları şu şekilde anımsıyor:

“Saatler önce hayli memnuniyetle buluştuğumuz evleri yok eden ateşi izledik. İşaret fişekleri kırmızı ve beyaz ışıklar saçıyor, birbirine sokulmuş insanları açıkta bırakıyor. Duman bulutları gökyüzüne yükseliyor. Altı saat boyunca, ta ki alacakaranlık çökene kadar, Samaşki insafsızca bombalanır ve havadan taranırken askerler bizi dondurucu soğukta alıkoyuyor. Ne vahşi bir tutum. Sırf sivilleri terörize ediyorlar, çünkü kasabada pek az savaşçının olduğunun kesinlikle farkındalar. Amaç tüm direnişi kökünden söküp atmak. Her gün iki üç ceset ve yaralı, birkaç yıkılmış ev – tam da psikolojik savaşın gerektirdiği gibi. Ezici güçleriyle, kazanan Ruslar. İşgal altındaki bir ülkede bulunan kırk bin adam. Kırk bin fatih.

Ama bu akşam, korku yenginleri de ziyaret ediyor. Telsizlerden Rusların otobüslere ve kamyonlara binmelerinin emredildiğine kulak misafiri oluyoruz. Zira artık Çeçenlerin askerlerin analarını

3 Daha sonra öğrendiğim kadarıyla, sözde ben de Mozdok’taki askeri tutukevinde hemen hemen ölene kadar dövülmüş ve işkence görmüştüm. Benim için endişelenen Şırvan sınırı aşmış bulduğum yer ve sağlığım hakkında bir şeyler bulabilmek umuduyla gizlice İnguşetya’ya gelmişti. Anlaşılan, benim saçsız başım keşişlerden birinin tıraşlı kafasıyla karıştırılmıştı. Karışıklık daha da ileri gitmiş, beni fena bir yazgısı olan Fred Cuny’le ya da onu benimle karıştırmaları aşağı yukarı işte böyle olmuştu. Karş. Scott Anderson, *The Man Who Tried To Save The World: The Dangerous Life and Mysterious Disappearance of Fred Cuny* (New York: Doubleday, 1999), s. 320.

kurtarmaya çalışacağından korkuyorlar. Kuşatılmış kamptan kimse-
nin çıkmasına izin verilmiyor. Onların tutsağıyız. İki çamyarma-
sı alçak kameramanım Maxim'i yere yatırıyor ve daha fazla çekim
yapmasını yasaklıyor. Orada hazır bulunan diğer gazetecilerin de
not defterlerine el koyuyorlar. Neyse ki, o zifiri karanlıkta kimse
şüpheli Thomas Goltz'la pek fazla ilgilenmiyor. Maxim hiddetle
kamarasındaki tüm kırmızı ışıkları bantlayıp, çekebildiği her şeyi
kaydetmeye devam ediyor. Bana gelince, öfkeden öyle bir gözüm
dönmüş ki, alacakaranlıkta bir tanka doğru zar zor sürünüp palet-
lerine kusuyorum. Gece yarısına doğru her şey bitti. Anneler Groz-
ni'ye asla ulaşamadı. Mayın tarlaları arasından bir konvoyla dos-
doğru geri gönderiliyoruz.”⁴

Ekeleyecek fazla bir şeyim yok, minnacık düzeltmeler ve birkaç
kişisel not. İzlediklerimiz Samaşki'de yanıp kül olan evler değildi, Aç-
koi Martan'dakilerdi. Samaşki görüş alanımız dışında ormanın öte ta-
rafında beş kilometre arkamızdaydı. Rusların korktuğu, Çeçenlerin
bizleri özgür kılmak için düzenleyeceği operasyon işine gelince, benim
anladığım, durum hayli farklı ve çok daha ürkütücü (veya belki daha
da paranoitti). Yürüyüşe katılanlar –keşişler, anneler, Mikiç ve ben-
öldürülecek, bu eylem Hüseyin ve adamları gibi Çeçen savaşçıların
üzerine atılacaktı. Gerçekte yaşananların en kötüsü ise biz bir konvoy
ile Çeçenistan'a taşınmadan önce Rus Budist keşişlerin hâlâ tartakla-
nıyor olmasıydı.

Fişekler geceyi aydınlatıyordu.

Adını bilmediğim yerlerin ortasında birçok kez, tesadüfi ve kor-
kunç duraklama.

Sonra nihayet, ne mutlu ki, asfalt bir yol ve derken nihayet, ne
mutlu ki, bir otoban – o gece öldürülmeyeceğimizin kanıtı. Arda ka-
lan kamyonlar ve otobüsler Vladikavkaz'a doğru devam ederken, biz
onlardan ayrıldık ve Sonya'nın Nazran'daki üssüne doğru gidip, saba-
hın üçünde ya da dördünde Nazran'a vardık.

Yaptığım ilk hareket dostlarım için dua etmek oldu.

4 Karş. Mikiç, aynı yerde, s. 132 Almancadan yazar tarafından İngilizceye çevrilmiştir.

İkinci şey ise Sonya'nın ikram ettiği viskiyi kabul etmek ve sonra şişeyi dipten doruğa bitirmek oldu. Haftalardır bir yudum içki içmemiştim.⁵

Sabahleyin, tavuklarla hindilerin arasında oturmuş ARD erzak stokundan tümü gerçek kahve ve portakal suyunun yardımıyla yutulmuş tost, yumurta, pastırma ve peynirden oluşan kahvaltımı yerken, yaklaşmakta olan bir helikopterin motor sesini duydum ve eğilip saklanmadığımdan kendi kendime şaşırdım.

Kurtulmuştum. Yaşıyordum. Bantlarım yanımdaydı. Hikâyem vardı.

Yani. *Bizim hikâyemiz.*

Bu, Çeçenlerle yaptığım pazarlığın sonucuydu.

5 Sonya'nın anımsadığı tek şey horlayarak onun güzellik uykusunu mahvetmemdi – ve o gecedan itibaren beni taktığı isimle anmaya başladı: *Radyo Montana*.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11

Kara Haber Tez Yayılır

Benimle *Video News International*'daki işverenlerim arasında Philadelphia'dan ayrılmamdan hemen hemen üç ay önce bile besbeli ters giden bir şey vardı. Kafkaslardaki savaşın kaosu ve karmaşıklığını çekmem konusunda beni âcil durumlarda gerekecek bir tomar para ve uygun bir çelik yelekle ikna edeceklerine, nakit para ve Kevlar gibi gerekli teçhizat olmadan savaşa gitme hususundaki çekincelerimi dile getirdiğimde yapımcılarım tepkimi ödlekliğimin bir sonucu saydılar. Aramızdaki sözleşme beni değil onları koruyan yasal boşluklarla doluydu, ama sonunda karşı koymaktan vazgeçip imzaladım, zira bir savaş muhabiri bir savaş olmadan bir savaş muhabiri sayılmaz.

Evet, aramızda düşmanca seyreden bir ilişki vardı. Bunun farkındaydım. Ama hırpalanmış ve meteliksiz olarak Moskova'daki ABC temsilciliğine daldığımda, beni bekleyen şeye hiç de hazırlıklı değildim.

İlk sürpriz ABC temsilciliğinde beni aslında kimsenin beklemediydi, bunun başlıca nedeni Rus TV'sinde kaybolduğum ve ölmüş olabileceğimin ilân edilmiş olmasıydı. Bu benim için yeni, ama olayların gidişatı düşünülürse kötü bir haber değildi. Dikkate değer ikinci beklenmedik sürpriz, ABC ile VNI arasında Moskova bürosuna be-

nimle ilgili yapılması gerekenleri içeren kurumsal hiçbir bağ veya ilişkinin bulunmadığını öğrenmekti. Neyse ki gece haberlerinin gözcüsü, Chris Gehring –sonradan Kazakistan’da öldürüldü– kütüphane zemininde uyumama ve yalnızca küçük bir yanlış anlamadan ibaret olduğunu umduğum şeyin düzeltilmesi için uluslararası hattı kullanmama izin verecek kadar kibardı.

İlk olarak hayatta olduğumu bildirmek ve *Nightline* için tasarladığım hikâye hakkındaki gerekli bilgileri vermek için VNI ofisini aradım. Hüseyin’de somutlaşmış, Çeçen ruhunun portresi; treni durdurmak uğruna girilen cesur ve hiç şüphesiz daha başından akim kalmaya mahkûm bir çaba; kuzey Çeçen platosundaki çamurlu küçük “Grovers’ Corner” kasabama yapılan saldırılarla garip ama bir o kadar da muhteşem oğullarını kurtarmaya çalışan Anaların Yürüyüşü. Örnek bir çalışma başlığı dahi bulmuştum – *Derin Bağlılık*.

“*Bam-bam*’ı da çekebildin değil mi?” telefonun öte ucundaki yapımcının ilk tepkisi oldu.

Soru o kadar saçma sapandı ki, verdiğim cevap muhtemelen aşırı olmuştu. Pek hatırlamıyorum: Stres altında kırk sekiz saatten beri ayaktaydım.

“*Elbette ki kodumun bam-bam’ı var,*” diye böğürmüş olmalıyım.

“Tamam, tamam,” diye geldi cevap. “Sadece bantları gönder bir göz atalım, hem böylece işe yarayacak bir şeyler var mı anlıyoruz.”

“Peki ya senaryo?”

“Hım, bantları gördükten sonra bu konu üzerinde çalışırız ve bakalım ilgilenecekler mi diye *Nightline*’a küçük bir deneme kaseti veririz.”

“Bununla ne demek istiyorsun?” diye sordum.

“Şey, Tom Bettag ve oradaki diğerleriyle oldukça ilginç görüşmeler yaptık, ama istediğimiz anlaşmaya henüz varamadık.”

Bayılmak üzereydim. Aslında ortada bir *Nightline* sözleşmesi falan yoktu – salt bir çeşit karşılıklı ilgilenme ve iyi niyet.

“Peki ya, bana göndermeniz gereken şu paraya n’oldu? Taksi parasını buradaki gece bekçisinden dilenmek zorunda kaldım.”

“*Nightline* kabul edene kadar beklemek durumundayız. Yani şu bantları gönderiver işte.”

“Bana borçlu olduğunuz parayı gönderin.”

“Benimle zıtlasma. Gönder şu bantları.”

“Önce parayı gönder.”

Bundan böyle her şey yokuş aşağı gitti.

ABC büro şefi Steve Coppen beni personel yemekhanesinden inerken ve uyku tulumum kütüphane zemininde yakaladı.

“Hoş geldin!” dedi. “Zor olmuş olmalı!”

“Eh evet,” dedim, gözlerine bakmaktan kaçınarak ve merdivenlerden aşağıya ondan sonra inerek. Geçen gece Philadelphia’yla yaptığım telefon görüşmesi, anlayabildiğim kadarıyla, ABC ile olan ilişkiye hayli zarar vermişti. Personel en iyi zamanlarda dahi benim gibi bir yabancıyı dibinde yamacında istemiyordu. Ve bu da pek uygun bir zaman sayılmazdı.

“Bak,” dedi Coppen, beni dirseğimden yakalayıp gitmemi engelleyerek. “Philadelphia’daki, şu *açık-göz* insanlardan, bu sabah bir mesaj aldım. Bir hayli tuhaf. Bu tarz bir tutumla pek sık karşılaşmam. Bir sorunuz mu var?”

Görünüşe bakılırsa, çalışanı olmadığım anlaşılan televizyon şebekesinin Moskova temsilciliğindeki büro şefi olduğu gerçeği dışında, Steve Coppen hakkında bir şey bilmiyordum.

“Eh evet,” dedim. “Bir sorunum var. Hem de büyük bir sorun.”

Sonra ona açıldım. Evvelki gece Philadelphia’yla yaptığım konuşmayı fena halde yanlış anlamadıysam, yaptıklarım için bana hiçbir şey ödemeyen insanların Çeçenistan’da ölmediğim gerçeği yüzünden benden kurtulamadıkları için bir hayli hayal kırıklığına uğradıklarını; bundan böyle sadece ABC ile ilişkimin kalmamasının yanında bana *Nightline* sözleşmesi olarak yutturulan şeyin aslında sadece bir *Nightline* “bağlantısı” olduğunu da söyledim.

Nasıl kandırıldığımı, haksızlığa uğradığımı lâfı fazla uzatmadan

anlattım, ama tabî ki bunların hiçbirini onu ilgilendirmiyordu veya bunların hiçbirinden o mesul değildi.

“Neden olduğum tüm karmaşa veya yanlış anlaşılmalardan dolayı özür dilerim,” dedim. “Bir saat içinde pılımı pırtımı toplamış olurum.”

“Peki nereye gideceksin?”

“Hiçbir fikrim yok.”

“Bak,” dedi Coppen, beni hâlâ kolumdan tutarak. “Ne senin aslında kim olduğun ne aslında ne yapıyor olduğun ne de daha önceden ne yaptığın hakkında bir fikrim var, aynı zamanda da şu *VNI denen* insanların kim olduğuna dair de kesinlikle hiçbir şey bilmiyorum. Ama ben kendim de birkaç kez bu tip olaylara maruz kalmıştım ve bildiğim bir şey varsa o da insanları sokağa atmaman gerektiğidir. Kütüphanede uyuyabilir; kantinden dilediğin kadar yemek yiyebilir; çok gerektiğinde telefonları da kullanabilirsin ve eğer nakit paraya ihtiyacın olursa, sana biraz para da ayarlayabilirim.”

“Neden?” diye sordum, sersemlemiştim.

“Beni sabahın beşinde evimden arayıp seni dışarı atmam konusunda emirler veren Philadelphia’daki şu dangalağın sesinin tonunu beğenmedim. Burası *benim* ofisim.”

Çalışacak güvenli bir çeşit üs bulduktan sonraki mesele, Samaşki görüntülerini nasıl yayınlatacağımdı. İstemedim de olsa gerçeği anlamıştım. Ted Koppel’in ABC Nightline’daki idari yapımcısı Tom Bettag’a “sorunun” munis ve kısa bir biçimde açıklanmasından sonra ilginç bir cevap geldi. Bettag kişiliğim ve cesaretime büyük saygı duymasına ve seçim şansısı olsa kesinlikle benim lehime oy vereceğini verebileceğini bilememi istemesine rağmen, Samaşki çekimlerimi söz konusu dağıtıcıdan bağımsız yayınlayarak VNI ile olası bir uzun-dönem ilişkisini feda etmeyeceğini edemeyeceğini söyledi. ABC’nin rakipleri beni tanıyınca daha bile çekingen davrandı. Hem VNI’ın yaydığı dedikodudan, hem de belki de yalnızca televizyon haberciliği âlemindeki basit kural-

lardan, çabucak anlaşıldığı üzere, CBS, NBC ve başka şebekelerdeki yapımcılar ve çevirimciler cesaretime ve çabalarıma (sık sık bu ibareleri kullanıyorlardı) en büyük saygıyı göstermelerine rağmen, hiçbiri çalışmama göz atmak ya da üzerinde düşünmek istemiyordu. Samaşki bantlarımın tamamı lekelenmiş mallar olarak kabul ediliyordu.

Beni en çok hiddetlendiren de tumturaklı “Hikâye neydi?” söyleminde saklı olan ilgisizlikti.

“Çeçen Hikâyesi” Grozni’nin kuşatılıp düşmesinden sonra Çeçen önderlerin dağlara çekilmesi idi. Sonra “Çeçen Hikâyesi” Cehar Dudayev’le söyleşi haline geliyordu, tercihen dağlarda Rus ayısını avlarken veya muhtemelen bir türlü yakalanamayan başkentteki Rus zırhını paramparça eden küçük komando birliğinin komutanı Şamil Basayev’in bir profili. Basayev şu anda memleketi Vedeno’dan doğu hatının savunmasını yürütüyordu. “Çeçen Hikâyesi” daha sonra Bamut Garnizonu savaşına dönüyordu, burası bir rivayete göre Cehar Dudayev’in sözde nükleer cephanesini sakladığı yer olan, İnguşetya sınırı dolaylarındaki dağ silsilesindeki eski bir Sovyet füze üssüydü. Bu hikâyeye ardından Amerikalı yardımsever Fred Cuny’e odaklanıyordu. Cuny’nin sırta kadem basması ve öldürüldüğünün varsayılması hikâyenin merkezinde bir Amerikalı olmadığı sürece, aslında hikâye olmadığını söyleyen gizli kural sayesinde, daha sonradan Amerikan yazılı ve görsel editörlerinin ilgisini çeken Çeçenistan’dan veya Çeçenistan’la ilgili *tek haber* haline geliyordu.

Peki ya Samaşki? Birileri son birkaç aydır Rusların denetiminde olan Çeçenistan’ın kuzey platolarında nerede olduğu belirsiz kuşatılmış bir kasabadaki ne idüğü belirsiz bir grup gerilla ile neden ilgilenmeliydi?

Bu sinir bozucu, hakaretâmiz – ve nihayet aydınlatıcıydı da.

“Buraya bak,” dedi Larry Amca, Reuters’in haberinin bir nüshasını bana uzatırken. “Aldığımız resmî haberlere ve sağlam kaynaklardan aldığımız bilgilere göre senin şu küçük kasaban haydutlarla doluymuş.”

“Saçma.”

“Ben biliyorum. Sen biliyorsun. Bizim dışımızda başka bilen yok, peki ya sen bununla ilgili ne yapmak niyetindesin?”

Lawrence Sheets olarak çok daha iyi tanınan, Larry Amca, eski bir dostum ve Sovyet-sonrası Kafkasya’daki fena zamanlarda birlikte çalıştığım muhabir ahabımdı. Larry Amca Tiflis’teki Reuters bürosunun şefiyken ve ben de Bakü’de mevzilenmişken birkaç bildik ve bilin-medik sularda birlikte kürek çekmişliğimiz vardı. Bana göre, en zorlandığımız vakit Eylül 1993’te Suhumi’nin kuşatılması ve düşmesiydi.

Kabul ediyorum, Suhumi oldukça dehşet vericiydi – ama Çeçenistan’dan çekim ve haber yapmaya pek benzemiyordu. Sheets savaşın ta başlangıcından beri Reuters adına bölgeden haber yapıyordu. İlk Rus uçakları saldırdığında Dudayev’in başkanlık aparatında, sonradan Rus ordusu yok edilmiş başkentin denetimi için Çeçen direnişiyle mücadele ederken uzun bir süre sığınaklara mahkûm kalmıştı. Uydu telefonu ile hemen her yerde hazır ve nazır bulunup, ölüm dolaylarında dolaşması ona aşırı cesaretli itibarını kazandırmıştı. Silâhlı bariyerleri geçmekle alâkalı üstü örtülü yasağa rağmen bir Rus denetim noktasını dosdoğru geçme vazifesini üstüne alırken, serinkanlılıkla şu cevabı vermişti: Denetim noktasıymış? O da ne demek oluyor? Yolun yan tarafında duran eli silâhlı birkaç adamdan başka bir şey değil.”¹

Ve şu anda Moskova’da olmaktan bezgin ve sıkılmış ve arbedeye geri dönmek için büyük bir istek duyuyordu.

“Peki öyleyse hadi gidelim,” dedi Sheets, benim de arada sırada takılıp, etrafa göz attığım Raddisson-Slavaskaya Otelindeki haber düzenleme odasında otururken.

“Nereye?”

1 Birkaç yıl sonra, Stanford Üniversitesi’nde Knight Gazetecilik Öğretim Üyesi olarak daha din-gin bir Sheets Rus medyasının Çeçenistan’daki Birinci ve İkinci savaşlar üzerine tutumunu de-ğerlendiren bir makale kaleme aldı. Kendi deneyimlerine atıfta bulunarak, şunları yazıyordu: “1994-1996 yılları arasındaki ilk Çeçen savaşını dipten doruğa gözledim. Bu çok tehlikeli bir işti. Rus ve yabancı on dokuz muhabir meslektaşım bu son hikâye yüzünden hayatlarını kay-bettiler.” Karş. *Contemporary Caucasus Newsletter*, no. 10, Sonbahar 2000 içindeki “Russia’s Media Policy in Chechnya”

“Tabî ki Samaşki’ye.”

“Amcacım, hiç ama hiç param yok.”

“Peki öyleyse, masraflarını ben karşılarım. Sana bir kuruşa bile patlamaz.”

“Neden?”

“Zira böylece patronuma bana göz kulak olup, beni belâdan uzak tutacağını söyleyebilirim.”

“Seni bu zamana kadar hiç belâdan uzak tutmadım.”

“Ama bunu onlar bilmiyorlar. Yani henüz,” dedi Sheets. “Kaldır kışını kovboy. Bu akşam Nazran’a bir uçak var.”

12

***Massivni Ubitzva v Samashk* (Samaşki'de Toplu Kıyım)**

6 Nisan'da, Çeçenistan'daki Rus kuvvetlerinin yardımcı komutanı, Korgeneral A. Antonov'un 13 numaralı karargâhında MVD subayları, köyün ihtiyarları, imam ve muhtarın yer aldığı bir toplantı oldu, bu toplantının sonucunda bir ulti-matom yayınlandı: 7 Nisan saat 07:00 itibarıyla 264 otomatik silâh, iki makineli tüfek ve (sözde köyün havadan çekilmiş bir fotoğrafında görünen) bir APC (zırhlı personel taşıyıcı) teslim edilecek ve MVD birliklerinin köye özgürce girmesine izin verilecektir. Çeçen delegasyonu ... fazla olmamak kaydıyla elli kadar otomatığı teslim edebilmek için üç gün daha süre talep etmiş, General reddetmişti. Aşiret önderleri ve ihtiyarlar köye döner dönmez köy ahalisini toplayıp onları ulti-matom hakkında bilgilendirmiş, ama hiç kimse herhangi bir silâh vermemişti ... aynı gün dahili bir MVD askeri birliği Samaşki'nin dış mahallerinde ilerlemeye başlamış, oradaki siperlerini kuvvetlendirmeye çalışmıştı; ama köyün kuzey ucundan 1,5 kilometre kadar ötede bir zırhlı personel taşıyıcısıyla bir tank mayınların üzerinde havaya uçmuş ve ardından bir zırhlı personel taşıyıcı daha köy dolaylarındaki bir mayının üstünden geçerken infilâk etmişti. ... Ültimatoma verilen mühlet dolmadan çok önce köy eteklerinden ateş edilmeye başlanmıştı. 6 Nisan akşamı saat 22:30'dan başlayarak, Rus kuvvetleri Samaşki'nin dışındaki bölgeyi topçu ateşiyle ertesi

gün saat 13:30'a kadar yoğun bir şekilde dövmüştü. Köy 7 Nisan sabahı saat sabah 05:00'dan itibaren hava bombardımanıyla yirmi beş dakika boyunca vurulmuştu. Köye kuzeyden giren zırhlı personel taşıyıcıları sabah 07:00'dan saat 09:00'a kadar Samaşki'ye topçu ateşi açmışlardı.¹

YAK-40 hafifçe sağa yattı, küçük, güvenilir uçağın sancak tarafındaki yolculara girintili çıkıntılı Kafkas Dağları'nın görkemli bir görüntüsünü sundu.

Burası Yunan tanrılarının Titan-soyundan-hain Prometheus'u sürdüğü yerdir, Olimpos ateşini çalıp insanoğluna hediye ettiği için onu bir kayaya zincirleyip kuşlar tarafından ciğerinin ebediyen kemirilmesiyle cezalandırmışlardır. Tanrılar insanoğlu için başka bir şey daha planlıyorlardı – Pandora ve onun Ölüm, İlet, Salgın Hastalıklar ve Vebayı içeren dertler kutusu. Cezalar çıktı mı bir kez dışarı, kutuda bir tek şey kalmıştı çıkmadık – Umut. Genel inanış bu erdem insanoğluna yardım etmek için alıkonulmuş olduğudur, ama başka bir düşünceye göre Umut'un tek yaptığı işe yaramaz bir dünyada dertleri ve çaresizliği uzatmaktır. Bu karmaşık mitin Kafkaslar'daki karışık durumla bir benzerliği olduğu aşikârdır. Ama şu an bu gibi edebî meselelere ayıracak zaman değildi. Pilot kanatçıları kaldırmış ve tekerlekleri indiriyor, Samaşki'den uzaklığı kuş uçuşu iki kilometreden az olan Slepovski alanına akşam inişine hazırlanıyordu. Şu doğudakiler yarım yamalak gölgelerdeki topçu ateşinin parıltıları mıydı acaba? Veya yalnızca akşamın ilk vakitleriyle güneydeki İnguş başkenti Nazran'daki otomobil trafiğinin yaydığı ışıkların yansıması mıydı?

İnguşetya. Varolmasaydı bile, birileri onu kurmak zorunda kalacaktı. Mini-devlet Monaco veya Andorra'nın bir çeşit eğri büğrü, Sovyet sonrası versiyonu ya da belki Batı Virginia'nın Rusya Federasyonu'na klonlanmış haliydi. Ama gerçekte hiçbirisi olmasa da, bu bir çeşit karşılaştırma yapabilmek içindir. Narts ve onların Titan akrabaları olarak bilinen yerel devlere dair efsanelerin kökenleri ve anlamları

1 By *All Available Means*, s. 24-25, ekseriyetle Ahmet Amaev'in günlüklerine dayanmaktadır.

rı gibi, bu da karmaşık bir konudur ve en iyisi çok daha gerçek olan günümüze dönmektir. Ana odaklanma vakti gelmişti. 6 Nisan akşamıydı ve Samaşki hummalı bir şekilde bombalanıyordu, ben ise içeride değil dışarıydım.

Uçak yere indi ve kalkış terminali olarak hizmet veren genişletilmiş barakaya doğru yavaş yavaş ilerledi. Varış kısmı yoktu, yalnızca bagaj bölmesinin orada duran bir traktörle havaalanını kalabalık park alanından ayıran derme çatma bir güvenlik kapısı. Burası aile üyeleri, taksi şoförleri, seyyar satıcılar ve de hiç şüphesiz, bu mütevazı asfalt parçasına kimin gelip kimin gittiğiyle ilgili notlar alan savaşın iki tarafından da casuslarla doldurulmuştu.

Erkekler iki türlü başlık takıyordu: yünden koni biçiminde *papaklar* ve tuhaf Dudayev fötr şapkaları. Hemen hemen tüm kadınlar yünden dokuma şallar sarınmıştı. Erkekler gibi kadınlarda da uzun deri paltolar hâkimdi, kalabalığın içinde bir hayli sırtan cırtlak mor ve turuncu kayak parkaları giymiş iki-üç batılı yardım görevlisi tek istisnaydı. Akşam sessizliğini uzaklardaki topçu ateşinin gürlemesi bozuyordu, bu savaşta daha önce duyduğumdan çok daha hummalı bir yayılım ateşi.

Sheets'le birlikte taksici ve karaborsa ulaştırmacıları kovalayıp Larry Amca'nın sadık şoförü Nodar tarafından kullanılan bir cip olan Reuters-aracına atladık. Bu iriyarı ve mutlu Gürcü ayısının doğumlu adamın berbat bir Rusça aksanı vardı, sessiz harflerin olmadığı yerlere her çeşit Gürcüce tik-takı yüklüyor ve sözcükleri birçok kez Moskova ve St. Petersburg'ta konuşulan edebi dilin çekim inceliklerine dikkat etmeden konuşmasına yerleştiriyordu. Tiflis'ten beri Nodar'la dolaşan başka bir Gürcü ise kameraman olarak çalışıyordu. Sheets onun gizli bir eroınman olmasından şüpheleniyordu.

Ne tuhaftır ki, Çeçen savaşını (AFP, APTV ve WTN gibisinden birbirine çok benzeyen kısaltmalardan oluşan) çeşitli uluslararası haber organları için günlük olarak takip eden muhabirlerin büyük bir kısmı-

nı kah Gürcüler oluşturunuyorlardı kah Sovyet-dönemi Gürcistan cumhuriyetinde yaşamış olanlar. Sheets ve ben de dahil pek çok kişi, onların Abhazya'daki savaştan dolayı doğuştan savaş muhabiri (veya katılımcısı) sayılabileceğini ve vahşete “Batılı” meslektaşlarından çok daha fazla katlanabildiklerini biliyorduk. Moskova’da siperlenmiş yabancılarla tek başına Nazran’da mevzilenmiş yardım görevlilerine oranla, onlar hareketin çok daha fazla yakınına sokulabiliyorlardı, Sunca Otelinde adında Slepsovski’deki küçük bir konuk evini neredeyse mesken tutmuşlardı. Lawrence’ın uydu telefonu ile teleksini akşam haberleri için çitle çevrili avluda kurmak üzere gittiğimiz yer tam da orasıydı. Uydu telefonu hemen hemen küçük bir bavul büyüklüğünde ve yirmi-beş bilemediniz otuz-beş kilo ağırlığında – büyük, hantal ve pahalı. Telefonla konuşmanın dakikası on-beş Amerikan doları gibi bir şey.²

Larry Amca’nın haberi esasında müşterilerinin açısından görevini lâyıkıyla yaptığını göstermesi açısından Reuters’e Çeçenistan’a yakın bir gün değiştirme hattı belirleme vakti tanıyan boyalı hikâyelerden ibaretti. Buna ek olarak, Lawrence Slepsovski çarşısındaki mültecilerin huzursuzluklarıyla ilgili birkaç ayrıntı için Nodar’ı konuşturmuş, otel aşçısının ağzından işe yaramaz bir alıntı yapmış ve nihayet son bombalamaların şiddetine dikkati çeken ve hedefle ilgili spekülasyonlar içeren bir hikâye yazmıştı.

Bu gecelik işimiz bitmiş, borş ve votkadan oluşan akşam yemeğimize yumulmuştuk. Derken avludaki uydu telefonu vızıldamaya

2 Zamanında olağanüstü bir âlet olsa da, teknoloji UYDU-telefonlarını hızla kullanılmaz hale getirdi. 1990’ların sonuna doğru cep telefonlarının (ve hemen ardından videophone’ların) çıkması iletişim çevresini tamamıyla daha farklı alanlara yöneltti. Ama 1995’te, muhabirler hâlâ Nazran’daki İnguş TV’si gibi yerel televizyon istasyonlarının pahalı uplink’lerinin menzilinde kalmak durumundaydı. Bu şu anlama geliyordu, televizyon ekipleri Çeçenistan’da haber toplamak için vakitlerini akşam olmadan önce ayarlamak zorundaydı ve sonra hızla Nazran’a dönüp gece yarısına kadar yerel TV kanalından şöyle böyle beslenmeliydi ki, çektiği malzeme yeni “haber” olmaktan çıkmamış bulunsun. İkinci bir yol daha vardı. Slepsovski havaalanına çılgınlar gibi bir hızla dönüp, yolculara filmini Moskova’ya götürmeleri için yalvarıp yakarmalı ve gerekirse para vermeliydi – bu kuryenin özel haberi teslim edip etmeyeceğini bekleyen muhabir için tam anlamıyla sınırları-harap eden bir deneyimdi. Karş. 16 Şubat 1997 tarihli *New York Times Magazine*’de yayınlanan “Fidel Amca” başlıklı makalem. Orijinal başlık “Rüşvet Purolar” idi.

başladı. Birkaç soru sormak için arayan Reuters Moskova'dı. En önemli soru hem devlet televizyonu Kanal Bir'de hem de NTV kanalındaki *Segodnya* ("Günün Ardından") adlı haber programında yayınlanan bir İnterfaks haberinin doğru olup olmadığıyla ilgiliydi. Her ikisi de, daha önceden Abhazya'da savaşmış, "Dudayev yanlısı savaşçıların" Samaşki dışındaki yedi köylü ihtiyarı vurup öldürdüğünü iddia ediyorlarmış. İhtiyarlar, görünüşe göre, asilere köyü terk etmeleri çağrısında bulunmuşlar ve suikast saldırısından sağ kurtulanlar, Rus İçişleri Bakanlığı kuvvetlerinden müdahale etmesi ve kasabayı boşaltması için yardım istiyormuş.

Sheets şaşırmış ve küplere binmişti. Suikastla adam öldürüldüğü doğruysa, savaştaki-Çeçenistan hikâyesindeki son gelişmeden otuz kilometre bile uzakta oturmuyor, ama hiçbir doğrulama çaresi de bulunmuyordu.

Sersemlemiştim. Eğer doğruysa, bu Şamil Basayev'in komutasındaki sözde Abhazya Taburu'nun Samaşki'ye saldırdığı ve yerel liderleri yok ettiği – veya Hüseyin ve adamlarının arabulucuların öldürülmesinden suçlu olduğu, imamla birlikte günlükçi Ahmet Amaev'in de dahil olduğu bir grubun katledildiği anlamına geliyordu.

Hem de MVD'ye kasabayı kuvvet kullanarak silâhsızlandırması için çağrı yapılmış olabilir miydi?

Koca bir kadeh votkayı diplemekten ve Sunca konuk evinin tavanına gözlerini dikip sabahı beklemekten, öte tarafta hiç durmadan devam eden ağır topçu ateşinin gürlemelerini dinlemekten gayrı yapacak bir şey yoktu. Şafak sökene kadar gökyüzü uğursuz, yapay bir ışıkla aydınlanırken, pencereler gümbür gümbür hareket ediyor tuzla buz olacakmış gibi titriyordu.

Uyumakla uyumamak arasında gidip gelen boktan bir gece oldu.

Tanyeri ağarmış veya günün ilk ışıkları gözükmeye başlamışken, kahvelerimizi içiyor, sigaralarımızı tütürüyor ve arabayı hazırlıyorduk. Rakip AP ve WTN ekipleri çoktan yola koyulmuştu, Lawrence bu

yüzden öfkeliydi. Nereye gittikleri aşikârdı, oysa şu Samaşki hikâyesini onunla birlikte kontrol edeceklerine dair bir söz almıştı. Ama diğerlerinin rekabetçiliği vaatlerine sadık kalmamalarına yol açmıştı; gelecekte Lawrence'ın pek yardımı dokunmayacaktı. Savaş haberdır, ama haber de iştir.

Büyük araba Slepovski'nin tekerlik izleriyle dolu çamurlu sokaklarına doğru yollanıp, pazar alanını geçti ve soldan aşağıya Çeçenistan'la İnguşetya'nın ne idüğü belirsiz yeni sınırındaki Sernovodsk kasabasına doğru giden yan yola saptı. İki taraf da kasabanın kendine ait olduğunu iddia ediyor ve bu yüzden de yoğun bir trafik baş gösteriyordu. Bir ya da iki kilometre kadar sonra ilk Rus denetim noktasına rastladık. Nodar'ın arabasının plakasının Gürcü olması işimize yaradı: Denetim noktasında görevli olan çavuş Gürcü'ydü, her nasılsa kendisini Rusya'da bulmuş, bulmakla kalmamış Rus ordusunda görev almıştı. Nodar çavuşun elini sıktı ve eline sigarayla çikolata tutuşturdu ve geçmemize izin verildi, yasadışı bir şey oldu mu bilmiyor, aldır mıyorduk da. Henüz odağına ulaşmamamıza rağmen "savaş alanına" girmeyi başarmıştık.

Sernovodsk. Bir karayolunun yarısı büyüklüğünde veya ona yakın sapa bir yola inşa edilmiş duvarlarla ve tek-katlı binalarla çevrili başka bir nahoş Cuma çarşısı kenti daha. Şişelenmiş soda ve çörek almak ve genelde bir gece öncesinin olaylarıyla ilgili, özelde Samaşki'deki olaylar hakkında bazı bilgiler toplamak için durduk. Hemen herkesin ağzı sıkıydı. Belki de Sheets ve benim Rus casusu olduğumuzu sanmışlardı. Dışarıdan bir muhabir olmakla içeriden biri olmak arasında ki gerçek farkı ilk kez hissediyordum ve bundan hoşlanmamıştım.

Anayoldan aşağı hastaneyi ve Cuma Camii'ni geçip, beş kilometre kadar ötemizdeki Samaşki'ye doğru ilerledik. Yolda hiç araba yoktu. Ötede bir duman bulutu yükseliyordu, ama somut bir değerlendirme yapmak için pek bir uzaktaydı. Uzaktan hafif silâh sesleri de geliyordu. *Ta-ta-ta-ta-tat* hepsi bu.

Küçük bir tepeyi çıktıktan sonra, önümüz yolu bütünüyle kaplayan bir Rus MVD zırhlı aracı tarafından kesildi. Sağında kamuflej

ağının içinden radyo antenleri gözükiyordu. Yakından bakınca daha fazla adamı ve zırhlı barındıran bir grup siper açığa çıkıyordu, tümü kamuflaj ağının altına gizlenmişti. İstihkam 13.

Yalnızca özel kuvvetlerin taktığı siyah bir çelik yelek giymiş –sıradan Rus piyadeleri çelik şeritlerden oluşan çok daha kullanışsız “timsah-desenli” yeşil yelekler giiyorlardı– bir hayli sarışın bir Rus genci zırhlı personel taşıyıcıdan aşağıya atlayıp silâhının namlusunu bize doğrulttu. Reebok, ya da belki Nike marka koşu ayakkabıları gi-
 yiyordu.

“*Davai!*” diye emretti, “Kaybolun, hemen!”

Bir anda kendisi gibi kötülük etmeye eğilimli bir küme Rus as-
 kerî daha belirmişti.

Lawrence arabadan dışarı çıktı ve elini uzatıp, buzları eritmeye ve adamları ikna etmeye çalıştı. Ama bu konuşarak geçemeyeceği bir denetim noktasıydı. Lawrence’ın aşırı derecede acııcı Rusça cebelleş-
 mesi (öyle ki “tükürük” veya “sümük”ten başka “balgam” kelimesini bile biliyordu) –veya aslında kendi kendine konuşması– nöbetçilerin yakındaki komuta siperinden yüzünde bir gülümseme ve ilk olarak plakamızı ve sonra adlarımızla basın kartlarımızı not ettiği bir parça kâğıt ve kalemle beliren çavuşlarını çağırımlarından başka bir işe ya-
 ramadı.

“Üzgünüm,” dedi gülümseyerek. “Mozdok’tan gelen denetim listesinde adınız yok, dolayısıyla bu özel savaş alanına giremezsiniz.”

“Mozdok’tan denetim listesi mi?” diye sordu Lawrence. “Ama biz Savunma Bakanlığı’ndan izin aldık.”

“Üzgünüm,” dedi yüzbaşı veya çavuş yüzünde bir gülümsemey-
 le. “Şu anda devam eden özel bir operasyon var ve izinlerin yenilen-
 mesi gerekiyor. Bunun için Mozdok’a gitmelisiniz.”

Mozdok. Çeçen savaşındaki Rusların komuta merkezi ve en bü-
 yük “arındırma” merkezlerinden biri. Bozuk yoldan en az üç saatlik
 bir mesafede. Lawrence’ın oraya giremememiz hususundaki, hiçbir ye-
 re varmayan, cebelleşmeleri vakit kaybettiriyor. Yolumuzu kesen zırh-
 lı personel taşıyıcısının üzerinden güçlü bir patlama daha ve Samaşki

yönünden yükselen yeni duman bulutları. Daha da yakınlaşan silâh sesleri. Çıkmaz bir sokaktayız.

“Aldın mı?” diye tısladı Sheets kameramanına arabaya döndüğümüzde.

“Neyi?” diye sordu SUV’un ön koltuğunda oturan olası-ero-inman.

“Karakolu, çavuşu, patlamayı ve de Samaşki üzerindeki dumani!”

“Neyi?”

“*Durak!*” diye böğürdü Sheets. “Seni ahmak! Niye konuşmaya devam ettiğimi sanıyordun ki?”

Larry Amca haber filmi çekmekten yoksun kalacağını anladığında hayli sertleşebiliyordu.

Tek iyi haber, bir bakıma, AP ve WTN televizyon takımlarını taşıyan her iki arabanın da henüz ayrıldığımız denetim noktasına doğru yol almasıydı. Anlaşılan sabah yanlış yoldan gitmişlerdi ki, bu da bizim onlardan bir adım önde olduğumuz anlamına geliyordu. Onları neyin beklediğini söyleme zahmetine girmedik. Bir saat ya da daha da fazla meşgul olmalarına izin verip, haber değeri olan, özel bir şey yalamak için zaman kazandık.

Al sana rekabet.

Sernovodsk’tan uzağa. Slepsovski’den geriye. Nazran’a giden karayolundan aşağıya, sağa Karabuk’a keskin bir dönüşle, Sunca tepelerinin yukarisından boktan ve çamurlu yollarla arka kapıdan Mozdok’a ini-yorduk. Şurada burada sarı, kırmızı ve mavi çeşit çeşit kır çiçeklerinin serpiştirildiği tepeler yemyeşil bir görüntü almaya başladı. Kafkaslar’da ilkbahar. Çobanlar koyunlarını güdüyor; huysuz çoban köpekleri arabaya saldırmaya çalışıyor; izbenin ortasındaki bir açık hava dükkânı otomotiv parçaları satıyor; iki tepenin arasına sıkışmış bir nevi hipodromda cirit adı verilen bir at yarışı oyunu sürüp gidiyordu. Bunların tümü bölgeyle ilgili bir belgesel filme uygun hoş B-tarzı gö-

rüntülerdi veya hayatın-savaşın-tam-ortasında-olabildiğince-normal-seyretmesinin tuhaflığı üzerine kullanabilecek karelerdi. Ama bizim durmaya ne vaktimiz vardı ne de hevesimiz. Kanal Bir'deki Novosti haber kuşağında MVD kuvvetlerinin Samaşki dolaylarında bir “düşmanı püskürtme” harekâtı yürüttüğüyle ilgili ordu kaynaklı bir haber yayınlanmıştı. Rusların zayıtı on-altı ölü kırk yaralı olarak bildirilmişti. Çatışma kasabanın öte tarafındaki batı yakasında bulunan İstihkam 13 denetim noktasından ayrılır ayrılmaz başlamış olmalıydı. Samaşki dolaylarında olduğunu tahmin ettiğim tüm önemli mevzileri atış çukurlarıyla uzunlamasına hendekleri – ve orada siperlenmiş olanları tahayyül ettim. Oradakilerin tamamı için kaygılanıyor, ama en çok da kendim *orada olmadığımı* yanıyordum.

Lawrence da kahroluyordu.

Her şey yanlış gidiyor, SUV marka Reuters-aracının arka koltuğunda bir şoför, bir kameraman ve kılavuzla (yani benimle) oturuyordu.

“Bu uydurma bir haber,” diye yüksek sesle iddiada bulundu, ama aslında kendi kendine konuşuyordu. “Propagandadan başka bir şey değil.”

Haklı olması için dua ediyordum.

Nihayet, işte Mozdok – Rus Kuzey Kafkasya’sındaki başka bir kasvetli çiftlik kenti, ama halkı kendini bundan böyle Alanlar diye adlandıran, Rus-yanlısı Kuzey Osetya özerk cumhuriyetinde bulunan bir kent. Vatandaşlarının pek çoğu soyunun ilk-İranlıların neslinden ve Josef Stalin’in de kendi soylarından gelmiş olduğunu (ya da geldiğini) iddia eder. Birkaç asırdır koşulsuz bağlı oldukları “Rusya” kavramının dışında, Alanları diğer Kuzey Kafkasyalı komşularından ayıran pek fazla bir şey yoktur. Tarımsal ve çoraktır. Mozdok’a gelince, en ayırt edici özelliği, asker ve teçhizatla dolu büyük bir askeri üsse gönüllü ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Bu, yolların herhangi başka bir yerden daha kötü olduğu anlamına gelir: Kah tank paletleri kah Sovyet-tarzı zırhlı personel taşıyıcıların muazzam kauçuk lastikleri asfalta büyük zararlar vermiştir.

Belgelerimizi üssün girişindeki muhafızlara öylesine gösterdik ve isimlerimizi, aracımızın ruhsatını ve Savunma Bakanlığı basın kartımızı usuleten kaydettirdik. Yeni izin belgelerimizi alacağımız kamu işleri dairesini ararken, Çeçenistan'dan gelip oraya giden helikopterlerle kutularca cephane yüklenmek üzere gelen kamyonları izledik. Attığımız her adımda şu düşünce vardı, bu üssün bir yerlerinde Samaşki'deki ilk gecemde bir hayli önceden söyleşi yaptığım Vaha adlı insanlar gibisinden Çeçen delikanlılarına işkence etmeye yarayan, kötülüğüyle ün salmış “arındırma” merkezi bulunuyordu. Uğursuzluğun kokusunu alıyor, ama onu asla göremiyordunuz. *Şuradaki ambar?* Veya *şu* demiryolu vagonları bu iş için kullanılıyor olabilir miydi?

Ama işkenceciler ve kurbanlarının yeri bulunamıyorsa, güya Samaşki'ye yasal bir giriş yapmak için gereken yeni, özel kimlikleri veren herhangi biri de bulunmuyordu. Bir ofisten diğerine süründüğümüz birkaç saatin ardından, vaktimizi boş yere harcadığımıza karar kıldık. İki saat sonra Slepovski'ye dönmüştük ve bir yarım saat sonra İstihkam 13'ün önündeki Samaşki yolunu kesen zırhlı personel taşıyıcısının hemen yanına arabamızı park ettik.

Bu defa yalnız değildik. Rakip APTN ve WTN ile taze gübrenin kokusunu alan sinekler misali Samaşki hikâyesinin kokusunu alan iki üç başka muhabire ek olarak, üstünde beyaz bir bayrak sallanan boş bir sarı otobüsün ayırdına vardım. Otobüsün yanında ihtiyarladığında-İsa'ya benzeyecek bir adam duruyordu, beyaz sakalı ve tavırlarından bir Rus savaş karşıtı olduğu anlaşılıyordu. Adam ve otobüs gidip yaralıları toplamak üzere oradaydı. Ama hiç kimse gelmiyordu.

Bir kez daha, ikide bir topların veya havanların daha derin *bom-boom* sesleriyle kesilen işe yaramaz ufak silâhların *ta ta ta tat* diye ateşlendiğini duyabiliyorduk. Fersahlarca ötedeki ateşten buram buram duman yükseliyor, alacakaranlıkta kaybolmadan önce kasabanın üstündeki tek bir grimsi pusla birleşiyordu.

“Hakikaten de yolun aşağısına gitmenize izin vermek isterdim, ama son derece tehlikeli,” dedi bizi o sabah Mozdok'a gönderen bebek-suratlı çavuş veya yüzbaşı serinkanlılıkla. “Güvenliğinizi garanti

etmek zorundayım, ama edemem. Orada neler olduğunu biz bile bilmiyoruz.”

Sheets ve ben sorumluluğu üstümüze alıp subayı kendi sözleriyle avlama fikrini tartıştık. Çılgınca bir düşünceydi – ama öte yandan, evvelden de çılgınca şeyler yapmıştık. Derken bu sabah karşılaştığımız Reebok veya Nike marka spor ayakkabılar giymiş olan sarışın OMON görevlisi hızla bize doğru gelip, bağırdı. Meğer, uzun beyaz sakallı Rus barış yanlısına hitap ediyormuş.

“Siz insan hakları-barışsever pislikler neden şu Çeçen köpeklerine bu kadar önem veriyorsunuz ha!” diye böğürdü. “Ele geçirdikleri her bir adamımızın kollarını, bacaklarını ve kafalarını kesiyor ve çöp tenekesine tıkyorlar!”

“Bu söylediklerine şahit oldun mu?” diye sordu Lawrence.

“Görmem gerekmez!” diye bağırdı Reebok Nike. “Biliyorum ki gerçek!”

Bu gibi mezalimlerle suçlanan kişileri, Hamit, Şirvan, Ussam, Ali ve Hüseyin gibi adamları tahayyül etmeye çalıştım. Böyle şeyler yapmaları mümkün değildi. Ama bu küçük konuşma, sorunu bizim için çözdü. Arabamızı her türlü riski göze alıp Samaşki’ye sürsek bile, bir daha asla dönemeyebirdik. Ya Rus askeri sanılıp iddia edildiği gibi parçalara bölünebilir ve ertesi günün manşetlerinde yer alabilir, ya da genel gazezlerinden dolayı bizi öldürebilecek ve sonradan ölümümüzden Hüseyin gibi Çeçenleri sorumlu tutulabilecek Ruslar tarafından bir tuzağa çekilebilirdik.

Tabî Hüseyin hâlâ yaşıyorsa.

Yolu kapayan zırhlı personel taşıyıcının tepesinden gelen Deep Purple’ın sesi artıyordu. Anlaşılan Rus piyadelerinin sahip olduğu tek bant buydu. Onlara ezgi değişikliği önerebilirdim, ama bizim de tek bir kasetimiz vardı – Elton John’un en iyi şarkılarından oluşan aşırı gürültülü bir derleme, dinlemekten o kadar bıkip usanmıştım ki, ben arabadayken Nodar’ın onu çalmasını yasakladım. Gürcü şoförün durumu

bir hayli iyiydi. Bekleyip, muharebe gündeliğini almak üzere eğitilmişti. Kameraman pek de neşeli değildi. Hem geri dönmekten dem vuruyor, hem de dipten doruğa tir tir titreyerek mide bozukluğu ve baş dönmesinden şikayet ederek bir şey çekememekten duyduğu hiddeti dile getiriyordu. Larry Amca ise haber-stresine girmişti.

“Bu işin ucu kısa vadede hiçbir yere varmayacak,” dedi Sheets İstihkam 19’da birkaç saat takıldıktan sonra. “Başka bir yol deneyelim, tabii eğer başka bir yol varsa.”

Gönulsüzce razı oldum. Beklemek istiyordum, ama araba benim değildi. İzbe Sunca Oteli’nde yattığım yatağın parasını bile ben ödemiyordum. Göz yumdukları için oradaydım. Haklarım değil, sadece dostlarım vardı.

Sernovodsk’a giden boş yoldan geri gidip, Samaşki’ye başka bir yol bulmaya çalıştık ve kasabanın çamurlu sokakları boyunca dümdüz gidip rüzgâr perdesi görevi gören bir sıra ağacın yanından derin tekerlek izleri bulunan bir çiftliğe doğru yılan gibi sessizce ilerledik. Patikanın bir şekilde Hüseyin’in çocukluğunun geçtiği terkedilmiş su değirmenine bağlanacağına inanmak istiyordum. Olabilirdi de olmayabilirdi de. Üzerinde kuru kafa olan ve Rusça harflerle açıkça bölgenin mayınlandığını söyleyen kırmızı bir levhaya rastlayınca geri döndük.

Geldiğimiz yoldan Sernovodsk’a ve Lawrence’ın haritadan belirlendiği başka bir yoldan Slepovski’ye doğru yollandık. Yol yanlış yöne, Davydenko ve Novi Şaroi adlı ufacık köylerin üzerinden Aşkoi Martan’a gidiyordu ve anneler ve keşişlerle birlikte bölgenin dışına gönderildiğimiz o puslu gecede Sonya Mikiç ve onun ARD ekibiyle aldığım aynı uğursuz yola bir hayli benziyordu. Kuramsal olarak Samaşki’ye gidebilecek bir yoldu, ama bundan başka haftalardır da Rus kontrolündeydi.

Bunu Larry Amca’ya açıklamaya çalıştım, ama dinlemiyor ve Nodar’a sürmeye devam etmesini söylüyordu. Derken, batıya saptıktan birkaç kilometre sonra bir Rus devriye karakolunda durdurulduk. Bir paket sigara, muhafızların yola yeniden koyulmamıza izin verme-

lerine yetti, sözüm ona Davydenko'da mevzilenmiş bir garnizon komutanıyla söyleşi yapmaya gidiyorduk.

“Dikkatli olun,” dedi muhafız. “Ormanda âsiler var.”

Şoförümüz Nodar çelik yeleğini giydi, sonra yeleğin ön kısmına seramik bir darbe levhası yerleştirdi. Daha sonra arka cep levhasını çıkarıp mayın patlamasına karşı önlem olarak üstüne oturdu. Sheets'le ben tersini yaptık. Arka koltukta oturuyorduk, bu yüzden kurşunlara karşı arkamıza birer levha taktık ve mayınlara karşı korunmak için de ikincilerin üstüne oturduk. Gürültülü bir şekilde *ha-ha* diye güldük. Ön taraftaki yolcu koltuğundaki eroınman-kılıklı kameraman şekerleme yapıyordu ya da uyuşturucu yoksunluğuyla ilgili hüylalara dalmıştı.

Davydenko yolun kenarındaki iki-üç evden ibaretti. Ruslar evlerin arasında çadırdan bir kampla kantin kurmuştu. Her yerde askerler vardı. Eroınman-kılıklı kameraman durdurulmadan önce işe yaramaz birkaç kare çekmeye muvaffak oldu. Yarı-tutsak bir halde bölgedeki komutana götürüldük, hayli güler yüzlü Perm'li, bilemedin diğer bir mütevazı Rus memleketinden bir adamdı. Kibar bir edayla mıntıkasında bulunmamamız ve geldiğimiz yoldan geri dönmemiz gerektiğini söyledi. Komutan tepeden bildirilmiş olsaydı, bizi ağırlamaktan ve komutası altındaki sıradan askerlerin, kendi ricasıyla, yaşamındaki bir-günü kaydetmemize müsaade etmekten büyük mutluluk duyacağını ekledi. Durumu değerlendirmeye gelince, eh, her an değişme eğiliminde olsa da asayiş berkemaldi. Onu tek kaygılandıran şey, düşmanın geceleyin yola yerleştirip, çamurlu yolda ve birikmiş sularda kararttığı mayınlardı. Her iki darbe levhasının da üstüne oturduk ve su birikintileriyle çamurlu yollardan kaçınarak, Sernovodsk'a geri döndük.

İstihkâm 13 bıraktığımız gibiydi. “Suyun üstündeki duman-Smoke on the water” havayı kaplamıştı ve belli belirsiz bir duman öte taraftaki Samaşki'nin üstünde deviniyordu. Diğer muhabirler de olay yerinde bitirmişlerdi. Haber servisinden Chris Bird ile Kanada devlet televizyonunun Fransızca bölümünden yönetmen Paula Robatelle. Ardından İngi-

liz Kanal 4 televizyonundan hayli tezcanlı bir ekibi taşıyan iki araba geldi, Çeçenistan'daki savaş üzerine kapsamlı bir belgesel hazırlıyorlardı. Ne olduğundan habersiz Samaşki hikâyesinin üstüne gelmişlerdi. Başka herkes gibi onlara da, diğer taraftaki Mozdok'tan verilmiş özel yeni bir izin olmadan Samaşki'ye giremeyecekleri söylenmişti. Bunu onlara söylemiş olmamıza rağmen, şanslarını denemeye karar vermişlerdi.

Haberin kokusunu alan küçük avcılar güruhu öte yandaki kasabanın dışında dikilip bir yanılsama etkisi yaratıyordu, kamera operatörleriyle başıboş gazeteciler içgüdüsel olarak birbirleriyle sessizce çatışıyor, el altından yolun tam ortasındaki zırhlı personel taşıyıcısıyla kamp çadırlarında süregiden yaşamın görüntülerini kaydedebilmek için askerlerin dikkatini dağıtıyordu. *Aha! Koruganın tepesindeki bir asker kafasını yıkıyor! Aaa! üniformalı sarışın bir kadın dumanları tüten bir çaydanlıkla kamp yemekhanesinden çıkıyor!*

Aman ne haber ...

Akşam yemeğinde erişte. Votka ve Türk birası. Çeçen köylerinden veya mevzilerinden bir bölümünün Rus topçusu tarafından geceleyin dövülmesi. Bir tek şey kesin ki, o da yerle bir ettikleri artık Samaşki değil. Muhtemelen, Rus-boyunduruğundaki idarenin başı Salaman Hacıyev'in bildirdiği üzere, Açkoı Martan kuşatıldıktan sonraki hedef muhtemelen Bamut olacak.

Haberler ...

“Şube işe yarar bir şeyler istiyor,” dedi Lawrence UYDU-telefonuyla Moskova'yla görüştüktan sonra. “Hem de hikâyeye uygun görüntüler istiyorlar.”

“Bu da ne demek oluyor?”

“Grozni'ye gidiyorum demek,” dedi Sheets. “Haydi çabuk. Akşam olmadan dönmeye çalışırız.”

“Pekâlâ,” dedim cansız bir sesle. Halkımı geride bırakıyordum şum hissine kapıldım.

9 Nisan sabahı şafak sökerken Slepovski'den Sernovodsk'a gitmek üzere yola koyulmuştuk. Sunca tepelerine paralel, sonradan Mozdok-Grozni karayoluna bağlanacak olan kah tozlu kah çamurlu köy yollarından aşağıya yol alıyorduk. Asfalt yola ulaşana dek, langır lungur bir yolculuk oldu. Derin çukurlar, kraterler ve şoseyi çiğneyen tank paletlerinin oluşturduğu tahripler yüzünden, anayol da en az köy yolları kadar bozuktuk. Yol üzerindeki her mezra ve ev hava bombardımanlarından veya yakından yapılan topçu ateşi yüzünden viraneye dönmüştü.

Jenerikte kullanmak üzere yıkımı biraz filme alabilmek için Nodar'a durmasını söyledim.

“Zahmet etme,” dedi Lawrence. “Grozni’de istemediğin kadar çekeceksin.”

Bu yetersiz kalan bir sözdü. Kentin varoşlarından itibaren, Grozni öyle bir mahvolmuştu ki insanın aklını başından alıyordu. “Stalingrad’dan beri Avrupa’da görülmemiş bir yıkım” cümlesi durumu anlatmak için en çok kullanılıyordu. Yakıp yıkılmış, delik deşik on-katlı binalar eğik Pisa Kulesi misali bel vermiş, eski sâkinleri tarafından çoktan terk edilmişti. Çok daha az hırpalanmış, ama hemen hemen yıkılmaya yüz tutmuş binaların dış duvarlarına hayatın devam ettiğini gösteren kargacık burgacık bir yazıyla şunlar çiziktirilmişti: *Ateş Etmeyin! Burada İnsanlar Yaşıyor!*

Evvelce Çeçen petrol rafinerisi olarak kullanılan, ama artık kentin üstünde meşum bir bulut gibi dolaşan kalın siyah dumanın kaynağı olan, sanayi bölgesinden geçerken camlarımızı kapadık. Doğal gaz borularının kesiştiği her yerden alevler fışkıırıyordu. Güllelerin boş mermi kovanlarıyla, kullanılmaz haldeki araba, kamyon, tank ve zırhlı personel taşıyıcıların enkazları her yana yayılmıştı.

Geniş, nedensiz yıkım ve katliamdan edinilen izlenim, yalnızca garip bir şekilde olağan olarak tanımlanabilir ve vurgulanabilirdi. Ağaçlar çiçek açmıştı, hemen hemen her sokakta bira ve şeker satan kadınlarla kentin patlamış deposundan akan suda yüzen kayıklar vardı. Arındırma ve dağıtım sistemi epey zaman önce bombalanmış paramparça olmuştu. Kap kaçaklarını temiz olup olmadığı kuşkulu içme su-

yuyla doldurmak isteyenler kuyuların önünde uzun bir sıra oluşturmuş, doldurdıkları su kaplarını virane “evlere” el arabalarıyla taşıyorlardı.

Ama en tuhaf olanı herkesin gülümsüyor olmasıydı.

Gerçekten de gülümsüyorlardı.

Ne derlerse desinler ne yaparlarsa yapsınlar gülümsemeleri suratlarından silinmiyordu.

“Şaşırtıcı,” dedi Sheets omuz silkerek.

Tanıştığımız gülümseyen insanlardan biri de, sarnıcın yanındaki bir lokantanın sahibi veya idare edeni ya da denetimi altında tutan yirmi-dokuz yaşındaki Tzutzen Hampaş’dı. Kapı ya da penceresi yahut gerçek bir mutfağı yoktu, – Bay Hampaş binanın bir köşesinde hem ısınmak hem de kebablarını pişirmek için bir kömür ateşi yakmıştı.

Lawrence, “İşler nasıl?” diye sordu.

“Daha fenası olamazdı!” diye gülümsedi Hampaş.

İşe yarar birkaç ayrıntı yakaladık. Hampaş, kent düşmeden az önce, 12 Ocak’ta açmıştı. Acaba yaklaşmakta olan Rus birliklerine mi yoksa geri çekilmekte olan Çeçen gerillalarına mı hizmet etmeyi tasarlıyordu; bunun boşboğazlık olacağını düşündüğümüzden sormadık. Derken, Ramazanla birlikte yapılan yeni bir saldırı yüzünden tüm Şubat boyunca bir kez daha kapalı kalmak zorunda kalmış, ama Hampaş 14 Mart’ta lokantayı yeniden açmıştı ve o zamandan beri işleri tıkırındaydı. O gün bile on altı müşterisi vardı. On yedinci ve on sekizinci müşterileri olmayı reddettik. Kararımızın parayla veya parasızlıkla ilgisi yoktu. Avare dolaşan pek çok köpek kentteki cesetlerle besleniyordu, biz ise Hampaş’ın eti nereden bulduğu konusunda kaygılıydık. Endişemiz soyut olarak gayet meşruydı, ama varolan koşullarda ahmakça ve düpedüz düşmancaydı. *Hampaş açtı.*

Kent merkezine doğru yol aldık.

Ya da ondan geriye ne kaldıysa oraya.

Yakıp yıkılmış, harabeye dönmüş ve delik deşik olmuş devlet başkanlığı binası hem yön bulmada tanınabilir bir nirengi olarak işe

yarıyor, hem de kentte aylak aylak dolaşan Rus askerleri tarafından (yeni moda Polaroid fotoğraf makineleriyle) çekilen yenginin fotoğraflarında arka plan görevini görüyordu. Başkanlık binasının hemen tepesinde bir Rus bayrağı 1945'te Berlin *Reichstag*'ının çatısında uçuşan Sovyet sancağının çarpık bir hatırası gibi meltemin esintisiyle salınıyordu, sanki iki kentin fethedilmesi Ruslara göre eşit derecede önemliymişçesine. Dağılmış SSCB'nin aynı kırmızı sancağı bayrak direklerinin ucunda uçuşan sayısız zırhlı personel taşıyıcı kenti kolağan ediyordu.

Başkanlık binasının önünde Lawrence'ın bir resmini çektim, o da benimkini çekti. Derken meydanın karşısında vaktiyle yerel parlamento ya da bakanlar kurulu binası olarak hizmet verdiğini sandığım binayı yerle bir edecek bir yıkım ekibi oradan ayrılmamız için bizi uyardı. Yerimizi koruyup kameralarımızı binaya yönelttik.

Bum, ilk hamle. *Ani bir çatırtı* – beş-katlı yapı meydanı toza bulayıp, yerle bir olmuştu. Çektiğimiz görüntülere bakılınca, bombalar patladığında tam infilâk alanındaymışız gibi duruyoruz.

Daha önceden bildiğimiz yerleri bulmaya çalıştık, Fransız oteli gibi. *Yok edilmişti*. Daha sonra Mona Lisa restoranına baktık. *Yerle bir olmuştu*. Lawrence'ın kuşatma esnasında kaldığı bir ailenin evi. *Yeller esiyordu*. Nihayet, Zviad Gamsahurdia'nın 1992'de Tiflis'te iktidardan düşürüldükten sonra sürgün hükümetini kurduğu konuk evine doğru yol aldık. Şubat 1994'te kente gerçekleştirdiğim ilk seyahatte cesedi mezarından çıkarılıp bu konuk evine gömülmüştü. Bildik yerlerin noksanlığında, konuk evine ulaşmak pek kolay olmadı. İki-katlı binanın yarı yarıya viraneye dönmüş ve iç duvarları ortaya çıkmıştı. Zviad'ın gömütünü işaretleyen Kutsal Gürcü haçı, şarapnel-çentikleri ve izlerine rağmen, sapasağlam yerinde duruyordu. Hemen yanında 23-24 Şubat 1944 Sürgünleri anıtı duruyordu. Anma taşlarının tamamı yerinden çıkmış ve anıt mezar atılan bombalarla ya da daha doğrusu, çukurların azlığına bakılacak olursa, Rus askerlerinin atış talimi yüzünden dipten doruğa yok edilmişti. Ama kutsal yontunun tam ortasındaki Kur'an, Nâs sûresine kondurulmuş yeşil kumaştan "sayfa işareti" ile sapasağlamdı.

“*Kul euзу bi Rabbi'n nâs*

Melikin nâs...”

Sığınırım insanların Rabbine

İnsanların malikine ...

Lawrence’ın, “Deneyelim bakalım Hacıyev’le görüşebilecek miyiz,” diye öneride bulunmasıyla molozlarla-dolu sokaklardan Moskova-yanlısı yönetimin hükümet merkezi olarak hizmet veren Grozni belediyesine doğru yol aldık.

Güvenlik yoğundu. Dış sokaklarda pek çok APC (zırhlı personel taşıyıcı) vardı, beton nöbetçi kulelerinin arasında dikenli tellerle çevrelenmiş giriş, saldırgan muhafız köpekleri tutan timsah-deseni çelik yelekli çocuk denecek yaşta parlak-yüzlü Rus askerleriyle savunuluyordu. Tüm pencereler el bombasına karşı kalın kumaşlarla örtülmüştü ve çatıda keskin nişancılar dolaşıyordu.

“Yoldaş Salman’la randevumuz vardı,” diye yalan söyledi Larry Amca askerlere. Nöbetçinin eşliğinde içeri alındık. Mesaj sekreterden sekretere dolaştı durdu ve çok daha fazla nöbetçinin eşliğinde, hemen hemen tüm milliyetçiler tarafından en büyük *predatl*, yani vatan haini sayılan, Rusun kana-bulanmış elinden Çeçen başkanlığını üstüne almayı kabul eden bir kişinin – Salman Hacıyev adlı adamın huzuruna çıkarıldık.

Ama tanıştığımız, Rusya Federasyonu’nun eski Kimya Sanayii Bakanı inanılmaz derecede içten ve samimi bir kişiydi. Çeçenistan’ın Rus-yanlısı nahoş geçici başkanlık görevini yüklenmesinin asıl nedeni, sık sık Hitler’le kıyasladığı General Cehar Dudayev’e duyduğu derin ve kişisel kindi. Lawrence’ın sorularının gerçekten çok geniş kapsamlı olmasına karşılık, benim söyleşinin sonunda sormayı tasarladığım tek bir sorum vardı. Samaşki’de neler döndüğüyle ilgili bir soruydu, bu.

“Bilmiyorum,” dedi uzun bir sessizliğin ardından. “Kimse bilmiyor. Bize söylemezler.”

Trasa, yani Grozni-Mozdok anayolundan dönerken, Lawrence bana Hacıyev söyleşisini televizyon haberlerinin akışında, Grozni'deki serkeş yıkımın genel görünümüyle de destekleyip, yayınlamak istediğini söyledi. Aslında haber sayılmazdı, ama hiçbir şey olmamasından da iyiydi ve kendisinin bölgedeki varlığına hak verdiriyordu.

Sernovodsk yolundan henüz inmeye başlamıştık ki “İstihkam 13,” diye yalvardım.

“Vakit kaybı,” dedi Sheets.

“Yalnızca beş dakika,” diye rica ettim.

Larry Amca yumuşayıp, Nodar’a sağa değil de sola Sernovodsk Cuma Camii’ne doğru dönmesini söyledi, Samaşki’ye girişi engelleyen İstihkam 13 denetim noktasına doğru altı-yedi kilometre yol aldık. Zırhlı personel taşıyıcının bizim yanımızdaki kalabalığa bakılırsa Kanadalı muhabir sayısı daha da artmıştı. Kanadalılar Samaşki hikâyesine Amerikalı tüm basın-yayın organlarının Moskova’da mevzilenmiş muhabirlerinin toplamına oranla çok daha fazla ilgi gösteriyor gibiydiler. *Toronto Star*’dan Elizabeth Ward başlarındaydı; *Globe and Mail*’den Geoffrey York ile *Village Voice* için Fred Cuny’nin kaybolmasını araştıran bir Kanadalı, Jennifer Gould da aralarındaydı. İstihkam 13’te şimdi çok daha fazla Rus toplanmıştı. Yaşlı İsa’nın sarı otobüsüne Rus Âcil Servis Bakanlığı’ndan (burası hâlâ bir çeşit Kızıl Haç misali hizmet veren güçlü askeri bağları olan bir kurumdu) iki üç arabayla bizzat Uluslararası Kızıl Haç Komitesi’nin kendi logosuyla işaretlenmiş bir taşıt daha eklenmişti. Ön koltukta oturmakta olan Fransız veya belki de Belçikalı bir kadın, Nike tenis ayakkabıları giymiş sarışın bebek-yüzlü çavuşla bir tercüman aracılığıyla hararetli hararetli cebelleşiyordu. Tartışılan konu Cenevre Konvansiyonu’yla, sonraki hükümlerinin, imzacısı ve üyesi olan Rusya’nın, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi görevlilerine dilediği her yere gitme iznini vermesiyle ilgili yükümlülükleriydi. Ama çavuş gülümseyip kafasını sallamakla yetiniyor ve “Mozdok’tan gelen emirler” teranesini yineliyordu.

Sonra durum daha da fenalaştı. Rus insan hakları grubu *Memo-rial*’ın temsilcisi, hayli kısa saçlı Aleksandr Guryanov isimli bir adam

bir konuşmayla varlığını ilân etti. *Memorial* Andrey Saharov'un kut-sal anısına kurulan bir Teşkilâtı.

“Şu genç Rus askerlerinin huzurunda size şunu açıkça söyleme-me izin veriniz,” dedi belagâtla. “Rus Ordusu'nun orantısız kuvvetiy-le kuşatılan savunmasız bir kasaba olan Samaşki'deki olaylar ancak bir soykırım girişimi sayılabilir.”

Kelimeler ağzından henüz çıkmıştı ki, Özel Kuvvetlerden kara bir çelik yelek ve Reebok veya Nike marka lastik ayakkabılar giymiş sarışın çocuk Guryanov'a dikildi.

“Asıl soykırım yurdumuz için savaşılan Rus askerlerine karşı ya-pılmaktadır!” diye böğürdü. “Demek soykırım hakkında konuşmak istiyorsun, *al sana soykırım!*”

Denetim noktasındaki küçük gerginliği çekmek için kamerama uzanmıştım ki kolumda bir el hissettim.

“Siz yabancı muhabirler tümünüz şu pek süslü çelik yeleklerini-zi giymeye pek meraklısınız, sanki sizi mıhlıyacağımızdan ödünüz ko-puyormuş gibi,” dedi vakur bir edayla, omuzunda subay apoletleri bu-lunan sırim gibi bir subay – yüzbaşı, binbaşı veya albay mıydı bilemi-yorum. “Ne demeye bu kadar korkuyorsunuz ki? Amma sırf eğlence olsun diye, sizin şu Batı, NATO yapımı zimbirtılarınız gerçekten de et-ki azaltıcı mı, darbelere-dayanıklı mı bir bakalım.”

Rus piyadeleri hep bir ağızdan kıkırdadı. Komutanları gözleri-ni fal taşı gibi açmış bize bakıyordu, her birimiz mavi renkli çelik ye-lekler giymiştik. Gözlerini birden bana dikip silâhını doğrulttu.

Tepem atmıştı ama *sakin ol*, dedim kendi kendime. *İnce buz ta-bakasının üstünde dans et bakalım, şimdi ...*

“Kısa mesafeye n'dersin?” dedim istihzayla. “Görelim bakalım yüz metreden n'apabiliyorsun.”

Bir, iki, üç, dört, beş ...

“Delirdin mi? O çelik yelek beş yüz dolar eder!” diye tısladı Sheets.

Hiddetlenmişti ve bunda haklıydı da. ABC'nin malı olan çelik ye-leği Moskova'da bırakmıştım ve Reuters'inkini giyiyordum.

Pat!

Subay elik yeleğimi 100 metreden vurmuş ve akabinde bizi kontrol etmesi için bir piyade göndermişti. Kurşun göğüsün üstünde-ki levhanın sol alt köşesine girmiş, karaciğerimin üstüne isabet etmişti. Seramik Kevlar levha olmasa, belki de ldrc olacaktı. Gerçeği sylemek gerekirse darbenin şiddetini azaltmasına karşın, vurma esnasında yeleği giyen kişi, kaburgaları kırılacağı, bağırsakları zedeleneyeği ve i kanama geçireceği için pek de hoşnut kalmazdı. En azından, yeleği taşıyan kişi, boşluğundan yumruklandığında kımıldayamaz hale gelen biri gibi geçici de olsa devinimsiz hale gelirdi.

En önemlisi, beş yüz dolarlık seramik levhalı elik yelek mahvolmuş. Kurşunun girdiği deliğin tam ortasından ince sac telleri gibi çatlaklar oluşmuştu. Yüz metreden atıldığı için etkisi nispeten azalmış tek bir A47 mermisi elik yeleği kullanılmaz hale getirmişti. Bir sonraki kurşun doğrudan içeri girerdi. *Durdurun şu savaşı, vazgeçiyoruz.*³

Lawrence Sheets burnundan soluyordu.

“Seni lânet olasıca!” diye avaz avaz bağırdı. “Bunu Reuters’a nasıl açıklayacağım?”

Belki de kurşunu bütün ekip için yemiştim; omuz silkip, seramik göğüs korumaları tek-kullanımlık ise, korunma aracı olarak biraz fazla abartıldıklarını sleyebildim.

“ Seni dangelak herif, o tek kurşunu engelledi ya işte!” diye haykırdı Larry Amca.

“Peki ya ikincisi?” diye sordum tumturaklı bir edayla.

“Mesele bu değil!”

3 Yıllar sonra, Florida’daki bir zel Kuvvetler okulunda, atış gösterisini izlemek için ağırılmıştım, Amerikan yapımı en son elik yeleklerdeki hangi tip darbe levhalarının ne tür atışlara ne kadar mesafeden dayanabileceği üzerine bir gösteri de vardı. Programın sonunda, biz misafirlerden vurulan yeleklerle göz atmamız istendiğinde konukların çoğu üstün kalitedeki Kevlar seramik levhaların etkiyi azaltma gücünden bylendi. Toplananların eğlencesini blmek istemediğimden, zel Kuvvetlerde görevli bir kişiyi kenara çekip yeleğin ikinci bir atıştan sonraki akıbetini sordum. “Bu zimbırtyı savaş alanında kullanmayız,” diye itiraf etti. “Hem çok ağır hem de gerek duyduğunda oradan oraya hareket etme yeteneğini sınırlandırıyor. Bunu giymesini düşündüğümüz kişiler yalnızca başkanı koruyan Gizli Servis elemanları, bylece merminin önüne atlayıp o tek darbeyi alabilirler. Eh ondan sonra da yelek zaten bir boka yaramaz.”

“Mesele *tam* da bu,” diye yüksek sesle ayak diredim. “Ayağa kalkıp, insanlara levhaları değiştirirken ateşi kesmelerini mi söylemeliyim?”

Rus piyadeleri pis pis sırtıyordu. Anlaşılan birbiriyle uluorta cebelleşen iki yabancı gazeteciyi seyretmek, işlerinden birini neredeyse vurmaktan daha eğlenceliydi.

Etrafı toza bulayan bir helikopter indi. Bir hayli yüksek rütbeli bir subay helikopterden çıkıp üsse doğru ilerledi. Pek bir şey ifade etmiyordu, ama en azından kullanışlı bir görsel öğeydi. Kalkış, iniş ve tehditkâr bir biçimde üstten uçuş. Çok geçmeden daha da işe yarar bir hal aldı.

Uzak tarafta, yolun aşağısında ve solunda, Sunca tepelerinin bulunduğu yönden bir toz bulutu geliyordu. Bir, iki, beş, on. Artıkça artıyor. Tanklar. Pek çok tank. Bütün bir kıta. Caddeyi geçiyor. Şimdi sağ tarafta, İstihkam 13'ün siperlerinden ileriye doğru yol alıyordu. Bir düzine; yo, yirmi ya da daha fazla zırhlı personel taşıyıcı. Bir düzine havan topuyla bir o kadar T-72 ve T-83 muharebe tankı. Mühimmat kamyonları, cipler ve cephanе arabaları. Taşıtların tümünün taretleri ve ön tarafları Rusya'nın üç renkli bayrağı yerine, dağılmış SSCB'nin orak çekiçli kıvılcı sancağının altında oturan, Rambo-karası giyinmiş, kafalarına korsan bandanaları bağlamış piyadelerle tıklım tıklık doldurulmuştu. Bu yürüyen bir orduydı.

Kameramı tripodun üstüne öyle bir açıyla yerleştirdim ki, zırhlı birlikleri üssün önünden geçerken çekebileyim. Devinen bir toz bulutu civardaki hemen her şeyi kaplayana dek bize doğru dalgalanmaya başladı. Müfrezeyi izlemenin tek yolu, tozun geldiği ve son bulduğu yeri görmeye çalışmaktır.

“Peki ya şimdi, Bamut,” diye muhafızlardan birinin bir başkasına kıkırdadığını işittim.

“Hangi birlik bu?” diye sordum.

“Sanırım üç-yüz-altmış-altıncı birlik,” dedi piyadelerden biri.

366. Birlik. Bu, 1992'de Karabağ Ermenileri o küçük kasabaya ibretlik bir ders vermek için neredeyse bin kadar kimseyi öldürdüğünde Azerbaycan'daki Hocalı'de yapılan katliamdan sorumlu tutulan birlikti.

Kıtayla meşgul olduğundan, başka kimse Sernovodsk yolundan aşağıya gelen beyaz bayraklı arabanın farkına varamamış gibiydi. Zırhlı personel taşıyıcının önünde durdu ve yaşlı başlı iki adam dışarı çıktı. O dolaylarda bulunan gazetecilere bu iki kişi yerel çiftçiler gibi görünmüş olmalıydı. Bana hayalet gibi gelmişlerdi. Biri Samaşki'deki yerel idarenin başkanı, pek iyi tanımadığım bir adam olan Lema Abdülhayev idi. Diğeri Samaşki'nin Samuel Pepys'i [günlük yazarı] Ahmet Amaev idi. Her ikisi de ölmüş sanılıyordu: Rus silâhlı kuvvetleri düzenlediği harekâtların birinde kasabaya yapılan saldırıyı meşrulaştırmak için 6 Nisan akşamı diğer ihtiyarlarla birlikte öldürüldüklerini söylemişti. Yanlış olan bir şey vardı.

Samaşki'de geçirdiğim vakit öğrendiğim gençlerin yaşlılara olan saygısıyla ilgili davranış kalıplarının tümünü bir kenara bırakarak, selâmlamak için Amaev'e doğru hamle ettim. Beni gördüğüne o da en az benim onu gördüğüm kadar afalladı.

“Kullanıldık, fena halde kullanıldık!” diye tısladı. “Hepimiz hayattayız işte!”

Sheets hemen yanımdaydı; onu çabucak konuya sokmak istedim.

“Gitmeliyim,” dedi Amaev, kaçıp kurtulmaya çalışarak. “Yaralıları, kadınları ve çocukları dışarı çıkarabilmek için şu hayvanlarla uzlaşmak zorundayım.”

“Cümle âleme gerçeği, yaşadığınızı söylemelisiniz.”

“Gitmeliyim.”

“Bunu bize sen söylemelisin, hem de kamera açıkken. Gerçeğin ortaya çıkması ve tarihin doğruluğu uğruna.”

Zırhlı personel taşıyıcının tepesindeki askerler başka şeylerle meşgullerdi – geçmekte olan zırhlı birliğin olağanüstülüğüyle, aracın öte tarafındaki yabancı muhabirlerle, yardım görevlilerinden oluşan güruhla ya da belki yalnızca teyplerinde dördüncü defadır çalan

“Smoke on the Water” parçasıyla. Kamerasını Amaev’e doğru döndüren Sheets’in görünmemesi için önünü kapatıyordum.

“Kasabanın silâhsızlandırılması ve zırlı trenin kasabanın içinden geçmesine izin vermemize karşılık, [General] Antonov bizim belirlediğimiz yirmi kişiden oluşan bir kolluk kuvveti oluşturmamıza razı olacağı ve hiçbir Rus askerinin kasabaya girmeyeceği sözünü vermişti,” dedi günlükçü cansız bir sesle. “İyi niyetimizi göstermek için sekiz saldırı silâhı toplayıp buraya getirdik. Ama o aynı gece Antonov fikrini değiştirdi ve yeni bir ultimatoma verdi: Ya 264 tane silâh daha bulup teslim edecektik ya da kasabanın yerle bir olmasına göz yumacaktık. N’apacağımızı bilmiyorduk, zira 264 tane silâhı nerden bulabilirdik ki, savaşıtlardan çoğu kasabayı terk edip ormana gitmişti bile. On altı tane daha silâh toplamayı becerdik – ama o sırada bombalama çoktan başlamıştı. Bunun dışındaki her şey ama her şey bir yalan!”

“Kaç ölü var?”

“Yüzlerce, bilemiyorum. En çok da kadınlar ve çocuklar ve yaşlılar.”

“Peki ya oğlunun komutanı, Hüseyin?” diye sordum.

Amaev bel bel baktı bana.

“Gitmeliyim,” dedi ve gitti.

Bir damla şeklinde başladı. Bir sele asla dönüşmedi. Yalnız, Samaşki yolunun aşağısından bize doğru yorgun argın yürüyüp, zırlı personel taşıyıcı ile İstihkam 13’ün yanından geçip, Sernovosk’a doğru damla damla ve sürekli akan insan dalgaları. *Papak*’larıyla deri çizmelerinin içinde sessiz sedasız, iki büklüm yürüyen yaşlı adamların ardı sıra, içinde çocukların olduğu veya olması gereken bohçalar taşıyan bir küme ağlayıp sızlayan çamura-bulanmış ve hırpani kılıklı kadın geliyordu. Yaşça daha büyük olan çocuklar beyaz bayraklar tutuyor ve hatta bazen gülümsüyorlardı.

“*Cesetler, her yerde cesetler var!*” yirmili yaşlarında bir kadın avazı çıktığı kadar bağırdı, İstihkam 13’teki gazetecilerle askerlerden

oluşan seyircilerin önünde kontrolünü kaybeden tek insan oydu. “Çocuklar, kadınlar, yaşlılar!”

Kurtulanlardan bir birinin bir ötekinin yüzüne baktım, ta ki tanıdık birini bulana kadar. Sonunda Behist Abdulayeva’yı tanıdım; bu kadın cephedeki keskin nişancıların yuvası olarak kullanılan kâgir evin dolaylarında yaşıyordu. Suratinın her bir kıvrımına yayılmış olan kir, yorgunluk ve travmadan dolayı onu güçbelâ tanıyabildim.

“Toms,” dedi cılız bir sesle, beni görüp yaklaşırken.

“Arabaya bin,” dedim başka birinin taşıtına el koyarak – Amerika’nın Sesi muhabiri Elizabeth Arnold’un aracı mıydı acaba? Anımsamıyorum. Samaşki’deki kıyımın haberini Rus askerlerin gözü önünde almanın pek akıllıca olmadığını düşünmüştüm.

“Bombalar yağmaya başladığında, kilere saklandık,” diye vırakladı Behist hızla Sernovodsk’a doğru yol alırken, sonradan tekdüze bir cinayetler teranesine dönüşecek olan hikâyeyi bana ilk kez anlatıyordu. “Derken askerler geliverdi, gülüyor, küfrediyor ve hareket eden her şeye ateş ediyorlardı. Canımızı bağışlamaları için onlara yalvardım, bodrum katında bizim dışımızda hiçbir militan veya delikanlının olmadığını söyledim, ama yine de “limonlarını” attılar.”

Limon, parça tesirli bir el bombasıdır.

Behist evinin ne zaman yok edildiğini anımsayamıyordu, zira saldırının şiddeti azalıp durduğunda geceyle gündüz birbirine karışmıştı. Ne de saldırı arifesinde sırta kadem basan çocuklarının akıbetini biliyordu.

“Aynı şeyleri tekrarlar, ama bu sefer Çeçence,” diye ısrar ettim, Sernovodsk’taki camiinin önünde kameramı kurarken. Olayların çok daha ayrıntılı bir versiyonunu mu anlattı bilmiyorum, ama bir grup yöre sâkini ve mülteci çevresini sarmış hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu – ki Çeçenler genelde ağlamaz. Behist durakladı, dünyaya sanki son kez bakarmışçasına baktı ve birdenbire yere düştü. Kalp krizi geçirip öldüğünü sandım, ama sadece bayılıp ölü gibi yığılmıştı.

Her ne söylediyse, nasıl dile getirdiyse, panik benzeri bir şey yarattı. Erkekler arabalarına koşuyor, İstihkam 13’e doğru ve sanırım,

Samaşki yönünde hızla yola koyuluyorlardı.

“*Stoi!! Stoi!! Stoi!!*” biri avazı çıktığı kadar Rusça bağıyordu. “Askerler saldırdığınızı düşünüp sizi öldürürler.”

Akıllıca olduğu belli bu küçük tavsiyeyi dikkate alacaktım.

Rolümü değiştiriyordum. Soru sorma faslı bitmiş, dostlarımı kurtarmak için uğraşma vaktim gelmişti.

O gün kaç defa otobüsle gelip gittim, Sernovodsk camiiyle İstihkam 13 arasında mekik dokuyup, beyaz bayraklar altında Samaşki’den yürüyerek uzaklaşmayı becerebilen az sayıda çoluk çocuk, kadın ve yaşlıyı toplayabildim bilmiyorum. Delikanlılar o kadar şanslı değildi. Küçük bir askeri birlik, büyük ihtimalle FSB (KGB), İstihkam 13’e ulaşmalarına yüz metre kadar kala hayatta kalan yeni mültecilerin yolunu kesti, on beş eli yaş arası hemen hemen tüm erkekleri eleyip, omuzlarında savaşçı olduklarını gösterecek berelenme işaretleri olup olmadığını denetlemek üzere üstlerini soydu ve sonra ellerini arkalarında bağlayıp Mozdok’taki meşum “arındırma” merkezine giden kamyonlara binmeye zorladı.

Konuştugum tüm kadın ve yaşlıların söyledikleri birbiriyle bağdaşıyordu.

Kasaba dipten doruğa kandırılmıştı. Altısı akşamını yedisi sabahına bağlayan gece ufak patlamalarla başlamış, yedisi ve sekizinde yağmacı askerlerin gerçekleştirdiği uğursuz bir katliama dönüşmüştü. Bu askerlerin hepsi değilse bile çoğu ağrı-kesici, beyni-uyuşturan pro-modol, dimedrol ve alkolden oluşan uyarıcı-içerikli bir karışımla kendini bilemez hale getirilmişti.⁴ Yüz ilâ iki yüz arası ölü vardı.

4 Rus saldırı kuvvetlerinin arasında uyuşturucu madde kullanımının hayli yaygın olduğu gerçeği *Amerika’nın Sesi* muhabiri Elizabeth Arnold tarafından kasabanın caddelerinde bulunan çok sayıda kalıntının, dahası, yüzlerce şırınganın kimyasal analiziyle ispatlanmıştır. Asıl ilginç olanı Gorbaçov Vakfı tarafından sonradan açıklanan rapordur. Rapor özel hücum birliklerinin bir saldırı öncesinde esasen askerlerin ruhlarında kalan son insani şefkat kırıntılarını da ortadan kaldırmak üzere tasarlanan beyin-yıkayıcı video programlarının kullanıldığını göstermektedir. Yazar raporun adını her ne kadar doğrudan kullanmasa da, rapor bende vardı ve aynı raporun 1995 Nisan’ının ortalarında ya da sonlarında *Moscow News* veya *Moscow Times*’da çıktığını anımsıyorum.

Bu bana habermiş gibi geldi. Şu anda bölgede bulunan diğer muhabirlere de öyle gelmiş olmalı ki, sayıları devamlı artıyordu. Her ne hikmetse bağlantım olan hiçbir yayın organına haber gibi gelmiyordu.

“Biz ölülerin görüntülerini istiyoruz, yaşayanların suçlamalarını değil!” dedi Sheets’in uydu-telefonu aracılığıyla katliam hikâyesini sesim gide gele anlatmaya çabaladığım şu meçhul-editörlerden biri.

Larry Amca dostlarımın anlattıklarına dayanan, başka bir güncelleme daha yapıyordu. Hazman Umanova adlı genç bir Çeçen kadını kamerasını etekliğinin altında Samaşki’ye götürüp gördüğü her şeyi çekmesi için ikna etmeyi becermişti. Hazman denileni yaptı, ama çekilen görüntüler bir hayli bulanık olduğundan kullanılamadı.⁵ Görüntülerin yerine gördüklerini anlatmasını kaydetti. AFP de, VOA da ve geri kalan herkesin yaptığı gibi AP de hayatta kalanların söylediklerini tekrarlıyordu. Herkes ama herkes Samaşki hakkında haber geçiyordu.

Haber geçemeyen tek kişi bendim.

O gece votka. Hem de şişelerce.

Sernovodsk camiinin çevresindeki kalabalık birkaç bine ulaşmıştı.

Alisutanova, Tamusa Magomedovna; Amirhanov, Alvi Adamoviç; Arsayev, Arbi Selimhanoviç... diye o kaotik koşullar altında bir şekilde Memorial tarafından derlenmiş bir isim listesi okuyor, Aleksandr Guryanuv. Bunun yaşayanların mı ölenlerin mi listesi olduğu belli değil.

“*Kardeşlerim bacılarım, Samaşki’de yaşananları cümle âlem öğrenmeli!*” diye şakıyordu, kendilerine Nipponsan Mihotse adını veren gezici Rus Budistlerin önderi Zinzie Terazawa.

“*Clinton, Major, Kohl ve Mitterand zirvelerini Samaşki’de yap-sınlar!*” diye istekte bulunuyor Asker Anaları hareketinin başkanı Ma-

5 Umanova bir süre sonra oldukça gelişecek, ikinci Çeçen savaşını fevkalâde cesaretle ele aldığı için 2000 yılında Rory Peck’in Anısına her yıl düzenlenen törende “En Seçkin Bağımsız Haber Muhabiri” ödülünü kazanacaktı; kendisi şu anda sürgünde bulunuyor.

ria Kirbasova, Müttefiklerin Hitler'e karşı zaferinin ellinci yıldönümünü anmak için pek yakında Moskova'da düzenlenecek 9 Mayıs Zafer Günü kutlamalarına atıfta bulunarak.

Keşişlerle anneler ve diğer Rus dindar barışseverlerle birlikte Chris Hunter ve Quaker'lar da geri dönmüş, zikir benzeri dinî bir ilâhi söyleyerek Sernovodsk'tan Samaşki'ye doğru giden yolun aşağısında yürüyor, İstihkam 13'teki bariyerleri yarıyorlar.

Onlar yürüyor. Biz yürüyoruz. Ortodoks Musevilerin sessiz yürüyüşü, Müslümanların dokunaklı nağmeleriyle bezenmiş zikri, Budistlerin tambur-sesleri, hepsi birbirine karışıyor. Bariyere yüz metre kaldı ki, çelik yeleğimi atış talimi için kullanan albayla bebek-yüzlü çavuş silâhları ateşlemeye hazır halde bir düzine askerle karşımıza dikiliyor.

Dur, diyorlar. Duruyoruz. Bunu bir arbede izliyor; yürüyen güruh dağılıyor; zırhlı personel taşıyıcının arka tarafından güçlkle ilerleyen başka bir mülteci akını daha. Ve birden Uluslararası Kızıl Haç Komitesi işaretli beyaz bir cip bize doğru yol alıyor, Samaşki'den geliyor. Bariyerlerin önünde duruyor.

Ne garip.

Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin (ICRC) Kuzey Kafkasya bölge sorumlusu Jean Paul Corbaz dışarı çıkıyor. Kameralara konuşup, yaptığı çok sayıda girişim Rus yüksek otoriteleri tarafından reddedildikten hemen sonra, Samaşki'de sınırlı da olsa dolaşmasına nasıl izin verildiğini açıklıyor.

“Bir kasabayı savaş kurallarına uygun olarak almanın pek çok yolu vardır,” diyor Corbaz itinaıyla. “Görünen o ki, Samaşki'de bu kurallara riayet edilmemiş.”

Bu kısa tutulan açıklama, ICRC'nin savaş alanındaki hiçbir şeyi basınla paylaşmama ilkesine tamamen aykırı. Rus yüksek komutasının fiilen kınanması ve bir savaş suçu çıkarımı.

İşte bu haber.

Başvurduğum bütün yapımcılar, *cesetler olmadan olmaz* diyor.

O gece votka. Hem de kovalarca.

13

Tanık

12 Nisan'da [doğrusu: 7-8 Nisan] Çeçen yerleşkesi Samaşki'yi vuran trajedinin gerçek boyutu daha sonra açığa çıkacaktır, ama şimdi bile açık olan bir şey var ki o da bu trajedinin Lidice, Katin ve Son My'daki koşutlarıyla at başı gittiğidir.”¹

“Bugün Samaşki'de sükût hâkim. Gözle görülen her yerde cesetler var.”²

“**B**eni geri çağırıyorlar,” dedi Larry Amca, uydu telefonunu kapatırken. “Elimizde yaşananları gösteren görüntüler olmadan bu hikâyeyle yapabileceğimiz hiçbir şey olmadığını söylüyorlar.”

Bu fevkalâde fena bir haberd. Lawrence benim arabam, telefonum ve finansmanımdı. Sheets olmadan, hiçbir kaynağım yoktu. Ama her ne kadar sinir bozucu da olsa, kabul etmeliydim ki ben de pes etmek üzereydim. Samaşki katliamı hikâyesiyle ilgilenen birini, herhangisi birini bulmaya çalışarak, İhtiyarın uydu telefonunu dakikası on beş dolardan pek çok defa alazladım, ama başaramadım. Ceset yoksa hikâye de yoktur, dedi önceleri çalıştığım hemen herkes. Her akşam

1 Dmitry Balburov, *Moscow News Weekly*, İngilizce baskı, Sayı 15, 21-27 Nisan 1995.

2 Gillian Findley, *ABC World News Tonight with Peter Jennings*, 12 Nisan 1995.

Slepovski havaalanına yetişmeye çalışıp pilotlara veya yolculara o gün çektiğim bantları bir şeyleri kullanırlar ümidiyle nafile ABC'nin Moskova bürosuna götürmeleri için yalvarmak ya da para yedirmek-ten bir hayli bunalmıştım.

“Son bir kez daha gidelim.”

“Artık yapacak pek bir şey kalmadı,” dedi Sheets. “Bu hikâyeyi son kertesine kadar işledik zaten.”

“Lütfen.”

Slepovski'nin çamurlu yollarından pazarın aşağısına, soldaki üç-şeritli Sernovodsk yolundan aşağıya sapmadan önce, köprünün üstünden tekrar sola, sonra sağa Assinovskaya'ya doğru yeniden yola koyulduk. Memorial'dan Aleksandr Guryanov camideydi, ölü veya canlı listesinden okumaya devam ederken bir insan güruhu çevresinde toplanmıştı. Asker Analarının Yürüyüşüne de katılan iki-üç keşiş alanın bir köşesinde ilâhi söylüyor, henüz gelmiş olan birkaç gazetecinin daha az da olsa ilgisini çekiyordu. Sheets ve ben yanlarından geçip git- tik, bir telefon direğine asılmış olan Cehar Dudayev'in bir posterinin altında hatıra olsun diye birbirimizin fotoğrafını çekmek için durakla- dık. Posterin altında şunlar yazıyordu: *Ya özgürlük ya ölüm!*

Sonra İstihkam 13'e vardık.

Ama bir değişiklik, bir yanlışlık vardı.

Yolu kapatan zırhlı personel taşıyıcı yoktu.

Zırhlı personel taşıyıcının olması gereken yerde durup bebek- yüzlü çavuşumuzu bulmak üzere İstihkam'ın kantinine gittik. Kamuf- laj kılığı giymiş tıknaz, saç boyalı bir sarışınla çay içiyordu.

“Eee?” diye sordu. “Ne istiyorsunuz?”

“Ne istediğimizi biliyorsun. Neredeyse bir haftadan beri istedi- ğimiz şeyi istiyoruz.”

“Pekâlâ? Sizi kim durduruyor ki? Ben değil.”

Tekrar arabaya döndük. Ya beyaz bir bayrak astık ya da tersin- den *BASIN* yazan şeridi ön cama yasladık. Ve sonra Samaşki'ye doğru sürdük, Larry Amca bile şu öldürücü şakalarından birini yapamıyordu.

İlk ceset 102 Stepnaya Caddesi'ndeki bir evin dışında çamurun içinde yatan bir adamınki oldu. Paltosunun içinden çıkan ekose astarlı kırmızı bir yelek giymişti, beyaz çiçek desenli yeşil bir battaniyeyle kısmen örtülmüştü. Tanıyormuşum gibi geldi, ama darmadağın olmuş suratından kim olduğunu anlayamadım. Lawrence'la ben içimiz dışımıza çıkmış halde devam ettik.

“Ne demeliyim bilmiyorum, ne söyleyeceğimi kesinlikle bilmiyorum,” dedi aşına-olduğum bir dede, evinden arda kalan harabeden ağlamaklı bir sesle. “Gelip bizi hayvanmışçasına öldürdüler ve sonra ölülerimizi gömmemize dahi izin vermediler. Daha ne diyeyim?”

Oğlu gözlerinin önünde katledilmişti.

Genç bir anne kederden neredeyse delirmiş, bir tankın ailesinin evinin kapısından içeriye daldıktan sonra yakın mesafeden nasıl ateş etmeye başladığını anlatıyordu. Babası evin garajındaki yağ çukuruna saklanmaya çalışmış, ama bulunmuş, dışarı çekilmiş ve üzerine benzin dökülmüş ve sonra gözlerinin önünde yakılmıştı. Annesiyle erkek kardeşinin nasıl öldürüldüğünü bilmiyordu; babasıyla birlikte onları da bahçeye gömmüştü, hem de bahar soğanlarını ektikten bir hafta sonra. Parmakları arasındaki çamurla kutsal tespih imişçesine oynuyordu. Adını yazmayı unuttum; o kadar da önemli değildi – o da çevrede dolaşan yüzlerce yaralıdan yalnızca biriydi, kederlerinden öylesine sersemlemişlerdi ki ağlayamıyorlardı bile.

Bazı yolların aşağısındaki yıkım neredeyse her şeyi yakıp kül etmiş, evlerin içini dışına çıkarmıştı. Ne gariptir ki, beriki caddelerde hemen hemen hiçbir hasar yoktu, birkaç pencere kırığıyla yırtmışlar ve hatta çoğunun pencereleri sapasağlam duruyordu.

İlk *zikrime* tanık olduğum evin önünde durduk; ev ağıt başkalarının ormandan henüz getirilmiş olan genç bir delikanlının cesedini yıkadığı bir morga dönüştürülmüştü. Pembemsi teni ve uzun apak sakalı dolayısıyla Noel Baba ismini verdiğim bir adamı fark ettik – Ali Kometan değil, kasabada yaşayan bir ihtiyardı. Üç kız çocuğunun kavrulmuş kalıntılarını beyaz kefenlere sarıyordu. Adamı mezarlığa kadar izleyip yüz kadar yeni gömüte rastladık. Bir din adamı yeni kazılmış

her bir çukurun önünde Müslümanların ölümlerine ruhuna okuduğu duayı mırıldanıyordu. Kurtulanlar toz toprağa bulanmıştı.

Kameramı çalışır halde tuttum. Akli başında kalmak pek mümkün değildi.

Kasabanın güneydoğu kısmına doğru, su kulesinin, pazarın ve okulun önünden geçerek anayoldan aşağıya sürdük. Durduğumuz ilk yer Alhazur'un ki oldu. Demirci dükkânında ve evinde kimse yoktu.

Ölmüş mü yoksa kaçmış mıydı?

Nodar'a köşeyi dönmesini ve eskiden pek çok kez yürüdüğüm güdük, çamurlu bir yoldan aşağıya sürmesini söyledim. Kapı kapalıydı, ama evden sesler geliyordu. Parmak boğumlarım kanayana kadar kapıya vurdum.

"Hadi gidelim," dedi Lawrence. "Böylesi daha iyi."

Ve sonra kapının arkasından bir ayak sürümesi ve çıkarılan bir kapı sürgüsünün gıcirtısı.

Kapı bir çatırtıyla açıldı. Açan Hüseyin'in annesiydi.

"Toms!" diye haykırdı, beni zorla içeri iteleyerek. "*Djivut! O yaşıyor!*"

Önceden bana tek bir kelime dahi söylememişti.

Sevincimden çığlık atmak istiyordum; Saklandığı yerden dönmesini beklemek istiyordum.

"Artık gitme zamanı geldi."

Konuşan Lawrence Sheets idi, profesyonel sorumluluğumdan kaçmayı yeğliyorsam, bu benim bileceğim işti, ama kendisi haber geçmek için Nazran'a dönmek zorundaydı.

Evet ya, haber geçme, Samaşki'nin cesede-dayanan hikâyesini dünyaya yayınlama vakti gelmişti.

"Pekâlâ, hemen gidelim."

Hüseyin'in annesini rahatlatacak veya teskin edecek bir şeyler söylemeye çalıştım, ama çoktan bir yığının üstüne oturmuş ağlamakla meşguldü.

Ev sahiplerimden başka kimler kurtulmuştu?

"Gidelim hadi," dedi Sheets, bu defa onu çamurlu caddeye aç-

lan avlu kapısından aracımıza oradan camiye giden anayola ve sonra köprüye ve oradan da istasyona kadar izledim. Zırhlı tren istasyonda, çok sayıda mühimmatla yüklü bir düzine yük vagonuyla tekerlekli savas araçlarını indiriyordu.

Sheets'e sonradan vuku bulan olayların tümünün nedeninin tren olduğunu, durup siktığimin treninin birkaç görüntüsünü çekmemiz gerektiğini açıklamaya uğraştım, ama Lawrence dönmemiz hususunda çok ısrarcıydı. Ölümler evindeki pencere gürültüyle kapanıp bizi de içeriye kilitlemeden önce gitmeliydik.

Bantlarımızı korumak için her zaman yaptığımız gibi, kasabanın dışına giden yolumuzun üstünde kasetlerimizi bluzunun içine sokmaya hazır yardımsever yaşlıca bir Çeçen kadını yanımıza aldık.

Gerek de yokmuş.

"Bahse girerim hayli işe yarar malzeme elde etmişsinizdir," dedi İstihkam 13'teki bebek-yüzlü çavuş, kafasını arabadan içeri sokup sırtarak.

"Yayındasın!" diye şakıdı Moskova ABC'den Steve Coppen, Sheets'in telefonundan güzel haberi verirken. Telefon asılı olduğu yerden Larry Amca'dan çok benim için çalışıyordu.

"*Harikulade*," diye haykırdı Gillian Findley, o akşam televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan *ABC World News Tonight with Peter Jennings* için Samaşki çekimlerimi derleyip seslendiren tok sesli muhabir.

"BBC'de bahsettiğin katliamla ilgili dolu dolu bin beş yüz kelimelik bir haber istiyoruz," diye buyurdu *London Sunday Times*'tan Marie Colvin. "Baş sayfa için hazırlıyorum."

"Nasıl haber geçeceğin umurumda değil. Ne pahasına olursa olsun tamamını uydu telefonundan yazdırabilirsin, ama yarın sabaha kadar seksen santimlik bir haber hazır olmalı. Bu hikâyeye *ihtiyacımız* var!" diye yalvardı *Newsweek*'ten Steve LeVine. Bu iki tam sayfa demekti.

Ve tabîi Sonya Mikiç.

“Oradan kalkan *ilk uçağa hemen* atlıyor, Moskova’ya gelip ABC bürosuna atlıyorsun ve bantlarını *aşırmak* durumunda kalıp kalmaman da *umurunda değil*, Avrupa sistemine uyumlu hale getirdikten hemen sonra onları buraya *ışınıyorsun*, ondan sonra sana inanamayacağın kadar çok *nakit* para vereceğim, hâlâ ne duruyorsun! O *bantlara hemen ihtiyacım var!!*”

Televizyonun en çok seyredildiği saat aralığında yayınlanmaya degecek doksan saniyelik bir haberin hayatınızı bir günlüğüne, belki bir haftalığına, ya da belki de bir ömür boyunca ne kadar değiştireceğine inanamazsınız.

Haberi kopyalan bir Japon televizyonu bana bir bin papel daha ödedi, hem de nakit. Kanada’nın CBS televizyonundan Paula Robatelle’nin kendisinin ödül-kazanan Fransızca haberini toparlamak için birkaç dakikalık görüntüye daha ihtiyacı vardı. Sırada bir Türk kanalı –*Star* veya *Show*– vardı.

Faturalarımı ödedim, yeni kıyafetler aldım, vefalı ahbablarımı pahalı restoranlarda yemeğe çıkardım. Moskova kentinin zenginleriyle karşılaştırılmasam bile, bir süre için onlar gibi takıldım.

Katliamın Tanığı olarak yeni fırtınalı yaşamımdaki en tatmin edici an, o çılgın haftanın ardından, İçişleri Bakanı Ve Çeçenistan’daki Sahra Harekât Başkomutanı General Anatoly Kulikov’un Raddison-Slaviskaya Oteli’ndeki Uluslararası Basın Merkezi’nde ilk “basınla tanışma” toplantısını yaptığında geldi. Federal kuvvetlerin, kasabanın belediye başkanıyla imamının da dahil olduğu, kasaba sâkinlerinin çoğunun arzusu dahilinde Samaşki’de “anayasal düzeni” nasıl kurduğunu büyük bir neşeyle açıkladı. Nisan başlarında vuku bulan olayların öncesinde müdahale için yalvaran ve harekâtın başarılı neticesinden ötürü teşekkürlerini sunan kasabadan aldığı birkaç mektubu da basına göstermekten mutluluk duyuyordu. Bununla beraber, General kabul etmek zorundaydı ki, kasabadaki “haydutlar” tam olarak otuz-bir mevziden hayli zorlu bir mücadele vermişlerdi, ama kendisi, savaştaki bir komutan olarak, askerlerine bu mevzileri yerle bir etmelerini emretmek

durumundaydı – bu dehşete düşmüş sivillerin arasına ödleğe saklanan militanları gizlendikleri yerlerden çıkmaya zorlamak için adamlarının bodrum katlarına el bombaları atmaları anlamına gelse bile.

“Düşmanın sivillerin arasına gizlendiği bir savaşta, sivil kayıplar elbette olacaktır,” diye belirtti General Kulikov. “Bu gibi savaşlarda, sivil kayıplar askeri olanları aşar.”

Komutan kendi kuvvetlerinin de bu güç operasyonda “beklenmedik sayıda büyük” kayıplar verdiğini kaydetti. Savaşın sona ermesiyle giren ilk gazetecilerle insan hakları gözlemcilerinin kasabanın sokaklarında bu kadar çok sırıngayla karşılaşmasının nedeni olarak da bunu gösterdi; pek çok yaralı askerin acılarını âcilen dindirmeye gereksinimi vardı. General, son olarak, Samaşki’nin, kasabanın denetimini alan, barışçı sâkinlerinden zorla alan Dudayevist haydutlardan kurtarıldığı hakkındaki değerlendirmelerinden şüphelenenlerin ICRC ile gazetecilerin kayıtlarını kontrol etmeleri gerektiğini söyleyip konuşmasını bitirdi. Kızıl Haç savaş koşullarını da göz önünde bulundurarak, her şeyi tamamiyle normal bulmuştu, belgeleri düzgün tertiplenmemiş gazetecilerin dışındakilere ise kasabaya kayıtsız şartsız giriş izni verilmişti.

Eldeki kanıtlarla kolayca çürütülebilecek bu apaçık yalanlar karşısında soru sormaya zahmetine katlanmadım bile.

“Rusya’daki en iyi televizyon yapımcısı kim?” diye ABC’den Steve Coppen’a sordum.

“Kisilov,” dedi Coppen lâfı uzatmadan.

Bağımsız NTV televizyonunda yayınlanan ödüllü (ve neredeyse devrim niteliğindeki) *Itogi*, yani “Gündem” isimli haftalık haber programının kurucusu, yapımcısı ve sunucusu Yevgenii Kisilov’dan bahsediyordu. Program, Rus izleyiciler için, birkaç kısa yıl içerisinde, *60 Minutes* ile koşut bir hale gelmişti.

“Onu tanıyor musun?”

“Elbette.”

“O zaman onu lütfen ara ve bantlarımı ona bedelsiz vereceğimi, çünkü yalandan nefret ettiğimi söyle.”

Pazar günü bir sonraki *Itogi*'yi izlemek üzere Amerika'nın Sesi muhabiri Elizabeth Arnold'un dairesine gitmiştim. Elizabeth'in nişanlısı, Rafi isimli bir suç-izleme polisinin dışında, izleyici kalabalığı Elizabeth, ben ve kendisini Makşarip olarak tanıtan bir adamdan oluşuyordu. Büyük bir şaşkınlıkla onun Şubat ayının sonunda, Hüseyin'le bile tanışmadan önce, Samaşki'nin dışında karşılaştığım İngilizce konuşan Çeçen tarihçi-ve-gerilla olduğunu anladım. Silâhını bıraktıktan sonra, Moskova'ya dönmüş Batı basınında yeni bir iş aramış, Fred Cuny'yi kaçırmış oldukları sanılan kişilere erişme bilgisi satmıştı.

Basının başarısını kutladığımız küçük partide bulmayan asıl kişiler Lawrence Sheets'le Sonya Mikiç'ti. Sheets dağlardaki ininde bulunan Cehar Dudayev'le söyleşi yapabilmek umuduyla çoktan Çeçenistan'a geri dönmüş, Sonya ise araştırmalarının son aşamasında olan cesur bayanların peşine takılmış, sonradan ödül kazanacak olan çalışması Asker Analarının Yürüyüşü'nü tamamlıyordu.

Akşam dokuzda, Elizabeth'in çalışma odasında toplanıp televizyonu açtık.

Haftanın olaylarının kısa bir özetinden sonra, Yevgenii Kisilov milyonlarca izleyicisine programın büyük bir bölümünün Çeçenistan'daki olaylara, bilhassa da Samaşki köyündekilere ayrıldığını bildirdi.

Bir reklam. Belki iki. Ardından kalabalığın mırıltıları arasında, General Kulikov'un basın toplantısı. "Aradan sonra tamamıyla değişik bir açıyla tekrar burada olacağız" tarzı bir cümleyle son bulan Kisilov'un yorumu.

Bir reklam. Belki iki. Ardından Kisilov.

"Bizimle kaldığınız için teşekkürler," dedi. "Samaşki'yle ilgili gerçek haber her zamanki muhabirlerimizden değil, ama *Amerikanski Gazeteci To-mas Gol-tes*'ten geliyor ..."

Mart ortasında kurşun-delikleri içindeki "Samaşki" tabelasının önünde ayakta dururken Goltz'un kendisinin çektiği görüntüsü.

"*Pek önemli gözükme se de, Çeçen düzlüklerindeki bu çamurlu taşra kentinin sâkinleri için, burası uğruna savaşmaya değer bir yer. Adı Çeçen dilinde 'geyikler diyarı' anlamına gelen, Samaşki.*"

“İslâmcı militanlardan oluşan haydut çetelerine” karşı yengi kazanmış olan muzaffer Rus askerlerinin alışıldık görselinin aksine, kasabanın tamamıyla olağan insanlarıyla bombalanmasını gösteren bir jenerik ve sonra boş bir yoldan yorgun argın yürümekte olan mültecilere doğru yol alan Kızıl Haç araçlarını durduran İstihkam 13'teki askerlerin daha yeni bir görüntüsü izledi. Nihayet, cesetlerin sokaklarında durduğu veya mezarlığa doğru götürüldüğü sefil hale düşmüş bir köyün görüntüleri.

“*Reportaca To-masa Gol-tza,*” dedi Yevgenii Kisilov şairane bir edayla, programı bitirerek.

Rus televizyonlarında tanınan bir yüz haline gelmiştim.

ABC'deki 90-saniyelik kısa haberi Itogi'de yayınlanan kısımla birlikte, Çeçen savaşının tüm dehşetini gözler önüne seren ve vahşeti durdurmanın yollarını arayan 90-dakikalık bir belgesele dönüştürme vakti gelip çatmıştı. Bağlantı kuracağım kanallar ve şebekelerden oluşan bir hedef listesi hazırladım: ABC, NBC, CBS, Fox – büyükler. Biri nasıl olsa oltaya gelirdi.

Ama gelen olmadı.

19 Nisan 1995'te biri Oklahoma şehrindeki Federal Binayı havaya uçurdu – ve Samaşki'deki katliam bir anda tarihin önemsiz ve unutulmuş savaşları arasındaki yerini aldı.

14

Gdeje Front? (Cephe N'erde?)

A vrupa'daki Zafer Günü'nün ellinci yıldönümü yaklaşıyordu ve buluşma yeri Moskova'ydı. Bill Clinton, John Major ve Francois Mitterrand, Boris Yeltsin'in özel davetlileriydi. Müttefiklerin faşizm üzerindeki yengisini kutlamak üzere Rusya'nın başkentine gelmek üzerelerdi. En hassas diplomatik sorun, Çeçenistan'da görev yapan herhangi bir birliğin gösteri-yürüyüşüne katılıp katılmayacağıydı.

Rusya'da kalmamın sebebi, yalnızca ABC'nin gösteriyi takip etmek için kalmamı istemesi değildi. Bu işi Peter Jennings ve Dışişleri, diplomatik, başkanlık ve yabancı basın kuruluşlarının diğer pek çok kodamanları yapacak, kutlama toplantıları, açılış törenleri ve başka basın protokolleriyle meşgul olacaklardı. *Amerikalıların Pek Çoğunun Haberleri Takip Ettiği Kuruluşların* bir itfaiyeciye ihtiyacı vardı. Televizyon haberciliği dilinde, bu şatafatlı törenler esnasında n'olur n'olmaz diye Çeçenistan'da mevzilenecek birine gereksinim duydukları anlamına geliyordu. Gerçekte, çekebileceğim herhangi bir şeyi kullanmaya niyetleri olmaması farketmezdi. Harcamalarım için bir ödenek ve bir kamera tahsis edilmiş ve ABC görev bölüşüm çizelgesine âcil durumlar için adım yazılmıştı. *Çeçenistan: Goltz.*

Onlar beni istiyordu, bense savaşı.
Bu, cennetlik bir eşleşmeydi.

Görevim, Grozni’de yaşamakta olan bir Büyük Savaş gazisinin sefil yaşamının bir gününü çekmek gibi bir şeydi. Mümkün olan en fazla acı alayla oluşturulmuş bir bölümü, söz konusu gazinin Grozni’deki bandolu-mızıkalı Zafer-Günü* kutlamalarına katılımını içerecek ve sonra kamera gazinin evine dönecek, gazi Kızıl Ordu’nun 1945 Mayıs’ında Berlin’i nasıl fethettiğini anacaktı. Asıl amaç, birbirinden elli yıl farkı olan, Alman ve Çeçen başkentlerini mukayese etmektir.

Gerçek, bununla birlikte, salt benim “orada” bulunmamdan ibaretti. Bir istatistik kaynağından başka bir şey olmadığı olgusu, bana verilen basit bir el-kamerasından açıkça belli oluyordu. Kameran Amerikan sistemine uyumlu bir NTSC idi – bir uydu bağlantısı yapılması gerektiğinde Avrupa’nın PAL sistemiyle bağdaşmıyordu. Bu, bantları Moskova’ya bir kurye ile yani İnguşet’ya’daki havaalanı üzerinden göndermem gerektiği anlamına geliyordu. Durum Samaşki’denkinden daha da güçlü, akşam saat dörde kadar çektiklerimi Moskova’ya götürsünler diye birilerine yalvarıp yakarmak veya para yedirmek üzere her an havaalanında bulunmam gerekiyordu. Grozni ile havaalanı arasındaki mesafe, Samaşki’den sadece seksen kilometre kadar daha fazla olmasına karşın, Grozni vakit açısından çok daha uzaktaydı, bu fark denetim noktalarından, harabeye dönmüş yollardan ve daha genel olarak savaşın bilinemez kaosundan kaynaklanıyordu. Çeçen başkentinin içinde yahut dolaylarında ilginç olan herhangi bir şey kaydedeceksem, öğleden önce olması iyi olurdu, zira sonra olan bir şey vaktinde asla teslim edilemez ve bir anda önceki günün gazetelerinin genel kategorisine katılırdı – yani, haber olmaktan çıkardı.

İtfaiyecilik görevimi hâlâ ciddiye alıyordum – veya en azından savaşı ciddiye aldığım için görevimden memnundum.

(*) Zafer Günü *Ve[Victory]-Day* olarak bilinir. Müttefik Kuvvetler’in savaşı fiilen kazandığı 9 Mayıs 1945 gününe işaret etmektedir – ç.n.

Geçenlerde Grozni'de bir şubesi kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'ndaydım; kayıp Amerikalı yardım görevlisi Fred Cuny'nin akıbetiyle ilgili bir şeyler bulmak üzere atanmış Amerikalı diplomat Phillip Remler da oradaydı. Cuny'nin cesedinin Çeçenlerin bombalandığı herhangi bir yerde bulunması tek bir sonuç doğururdu. Cuny'nin bir ceset olarak bile bulunmasının, gönderilen adli tıp soruşturma ekibi dış kayıtlarıyla diğer göstergeleri tanılayıp cesedin kimliğini belirleyene kadar Washington'un Moskova'ya bölgedeki çarpışmaları geçici olarak durdurması hususunda yoğun baskı yapmasıyla sonuçlanacağına inanılıyordu.

“Ölülerin dişleri hususunda bir uzmana dönüşüyorum,” diye kendinden memnun bir edayla sırttı Remler, Cuny “ceset alanına” yaptığı en son ziyareti kastederek. “Ama Fred'in son anda iki altın dişi çıkmadıysa ve kendisine bugün gördüğüm cesetteki gibi metal bir uyluk monte ettirmediyse, bu o değil.”

Şamil Basayev'in anayurdu Venedo'da, Çeçenler bir Rus bombardıman uçağını düşürüp, pilotu öldürdüğünde ben de oradaydım. Uçağın için için yanan enkazı Yeltsin'in Zafer Günü diye tek taraflı ilân ettiği ateşkesi kendisinin açıkça ihlâl ettiğini gösteriyordu. Rus füzeleri dağların derinliklerindeki hiçbir yere çıkmayan kasabayı vurduğunda BBC'den Andrew Harding'le birlikte Şatoi'deydim. Ateşkes anlaşmasını çiğnemenin rastlantısal bir “yerel” olay diye geçiştirilemeyeceği bir kasabaydı. Sarp kayalıkların kenarına oyulmuş kör noktaların etrafında insanın yüreğini-ağızına getiren, diken üstünde bir yolculuk yaptık. Kolumu bir direk ve eski çamaşır torbamı da beyaz bayrak gibi kullanarak, düşman bir saldırı helikopteri olur da arabamızı delik deşik dağ yolundan yukarı aşağı Çeçen savaşçıları taşıyan kamyonla karıştırır diye yolcu camından dışarı sarkıtmıştım.

Çeçenler, sanki üstlerine ateş açılmasını sağlamak için “*Allah-u Ekber!*” diye kükrediler. “Allah En Büyüktür!”

Bir hayli kayıtsız gözüken halkın arasında kayıp var mı yok mu diye kontrol ederken – kadınlar pazarda meyve ve Polaroid filmler satıyor, küçük bir çocuk değneklerin üzerinde yürümeyi öğrenmeye ça-

balıyor, erkekler Müslümanların kutladığı Kurban Bayramı dolayısıyla geniş fiçılarda et kaynatıyordu – bir kan gölünün içerisinde yatan orali bir adamın kelimenin tam anlamıyla korkunç olan sonunu çekmek için hastaneye tam vaktinde yetiştik. Hayli cesaretli Belçikalı doktorlardan oluşan bir ekip adamı hayata döndürebilmek için ailenin tam da gözleri önünde bir ümit, çaresizce kalp masajı yapıyordu.

Daha sonra, görevim dolayısıyla, Zafer Günü’nde Grozni’ye gidip, faşizme karşı verilen Büyük Savaş’a katılmış kamerayla-arası iyi ihtiyar bir gazi bulmaya çalıştım. Grozni’yi fethedenlerin ataları (ve anaları), göğüslerinde madalyaları asılı bir halde, Hankale havaalanındaki Sovyet-sonrası görkemli tören için biraraya geliyorlardı. Bir bandonun gürlmesiyle, Hankale büfesindeki tüm ihtiyarlara, karanlıktaki tehlikelerden dolayı onları korumalar eşliğinde evlerine götürecek –ve dolayısıyla benim özel ihtiyar gazimi de adını yahut adresini bile öğrenmeden götürüverecek– bir otobüs gelmeden önce o günün anısına birer kadeh votka ikram edildi. Bu saatte sefil hayatının bir gününü kaydetmek üzere başka bir konuşkan yaşlı nereden bulacaktım? Aslında pek de fazla fark etmezdi, zira Zafer Günü sona ermiş ve saf altın değerinde olsa bile, çektiklerimi Moskova’ya gönderebilmeme imkân kalmamıştı.

En büyük sorun, esasında, virane bir kentte kalacak yerim yokken, kendi sefil hayatımın bir gününü daha, askerlerin gördüklerini vurdukları sokağa çıkma yasağı yürürlüğe girmek üzereyken nasıl çekeceğimdi. Tepesinde, silâhları kullanıma hazır, bir düzine asker taşıyan bir zırhlı personel taşıyıcı caddenin aşağısından gürlyerek geldi. Durmasını işaret ettim ve kentte bir gezinti yapmak için üstüne çıktım. Bir ara yoldan silâh seslerinin çınlamasıyla devriye beni başından attı ve ateşin geldiği istikamete doğru hızla yol alıp beni kendi halime bıraktı. Belediye fazla uzak olmadığı için yorgun argın yürüdüm, dikenli tellerin ve kum torbalarının arasındaki karakollardan basın kartımın yardımıyla geçtim. Binalarda eski usul hamam gibi koruganlarda, yani tamamen sıcak votkaya yumulmuş bir halde, Zafer Günü’nü kutlayan bir küme iriyarı, pespaye muhafızdan başka kimseyle karşılaşmadım.

Onlara katıldım. Başka seçeneğim yoktu zaten. Adları Vitali, Sahsa, İgor ve Mişa'yla birlikte isimlerini söyleyemeyecek veya konuşamayacak kadar sarhoş birkaç kişi daha vardı. Tümü *kontraktini* yani paralı askerlerdi: maaşlarını dört misli çoğaltmak isteyen taşralı polislerle özgürlük ve para için cephede görev yapsınlar diye hapisten salıverilen suçlulardan oluşan bir karışım. İyi adamlar değillerdi, ama tam-tamına elli yıl önce onlarla birlikte Hitler'i dize getiren Müttefiklerin anısına, aralarında bir Amerikalının varlığına katlanacak kadar neşeli veya sarhoşlardı. Cephedeki sarhoşlarla kasabada bir gece geçirmek için partiyi verenler omuzunda FSB (KGB'nin yeni adı) nişanı bulunan hayli sessiz bir subay ve oralı bir kazak *Ataman*, yani aşiret reisiyle birlikte onun kızıydı (belki de bir "işçi kızı"; bu pek net değildi).

"Bize, sana, zafere!" diye gürlledi Sibirya'nın Perm kentinden bir polis olan Vitali, başka bir kadeh daha kaldırırken.

"Sen bir orospu çocuğu ve bir ödleksin," diye geveledi öte taraftaki yağ tulumu, görünüşe bakılırsa, bir polis/paralı askerdi. "Hadi tekrar yapalım."

İki ahbap çavuşlar kadehleri tokuşturmadan önce bilek güreşi yapmışlardı. Sağla da solla da ve bir kez daha sağla Vitali kazandı ve yağ tulumu köşesine yeniden yığıldı.

"Siz Batılı gazeteciler diğer tarafa bizden çok daha kolay giriyorsunuz."

Konuşan FSB/KGB subayıydı, çaktırmadan sorguluyor ve tetkik ediyordu.

"Çoğu kez," diye ihtiyatlı bir edayla cevapladım.

"Bir görüşme ayarlayabilir misin?"

"Kiminle?"

"Dudayev'le."

"Niçin?"

"Barış."

Yoksa cidden casus muydu? Olsaydı bile, benim gibi Batılı sıradan bir muhabirin onu Çeçen devlet başkanının dağlardaki inine çıkıp Dudayev'in hem kendisini hem de beni Fred Cuny gibi casusmuş-

çasına öldürtmeden önce tekrar geri getirebileceğime nasıl oluyor da inanıyordun? Veya bu konuşma Zafer Günü'nün ellinci yıldönümünde bombalanmış ve viraneye dönmüş Grozni'nin gerçeküstü ortamında vuku bulan abuk sabuk bir blöften başka bir şey değil miydi? Bilmiyorum asla da bilemeyeceğim, zira ardından bir kadeh, bir başka kadeh ve sonra üçüncü bir kadeh daha tokuşturdular ve gece yarısına doğru, yepyeni Rus Ordusu'ndaki yeni yasal paralı asker ahbablarım silâhlarını doldurdular ve kendi sarhoş zindanlarından peyda olan diğer koruganlardaki başkalarına katıldılar ve son bir *nasdarovia*'nın ardından, boş binalara, mahvolmuş duvarlarla ağaçlardan arda kalanlara ateş etmeye başladılar.

Brrrrrrrt!!!! Bam Bam Bam! GümBamBammmmmmm!!!!

Uluslararası basın Grozni'de o gece şiddetli bir çatışma olduğunu bildirdi; Ben ise bunun kesinlikle AK-47'lerle ve RPG'lerle eğlenen benim yeni ahbablarım olduğunu söyleyebilirim.

O akşam başka bir koruganda bir grup osura, horluya uyuyan, zilzurna sarhoş, dehşete düşmüş Rus zorunlu askerle birlikte kaldım. Belki de leş gibi kokan, osuran, horlayan ve dehşete düşmüş olan kişi bendim. Şafak sökerken uyanmış, acı ve sert kahvemi başka bir gündüz kuşuyla paylaşıyordum, Kiril adıyla çağrılan ne idüğü belirsiz bir *kontraktni*'yle. Adam tuğla-ve-kum-torbasından oluşan koruganın ortasında oturuyor, idari binaya bağlı olan bir müstemilatı koruyor, alacakaranlıkta silâhını temizliyor, kahve için teşekkür ediyordu. Kaydedebilir miyim diye sordum ve adam her gün görmeyeceğiniz türden bir silâh-temizleme-yöntemi dersini çekmeme müsaade etti. Tüm yağı silip süpürdükten ve her şeyin tamı tamına doğru yapıldığından emin olduktan sonra, Kiril'le birlikte İgor isimli başka bir çamyarması beni Grozni'nin harabeye dönmüş silüetinde bir gezintiye çıkardılar.

“Hadi ama, *Ami*,” dediler parlayan gözlerle. “Sana kentimizi gösterme vakti geldi.”

Belediye postanesinden başlayıp keskin nişancıların ini görevini

gören kent merkezinin çatılarına doğru hayli geniş bir alanı aştığımız yolculuğumuzu, *rebonik* yani “herifler”in “kumsal” dedikleri yerde bitirdik. Hakikaten de katranlı duvar kâğıtlarının üstündeki pamuklu mintanlarının içine uzanmış iki kumsal *Ruski*’sinin poposu, güneş ışığında parlıyordu. Çift bana birkaç küfür savurdu, iç çamaşırlarını yuvarları çekıştırırken n’olacak-ki-alttarafı-pantolonlarımız-aşağıdayken-yakalandık gibisinden sırtttılar. Kiril ve diğer bir keskin nişancı ahbabı katıla katıla gülüyor, ben ise tümünü filme alıyordum.

Kimdi bu adamlar?
Evlerinde ne yapıyorlardı?
Evleri neredeydi?
Peki ya benimki neredeydi?

Zafer günü sona ermiş ve Clinton, Major ve Mitterrand sorunsuz bir şekilde Moskova’dan ayrılıp memleketlerinin yolunu tutmuşken, Boris Yeltsin’in esasında hiçbir zaman uygulanmamış tek taraflı ateşkesi, yerini puslu cephedeki yeni bir ateş ve kurşun yağmuruna bırakmıştı.

Savaş sürüyor, ben de ona yaklaşıyordum.

Acımasız Rus İnzibat devriye kolunu İngiliz bir çevirmeni sözüm ona arındırma kamplarının derinliklerine doğru itelerken yakaladım ve çevirmenin n’apacağını bilemeyen kıcını Amerikan malı bir çelik yelegi karşılığında vererek kurtardım. Ardından aynı meşum İnzibatlarla cephe hatlarında dolaştım ve onların sekiz-tekerlekli zırhlı personel taşıyıcılarıyla bir T-82 muharebe tankı arasında nadir yaşanan bir yol kazasına tanık oldum.

Küt!!!

Ne olduğunu bile anlamadan peyda olan tank kafadan bize çarptığında ben berikinin tepesinde oturuyordum. Kilometrelerce çevremizde başka hiçbir taşıt da yoktu. Anlaşılan tank sürücüsü vortkadan zilzurna sarhoş olmuştu ve daha fazlasını arıyordu. En azından sonradan Şali kasabasında etrafı kolaçan edip, köylüler içkiyi bulana dek koca namlusunu etrafında döndürürken gördüğümde ve bir saat geç-

tikten sonra yöredeki bir evi çatırtıyla ezip içindekileri paletleri altında ezip öldürdüğünde daha da fazlasını arıyordu.

Haberlerde yayınlanmamış daha pek çok malzemem vardı.

Kuşatma için oradaydım, Çiri Yurt isimli Sovyet-tarzı nahoş bir kasabanın dışındaki Çeçen savunucuların bir çeşit Sovyet-tarzı koru-nak olarak kullandıkları bir çimento fabrikası için yapılan orantısız bir çatışmayı, teslim olmaları için sonradan sadık kalınmayan pazar-lıklar izledi. Ermenistan’dan Kırım’a bir zamanlar Sovyet-stili inşaat projelerinde kullanılan çimentoların ve benzer yapı malzemelerinin ço-ğunun tedarikçisi olan *çemzavod*, yahut çimento fabrikası, uzaktan bakıldığında küçük bir şehri andırıyordu. Bacalar, ocaklar, ardiye, de-po ve yönetim binaları göz alabildiğince geniş bir alana yayılmıştı. Ze-minin altında, yapının tünellerle örülü olduğu rivayet ediliyordu; bazı-ları nükleer savaş koruganları gibi fabrika kisvesinin altında başka bir şey yattığını söylüyorlardı. Kim bilir belki de haklılardı. Asıl önemli olan şey, yapının tamamının oraya sıkışmış Çeçen savaşçılar için bir ölüm tuzağına dönüşmüş bulunduğu ve topçu, saldırı helikopterleri ve savaş uçaklarından açılan öylesine yoğun bir ateşe maruz kalan bina-nın açılan gediklerinden çıkan kurşuni duman bulutunun gökyüzünü boydan boya karanlığa gömüyor olduğuydu.

Fabrikanın tuzla buz oluşunu izlemek, birçoğu vaktiyle *çemza-vod*’da çalıştırılmış olan Çiri Yurt halkı için bir çeşit eğlenceye dönüş-müştü. Kent meydanında toplanan halk – patates tarhının hemen kar-şısındaki meydandan fabrika kusursuz görülüyordu – sanki yeterli sa-yıda iskemlesi olmayan derme çatma bir Açık hava Sineması’nda popo-sunun üstüne çömelmiş, gerçek-zamanlı bir Arnold Schwarzenegger filminin başlamasını bekliyordu. Bugünkü gösterinin başlamak üzere olduğunu belirten ilk işaret yüksekte-uçan bir helikopterin tekdüze vı-zıldamasıydı, kurşuni pusun içinden öte taraftaki topçulara hedef be-lirliyordu. Bunlar adeta “fragmanlardı”: Bir sonraki sahnenin kısa ta-nıtımlarıydı. Ardından jenerik gelecekti – dört beş kilometre kadar ku-zeyde siperlenmiş bir sıra mobil havan topunun rasgele gürlemesi.

Gösterinin gerçekten de başladığının ilk belirtisi fabrika arazi-

sinden yükselen küçük duman kümeleri olacaktı. Patlamakta olan mermilerin sesleri izleyicilere birkaç saniyelik bir gecikmeden sonra ulaşacaktı. Kalabalık bazen büyük bir merminin isabet etmesinden kaynaklanan ani-patlamanın ardından fabrikanın merkezinden yükselen yoğun bir duman bulutuna şaşıyordu. Zira fabrikanın arkasına düşen mermiler gözükmeden patlıyor ve sarsıntıların nerden geldiği belli olmuyordu.

“Hey bakın – şuradan bir SU-27 geliyor,” dedi, kent belediyesinde görevli olarak çalışan İbrahim Kazbekov. Bir saniye içinde gözle görülür hale gelen gökyüzündeki bir silueti işaret ediyordu. Yerden beş yüz metre yukarda uçan bir bombardıman uçağıydı, bu. Yönetim binasının üstünden sessizce vızıldayarak geçip gitti. Motorlarının *kükremesi* ve *vınlaması* iki-üç saniyelik bir aradan sonra geldi. *Çemzavod*’un ana bacasının dolaylarındaki alandan hummalı bir duman bulutu yükselip kıvıla döndü ve jetin uçmuş olduğu seviyeden de yukarda muazzam bir ateş topuna döndü. Anlık bir sükûnet ve ardından *Bum*. Birkaç saniye sonra, patlamanın şiddetinden yanımda duran on yaşlarında bir çocuk yere düştü.

“Güdümlü bomba,” dedi İbrahim çok bilmiş bir edayla, çocuğun kalkmasına yardım ederek. “Anlaşılan yeraltındaki bir dizel yakıt deposunu vurmayaı becerdiler.”

İlk kez ölümü ve yıkımı dikizleyen biri olarak kendimi suçlu hissetmedim, çünkü tüm yöre sâkinleri aynıı yapıyordu.

Çeçen komutan General Aslan Maşadov ile bölgedeki Rus kuvvetlerinin en kıdemli komutanı General Genadi Troçev arasında taraf-sız Novi Atagi kentinin yakınlarında ateşkes görüşmeleri yapılırken ben de oradaydım. Toplantı Sovyet Kafkasya’sındaki en büyük çimento fabrikası olduğu dönemlerde Çiri Yurt’taki *çemzavod*’un müdürü olan Rizvan Laylorsanov’un evinde yapılyordu. Yolsuzluklar da yapmış olmalıydı, zira Rizvan’ın malikanesi sefillikten nasibini almışa pek benzemiyordu. Kentin öte ucunda önemli bir konumda bulunan, çamlar arasında tuğladan yapılmış kâgir bir konaktı. Televizyonlar ve deren dondurucular serpiştirilmiş salonu, önündeki taraçayı saymazsak,

üç yüz metre karelik bir alanı kaplıyor olmalıydı. *Avlu*, yahut tatil günlerinde gelen Tanrı misafirlerinin kabul edildiği alan en az elli kişiyi alacak kadar büyüktü. Tuvalet bahçenin uzak bir köşesindeydi.

Şu anda General Maşadov ile General Troçev'in *çemzavod*'un teslim oluş şartlarını belirleyip ceset değişimi hususunda uzlaşmaya çalıştığı toplantı yeri idi. Başlı başına etkileyici olsa da, bu General Maşadov'la karşılaşmaktan ve adam hakkında kişisel kanaatimi edinmemden daha önemli değildi. Hiç şüphesiz, Maşadov elindeki kıt kaynaklara karşın fevkalâde bir savunma yürütmüştü. Grozni'de Rus zırhlı araçlarının yerini tespit ettikten sonra yok etmek için dirayetle kullandığı üç kişilik vur-kaç saldırı timleri o kadar etkili olmuştu ki, Moskova utançından bahaneler yaratmaya başlamıştı. Çeçen mafyasının kirli işleri kendi namına yürütmek için kiraladığı bir Latviyalı kadın asker ordusu Moskova'nın uydurduğu mazeretler arasında, benim en hoşuma gideniydi. Gerçek çok daha fazla yavandı: Maşadov'un saldırıların gücünü kırmak için kentin kanalizasyon sistemi boyunca dolaşıp saldırganların arkasında peyda olup kanallarda tekrar kaybolan adamları vardı.

Maşadov'a bunlardan herhangi birini sorma fırsatım olmadı. *Avlu* duvarına dayanmış bir sırada oturan bir dizi Çeçen ihtiyara ivedilikle saygılarını sunduktan hemen sonra, evin içini sokağın pisliğiyle kirletmesin diye botlarını merdivende çıkarıp, Rizvan'ın konukevinin içinde gözden yitti. General Troçev'le de lâflamama fırsat vermediler. Korumalarıyla avluya adım atar atmaz, göz ucuyla ihtiyarları selâmladı, botlarını çıkarıp, ayaklarında çoraplarıyla konukevinin merdivenlerine tırmandı. İki emir subayının dışında, odaya girmesine izin verilenler, evin kadınlarıydı, o da evin mutfağından konukevine telaşla yetiştirmeye çalıştıkları dumanları tüten tencere tencere *pilav*, çorba, süt kuzusuyla kızarmış patates, köy ekmeği ve evde yapılmış tereyağı, tulum peyniri, yerel balla litrelerce çay nedeniyle.

Maşadov'la Troçev'in korumaları avluda bekliyor, iki ahbap çavuşlanmışçasına okudukları okullar, tuttukları futbol takımları ve eski Sovyetler Birliği'yle Rusya Federasyonu Cumhuriyet'inde doğal olarak paylaştıkları gençliklerinde kalmış diğer türden ortak anıları hakkında

çene çalıyordı. İki grubu birbirinden ayıran tek şey Çeçenlerin uzatıkları sakallarıyla Rus piyadelerin giymekten bir hayli hoşlandığı yüksek-tabanlı basketbol ayakkabılarıydı. Tümünü kaydettim.

Nihayet, iki saat sonra, General Maşadov'la General Troçev'in odalarından çıkmasıyla bütün dostluklar bir anda sona erdi. Korumalar birbirinden koşar adım ayrılıp eski durumlarına döndüler. Ruslar kapının dışında Troçev'i izlerken, Çeçen muhafızlar önderleri kendi kasabalarının yazgısını öğrenmek için toplanmış yirmi kişilik bir ihtiyar grubuna doğru giderken ona eşlik etti. Otuz derecenin üstünde bir sıcaklık olmasına karşın, tümü *astragan* başlıklar takmıştı.

“Çimento fabrikasını savaşçılardan temizlemek için anlaşmaya varıldı. Dışarıya serbestçe çıkıp ormana girmelerine izin verildi” dedi Maşadov ihtiyarlara. “Yöre halkından oluşan bir delegasyonun yaralılara yardım edip ölüleri alıp gömsünler diye içeriye girmesine izin verilecek. Koşullar bölgedeki Rus askeri yetkililerle Çiri Yurt'un sivil yönetimi arasındaki mutabakatla belirlenecek.”

Sonra arkasını dönüp, muhafızlarıyla birlikte aracına yürüdü ve Troçev'le varmaya çalıştığı genel barış hakkında tek kelime bile etmeden gözden kayboldu.

Rizvan'ın konağının dışında, tozlu yolda izlenecek planı çizen Albay Sergey isimli bebek-yüzlü bir Rus'un, Maşadov'un kurmay başkanı İsa adındaki bir yüzbaşı ve Çiri Yurt'un belediye başkanı İbrahim Kazbekov'la bir araya geldiğini gördüm.

“Güvenliğinizi ben garanti ediyorum,” diye vurguluyordu Albay Sergey. “Saat beşte gelip, şu noktadaki cesetleri alabilirsiniz.”

Yüzbaşı İsa ikna olmamıştı.

“Tanklarınız hâlâ ateş ediyorken güvenlik garantilerinden nasıl söz edebilirsiniz?”

“Sizin güvenliğinizi ben garanti ediyorum,” diye yineledi Albay Sergey. “Bizzat ben garanti ediyorum.”

Bir delikanlı güruhu caddenin sonunda toplanmış, Ruslara ağza alınmayacak sözlerle sataşıyorlardı. İbrahim ve Rizvan araya girip onları sakinleştirmeye çalıştı.

“Onlar benim konuğum!” diye böğürdü Rizvan. “Benim kişisel güvencem altındalar!”

Saat beşte, Çiri Yurt’a geri dönmüş, *çemzavod*’a doğru ilerliyorduk. Hâlâ duman tütüyor olmasına karşın, artık ortalık süt limandı. Etrafta Rus zırhlı araçları vardı, ama tank ekipleri sulama kanallarında yarı beline kadar soyunmuş yıkıyorlardı. İleri hatlar bir kez daha kaydırılmış, Çiri Yurt’la *çemzavod* bundan böyle geride kalmıştı. Mermi kovanlarıyla-dolu caddeden aşağıya inerken kurşun geçirmez yeleşimi giymedim bile. Mayınlara da aldırmamaya çalıştım.

Fabrika arazisi fena bir haldeydi. Asfaltta, şosede ve çalılarda muazzam derinlikte gedikler açılmıştı. Herhangi bir binanın yüz metre yakınında bulunan tüm ağaçlar güdük hale gelmişti. Kusmuk-yeşili rengindeki kullanılmış mühimmat mahfazaları her yere dağılmıştı.

Yönetim binasının yakınındaki otoparkta –veya ben öyle olduğunu sandım– bir zamanlar araba olan yığınlarca bükülmüş metal bulunuyordu. Askeri bir kamyon –Çeçen yahut Rus– şirket yemekhanesi olduğuna karar verdiğim yere girişi engelliyordu. Tam da şoförle yolcuların oturduğu ön camından parçalar etrafa saçılmıştı; ön tekerlekleri bir mayın yüzünden parçalanmıştı.

Derken *çemzavod*’un binalarına geldik. Duvarların gözle görülen her bir karışı isabet almıştı. Yıkılmaya yüz tutmuş binaların pencerelerinden hâlâ buram buram duman çıkıyordu. Rizvan’ın sevgili *çemzavod*’unun bir torba harç üretebilmesi amacıyla yeniden inşa edilmesi gerektiğini anlamak için inşaat mühendisi olmaya gerek yoktu. Kameramı için için yanan harabeye çevirdim ve sırtıma bir tüfek nam-lusu dayanmadan hemen önce net bir görüntü çektim.

“Hey, sen – dışarı!!” diye haykırdı bana ahbabım, daha doğrusu aşına olduğum, bebek-yüzlü Albay Sergey. “Siktir ol git buradan, hemen!”

Sağgörülü davranıp tavsiyesine uydum ve yavaş yavaş yoldan aşağıya indim.

Birkaç yüz metre ya gitmiş ya gitmemiştim ki, hayli hiddetli kurtarma görevlileriyle karşılaştım.

“Neler oluyor?” diye sordum uzun apak sakallı ve turuncu başlıklı yaşlı başlı bir adama.

“N’olacak kazıklandık,” diye homurdandı adam.

Sonra saatine baktı ve gökyüzüne göz atıp, vakti kestirdi, aptest almak üzere yola doğru yavaş yavaş gitti. İkinci namazını kılmaya başlayıp beni yolda bir başıma bırakan diğerleri de ona katıldılar.

Kentin yok edilsin, dünyanı başına yıksınlar ve yapabileceğin tek şey Tanrıya dua etmek olsun ha? *Kimdi bu insanlar?*

Bir sıra inanan kafasını Mekke’ye doğru döndürürken, vaktiyle Kafkaslar’daki binaların yapımında kullanılan malzemenin temel tedarikçisi olan viranenin içine siperlenen Rus topları şimdi yüksek menzilli mermilerini beş yüz metre uzaklıktaki ağaçlık tepelere boşaltmaya başlamıştı.

Fabrikadan *GÜMMM!* diye ilk topçu ateşinin sesi geldi.

Dört saniyelik bir duraklamayı, ormandan yükselen bembeyaz bir duman bulutu izledi.

Ruslar açık tutma güvencesi verdikleri kaçış yollarını tarumar ediyordu ve bunu sıradan mermilerle de yapmıyorlardı. Saydam beyaz, kalın bir duman, küçücük bulut kümeleri, ağaçların üstünü bir battaniye gibi örtüyordu.

*Fosfor.** Cenevre Sözleşmesi’yle açıkça yasaklanmış olmasa da, kirli silâhlar yasaklanmalıdır: Bir anda tüm oksijeni emer, dolaylarının-
daki her şeyi nefessiz bırakıp boğarlar; küllerinin çıplak tene değdiğin-
de üçüncü derece yanıklara neden olması, yan etkilerinden biridir. *Hahaha.*

Dua eden adamlar namazlarını kılmayı sürdürüyor ve mermiler yağmaya devam ediyordu. Sonra, İbrahim’le birlikte diğer moloz ve yardım görevlileri ellerinde boş sedyeleri ve küle bulanmış suratlarıyla fabrikadan dışarı çıkıp, bize doğru yürüdüler.

“Burada ceset-meset yok,” dedi İbrahim.

(*) Yangın çıkarmak için kullanılan kimya maddesi. Fosforun; biri, zehirli bulunmayan fakat, okside edici kimya maddeleriyle karıştırıldığı zaman son derece yanıcı olan beyaz fosfor olmak üzere iki nevi vardır. Beyaz fosfor çok defa sis meydana getirmek için kullanılır – ç.n.

Nasıl olur?

“Ya savaşçılar tüm cesetleri yanlarına aldılar, ya da burada başka bir şeyler dönüyor,” dedi İbrahim, durumu kontrolü altına almaya çalışarak.

“Ne gibi!?” diye ısrarla sordu ihtiyar bir adam.

“Kesin bir şey söyleyemeyiz, ama Rusların cesetleri savaş tutsaklarına karşılık pazarlık unsuru olarak kullanmak amacıyla kendilerinin aldığını düşünüyoruz” dedi serin kanlılıkla. “Soruna yarın daha ayrıntılı bakacağız.”

Yavaş yavaş anlaşıyordu.

Albay Sergey cesetleri ileride değiş-tokuş aracı olarak kullanmak maksadıyla tutuyordu.

Bu herif kendini ne sanıyordu ki?

Uzaklardaki çobanlar koyunlarını heybetli bir dağdan hızla aşağı indiriyorlardı. Otlakların tek hâkimi çocuklardı. Bir dizi eskiden kalma taş kule, Argun Irmağı’nın üstündeki vadilere girişi koruyor, yavaş yavaş devinen ırmak bir akıntıdan beyaz-köpüklü bir çağlayana dönüşüyordu. Galiba Montana’yı düşünmüş olmalıym, eğer öyleyse tutkuyla romantik bir şey düşünmüştüm. Zira burası en yakındaki kocaman vadi de bir kanocunun veya bir kayıkta alabalık avlayan bir çift balıkçının bulunmasını bekleyeceğiniz bir yukarı Yellowstone, Smith veya Gallatin değildi. Burası savaştaki Çeçenistan’ın omurgasıydı, nehir yatağını ve anayolu dağlara bağlıyordu, burası Rusların sahip olduğu her bir topçuyla tüm hava gücünün asileri, sonsuza dek haritadan silmek istedikleri yegâne hedefti (ya da olmalıydı). Yol kenarlarında hatta bazen hâlâ yolun üstüneyken için için yanan muazzam metal parçalarından anlaşıldığına göre, Ruslar bunu gerçekleştirmeye çalışmaktaydılar.

Çeçenistan biteviye bombalanıyordu.

Grozni Vedenö, Şatoi, Gudermes, (tekrar) Şatoi ve bir gece daha geçirmek için harabeye çevrilmiş Şali’ye döndüm, oradan Rizvan Laysanov’un konuğu olmak üzere tarafsız Novi Atagi’ye, ardından da

mermiler kafasının üstünde ılık atarken gitar tıngırdatıp barış hakkında şarkılar söyleyen şu basketbol oyuncusuna ve sonra, öldürülen sekiz kişinin cenaze törenine katılmak için tekrar Stari Atagi'ye gittim.

“Nasıl öldürölmüşler?” diye sordum.

“Dün geceki hava saldırısında,” diye geldi yanıt.

Mezarlar kazılmış ve pek çok kez kullanılan ahşap tabutlardaki beyaz kefene sarılmış cesetlerin gelmesi bekleniyordu. Cenazeye katılan ahali taşıyanlara yol açtı; cesetler tabutlarından birer birer çıkartıldı ve mezarlara yerleştirildi. Mekke'ye bakacak şekilde dizildiler ve sonra kefenleri içindeki cenazelerin üstüne bir tarafından öteki tarafına kadar uzanan tahta keresteler yerleştirildi. İmam'ın Fatiha çağrısıyla ahali avuçlarını gökyüzüne doğru kaldırıp şu kutsal kelimeleri mırıldandı:

Bismillahir'Rahmanir'Rahim.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, hamd Âlemlerin Rabbına, Rahman, Rahim ve din gününün sahibi olan Allah'a mahsustur, Rahman ve Rahim olan Allah'a.*

Dua iki, üç hatta dört defa daha tekrarlandı. Beşinci cenaze de yavaşça ebedi istirahatgâhına yerleştirildikten sonra dualar, gökyüzünde salınan helikopterin pervane vızıltılarını saymazsak, pek de fazla bölünmedi. Ve birden bir sıra eski kabir taşının elli metre kadar arkasından başka bir ses daha geldi: Monoton bir erkek sesinin üstünden bir hayli acıklı, hatta-göz yaşartıcı, tüyleri-diken diken eden, böylesini hayatımda ilk kez duyduğum, pes perdeden bir ses yükselip, kabristanın her yanında çınladı.

“AIIIIAAAH *Vidimo Xarjist O!*”.

Gözleri kapalı, yanaklarından yaşlar süzülen bir düzine kadar ağıt yakan erkek bir çember oluşturmuş, merhuma karşı son görevlerini yerine getiriyorlardı.

(*) Yazar orijinal metinde Fatiha suresinin tamamını kullanmamış. Uydurma bir Çeçence olarak yazmış. Dolayısıyla biz de metine sadık kalıp aynını yapıyoruz – .n.

“*Vedeno Hankale Surmut Vay, Bizteriq Hambundo Vansee yeq!*”

Helikopter sesleri tekrar yaklaşıyor; önceden olduğu gibi şimdi de çemberdeki adamlar yerinden kımıldamıyordu. Ama kameraya hiç korkmadıklarını göstermek istemişlercesine yavaş yavaş kımıldandılar. İlk adam çevresindeki tok ve kalın seslerin üzerinden pes perdeden ilâhiyi söylemeye devam ederken, dizlerinde yavaşça hafif bir tempo tutmaya başladılar. Derken parmakların vuruşu sürekli bir tempoya dönüştü. Sonra ellerinin hem parmakları hem de avuç içleriyle sağa sola ritmik bir hal aldı. İlâhiyi söyleyen kalabalık ancak mırıltı sayılabilecek seslerini yükseltip haykırmaya başladı.

La ilahe illallah, La ilahe illallah!

Uzaktan gelen patlamalar ve ani bir vızlamayla, tepemizden geçen bir jet. Ama mezarlıkta çömelmiş adam grubundan, ne ufakık bir kımıldanma, ne durumu görüp değerlendirmek için tek bir göz atış, ne de herhangi bir sığınağa gitmenin daha akıllıca olacağına işaret eden bir devinim vardı.

Kimdi bu insanlar?

İlâhi bir beş veya on dakika; belki de bir saat daha sürdü. Kamerayı çoktan kapatmış, çemberin yalnızca yabancı birine uygun olduğunu düşündüğüm kadar yakınında oturuyor, onlarla birlikte, ruhlarında hissedip onları bir arada ve güçlü tutan anlatılamaz şeye biraz daha yakınlaşıp, tam da çemberin içinde olmak için yanıp tutuşuyordum. Derken ilâhi yavaşladı, eller birbirine hafifçe vuran parmaklara döndü ve sözleşmişcesine el çırpıma son verdiler, zira namaz vakti gelmişti. Adamlar, birer birer ayağa kalkıp ayakkabılarını çıkardılar, saf tuttuktan sonra avuçlarını gökyüzüne doğru kaldırdılar, mezarlık camileri, çimen seccadeleri olmuştu.

Onu mezarlığın yakınında gördüm, hafif kambur yaşlı bir adam elinde bir torba sebze ve partial ceketinden sallanan bir kahramanlık maddesiyle Grozni'nin zerzevatçı pazarından alelâcele dönüyordu. Adı

Viktor'du, onu evine *BilmemneSkaya* sokağında bulunan üçüncü kat-taki dairesine kadar izledim, hemen hemen her Sovyet kentinde bulunan ve sıklıkla *Dom Geroi*, yahut Kahramanlar Evi diye anılan şu binalardan birinde yer alan dairelerden biriydi. Viktor'un meskenine çıkan merdiven de 1940'lardan 50'lerden kalma bir Sovyet yapısı için normaldi: büyük ve yassı taşlardan yapılmış, ortası aşınmış, basamaklar karman çorman elektrik kablolarından oluşan bir labirentten, duvar yazılarından ve İkinci Dünya Savaşı'nın madalyalı gazileri de dahil tüm kiracıların paylaştığı hayli savsaklanmış ortak alandan yukarıya doğru uzanıyordu.

"*Prekhdite!*" dedi Viktor, beni içeriye davet ederek.

Daire –gerçekten de– inanılacak gibi değildi!

Sovyet anlamında *normalna*'ydı: iki-üç basit tıknaz iskemleyle oturma odasının tam köşesine itilmiş bir sedir, çiçek-desenli duvar-kağıdıyla kaplanmış duvara iliştirilmiş bir tutam karakalem resim. Akortsuz bir piyano, bir-iki sandalye ve ansiklopediler ve diğer Sovyet-döneminde birbiri ardına yayınlanmış ama el dokunulmamış klasiklerle (Tolstoy ve Lermontov'la birlikte Hemingway, Henry James ve Jack London gibisinden Sovyetlerin onayladığı tüm "sosyalist" yazarların çevirileriyle) doldurulmuş her şeye tepeden bakan muazzam, camlakaplı bir kitap rafı. Mutfakta minicik bir buzdolabı vardı ve tuvaletle banyo birbirinden ayırıdı, berikinde lavabo yoktu, öbüründe ise, sırası ile, hem el yıkamaya hem de duş almaya yarayan bir musluk vardı. Tümü standart Sovyet yapımıydı.

Daireyi benzerlerinden ayıran şey tavan ve duvarlardaki kurşun delikleri-ydi. Viktor redingotunu çıkardı ve memleketindeki çılgınlığın sona ermesini beklemek üzere sığındığı çalışma odasının duvarına saplanan ilk RPG'den aldığı şarapnel kesiklerini göstermek için mintanını sıvadı.

"Bir Rus'um ben, Büyük Savaşa katılmış eski bir asker ve Berlin fatihlerinden biri," dedi şairane bir edayla. "Dehşeti ve korkuyu gördüm – ama kendi ordumun *bana* bunu yapacağını asla beklemezdim!"

Berlin'i Grozni'yle karşılaştıran kısa konuşmalar tam da istedi-

ğim kadar iyi birer malzemeydi. Ama Viktor beni hayal kırıklığına uğrattı. Çektiğim olguya aldırış etmeden, ayağa kalkıp kütüphanesine yürüdü ve kocaman bir dosyayla geri dönüp onu küt diye oturma odasındaki masanın üstüne koydu. Bu onun Savaş Kitabı’ydı, çala kalem günlük yazılarıyla gazete kupürlerinden ve birliğindeki askerlerin muhtelif resimlerinden oluşuyordu, engin ve geniş Sovyet topraklarından askere alınmış, bir kimsenin tahayyül edebileceği her milliyetten bir araya gelmiş adamların resimlerinden.

“İşte, bu Azeri dostum Kasimov. Faşistleri Selov’daki yirmi-üç numaralı korugandan havanımızla sürmüştük. İşte bu da Bedrosyan, faşistlerin başkentinin doğu varoşlarında bana doğru gelen bisikletli bir kadının el bombası taşıdığını anlayıp kazdığım sipere ulaşmadan önce onu öldürüp hayatımı kurtarmıştı.”

Gazi sayfa ardına sayfa çeviriyor, metinde parmaklarını gezdirerek her bir satırı okuyordu.

“Sonra 2 Mayıs’ta, Uluslararası İşçi Günü’nü kısaca kutlamamızın hemen ardından, düşman mevzilerinin bulunduğu Potsdam’a gönderildik. Şiddetli bir çatışma oldu.”

Viktor İkinci Dünya Savaşı’nın son anlarını ve Berlin’in ele geçirilmesiyle son bulan sokak savaşlarını anlatıyordu, ama anlattıkları aslında pek de ilgimi çekmiyordu. İstedğim Rusların Grozni’yi zapt etmesi hakkındaki görüşleriydi ve pekâlâ bunu yapabilecek konumda olmasına karşın aklı fikri tam elli yıl önce verdiği savaştaydı.

“Derken, 4 Mayıs’ta, Albay Tihamirov Prinzlauer Allee’nin aşağısındaki düşmanın peşinden ve de faşist canavarın merkezine gitme şerefini 104. Alaya verdi.”

Viktor, hipnotize olmuş bir edayla propagandada kullanılan sözleri dile getiriyor, adeta okuyor, hatta şakıyordu, anılara öyle dalmıştı ki kameramı kapattığının farkına bile varmadı.

“6 Mayıs'ta, Yüzbaşı Bugadov ile Yüzbaşı Trişkin'in arasındaki tartışmanın ardından, şehrin merkezindeki düşmanın gözü dönmüş ateşine karşın, ilerleme emri verildi; ondan sonradır ki Stalingrad'tan beri benimle olan ve iyi bir sosyalist asker Onbaşı Liftinski, midesinden ne benim ne de sıhhiyelerin tedavi edebildiği garip bir yara aldı ve Onbaşı Liftinski o akşam saat üç-otuz-yedide kollarımda öldü. Onu bahçeye gömdükten sonra –o bölgedeki Bir Mayıs Traktör Komünü'nün bir üyesi olarak toprağı işlediği İrbir'teki avlusundan daima tutkuyla bahsederdi– düşmanın üzerine yürümeye devam ettik, hem de keskin nişancıların varlığından haberdar olmamıza karşın ...”

Viktor'un dairesinden gizlice çıkıp, yaşlı adamı anılarıyla baş başa bıraktım, *Peter Jennings ile Bu Akşam Dünyadan Haberler*'de Viktor, Çeçenistan ve benim için yer olmadığından hemen hemen emin olarak Moskova'ya dönen akşam uçağına yetiştim.

Yayınlamadılar da.

“Hikâye ileri bir tarihe ertelendi,” dedi ABC.

Ne üzülmüş ne de hayal kırıklığına uğramıştım. Bana kamera vererek en büyük iyiliği etmişlerdi ve Çeçenistan'a gidip ABC'nin âcil durum muhabiri olarak takılmama yetecek kadar para da vermişlerdi ki, bu epeyce iyi idi. Ama yeni savaş arşivime ilgi duyabilecek başka bir kanalla görüşmek kadar iyi bir düşüncem vardı.

“İzin ver de çektiklerine bir göz atalım,” diye sordu Yevgenii Kisilov NTV'de yayınlanan *Itogi* başlamadan hemen önce. Beş dakika sonra yapımcılarıyla bir toplantıya girdi ve sonra bana geri geldi.

“Bana bir senaryo yaz. Dört bilemedin beş dakikalık. Görüntüleri bu gece kullanıyoruz.”

“Senaryo mu?” diye sordum. “Ne üzerine?”

“Cephe üzerine.”

“Cephe falan yok.”

“O zaman şöyle de. *Gdeje Front?* – ‘Cephe N'erde?’ ”

Öyle de yaptım. On beş dakika yahut yarım saat sonra ses stüdyosunda Kafkaslar'daki savaşın anlamsızlığı, tuhaflığı ve fenalığı üzerine ABC için çektiğim malzemeden gelişigüzel seçilmiş bir dizi video

görüntüsünün de eşliğinde kısa bir bölümü seslendiriyordum. Kan-gölü içerisindeki bir kurbana çaresizce kalp masajı yaparak yeniden hayata döndürmeye çalışan Şatoi'deki Belçikalı doktorların imgesiyle başlıyor, vuku bulduğu resmen kabul edilmeyen bir füze saldırısı, iki-metre-boyundaki bir basketbol oyuncusunun eğlence olsun diye çaldığı gitar ve Çeçenistan hakkında yaktığı Rusça bir ağıt Venedo'da yere çakılmış bir savaş-uçağının paramparça kuyruğunun üstünde durup zaferiyle övünen genç bir gerilla, Aslan Maşadov ile General Troçev arasında Novi Atagi'de yapılan görüşmeleri takip eden Çiri Yurt çimento fabrikasındaki aldatmacayla sürüyordu. Ardından sekiz kişi için düzenlenen cenazeyle Stari Atagi'deki ağıt halkası, Yüzbaşı Artur Kinjaliyan'ın zırhlı personel taşıyıcısıyla sarhoşların sürdüğü azgın T-82 muharebe tankı arasındaki kaza, Avrupa'daki Zafer Günü'nün Salaman Hacıyev'in yönetim bürosunun hemen yanındaki delik deşik binaların duvarlarına AK-47 ve RPG bombalarının ateşlenerek kutlandığı Grozni'deki vahşi gece, Kumsal'daki virane postanenin çatısında çöreklerini ısıtmak için verilen kısa bir aranın ardından başka bir çatışma günü için silâhlarını temizleyen Kiril ve arkadaşlarıyla sabah kahvesi ve nihayet, Grozni'deki Zafer Günü töreniyle Viktor isimli hafif kambur yaşlı bir adamın evine doğru ağır ağır yapılan bir yürüyüş, Büyük Savaş kahramanının, Ölüler Kitabı diye anılabilecek gazete kupürleri ve resimlerden oluşan kendi kitabını okuması vardı.

Televizyon zanaatında, imgelerin bu şekilde birbiri ardına yayınlanmasına “duvarı kâğıtlamak” denir ve Batılı televizyon stilistleri (bilhassa da Amerikan-televizyoncuları) tarafından pek uygulanmaz.

“Harikuladeydi,” dedi ABC büro amiri Steve Coppen, ertesi gün hesabı kapatıp veda etmek için uğradığımda. “Ben de masaya böyle bir şey vurabilmeyi çok isterdim – ama biliyorum ki, asla yayınlamazlar. Zira hiçbir Amerikalıyı içermiyor.”

Cephe N'erde?

Bundan böyle Samaşki'de değildi.

Oraya uğramaya zahmet etmemiştim bile.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM



15

Teselli Mükâfatı: Yaşam

Televizyonu olmayan bir adam için, biraz afallatıcıydı. Uluslararası televizyonlarda adı geçen hemen herkes iki dirhem bir çekirdek oradaydı, taranmış, parfümlenmiş ve smokin yahut gece kıyafetlerine bürünmüşlerdi. John Simpson, Michael Ignatieff, Tira Shubart, Kanal 4'ten Sue English, Peter Jouvenal, Mark Foley ve ABC Londra bürosunun tamamı, Insight News'ten Ron McCullough'nın yanı sıra CNN, ITN, WTN ve APTV'den çok sayıda yapımcı, muhabir, editör ve kameraman, *Uluslararası Filancadan Dünya Bilmemne*-ye kadar dış haber alanında uzman adlarını sayamadığım daha pek çok haber ajanslarıyla yapım şirketlerinin temsilcileri.

Sunucu BBC'nin Akşam Haberleri Bölümünün baş-sunucusu Nik Gowing'ti, ama partinin ilgi odağı aristokratlar gibi konuşan tek gözü siyah bir bantla örtülmüş hayli sert bir kadın olan Rory'nin dul eşi Juliette idi.

Rory, elbette ki, şu rahmetli, mükemmel Rory Peck'ti.

Afganistan'dan Abhazya'ya tüm korkunç yerlerde çalışmış, ender türden cesur bir kameraman olan Rory "serbest muhabir" kavramına kendini görevine adama hususunda öyle yeni ve derin bir anlam

vermişti ki, ölümünden çok çok önce bir simge haline gelmişti bile. İlk 3 Ekim 1993'te Moskova'daki o korkunç günde, Boris Yeltsin tankları Beyaz Saraya, yani Rus parlamentosuna çevirerek “Yeni Rusya’ya” demokrasiyi getirdiğinde. Bununla yetinmeyen Rory dikkatini sonra Ostankino Televizyon kulesine çevirmişti, zira anlaşılan muhafilfler Rus medyasının kontrolünü ele geçirip Yeltsin’in eylemlerine karşı bir darbe yahut belki de bir devrim yaptıklarını ilân etmeyi tasarlamışlardı. Askerler ve keskin nişancılar kalabalığa doğru gelişigüzel ateş etmeye başladığında kamerasıyla birlikte Rory de oradaydı. ARD büro şefi Sonya Mikiç için çekim yaparken beynine isabet eden bir keskin nişancının kurşununa hedef olmuştu. Daha iki bilemedin üç gün önce Tiflis’te, Suhumi’den kaçıışının ertesinde beraberce içip eğleniyorduk. Rory için uzun yaşamamanın mükâfatı her yıl onun adına verilen bir ödöl olmuştu; bu, söz konusu yılda en çok cesareti gösteren serbest kameramana verilen bir ödöldü.

Ölümünden sonraki ilk Rory Peck Ödülü Azerbaycan’dan Ferhat Kerimov adlı bir kameramana verilmişti. 1993’te Suhumi’nin kuşatılması ve düşüşü gibi, Kafkasya’nın çeşitli çatışma bölgelerinde Lawrence Sheets’le birlikte çalışmıştı. Ama en kayda değeri 1994-1995 kışında Grozni’nin kuşatılıp zapt olunması sırasındaki çalışmalarıydı. Bu sayede değerli tek bir kare çekim için akla hayale sığabilecek en delice riskleri göze alabilen bir kimse unvanını kazanmıştı. Ferhat’ı en son o yılın Mart ayında Moskova’daki Raddison-Slavanskaya otelindeki Reuters bürosunda görmüştüm. Bakü’deki ne idüğü belirsiz bir karşı-darbe mücadelesinin arifesinde diğer bir Reuters kameramanı Adil Bunyadov’un öldürölmesiyle ilgili haberlerin doğru olup olmadığını ümitsizlikle araştırıyordu. Ferhat’ın ileri hatlarda çekim yapmakla ilgili tutumunun değışmeye başladığını o zaman keşfettim.

“Tüm yaptığımız kendimizin ve çevremizdeki insanların hayatlarını eğlence uğruna tehlikeye atmaktan ibaret” demişti, o zaman. Bir keresinde savaş muhabirliğinden öylesine bıkip usandığını kamerasını bırakıp “camiye döneceğini” söylemişti ki, bu sigarayı ve içkiyi bira-

kıp kendisini dine adadığı anlamına geliyordu. Bana da aynını yapmamı tavsiye ediyordu.

Bu Ferhat'ın o zaman söylemiş olduklarıydı. Ama bir-iki hafta içerisinde fikrini değiştirmişti. Ya savaşı çekme arzusunun depreşmesinden ya da borçlarını ödeme zorunluluğundan barışçı andını bir kenara bırakmış ve Associated Press'ten yeni bir savaş kameramanlığı almıştı. Elde kamera, kendisini bir kez daha az bir vakit önce benim de gittiğim, Azerbaycan-Dağıstan-Çeçenistan hattında bulmuştu. Bu yolculuğunun kısacık bir ânını dahi kaydedemeden dağlarda öldürülmesinden hemen önceydi.

Parası için mi? Kamerası için mi? Gülümsemesi için mi?

Ferhat da, Rory gibi, özgeci haber-muhabirinin ta kendisi diye anılmaya başlamış, ölümünden sonra gelen kutlamaları kabul eden bir efsaneye dönüşmüştü. Ya işte, uzun bir yaşam yerine övgüler.

Bizimkisi Rory Peck ödülünün ikinci senesindeydi, çok sayıda başvurular elenmiş, jüri başkanın deyimiyle, ödüle adını veren adamın çalışmaları kadar insani, şık ve eksantrik olup da Rory Peck kıstaslarına uyan dört finalist kalmıştı. Üstelik, hepimiz henüz sağdık.

Bu elbette Rory, Ferhat ve törenin açılışında filmleri gösterilecekler arasında yer alan pek çok sayıdaki diğer serbest muhabirler için geçerli değildi. En olağanüstü örnek kendi ölümünü çekmeyi becermiş hayli etkileyici bir Bosnalıydı. Hepimiz de kesilmemiş biçimini önmüzdeki ekranda gördük.

Ölü ve kayıpların listesi uzadıkça uzuyordu, ama öldürülmüş kameramanların hâlâ hayatta olan karıları ve çocukları meselesine duyulan ilgi de bir o kadar fazlaydı. Savaş veya tehlike sigortaları olmadığından, kendilerini bir anda borç ve yoksulluk batağında buluvermişlerdi. Serbest muhabirlerin hayal kırıklığı ve vahim durumunu bir yana bırakacak olursak, çektikleri *bam-bam* diye anılan materyaller tek kelimeyle o kadar korkunç ve vahşiydi ki *snuff filmleri** dışında gösterilmesi pek mümkün değildi. Eh bu da başka bir tartışma konusudur.

(*) Gerçeğe çok yakın, hayal ürünü ve yapay olmayan, aşırı şiddet içeren filmler – ç.n.

Derken konuşmacı kürsüsünde, İngiltere’de ve daha geniş BBC dünyasında Peter Jennings, Tom Brokaw ve Dan Rather’ın toplamından bile çok daha fazla tanınan ve saygı duyulan bir şahsiyet olan Nik Gowing belirdi. 1996 yılı Rory Peck Ödülü’ne aday dört finalistini birer birer resmen açıklamak ve her bir adayın buraya kadar gelmesini sağlayan çalışmalarının kısa bir tanıtım filmini sunmak görevi ona verilmişti.

İlki Kanal Dört’ün *Dispatches* programında yayınlanan Kanaçalı yapımcı ve kameraman Jane Kokan’ın özel çalışmasından derlenmiş üç- yahut dört-dakikalık bir kesitti. Başlığı “*Sanski Most*,” yani “Sanski’deki Köprü,” idi. Bosna-Sırbistan savaşında doruk noktasına çıkan vahşetin içindeki Bosnalı bir tabur askerin eylemlerini nüktedan ve acımasız bir dille anlatıyordu. Öteki BBC’nin Orta Doğu muhabiri Hedley Trigge’nin hazırladığı haberdi. Lübnan’da hassas bir noktaya mevzilenmiş İsrail topçusu tarafından bombalanana bir BM yardım konvoyuyla yolculuk ediyordu. Bu öldürmek veya yaralamaktan ziyade Mavi Berelilerin ödlerini boklarına karıştırmak için tasarlanmış bir saldırıydı. Üçüncü aday Shane Teehan’ın çektiği tutsak alınmış gazetecilerle ilgili karanlık bir film, ilgilendiğim kadarıyla Kolombiya’daki uyuşturucu savaşı yahut Sri Lanka’daki bir çatışmayla alâkalı olabilirdi. Zira sıra benim çekimdeydi ve açıkçası, artık kimsenin çektiği herhangi başka bir şeyi seyredecek durumda değildim.

“*Bu akşamki finalistlerden biri de Thomas Goltz, bir kuruş da-hi alacağının garantisi yokken Çeçenler arasında altı ayını geçirdi, röportajı ABC tarafından satın alınana kadar*” dedi vakur bir edayla.

Bu tam anlamıyla doğru değil, ama son derece memnun ediciydi. Samaşki’de altı hafta kadar geçirmiştım ve *işin aslı* ABC yalnızca atmış saniyelik katliam görüntüleriyle ilgilenmiş ve onları bir buçuk yıl önce yayınlamıştı, hem beni Peck Ödülüne aday yapan on-dakikalık görüntülerin içerdiği malzemeyle uzaktan yakından alâkası yoktu ama bunun önemi yoktu.

Işıklar söndürüldü ve ağzına kadar dolu muazzam salondaki dev ekranda beni anılarıma geri götüren imgeler beliriverdi.

Hüseyin, vaktiyle istasyonun atalarının mezar taşlarından ya-

pıldığı gerçeğinden bihaber olarak satın almak istediği sulama istasyonundaki su çarkını döndürürken; *Hüseyin*, başarı şansı hayli düşük olmasına karşın ileri-hatlardaki atış çukurunda bir bir mermileri yüklerken; *Hüseyin*, Rus Ayısına karşı Samaşki'yi savunurken; kasabaya yapılan ilk âni saldırı, annelerle keşişlerin gösterisi ve ardından Samaşki'nin en acılı gününde cesetlerin mezarlıklara indirilmesi. “*Dağlarda ki kan ne zaman dinecek?*” diye geldi benim sesim, bir Çeçen deyimini İngilizceye çevirerek. “*Şekerkamışı karda yetiştği vakit.*”

Filmin bitmesinin ardından Nik Gowing hepimizi sahneye çağırdı.

“İyi şanslar” dedik birbirimize, tüm finalistlerin yalandan her zaman yaptıkları ve yapacağı gibi birbirimize gülümseyerek.

Hepimiz kendimizin kazanmasını ve ötekilerin kaybetmesini istiyordu.

Rory Peck Ödüllerine giden yol inişli çıkışlıydı.

Uzak doğudaki Rus adası Sahalin’de meydana gelen büyük bir depremi çekmek üzere *New York Times*’tan verilen bir görevin ardından, savaş yaralarını sarmak için İstanbul üzerinden Montana’ya geri dönmüştüm. Bir müzik grubu Murray’ın Barı’nda ritmik bir şarkı çalıyordu, Yellowstone’da sele yakalanan bir yüzücü kaybolmuştu ve Walter’la Maggie Kirn evlenmişti. Keçileri kaçırmak üzereydim, zira işsizlik ödeneğiyle geçinen serseri kiracılarım evimi boşaltmıyor ve evime yerleşmeme engel oluyorlardı ve Senato başkanı Newt Gingrich Amerika’yla Sözleşme kampanyasını başlatmıştı. Elektronik posta ve Internet hakkında koparılan yaygaraya bir anlam veremiyordum, zira e-postayla Internet’in nemenem bir şey olduğunu henüz bilmiyordum. Sanırım, çevremde tüm şiddetiyle devam eden savaş yüzünden, teknolojik ilerlemelerden bir süre uzak kalmıştım.

Savaş bensiz sürüp gidiyordu.

1995 Haziran’ında, Çeçen başkomutan Şamil Basayev ve bir grup intihar komandosu bir şekilde Rus hatlarını yarmış ve Çeçenis-

tan sınırını aşip iki yüz kilometre kadar içeri sızmışlardı. Rus kenti Budyanovsk'taki bir hastaneyi ele geçirmişler ve yüzden fazla hastayı canlı kalkan olarak kullanıyorlardı.

İşte bu sıcak bir gelişmeydi! İşte bu haberdirdi!

Ama *savaşma* yeniden dönmemi sağlayacak görevi bir türlü alamıyordum. İşsiz kalmamın nedeni, emindim ki, salt Moskova'dan Mon-tana'ya döner dönmez almış olduğum bir fakstan kaynaklanıyordu.

Faksın pek silik olmasına karşın, benim bir pasaport almak için çektiirdiğim sakallı fena bir resmim olduğu hâlâ anlaşılabilirdi. Biri resmin üstüne kalın harflerle çala kalem, Eski Batıda hemen tüm ağaç-ları süslemiş olan *Ölü ya da Diri* anlamına da gelebilecek şu kelimele-ri çiziktirmişti "İsten(m)iyor." İstenilmeyen kişi anlamına gelen daha modern bir işaret – günümüzde *Sigara İçilmez, Telefonlarımızı Kapatın ve Kaykayla Girilmez* uyarılarının üstünde kullanılan kocaman bir "X" – yüzümün üstüne çizilmişti. Bu resmin hemen altında yine kalın harflerle şu kelimeler vardı: "VNI Yiğitler Alanı" yazılmış, sonra "Yiğ" atılarak "VNI İtler Alanı"na çevrilmişti.

Video News International, Çeçenistan'da beni bir başıma bırakan kişiler, benimle alay ediyorlardı. Ama tek-sayfalık posterin altına yazılanlar pek de komik değildi. Şunlar karalanmıştı:

Thomas Stalinsky Goltzko: Çeçenistan'a yapılan saldırıda Rusla-rın önderi, hayli kötü çekilmiş aynı VCR'ı son bir satılmış-gazete-cilik hamlesiyle sanki üstün silâh gücüne karşın inatçı Çeçen dire-nişi esnasında yapılmış bir röportajmışçasına kakalamaya çalıştı.

Ah şu poster.

Samaşki filmimin onlarca kaba kopyasını onlarca yapım şirke-tine göndermiş, ama bir sonuç alamamıştım. Aldığım en iyi cevap, sağ olun, çok sağ olun ama olmaz olmuştu.

Doğrudur, Amerikalı habercilerin Çeçenistan'daki savaşa ilgisi o kadar kısa sürdü ki televizyonlarda yayınlanmaz oldu – ama bir gö-rev alamamamın nedenini, itibarımın mahvedilmiş olmasına giderek daha çok bağlamaya başlamıştım.

Ah şu poster.

Yalnızca berbat bir kameraman ve gazeteci olmakla kalmamış, adım bir Rus casusuna çıkmıştı. Poster Samaşki belgeselimi durmadan yüz geri eden New York'taki şu aynı yapım şirketlerinin de eline geçmiş miydi acaba? Peki ya Avrupa? Türkiye? Rusya? Çeçenistan?

Hayır, bu bana pek de şaka gibi gözüküyordu.

Eski patronlarım sırf kariyerimi mahvetmekle kalmıyor – hayatımı da tam anlamıyla altüst ediyordu.

Ah şu poster yok mu.

Geçmişe bakınca, davranışlarımdaki bozukluğun savaştaki anılarımdan kalma psikolojik durumumdan ve savaşı uzaktan seyretmeye zorlanmış olmam gerçeğinden kaynaklandığını söyleyebilirim. Tükürüyor, içiyor, feryat figan ağlıyor ve Samaşki ve Çeçenistan'ı her gün bir kez daha yaşıyor, dostlarım ve ailemden uzaklaşıyor, Dört Temmuz'da atılan havai fişeklerden nefret ediyordum. Bir Kızılderili festivalinin kapsamında Küçük Koca Boynuz Savaş alanında Yıllık Kızılderili Rodeo'su düzenlenmişti. Lakota'lı Kızılderililerin yaptığı yerel dansa katıldım. Bir yandan *zikri* andıran Kızılderili dansını yapıyor bir yandan da beyaz adam'ın Amerika'nın Batısını zapt ederken yaptıklarıyla Rusların Kafkasları ele geçirirken yaptıkları arasında bir benzerlik olup olmadığını düşünüyordum. Garip gelse de –ve bugüne kadar hiç düşünmediğim bu karşılaştırmayı yapmak bana hiç de anlamsız gözükmüyor– kesinlikle hâlâ uzaklara dalıyor ve sabuklamayı hayal kurmadan ayıran o ince çizginin üstünde yürüyüp gidiyordum.

Aylar geçti. Eylül, Ekim ve sonra Noel tatili ve Aralık geldi çatı; ben ise altı ayı aşkın bir süredir, *Soldier of Fortune* için yazdığım bir makaleyle çeşitli toplantılarda verdiğim birkaç konferansın dışında, azıcık bir gelir bile elde edememiştim. Topladığım uçuş millerini küçük bir para karşılığı tur şirketlerine devretmem asıl kazancımı oluştuyordu. Ahbaplarım ve ailemden az da olsa borç para alıyordum, yemeğim hemen hemen yalnızca avlanma sezonunda vurmuş olduğum geyiklerden oluşuyordu.

Ah şu poster.

Çeçenistan hakkındaki bilgilere ulaşmanın tek yolu, henüz icat olunmuş Internet'teki yeni kurulmuş bir web sitesinden geçiyordu. Web sayfası Norbert isimli bir Danimarkalı tarafından Çeçenistan'a özel ilgisi olan on-onbeş kişilik bir tartışma grubunun üyeleri için tasarlanmıştı. Göz açıp kapayınca kadar müdavimi olduğum bu web sayfasına sabaha kadar takılıyor, görünüşe göre klavye başında bütün gece uyanık kalmaktan başka işleri olmayan diğer silik kişiliklerle uzun uzun tartışıyordum. Oturumlara pek sık katılan ve bu yüzden de en hararetli tartışmacı olan kişi, Artur isimli Ermeni bir akademisyendi. Kurallara uymadığı için her seferinde listeden çıkarılıyor ama bıkip usanmadan yeni bir isimle tartışmalara yeniden katılıyordu. Genelde sövüp saydığı ve Massachusetts'te bir yerlerde yaşayan sözüm ona Mark isimli bir araba tamircisine küfür ettiği için atılıyordu. Mark'ın sonradan Murat isimli Kuzey Kafkasyalı bir Müslüman olduğu ortaya çıkmıştı. Diğer müdavimlerin arasında Kanadalı bir Kuveykir olan Ross, hem gerçek hem de elektronik Çeçenistan için barış çağrısında bulunuyordu, Washington'da bürosu olan Boyd isimli bir avukatın bıkip usanmadan Boris Yeltsin'i Lahey'deki Savaş Suçları mahkemesine çıkarmak hususundaki çapraşık hukuki analizi, ya çıldırmış ya bir anarşist yahut her ikisi de olduğu gerçeğini ancak kısmen saklıyordu.

Konuşacak başka kimsem yoktu; İlgilenen başka kimseyi de tanımıyordum. Tam anlamıyla, soğuk ve kasvetli bir Montana kışı olmuştı.

Şubat yahut Mart 1996'da telefon birden çaliverdi.

Hattın öbür ucundaki kişi, kendini Danny Schechter adıyla tanıttı, ardından kaba bir New York aksanıyla New York kentindeki Global Vision adlı bir yapım şirketinin müdürü olduğunu belirtti. Kişisel olarak, *Rights and Wrongs (Eğrisi Doğrusu)* adlı bir programın yapımcısı olduğunu ve aylar önce gönderdiğim şu VHS bantını nihayet bir yolunu bulup izlediğini söyledi. Gönderdiğim kopyanın kalitesinin hayli düşük olmasına karşın, orijinalleri bendeyse ilgilendiğini, çünkü R&W'nun Çeçenistan üzerine özel bir bölüm yapmayı tasarladığını, doğruluk ve dürüstlüğe adanmış kâr-gütmeyen bir kuruluş ol-

duklarından çok da fazla ödeyemeyeceklerini, ama orijinal malzeme iyi durumdaysa makul bir ödeme yapılabileceğini söyledi.

Eğrisi Doğrusu ha. Bu programı daha önce hiç duymamıştım.

Global Vision bürosu kebab dükkânları ve bodrum katında porno şirketleri bulunan Broadway’in aşağı mahallerindeki bir bina-daydı ve aynı anda on yedi programı birden idare etmeye çalışan izbe stüdyoların kah içinde, kah dışında koşuşturan stajyerlerden kaynaklanan sürekli bir kaos halindeydi. Çerçevelemiş teşekkür ve övgü mektupları (biri de Nelson Mandela’dan gelmişti) bekleme salonunu mühim bir yer haline getiriyordu. Mektuplarda Global Vision “radikal” ve “sıra dışı” gibisinden terimlerle tanımlanıyordu. Çerçevelemiş bir gazete kupüründe –kendisine “haber teşrihçisi” denildiği anlaşılan– Danny Schechter 1960’ların savaş-karşıtı hareketinin önsüzü çocuğu olarak tanımlanıyordu. 1970’lerde Harvard’dan herkesin imrendiği bir Nieman Bursu kazanmış, bunun karşılığında 1980’lerde ABC’de bir yönetmenlik işine sahip olmuştu. Yayıncılığa salt kâr gözüyle bakan Amerikan medyasının vurdum-duymaz tutumuna daha fazla tahammül edemeyerek bu işinden istifa etmişti.

Teşrihçinin telefonda biriyle bir şey hakkında hararetli hararetli konuştuğunu duydum. On beş dakika kadar önce odasının kapısını büyük bir hışımla açıp sekreterine beni iç odaya almasını söylemiş, kapıyı kapatmamıştı. Hattın öte ucundaki her kimse onu aşağılarken beni selâmlamış, el kol hareketleriyle misafir iskemlesine yayılmış ertesi günün gazetelerini kaldırıp oturmamı işaret etmişti.

“Yo, yo, yo!” diye haykırdı, kötücül bir edayla telefondaki kurbanına. “O piç kurusunun özrünü *kabul etmeye hiç niyetim yok!* Ona söyle yaptığı *müthiş gazetecilik hataları için dizleri üstünde sürüne sürüne gelip af dilemediği* sürece, *kıçımı tekmelemeyi ve ondan faşist diye söz etmeyi* sürdüreceğiz!!”

Haber Teşrihçisi telefonu *çat* diye kapatmış ve nihayet bana dönmüştü.

“Selâm, Ben Danny – sen de Glotz olmalısın, öyle değil mi?”

“Goltz, doğrusu.”

“Bana bak – çektiklerin mükemmel, ama şu bana gönderdiklerin bi boka yaramaz,” dedi. “Yine de çektiklerine ihtiyacımız var. Malzemen Çeçenistan üzerine yapmak istediğimiz özel bir haberin en önemli kısmını oluşturacak.”

Hayatımın bu kadar çabuk değişmesine o kadar çok şaşıırıyordum ki, neredeyse küçük dilimi yutacaktım.

“Haydi şehrin merkezine gidelim,” dedi Teşrihçi. “Bosna’dan birkaç kadınla savaş silâhı olarak ırza tecavüzün kullanılması hakkın da sunumunu benim yapacağım bir film var, ondan sonra bir-iki kadeh atarız ha.”

İş konuşmak için Tribeca’ya inmeden önce, On ikinci Cadde’deki filmi seyrettik ve New York Üniversitesi’ndeki resepsiyona katıldık. Barın adını unuttum, ama en pahalısı beş papelden, iki yüz çeşit votka sattığını hatırlıyorum.

“Seni neden sevdiğimi biliyor musun?” diye tumturaklı bir edayla sordu Haber Teşrihçisi.

“Hayır,” diye cevapladım dürüstçe.

“Çünkü Michael Rosenblum’dan nefret ediyorsun.”

Rosenblum Video News International’ın kurucusu ve yönetim kurulu başkanıydı, şimdi New York Times TV’nin yönetim kurulu başkanlığını da yürütüyordu. Aynı zamanda da beni bir KGB casusu olmakla suçlayan uğursuz posterin de olası yazarıydı.

“Niçin?” diye sordum.

“Çünkü Rosenblum fikrimi çaldı ve kendisinin olduğunu söyledi. Ev-kameralarını (VCR’ları) tek-başına-çalışan gazetecilere dağıtma fikrini ilk kez ortaya atan kişi *bendim*. Ama Rosenblum fikri ele geçirip onu kâr-güdülen bir iş koluna çevirdi. Fikri yirmi milyon papele *New York Times*’a sattı! Michael Rosenblum daha emeklerken ben bu kameraları Güney Afrika’da sağa sola *bedava* dağıtıyordum! Alay ediyorum. Ama bu tamamıyla gerçek: Times tüm hisselerini aldığı anda eline geçen bir yığın para tomarıyla n’aptığını biliyor musun?”

“Ben Moskova’da sefalet içinde sürünürken o kendisine orta yaş-krizi sonucu kırmızı bir Porsche aldı,” diye hırladı.

“Aptal olma,” diye uyardı Teşrihçi. “Yalnızca intikam almanın en mükemmel yolunu hatırla.”

“Başarı.”

Eğrisi Doğrusu, insan hakları televizyonu için çalışmaya böylece başlamış oluyordum.

Ortalama Amerikalı televizyon izleyicisinin, 1996 Nisan’ının son günleriyle Mayıs ayının başlarındaki üç-haftalık bir yayın döneminde yerel PBS kanalında bölümler halinde gösterilen, Global Vision’ın Çeçenistan hakkındaki yarım-saatlik özel haberini hiçbir zaman seyretmemiş olması olağandır. Yarım saat uzunluğunda ve Charlyne Hunter-Gault tarafından sunulmasına karşın, programa rast gelmek hayli zordu. New York’ta Kanal 13’te Pazar günü saat sabahın 02:30’unda ve Chicago’da Kanal 9’da Cumartesi günü saat sabahın 07:30’unda gösterildi, Çarşamba saat sabahın 01:00’inde yeniden yayınlandı. Washington D.C. bölgesinde gecenin bir yarısında yayınlanan program, California’da –anımsadığım kadarıyla Los Angeles ve San Francisco’nun dışında– Salı gece yarısı yahut Cuma sabahın köründe yayınlandı. Velhasıl, şurası kesin ki: Amerika Birleşik Devletleri’nin hiç ama hiçbir yerinde Eğrisi Doğrusu/Çeçenistan televizyonun en çok seyredildiği saat aralığının (prime-time) yakınına yaklaşamadı bile. Marjinal bir programdı. Ben, o zamanlar Seattle’da televizyon-düşmanı ahabplarımın evinde kalmak durumundaydım, Cumartesi akşam yayınına yakalamak için, nahoş yerel bir bara gitmek zorunda kaldım, orada da sadece *İspanyolca* konuşuluyordu .

Nece konuşulduğu yahut programın epey geç yayınlanması önemli değildi. Eğrisi Doğrusu/Çeçenistan 1996’da Hüseyin ve Samaş-ki üzerine çektiğim görüntülerden oluşan bir programdı, yapımcısı, Danny Schechter de programı Rory Peck Ödülleri’nin ikinci yılına aday olarak göndermeyi tasarlıyordu. Rory’nin dostum olmasına karşın, Rory Peck Ödüllerinden haberim yoktu.

Finalist olduğum bildirildiğinde hangimizin daha çok şaşırdı-

ğından emin değilim. Londra yolundaki ben mi, yoksa New York Times televizyonundan kapı dışarı edilen Michael Rosenblum mu – benim yüzümden olduğunu düşünmek istiyorum.

Tekrar teşekkürler Danny.

Dekor ışıklarının altında, Rory Peck Ödülü’nü almak için yarışan dört finalist Sony Avrupa’nın yönetim kurulu başkanının sahneye ulaşip jürinin kararını ilân etmesini bekliyorduk. Samaşki sokaklarında vurulmaktan korktuğumdan çok daha fazla korkuyordum. Eminim ki üç rakibim de aynı hissediyordu. Samaşki’den Londra’ya uzanan on-sekiz aylık bu uzun yolculuğum sırasında bana yardımı dokunan herkeşe karşı çok derin bir minnettarlık hissiyle dolmuştum. Hem kaçakçı İsa’yla kardeşleri Muhammed ve Musa vardı hem de Ali Komutan. Demirci Alhazur, Larry Sheets Amca, Steve Coppen, Danny Schechter ve tabii ki Hüseyin vardı. Smokinimin cebine ya hepsinin ya da çoğunun yahut bazılarının isimlerinin yazılı olduğu bir peçete tıkıştırılmıştı. Evet, salona gelmeden önce banyoya gitmiş, çala kalem teşekkür ve kabul notları almıştım, zira daha önce hiçbir zaman hissetmediğim bir şeyi anlamaya başlamıştım.

Kazanalım istiyordum.

“Vee 1996 yılı Rory Pack Ödülü’nün sahibi ...”

Jane Kokan’ı kutlamak için elimi uzattığım sırada sahnenin önündeki karartılmış izleyicilerden muazzam bir alkış tufanı koptu. Teknolojinin son harikası dijital kamerayı, serbest muhabirler için bağımsızlığı simgeleyen ödülünü, almak üzere sahneye çıktı. Bu ödül aynı zamanda başka bir şeyi daha temsil ediyordu – Rory Peck Ödülü’nü kazanan ilk canlı gazeteciyi sessiz sedasız dışarıya çıkıp kendisini finalist ve daha sonra bu görkemli törende birinci yapan projeden bile daha çılgınca bir şey yapmaya teşvik ediyordu.

Evet, Jane Kokan *oraya geri dönme* hususunda motive edilmişti de. Ve o anda farkına vardım ki, önemsiz bir yitik olan ben, bu gibi beklentilerden dışlanmıştım.

Bir daha oraya geri dönmek zorunda değildim. Bitmişti.

Samaşkı hakkındaki hikâyemi dünyaya tanıtmış, Hüseyin ve adamlarıyla yaptığım pazarlığın bana düşen kısmını yerine getirmiştim. Belki bizim filmimiz kazanmamıştı, ama Samaşkı belgeselinin bir bölümü Rory Peck Ödülleri üzerine yapılan bir-saatlik bir programın parçası olarak BBC ile CNN'in dünya çapında yapacağı ortak yayında gösterilecekti.

Üstüme düşen görevi yerine getirmiştim. Bitmişti ve artık eve dönebilirdim.

“Lâflayabilir miyiz?”

Konuşan, törenin ardından yapılan kokteylde tam karşımda duran Nik Gowing'ti.

“Belgeselinde gözüken şu adam, Hüseyin var ya?” diye sordu Gowing.

“Evet?”

“Hâlâ hayatta mı?”

“Bilmiyorum.”

“Bak,” dedi Gowing, beni teselli eden bir yağın dostun yanından kenara çekerek. “Bunu tam olarak nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum, iyisi mi bırak da doğrudan doğruya söyleyeyim. BBC’de bu yılın Rory Peck ödülünü senin kazanman gerektiğini düşünen pek çok kişi var.”

“Teşekkürler,” dedim.

“Sana bir işe yaramaz avuntu ödülü vermek için burada değilim,” deyip doğrudan konuya girdi. “Sana hayatının görevini vermek için buradayım, işte o kadar. Biz yabancı muhabirler berbat yerlere gider ve onlar hakkında haber yapar ve kısacık bir vakit cehennemi birlikte yaşadığımız insanları ve yaşadıklarımızı arkamızda bırakıp sonraki görevimize gideriz. Kendime tekrar tekrar soruyorum: Saraybosna’da söyleşi yaptığım tüm o insanlara *n’oldu*? Londra’ya döner ateş altında kaldığım hikâyelerimle ahabplarımı eğlendirir, ne kadar tehlikeli olduğu ve dünya çapındaki önemi hakkında ahkâm keserim. Peki ya *onlar*, hakkında haber yaptığım insanlar? İşte senden tam da bunu yapmanı istiyorum. Senden Samaşkı’ye *geri* dönmeni istiyorum. Sen-

den eğer hâlâ hayattaysa Hüseyin'ini bulmanı, hayatta değilse mezarını bulmanı istiyorum. Senden o küçük kasabadaki *varlığımın vaktiyle* yarattığı ve *şu anda* yaratacağı etkiyi karşılaştırmanı istiyorum. Senden bir *devam filmi* çekmeni istiyorum.”

Devam.

Bu, Samaşki hakkındaki neredeyse-ödül-kazanan hikâyemin takip edilmesini öneren mantıklı ve maddi destekli bir teklifti.

İçimi açıklanamayacak bir korkuyla doldurdu.

16

Haksızlık Mağarası

Çeçenistan’a son gittiğimden sonraki on sekiz ay içerisinde çok şey değişmişti.

Evvelâ artık savaş sona ermişti.

Tam o sırada Moskova’nın Çeçenistan’da “anayasal düzeni yeniden sağlamak” amacıyla başlattığını ileri sürdüğü harekât bitmek üzereydi, dağlarda gizlendiği tahmin edilen birkaç “terörist haydut” hariç, nereden پیدا olduğu belirsiz binlerce Çeçen komando 1996 Ağustos’unda Grozni’yi istilâ etmişti. Kamyonlarla, otobüslerle, trenlerle gelen ve yayan olarak kanalizasyonları kullanan ne idüğü belirsiz Çeçen ordusu, koruganlarındaki altı bin kadar Rus askerini atlatarak çabucak kente sızmıştı. Canlı yayında askerleri katleden Çeçenlerin verdiği gözdağıyla, aşağılanmış Boris Yeltsin hükümeti teslim olmuştu. Rusya –*Rossiya*– Hitler Almanya’sına dünyayı dar eden ülke, bir avuç aşırı-İslâmcı haydut tarafından dizleri üstüne çökertilmişti?

Çeçen Genelkurmay Başkanı Aslan Maşadov ile Yeltsin’in Ulusal Güvenlik danışmanı General Aleksandr Lebed arasındaki görüşmelerin sonucunda ortaya çıkan ateşkes ve ardından tüm Rus askeri personelinin Çeçen topraklarından geri çekilmesi, Hasavyurt Anlaşması

olarak anılır. Ruslar İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'ni bağımsız bir devlet olarak tanımak dışında her şeyi kabul etmişlerdi. Davud Golyat'ı öldürmüş* ve yengin milliyetçiler viraneye dönmüş başkentte yeniden iktidara gelmişti. Kent derhal, aynı yılın Nisan ayında bir Rus füzesiyle öldürülmüş olan Cehar Dudayev'in anısına, Cehar Kale olarak yeniden adlandırıldı.

Oysa bütün kutlamalara karşın, bu Çeçen sorununun bittiği anlamına gelmiyordu.

Fiilen bağımsız olan İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'nde çözümlenmesi gereken ilk sorun önderlik sorunuymdu. Dudayev'in âni ölümüyle doğal olarak bütün gözler ardılına çevrilmişti. Çeçen anayasası en azından bu hususta gayet açıktı. Devlet Başkanı'nın ölümü veya kaybolması durumunda, halk tarafından yeni bir önder seçilene kadar başkanlık görevini başkan-yardımcısı üstlenecekti.

Dudayev'in o zamanki ardılı Başkan Yardımcısı Selimhan Yandarbiyev idi. Bu adam, Çeçen devriminin gerçekleşmesinde etkili olmuş, tam anlamıyla milliyetçi, İslâm yanlısı bir ideologdu. Kendisini "bir çoban ve şair" olarak tanımlayan Sovyet-tarzı bir entelektüeldi. Dudayev'i yurduna dönüp ayrılıkçı hareketi yönetmeye çağıran da yine ilk o olmuştu.

Yandarbiyev'in Çeçenistan başkan vekilliği görevi hayli kısa sürdü, salt Dudayev'in 1996 Nisan'ındaki ölümünden 1997 Ocak'ında yapılan devlet başkanlığı seçimlerine kadar. Bu süreç içerisinde, ikisi de izlediği dış politikanın ana dayanakları sayılabilecek, iki işin üstesinden geldi.

Birincisi yabancı Müslüman bağnazların dava gönüllüsü olarak Çeçenistan'a sökün etmesine izin vermesi oldu. Genellikle Vahabiler diye anılan yani Suudi Arabistan'da uygulanan tarzda katı bir İslâm anlayışını benimseyen, Müslüman âleminin dört bir tarafından akın

(*) Yazar Eski Ahit'teki Hazreti Davud ile onun imkânsız başarıp, öldürdüğü dev gibi adam Golyat'ın hikâyesine göndermede bulunuyor (I.Samuel BAP 17) – ç.n.

eden İslâm yanlısı gruplarla Avrupalı ve hatta Amerikalı muhtedilerin¹ bile dahil olduğu birçok sayıda gönüllünün Çeçenistan’a gelmesine müsaade etti. Kremlin, dünyayı bu *mücahitlerin* sayısının binleri bulduğuna inandırmaya çabalayadursun, çoğu bağımsız gözlemci sayının ancak yüzlerle ifade edilebileceğini belirtiyordu – ki bu kendilerini hiç de yabancı saymayan, Türkiye, Ürdün ve Suriye’deki Çeçen diasporalarını da içeren bir sayıydı.

Öyle deseler de ayrı bir yabancı grubun temsilcileriydiler. Kâğıt üstündeki önderleri –yahut en azından Çeçenistan’daki yabancı ve diaspora unsurlarını temsil eden adam– sırtına kadar uzanan saçlarıyla adeta kadınsı görünen, yakışıklı Çeçen asıllı bir Ürdünlüydü (kimileri Suudi Arabistanlı bir Bedevi olduğunu, başka bazıları Körfez’deki Emirliklerin birinden gelen küçük bir prens olduğunu söylüyordu). Komutan Hattab diye anılıyordu, bu öyle bir addı ki her anıldığında Çeçenistan’da görev yapan hemen her Rus askerinin kalbine sancılar girmesine neden oluyordu.

Bağnazlığı hususunda hiç şüphe götürmezdi. Hattab ve adamları, Afganistan Sovyet işgali altındayken kutsal gerilla savaşının tüm inceliklerini öğrenmiş ve rivayete göre Usame bin Ladin’le yakın ilişkiler kurmuş, savaştayken nedensiz yere işledikleri amansız cinayetlerle ünlenmişler – daha doğrusu, *kutsanmışlardı*. Komutanı dağlarda iş üstünde bir Rus zırhlı birliğinin tamamını pusuya düşürürken gösteren bilindik bir kaset elden ele dolaşıyordu. Eski bir numarayla birinci ve sonuncu taşıtları kullanılmaz hale getiriyor, ilerleme ve geri çekilme yollarını tikiyor ve sonra ortada saplanıp kalmış olan araçların üstüne roket-güdümlü bombalar yağdırıyordu. Ardından o ve adamları tabancaları ve kamalarıyla yaklaşıyor. Son sahnelerde süngüsünün ucunda insan bağırsakları olduğu anlaşılan bir şeyleri kaldırıp “Allah En Büyüktür!” diye muzaffer bir edayla bağırان Hattab gözüküyordu. Çeçen-karşıtı propaganda olarak hayli rağbet gören diğer bir örnek

1 Amerikan vatandaşı Aukai Collins bunlardan biriydi, savaş esnasında bacaklarından birini kaybetti. Karş. Amy Barrett, “Holy Warrior,” *New York Times Magazine*, 4 Ağustos 2002. Collins *My Jihad* adlı bir de kitap yazmıştı (Guilford, Conn.: Lyons Press, 2002).

(bu Hattab'ın kişisel kameramanı tarafından çekilmiş de çekilmemiş de olabilirdi) dehşet verici bir kısa film. Kaset birkaç Rus *kontrakt-ni*'yi dinî törenlerde kesilen hayvanlar misali, boğazları boydan boya kesilip idam edilirken imgeliyordu. Bu kendilerini Çeçen davasına adanmış insan hakları eylemcilerini ve pek çok Çeçeni memnun etmeyecek türde bir malzemeydi.

Hattab'ın kendi tarzındaki katı İslâm anlayışını herkese yaymak istemesi, Çeçenler-arası gerginliği bir kat daha artırdı. Sovyet-Çeçenlerinin büyük bir çoğunluğu iki geleneksel Sufî kültüne üyeydiler: Kadiri ve Nakşibendi *tarikatlari*, başka bir deyişle yarı-gizli dinî düzenler. İki tarikatı birbirinden ayıran çok şey vardı, beriki “aktif” öteki “pasif” *zikir* üsluplarını, yani Tanrı'yı yad ettikleri dinî tören üsluplarını benimsemişti. Samaşki'de tanık olduğum hararetli tepinmelerle yapılan dans-türü birincisini anırtıyordu – mütedeyyin bir mezhep tarafından Müslüman evliyaların ruhlarının aracılığıyla evrenin doğasını yansıtan sükûn içinde ve büyük bir sabırla yapılan uygulamalar ikincisine daha yakındı.

Moskova'daki otoriteler tarafından ikisi de, Sovyetler Birliği devam ettiği sürece, tercihen bir süre bir *gulag* ağır-çalışma kolonisinde, yüksek dozlu bir Marksist-Leninist müdahaleyle kökünün kazınması gereken, özünde tehlikeli olan din-temelli, Sovyet-karşıtı duygular – “sosyalist karşıtı eğilimler” sayılmıştı. Komünist Parti boyunduruğu altında geçen yetmiş yıllık süreç içerisinde Çeçen ruhunu ayakta tutan geleneksel Sufî kültüne karşı Hattab'ın tutumu – olur şey değil ama, komünist partisinininkiyle at başı gidiyordu. O da her türlü *zikir* uygulamasını ve evliya kabirlerini ziyaret gibisinden diğer Sufî âdetlerini yurt topraklarında yasaklanması gereken çoktanrılı, İslâm-dışı cehaletten başka bir şey saymıyordu. Okuyucunun söz konusu kişinin din anlayışını daha iyi kavraması için bizzat Hattab'ın kendisi tarafından (İnternet'te) kaleme alınmış aşağıdaki yorumunu ekliyorum:

[Kafkasya'nın] bayağı, eğitimsiz Müslümanlarının ibadetin gerçek mânâsını kavrayamadıkları yadsınamaz bir hakikattir. İçinde bu-

lundukları cehaletle, Allah’a ibadet etmiyor ve kâfirliğin (çoktanrıcılığın) gafletine düşüyorlar, bu ise insanoğlunu dinsiz imansız eder. Göçmüş peygamberlere, Allah’a yakın olanlara dua ettikleri... ve Kabe’deymişçesine [bu önemli zatların] gömütlerini ve kabirlerini sırayla tavaf ettikleri vakit böyle olur... Lâkin bu gibi basit ve ümmî insanlar salt cahil oldukları ve salt gerçek ibadetin ne olduğunu kavrayamadıkları için çoktanrıcılık günahını işliyorlarsa, işte onlara bağışlatıcı bir mazeret bulunabilir. [Fakat] ... ya bu basit insanların insanı dinden imandan eden çoktanrıcılık gafletine düşmüş olduğunu kavrayan, dahası şu kâfirliğin... peygamberlere, Allah’ın sevgili kullarına, karşı olan sevgiyi göstermenin en âlâ yolu olduğu yönünde kararları veren fahur âlimler için ne demeli? ... Bu fahur zatlar, bayağı insanları kâfirliğe sürüklüyor da hiç mi korkmuyorlar?!²

Metin şu şekilde de çevrilebilir: Geleneksel Sufi İslâm anlayışı dalâlettir (sapkınlıktır); dinî önderler, izleyicilerini en büyük günah olan *şirk*, yani çoktanrıcılığa sürükledikleri için, müritlerinden de fazla suçludurlar.

Çeçen toplumu içerisinde saf ve temiz olanlarla olmayanlar arasında – ve mahvolmuş yaşamlarını yeniden onarmaktan başka bir şey istemeyen yerel Çeçenlerle, belki de saf İslâm anlayışıyla onunla at başı giden kutsal savaşlarını, Dağıstan gibi komşu memleketlere yaymadan önce, ilkin Çeçenistan’ı kâfir Ruslardan ve ardından sapkınlardan arındırmak için gelen Vahabi yabancılar arasında büyük bir gedik açılmıştı.

Bu gelişmeden yalnızca Selimhan Yandarbiyev’i sorumlu tutmak tek başına doğru olmasa da, ürkünç sonuçlar doğuracak kapıyı aralık bırakan kişinin o olduğu su götürmez bir gerçektir. Herhangi biri İslâmcı fundamentalistler dışında, Çeçenlere yardım etmekle ilgilenen başka kimsenin olup olmadığı hakkındaki nahoş soruyu sorabilir. Eh Batı’nın olmadığı kesin. Ve Türkçe bir özdeyişin de dile getirdiği gibi, “denize düşen yılanı sarılır.”

2 Umar ibn Al Hattab, “How We Understand Monotheism,” Joan Beecher Eichrodt’in çevirisi. Burada bir bölümü alınmış olan metnin tamamını <http://groups.yahoo.com/group/chechnya-sl/message/147> adresinde bulabilirsiniz (9 Haziran 2003 yılında girilmiştir).

Devlet Başkan vekili olarak Yandarbiyev'in öteki katkısı, aslına bakacak olursak hayli farklı ve iddia edilebilir ki Vahabilerden medet ummasıyla tam bir çelişmedir. Öyle ya da böyle, Çeçenistan'ın dünya-ya açılan penceresi olmuş, bunu gerçek bir dışişleri bakanlığı kurarak yapmıştır. Tuhaf ama, dışişleri bakanlığı viraneye dönmüş Grozni'de değil de, İstanbul Boğazı'nın kıyılarındaki lüks Bebek banliyösünde kurulmuştur. Yeni Dışişleri Bakanı Ruslan Çimaev'den başka, Sağlık Bakanı Dr. Ömer Hambiev de İstanbul'u faaliyet merkezi olarak seçmiş, Çeçen hükümetindeki diğer üst düzey bürokratların sık sık gelip gitmesi, oradaki dairesini hemen hemen sürgündeki bir hükümet haline getirmiştir.

“‘Yurtdışındaki hükümet’ demek daha doğru olur,” demişti savaş öncesi Grozni'sinde tanıştığım eski ahabım Eduard Hatcukaev, İçkerya Çeçen Cumhuriyeti Dış İktisadi İlişkiler eski Müdür Yardımcısı. “Ama ‘ex-territorio hükümet’ en iyisi.”

Ah Sevgili dostum “Edik.” Renkli bir alıntı yapmak için yolum daima onun kapısına düşerdi. Artık Çeçen Cumhuriyeti Dış Krediler ve Yatırımlar Bölümü Başkanı diye anılıyordu. Onu bir daha gördüğüm vakit, yani Ramazan'da Bakü'deki bir bodrum katında gizlenen bir kaçaktan başka bir şey değildi. Hem oruç tutuyor hem de kah Rusya'daki Yeltsin-sonrası herhangi bir hükümetin Cehar Dudayev'i bir “ciddi kişilik” olarak kabul edeceği hakkında, kah Rus-Çeçen savaşının asıl galibinin Almanya olacağı hakkında öngörülerde bulunuyordu. Nedenini açıklama zahmetinde bulunmadı.

“Aha buraya yazıyorum,” demişti Edik tuttuğu oruçtan kaynaklanan bir çeşit buhrana yeniden sürüklenmeden hemen önce.

O 1996 sonbaharında İstanbul'da bana söyledikleriye, biraz daha ürkünç ve tehdit ediciydi. Altı ay önce Cehar Dudayev'i kimin öldürdüğüyle ve Çeçenlerin bu hususta ne yapmayı amaçladığıyla ilgili.

“Katillerden bunun hesabını soracağız,” demişti Edik, Mosko-va gazetesinde basılmış bir fotoğrafı bana uzatarak. Resim telefonla konuşan ve onu ufak parçalara ayıracak olan füzenin tam da ortasına gözlerini dikip bakan Çeçen devlet başkanını cipinin yanında gösteri-

yordu. Edik füzenin bir Amerikan mermisi olduğunu belirtmiş, güdümlü sistemlerle ilgili İngilizce yazılmış bir teknik bilgilendirmeyi kanıt göstermişti. Bana göre, fotoğrafın hileli olduğu o kadar ortadaydı ki, neredeyse gülünç bir fotoğraftı. Ama Edik tıpkı başkaları gibi, kanmış gözükiyordu. Çeçen devlet başkanını öldürten Rusya değil, bilmem ne için tasarlanmış daha büyük bir emperyalist entrikanın peşinde olan *Birleşik Devletler* idi ... peki ama ne?

“Dünyaya hükmetmek,” demişti esrarlı bir edayla.

Hiç değilse bu defa, beni büyük babasının anlayamayacağı türden çok-renkli konular hakkında siyah-beyaz sorular sormakla suçlamamıştı.

Sonra Dudayev’in kente henüz gelmiş olan dul eşi, Alla Dudayeva ile bir söyleşi ayarlamıştı, meğer ki Dudayeva tam da yan odadaymış.

Kendisini ressam sayan ufak tefek Estonyalı Rus bir kadın (ve bir Sovyet subayının kızı) olan Alla Dudayeva, kocası Gehi-Çu köyü dolaylarında öldürüldüğü vakit yanındaydı ve bana nasıl olduğuyla ilgili büsbütün farklı bir tablo çizdi. Anı “*vızıldamay*” tanımlamasından, Dudayev’i öldüren roketin esasında gizli gözcüler tarafından yönlendirilen lazer-güdümlü bir top mermisi olduğu anlaşılıyor – artmakta olan komplo teorilerine yeni bir renk katıyordu. Bu, artık Edik’in Amerikan füzesi teorisinden Çeçen devlet başkanı Bill Clinton ile görüşmek için hatta beklerken Dudayev’in uydu telefonunun koordinatlarını Ruslara bildiren bir AWACs* Amerikan uçağının dahil olduğu türünden bir çarpıtmaya kadar pek çok şeyle örtüşüyordu. Bu temanın daha değişik çeşitlemeleri arasında Dudayev’in Moskova’da ki güvenilir bir kişiyle konuşurken, Cezayirli bir arabulucuyu ararken ve Boston’lı bir akademisyen olan Diane Roazen’le görüşürken vurulduğudur. Bu yorumların ortak noktası, Dudayev’in konuşmasının tam ortasında doğrudan telefon sinyaline yöneltilmiş bir roketin isabet etmesi sonucu ve anında öldüğü yönündedir. Başka bir varsayım

(*) Hava radarı uyarı ve kontrol mekanizması bulunan bir tür uçak – ç.n.

göre ise, Dudayev Rusların fırlattığı iç organlarını içten dışa parçalayan bir tahrip bombası yüzünden korkunç bir şekilde ölmüştür. Bir başka söylenti ise, her şeyin bir uydurma olduğunu ve Cehar Dudayev'in hâlâ sağ olduğunu, gerektiği gibi gaiplere karıştığını ileri sürer. Grozni özgürlüğüne kavuşturulana kadar ortaya çıkmayacak, o vakit geldiğinde devlet başkanlığını sürdürmek için adeta bir Mehdiymişçesine geri dönecekti. Oysa bu kutsal gün gelip geçmişti ve Alla Dudayeva bile kocasının gömütünden dönüşü fikrinin saçma olduğu kanısındaydı.

“Kocam da Çeçen bağımsızlığı uğruna hayatını kaybetmiş pek çok şehitten biridir,” demişti cılız bir sesle. “Bundan böyle bizim vazifemiz ne yapıp edip boşuna ölmediklerinden emin olmaktır.”

Ardından mağrur bir edayla bana elyazması şiirini vermiş ve kendi yaptığı, tamamı Grozni’de yanıp kül olmuş resimlerin fotoğrafından oluşan bir albümü göstermişti.

İstanbul’daki Çeçen Dışişleri Bakanlığı’ndan sorumlu olan kişi kâğıt üstünde Devlet Başkan Vekili Selimhan Yandarbiyev olabilirdi, ama (kirayı da ödeyen) asıl adam Khoj Ahmet Nukayev idi. Khoj Ahmet (adının çeşitli şekillerde telâffuz edilişlerinden biri de Hacı Ahmet Nukaev’tir) Dudayev’in güvenlik aygıtının soğukkanlı eski başkanıydı. Kendisini dış basında en büyük Çeçen mafyası olarak gösteren haberleri hoşgörüyü karşılayan bir adamdı, elbette söz konusu haberler onu devlet-yapıcı (veyahut devlet-yerine geçen) bir filozof olarak tanımladığı sürece. Bebek’teki meskenin parası, mesela, pek de Grozni’deki İçkerya Çeçen Cumhuriyeti’nin maliyesinden (öyle bir büro var mı bilinmez ama?) değil, dünya-çapında iş yapan Suudi işadamı ve uluslararası silâh tüccarı Adnan Haşoggi’den (Kaşıkçı kelimesinin Arapça hali) geliyorsa benzemekteydi. Khoj Ahmet ile Haşoggi, Crans Montana Forumu’nda birlikte gözükmüşlerdi. Davos’ta toplanan Dünya Ekonomik İşleri forumuyla rekabet eden bu Forum iş ve siyaset âleminin ön-de gelen kişiliklerini bir araya getirmek maksadıyla her yıl İsviçre’de

düzenlenen iktisadi bir hadiseydi. Pek çok kişinin bulunduğu toplantıda ufak anlaşmalar da yapılıyordu.

Nukayev işte orada ilk kez bir “Kafkasya Ticaret Odası” kurma fikrini ortaya atmıştı. Bu, bölgenin kördüğümüne dönmüş siyasetini düşünecek olursak, yetkinin devlet yapılarından aşiretlere geçmesini salık veren ilginç bir kavramdı. Bu yüzden, kuramsal düzeyde, denebilir ki Khoj Ahmet devleti yok etmeye, yahut en azından devletin yerini almaya çalışıyor, işadamı Haşoggi ise henüz bağımsızlığını kazanmış olan Çeçenistan’a hayli ilgisi olduğunu, bu nedenle de bir ortak yatırım bankası kurmak için yüz milyon dolar vermeye hazır olduğunu ilân ediyordu.

Yanderbayev’in İstanbul’daki adamlarından biri de –ve aslında, Nukayev’in sağ-kolu– Mansur Maciej Jaçimczyk idi. Bu, Oxford’da öğrenciyken önce Katolikliğe geçmiş ardından ikinci dönüşünü gerçekleştirip İslâmiyet’i benimsemiş olan Leh bir Musevi’ydi. Dinî endişeleri ve tanımlamaları bir kenara bırakacak olursak, kalabalık iş yelpazesi onu yalnızca *Çeçenistan’ın Yeniden İnşası, Kafkasya’da Barış ve Rusya’da Demokrasi için Uluslararası Yuvarlak Masa Görüşmelerinin Genel Sekreteri* değil, aynı zamanda *İçkerya Çeçen Cumhuriyeti’nin Dışişleri ve Dış İktisadi İlişkilerinden Sorumlu Başdanışmanı* olarak tanımlıyordu.

Gayri-resmî durumlarda kendisini bir “Çeçen Ajan(s)ı” olarak nitelendiriyordu. Bu unvan, yalnızca gizli-kapaklı yapılan istihbarat eylemlerini değil eğlenceyi de anıştırmaktaydı. Haşoggi’nin üçüncü karısı Şahpari’nin ve Los Angeles’taki yıldızların işlerini yürüten isimsiz-kalması-daha iyi-olacak birinin de yardımıyla, Mansur muazzam bir proje tasarladı. Elizabeth Taylor ve Julio Iglesias’ı, Çeçen savaşı yüzünden öksüz kalmış çocukların yararına bombalanmış-Grozni’de düzenlenecek katılımcı-başına-bin-dolarlık katkıyla gerçekleştirilecek olan projeye ev sahipliği yapmaya ikna etti.

Ne yani? Usame bin Ladin’le üstü kapalı bir ilişkisi olan eski bir KGB kiralık katilini destekleyen Suudi bir silâh tüccarının temsilciliğini yapan Sufî İslâm’a dönmüş Lehli bir Musevi-Katolik, Liz Taylor ve

Julio Iglesias’la aynı cemiyette buluşup, Grozni’deki Çeçen çocuklarına yardım etmek için aynı katılımcı-başına-bin dolarlık akşam yemeğinde bir arada mı oturacaklardı?

Ya, evet – kim söylemiş jeopolitik keyifli olmaz diye?

Esasında, o eski menekşe gözleri Grozni’de görmek muhteşem bir olay olurdu, ama Liz beyin kanserine yakalandı ve proje rafa kaldırıldı. İyeleştikten hemen sonra, işte orada Julio ile birlikte, az bir vakit önce ertelenmiş şatafatlı hayırsever yemeğinde Mansur ve Khoj Ahmet’in masasında oturuyordu. Ancak lojistik nedenlerden ötürü, bu yemek Grozni’nin merkezinden Boğaz’ın tam göbeğindeki aşırı derecede pahalı Çırağan Sarayı Otel’ne taşınmıştı. Mansur ve Khoj Ahmet’in bir sonraki durağı Londra oldu. Burada Çeçenistan’daki petrol boru hattı projelerine ilgi duyan Barones Margaret Thatcher ve diğer Tory lordlarıyla buluştular. Çift faaliyetlerine devam ediyordu.

Bu arada, bağımsız Çeçenistan, vaktiyle kahramanların savaştığı harabeye dönmüş ve kana bulanmış memleket, adı konulmamış bir korku ve dehşet içinde yaşıyordu. Dostlar yalnızca görünürde-dostlardı. Güvenilir kılavuzlar ve koruyucular her an cayabilirdi. Bundan böyle kim kim olduğunu hiçkimse gerçekten bilmiyordu. İnsanlar nakit fidyelerle değiş-tokuş edilen rehine/ganimetlere dönmüşlerdi; Rus televizyon muhabirleri milyonlar ediyordu – yabancılarınsa ağırlığınca altın ettiklerine inanılıyordu, elbette onları canlı tutmayı ihmal etmezseniz.

Çeçenistan’da kaybolan yabancılarla ilgili olayların en ünlüsü, talihsiz Amerikalı insanî yardım görevlisi Fred Cunny’e ait olanıydı. 1995 sonbaharındaki Samaşki Katliamı sırasında sırta kadem basmıştı. Sonradan Cuny’nin fazla ileri gidip, onu Rus casusu sanan Bamut Kalesi dolaylarındaki Çeçen isyancılar tarafından öldürüldüğü hususunda ortak bir kanıya varılmıştı.

Ama Cuny kuşkucu nöbetçiler, ağgözlü fidyeciler veya gözü dönmüş katillerin eline geçip sırta kadem basan tek yabancı değildi. Hiç şüphesiz en ürkünç olay, Novi Atagi kasabasında 1996 Kasım’ın-

da uykularında katledilen altı Kızıl Haç görevlisininkiydi. Katillerin kimliklerini örtbas etmeyi sürdürmesine karşın, rivayet oydu ki, Çeçenistan'ı istikrarsızlaştırıp tüm yabancı gözlemcileri ülkeden kaçırmak için –ki sonunda bu işe yaramıştı– tasarlanmış, Moskova tarafından kurulan öldürücü bir kumpas olmaktan ziyade, cinayetler grubun profesyonel “koruma” hizmetlerini zayıflatıklarını öne sürdükleri Kızıl Haç’a bir ders vermeyi kafaya koyan öfkeli emniyet güçleri tarafından işlenmişti. İngiliz Telekom çalışanlarının kafasının kesilmesi de bir o kadar ürküntücüydü. Fidyeye için meçhul kişiler tarafından kaçırılmış ve sonra çete, özel timin izlerini bulmaya çok yakınlaştığını anladığı anda İngilizleri öldürmüştü.

Kendilerini Grozni’de bulunan bir yetimhanedeki işlerine adanmış iki İngiliz yardım görevlisinin, Jonathan James ve Camilla Carr’ın ortak yazgıları bunlar kadar nahoştur: Fidyeye için kaçırılan bu yardım görevlilerine işkence yapılmış ve tecavüz edilmiş, ama nihayet Aslan Maşadov’un güvenlik müfrezesi tarafından kurtarılmışlardır.

En merak edilen soru, fidyecilerle özel timin danışıklı dönüşüklü çalışan aynı insanlar olup olmadıklarıydı ki, bu en azından benim için İstanbul’daki Çeçen Dayanışma Derneği’nin başkanı Fazıl Özen vaka-sında cevaplanmış bir soruydu. Fazıl’la ilk kez uzun zaman önce Samaş-ki’ye yaptığım ilk seyahatten bile önce, 1995 kışında tanışmıştım.

Diğer diaspora örneklerinden esinlenen İstanbul’daki Çeçen Dayanışma Derneği para toplamış ve sonra *anayurda*, Türkiye’de yaşayan çoğu Çeçenin asla görmediği ve nicedir unuttukları bir dilin –*Nohçi Mot*– konuşulduğu bir yere on milyon dolarlık bir malzeme yardımı yapmıştı.

Los Angeles’lı Ermeniler, Boston’lı İrlandalılar ve New York’lu Museviler gibi çeşitli ulusların başından geçen diaspora halkların uzaklardaki, kuşatılmış akrabalarına karşı beslediği duygusal bağın-dan oluşan o aynı hikâye. Bir önder bul, parayı gönder.

Yardımlardan biri uydudan zaman kiralınması şeklindeydi, bu sayede Çeçen televizyonu, Moskova’nın güdümünden kurtulup, *kendi* haberlerini yayınlamayı sürdürebiliyordu. Dağlardaki savaşçılara yar-

dım edebilmek amacıyla kablosuz iletişim donanımı gizlice ülkeye sokuldu. Malzeme yardımını (ve askeri yardımı) Rus denetim noktalarından geçirebilmek biraz kurnazlık gerektiriyor ve sıklıkla Çeçenistan’a güvenilir kuryelerin gönderilmesi şeklinde yapılıyordu. Bu kuryeler muhafızlara para yedirip yollarına devam ediyor ve ardından yüksek yoğunluktaki yardımı –yani, nakit parayı– teslim ediyordu.

“Cehar neye gereksinimi olduğunu bizden çok daha iyi biliyor,” diye daha 1995-96 kışında açıklamıştı Fazıl. “Rus askerleri firar etmelerine yetecek parayı toplamak için ne bulurlarsa satarlar. Eh savaşçılar pazarlık yapıp istediklerini satın alabiliyorken bizim silâhları gizlice ülkeye sokmamıza gerek yok.”

Bu tertip öyle ya da böyle işe yaradı, 21 Nisan 1996’ya kadar. Bu Cehar Dudayev’in, görünüşe bakılırsa kullandığı telefona yönlendirilmiş bir güdümlü roket tarafından öldürüldüğü gündü. Telefon ve kullanımına ait masraflar diasporanın hediyesiydi. Ölümünün diasporada yarattığı şok Çeçenistan’da yaşanandan zannedersem daha fazla oldu.

Dudayev’in öldüğünü Fazıl’dan öğrendim. Telefon çaldığında Montana’da tanyeri yeni yeni ağarıyordu. Telefonu kaldırdım, uluslararası aramalarda olan vızıldamayı duydum, azalmasını bekledim ve sonra kendimi hattın İstanbul ucunda hıçkıra hıçkıra ağlayan Fazıl Özen’in sesini dinlerken buldum.

“Seni arıyorum zira başka kiminle konuşacağımı bilmiyorum,” dedi Fazıl ağlayarak. “Bugün Cehar’ı öldürdüler, ama nasıl olduğuyla ilgili türlü türlü söylenti var ve kime güvenilebileceğim hakkında en ufak bir fikrim yok!”

Fazıl’ın ilk birkaç saat içerisinde kendisinin de inanmış olduğu dahil ya dört ya beş ya da sekiz tane teori anlattı. Fazıl’ın ilk benimseydiği açıklama, Dudayev’in ölümüyle ilgili tüm haberlerin hayli abartılı olduğu ve Ruslar tarafından her zaman olduğu gibi yine bilinçli olarak yanlış istihbarat yayıldığı yolundaydı. Bu seferkinin balonu hayli ıvencenlikle patladı. Başkanın öldüğünün bildirilmesinden birkaç saat sonra, görünüşe bakılırsa İstanbul’daki hemen bütün Çeçenler kendilerini Dudayev’in resmî ardılı olarak tanıtıyor – ve İstanbul Dayanış-

ma Derneği tarafından toplanan para ve malzeme yardımını almak istiyordu.

Fazıl Özen’in Dudayev’in öldürülmüş olduğunun açıklanmasından hemen sonraki ilk tepkisi, intikam almak için gerilla olarak savaşmak üzere gönüllü gitmek oldu.

“Fazıl,” dedim ihtiyatla. “Sen bir asker değilsin, ülkeyi tanımıyorsun, nifaklardan haberin yok, sana birisi bir mermi geldiğinde çömel veya bir pusuya düştüğünde ateş et dediğinde anlayacak kadar bile Çeçence bilmiyorsun.”

“Haklısın,” diye yanıtladı.

“Senin bu *davadaki** rolün dışarıdan destek sağlamak,” dedim. “Milyonlarca dolar toplayıp gönderdin. Yaptığın şeyi ardında bırakıp çekip gidemezsin. Sen bir savaşçı değilsin. Olmaya çalışırsan da, ancak bir ceset olarak dönersin. Gitme.”

Elbette ki Fazıl gitti. Savaşçı olarak olmasa da, Rus ordusunu dize getiren kurnaz Çeçen komutanı Aslan Maşadov’un kişiliğinde beliren yeni Çeçen iktidarını bizzat tanımak için dağların-ötesinden davet edilen küçük bir diaspora delegasyonun başı olarak.

“Gördün mü işte, seni dinlemedim – Gittim!” dedi Fazıl Özen canlı bir sesle Rusların geri çekilmesinin ardından İstanbul’da karşılaştığımızda. Rusları yenmiş olmanın vermiş olduğu gururla sırttan Maşadov’un yanında kendisinin ayakta durduğu kocaman, slayttan-basılmış renkli bir fotoğrafın altında oturuyordu. “Kimse yapabileceğimize, Rus ayısını dize getirebileceğimize inanmıyordu! – ama yaptık işte. Ve biz, Çeçen cemaatinin diasporadaki azaları olarak, bu tarihi zaferde küçük de olsa üstümüze düşeni yapmış olmaktan gayet memnunuz!”

Çeçenler muazzam bahtsızlıklarına karşın akıl almaz bir zafer kazanmış gibi gözüküyor olabilirdi, ama bu nüfusun yüzde onunun yitirilmesi, hayatta kalanların tamamıyla tahrip edilmiş mültecilerle, yetimlerle ve ölümcül psikopatlarla dolu bir coğrafyada yaşaması – hat-

(*) Yazar burada Fazıl denen kişiye doğrudan Türkçe “dava” kelimesini kullanarak telkinde bulunuyor. Orijinal metinde parantez içerisinde aynı manaya gelen İngilizce “case,” kelimesini kullanmış.

ta ölmüş Cehar Dudayev'in kalıntıları üzerine hak iddia eden beş-tarafli bir iktidar mücadelesinin başlaması pahasına elde edilmiş bir zaferdi. İstanbul'da adı sanı duyulmamış çeşitli başkomutanlar adına para talep eden kişiler belirecek ve parayı sorgusuz sualsiz bu kişiler arasında bölüştürmediği için Fazıl'ı bağış paralarını zimmetine geçirmekle suçlayacaklardı.

Kaçınılmaz olarak, dolandırıcılık ve sahtekârlık şüpheleri Dayanışma Derneği'nin başkanının, bizzat Fazıl'ın itibarını bile zedelemeye başlamıştı. İstanbul'da bağış yapanların para aktardığı bir hesap onun adınaydı; oysa aynı zamanda Başkan Yardımcısı ve Saymanının da adınaydı. Gelen ve çıkan tüm hesapların itina ile belgeleniyor ve hatta Türk vergi memurları tarafından kayıt altına alınıyor olmasına karşın, Fazıl'ın paranın bir bölümünü kişisel zevkleri için kullandığıyla ilgili korkunç bir söylenti almış başını gidiyordu. Hayatının son birkaç yılını Çeçen davasına adanmış olan –ihmal ettiği için neredeyse evliliğini bile kaybetme aşamasına gelen– bir adam için pek iç açıcı bir durum değildi.

İki yılı aşkın bir süredir çok sayıda kurye tarafından yapılmış tüm nakit aktarımlarıyla ilgili belgelerin kopyalarını da yanına alarak, kayıtları doğrudan sunmak üzere Grozni'ye doğru yola çıktı.

Aslına bakılacak olursa, bu Fazıl'ın Çeçenistan'a yaptığı ilk resmî ziyaret oldu. Dağları aşmaktan veya bir arabanın bagajında gizlenmekten, o ve kılavuzu Rusya Federasyonu'na gitmek için vize başvurusunda bulunup aldılar ve İstanbul'dan küçük Kuzey Kafkasya cumhuriyeti Kabardino-Balkarya'nın başkenti Nalcık'a uçtular. Buradan İnguşetya Cumhuriyeti'ni arabayla boydan boya geçip "özgür" Çeçenistan sınırı boyunca ilerlediler.

Grozni'de, Fazıl Özen yardım paraları yolsuzluğuyla ilgili herhangi bir yanlış anlamayı düzeltmeye girişti. Başkan Maşadov ve artık Sanayi Bakanı olan gözü pek Şamil Basayev gibisinden eski ahbablarıyla toplantılar yaptı. Ortak izlenim bu görüşmelerin dostane bir havada geçtiğine işaret ediyordu. Hiç şüphesiz, diaspora tarafından desteklenecek diğer projelere ilişkin başka görüşmeler ve toplantılar da

yapıldı – belki yeni bir okul ve Türk üniversitelerindeki Çeçen öğrencilere yönelik burslar hakkında.

İş tamamlamış ve ismini temize çıkarmış olan Fazıl ve kılavuzu, Kafkasya dağ silsilesinin yamacında yer alan Şali kentine doğru yol aldılar ve oradan da son akşamlarını geçirmek üzere civardaki bir köye gittiler. Bir, iki gün ve ardından bir hafta hiçbir haber alınamadı. Fazıl ve kılavuzu yer yarılmış da içine girmişti. Ve Çeçenistan’da bu tek bir manaya gelirdi. Adam kaçırılar. Ama kim ve niçin?

Fazıl ve arkadaşından sekiz ay daha hiçbir haber alınamadı. Ve nihayet, bir dizi mahzen ve mağaradan ortaya çıktıklarında, bir deri bir kemik kalmış ve çamurlara bulanmış göğüslerine kadar uzanan sakallara bürünmüşlerdi. Fazıl’ın sonradan bana söylediğine bakılırsa, “karıncaların davranışları” ve portre ressamlığı hususunda uzmanlaşmışlardı. Can sıkıntısından kurtulmak için, o ve hücre arkadaşı pantolonlarına yapışıp katılaştıran pisliklerin üstüne birbirlerinin resmini çizmişti.

Bana söylediğine göre, tutsak edilmeleri dışındaki en ürkünç an, tutsaklıklarının son gününe denk düşmüştü. İte kaka çıkarıldıkları çukurlarından salıverilme umuduyla Grozni’ye getirilmişler, ancak o akşam başka bir zindana koyuverilmişlerdi.

“Ruhen yıkılmış ve gözyaşlarına boğulmuştum, zira bunun görüşmelerde bir tikanıklığa ve dolayısıyla da elinde bulunduğumuz kişilerin bizi öldüreceğine işaret ettiğinden emindim” diye anımsadı. “Derken bizimle konuşmaması gereken nöbetçilerden biri, o akşam saat on bir’de serbest bırakılacağımızı söyleyip beni avutmaya çalıştı. Yalan söylediğinden adım gibi emindim. Amma on bire çeyrek kala nöbetçiler gecenin karanlığında kayboldular ve on beş dakika sonra kurtarıcılarımız gözüksüler. Velhasıl, bizi kaçırılar da kurtaranlar da aynı kişilerdi.”

Peki ya Fazıl’ın kaçırılmasının gerekçeleri neydi?

“Beni Dayanışma Derneği’nin paralarını kendi çıkarım için kullanmakla suçladılar. Tek kurşuna bile dokunmadığımı, üstüne üstlük dava uğruna kendi arabamı bile sattığımı söyledim. Bunun benim ha-

kiki bir Çeçen olmadığım anlamına geldiğini, zira gerçek bir Çeçen'in elbette ki paranın yarısını cebe indireceğini söylediler. İşte o an tüm çabalamamın boşa olduğunu anladım ve Türkiye'ye döner dönmez havaalanı pistini öptüm. Orayı ömrüm boyunca bir daha asla görmek istemiyorum.”

İşte bu BBC için çekeceğim Sonrası görevim için gitmeyi tasarladığım Çeçenistan'ın ayyuka çıkmış karmaşıklığıydı.

17

Dağların Kanunu

Samaşki'ye Dönüş görevimi 1997 Ocak'ında yapılacak Çeçen devlet başkanlığı seçimleriyle aynı güne denk gelecek şekilde ayarladım. Devlet Başkan Vekili Selimhan Yandarbiyev hükümeti ve muzaffer Aslan Maşadov'un kumandasındaki askeri kuvvetler yabancı gazetecilerle oylamaları takip etmek üzere ülkeye gelecek seçim gözlemcilerinin tümü için tam güvenlik sözü vermişlerdi.

Bu vaaddeki en açık sorun, seçimlerden önceki hemen her cinayetle ve kargaşalıktan sorumlu tutulan “serkeş unsurların,” bundan böyle ülkenin yeni iktidarını dinleyip istikrarsızlaştırıcı eylemlerinden vazgeçip geçmeyeceğiydi. Daha da ötesi, başarılı ayrılıkçı hükümet ülkeye neredeyse hiç yabancı hedef yokken bile söz konusu unsurların yabancılarını kaçırmaya ve öldürmesine engel olamazken, seçimler sırasında, daha önce hiç olmadığı kadar saldırıya açık hedef olduğunda, aynı ne idüğü belirsiz unsurları yabancılarını kaçırmaktan nasıl alıkoyacaktı?

Devlet başkanlığı seçimleri, resmen, şehit düşmüş Cehar Dudahev'in yerini doldurmak için yapılıyordu. Adaylardan en başta geleni Aslan Maşadov idi. Direniş kampanyasını sessiz sedasız başarıya ulaştırmış bir general ve Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'ndan de facto

(fiili) bağımsız kalmasıyla sonuçlanan Grozni'nin geri alınmasının mimarıydı. General Maşadov Çeçen toplumunun tüm unsurları arasında açık ara tutuluyor, ama bilhassa da geleneksel muhafazakâr sayılabilecek kişiler tarafından destekleniyordu. İstemeden de olsa Rus ordusunun saygısını kazanmış ve bu nedenle de Kremlin'de ona Yeltsin hükümetinin birlikte çalışabileceği bir adam gözüyle bakılıyordu.

Ardından Şamil Basayev geliyordu. 35-yaşındaki bu hayli yakışıklı komutan, Maşadov'un yardımcısıydı. Basayev, Maşadov tarafından yürütülüp Çeçen-Rus savaşını resmen sona erdiren Hasavyurt Anlaşması'nın kimi belirsiz noktalarından memnun kalmamış radikal gençlik tarafından tutuluyordu. Hepsinin içinde en belirsiz kalan nokta da Çeçenistan'ın Ruslardan resmen bağımsız bir devlet olmasını sağlayan de jure statüsünün beş yıllık bir süre için ertelenmesiydi. Basayev'e karşı Moskova'nın tutumunu gelince, Rusya'da en çok aranan adamların başında geliyordu.

Seçimlerde başarılı olma olasılığı en düşük olan aday ise, Devlet Başkan Vekili Selimhan Yandarbiyev idi. Çeçen Devrimi'nin baş tasarlavcısı olmasına karşın, adaylığı pek çok Çeçen için artık bir anlam ifade etmiyordu. Asla savaşmamıştı ve pek çok dış gözlemcinin gözünde, Hattab gibi "Vahabi" yabancı savaşçılarla doğrudan veya varsayılan bağları olduğundan lekelenmişti.

Bir avuç diğer başka aday ise, çoğu başarılı birlik komutanlarıydı, mücadeleye renk katıyor, az da olsa heyecan getiriyorlardı.

Belli siyasal gündemlerle adayların kişisel tarzları dışında, varolan en önemli mesele güvenlik, daha doğrusu memleketin tamamındaki güvenlik yokluğu idi. Seçimlere bir ay kala Novi Atagi'de uykularında katledilen altı Kızıl Haç görevlisinin tüyer ürpertici ölümü hâlâ aydınlatılamamış ve bölgeye gelmeyi tasarlayan pek çok sayıda uluslararası seçim gözetmeni kendi hayatlarından endişe duyduklarından, Çeçenistan'a yapacakları geziyi iptal etmişlerdi.

Bu devlet başkanlığını kazanacak kişi her kim olursa onun için de Çeçenistan'ın tamamı için de fena bir darbeydi. Zira seçimlerin takip edilmesi, birlikten ayrılan âsi devletin bir anlamda tanınmasıydı

da. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'nın Çeçenistan'daki kolu-
nun başkanı İsveçli diplomat Tim Guldermann Moskova'yı ikna edip
Çeçenistan'ın seçim yapması kavramını kabul ettirmek için muazzam
bir kişisel çaba harcamış ve siyasal birikimini kullanmıştı. Ama diğer
AGİT devletlerine Grozni'ye resmî gözlemler göndermesi konusun-
daki ricaları güvenlik kaygılarından dolayı çoğunlukla kulak ardı
edilmişti. Ne idüğü belirsiz (aynı zamanda Yandarbiyev'i destekleyen)
Mansur Jaçimczyk tarafından Moskova üzerinden getirilen bir grup
Leh gözetmenin dışında, resmî AGİT katılımı utandıracak derecede
azdı.

Medya söz konusu olunca durum pek de aynı değildi. Rusya'da
mevzilenen, hem yerel hem de dış haber ajanslarının, gazetelerin ve te-
levizyon istasyonlarının muhabirlerinin tümü Grozni'ye sökün etmiş
gibiydi. Tiflis'ten gelen Lawrence Sheets, haşlanmış etle kızarmış taze
sarımsaktan oluşan Çeçen bulamacının tekdüzeliğinden kurtulmak
için Gürcü-usulü ev yemekleri pişiren ahçısını bile yanında getirmiş ve
pazarın hemen yanındaki "Reuters Barınağı" kısa bir sürede, Re-
uters'te çalışsalar da çalışmasalar da, muhabir, kameraman, fotomu-
habir, çevirmen, şoför ve nöbetçilerden oluşan küçük bir grubun tı-
maret ocağı oluvermişti. En garip müdavimlerinden biri de, pek hoş
karşılanmayan, peştamal sarınmış Amerikalı gezgin bir gençti. Reuters
Barınağına bir gece ansızın pat diye giriverdi. Dağlardaki "Müslüman-
larla tanışmak" için kendine eşlik edecek bir kılavuz arıyordu. Bugün
bile, onun Afganistan'ın koyu derinliklerinde, Hattab'ın eğitim kamp-
larından birini arayan "Amerikan Talibanı" John Walker Lindh olup
olmadığını hâlâ merak eder dururum.

Yabancı basın mensupları, insan hakları taraftarları ve seçimleri ta-
kip etmek üzere eski Doğu Blokundan gelen gözlemci kalabalığının
aksine, benim görevim Çeçenistan'daki devlet başkanlığı seçimlerini
takip etmek değildi. Benim için önemli olan Samaşki'ydi. Kaçırılma-
sının ne kadar da kolay olacağını neredeyse hesaba bile katmadan

–alacakaranlıkta bir başına seyahat eden yapayalnız bir yabancı– olan ben, rastladığım ilk arabaya atladım, neyle karşılaşacağımdan emin değildim.

İnsanların bana bir tuhaf baktığını ilkin ne zaman anladım?

Bunun nedeni merkezdeki okul binasının kalıntısının civarında yaktıkları bir lastiğin çevresine sokulup sıkışmış beni gördüklerine pek de memnun olmuşa benzemeyen şu bir küme adam mıydı? Yoksa demirci Alhazur’un ekşi bir selâm vermesi mi?

Virane bir binanın kalıntılarında “tuğlaları aşırırken” yakaladığım delikanlı yerden küçük bir moloz parçası alıp bana fırlattı.

Yanlış olan, hem de çok yanlış olan bir şeyler vardı. Bunu bahçe avlusunun kapısını çalmadan da biliyordum, epeydir ortalarda gözükmeyen evlât dönmüştü.

“*Es selâmün aleyküm!*” diye bağırdım en iyi Çeçencemle, Hüseyin’in kısa boylu ve tıknaz bir benzeri olan babası yarı yarıya açtığı kapıda bir mum ışığında belirirken. “*Marş vogil!*”

“*Barkal,*” diye mırıldandı hoyrat bir edayla. “Sağ olasin.”

Hiçbir vakit sıcak bir dostluk kuramamış olsak da, kapısının eşğinde bulunmama artık neredeyse hiddetleniyor gibiydi. Zaten kapıyı daha da fazla açmadı.

“Hüseyin yok.”

Yok ha! bu Hüseyin’in kefeni yırttığı anlamına geliyordu!

“Bu yakınlarda döner mi?” diye sordum, kapının önünden ayrılmadan.

“Hayır,” dedi buz gibi bir sesle.

“Peki ya Ussam?” diye sordum, Hüseyin’in küçük erkek kardeşini kastederek.

“Slepovski’de, işi var.”

Bu durumdan kurtulmanın vakti gelmişti artık.

Samaşki’ye dönmüştüm. Hüseyin yaşıyordu ama gitmişti. Babası hayli soğuk davranıyordu. Diğer insanlar bana yiyecekmiş gibi bakmadıkları zaman tuğla fırlatıyorlardı.

Yanlış olan bir şeyler vardı.

“Onu burada bekleyebilir miyim?”

Bir anlık duraklama.

“Pekâla,” dedi sonunda ve içeri girdim, ayak direyen misafirler ve yabancılar için geçerli olan Dağ Kanunlarına başvurup kendimi zorla Hüseyin’in evine kabul ettirmiştim.

Son on sekiz ay içerisinde eve bir hasar gelmişse bile pek belirgin değildi. Bir tek en iyi zamanlarında yarım yamalak mobilyaların olduğu ev şimdi baştan ayağa bomboştu. Odanın ta en köşesinde tek bir hamağın üzerine bir döşek serilmişti.

Hüseyin’in babası şiltenin üstüne oturup gözlerini bana dikti. Gülümsemiyordu da.

Burada ne halt dönüyordu?

Valizlerimden birinde *Rights and Wrongs/Eğrisi Doğrusu*’nun yayınlanmış bantının bir kopyasıyla *Soldier of Fortune*’da “Alışılmadık Silâhlar” başlığıyla çıkan benim kaleme aldığım makalenin bir fotokopisi vardı. Düşürülmüş bir helikopterden sökülüp omuzdan ateşlemeli karadan-havaya bir roketatara dönüştürülmüş silâhtan tutun da Hüseyin’in bir füzenin savaş başlığından yaptığı kocaman kara mayını benzeri şeylere kadar Çeçenlerin savaş sırasında el-yapımı silâh üretme yeteneğiyle ilgiliydi.

“Bunları sana getirdim,” dedim, malzemeyi ihtiyar adama doğru uzatarak.

“*Hüseyin*” dedi cılız bir sesle, görüntülere bakarken.

“Lütfen,” dedim. “Senin onlar. O gudubet günlerin anısına saklarsın.”

“Sağ ol,” dedi ve ayaklarını sürüyerek kapıya doğru yürüdü. “Tabii ya o uğursuz günler.”

“*Toms.*”

Seslenen Hüseyin’in babasıydı, adını asla öğrenemediğim adam, elinde bir mumla, karanlıkta yatağımın başucuna ilişmişti. Alışılmadık, hemen hemen babacan, neredeyse samimi – ve tamamıyla Çeçen

geleneğinin tabiatına aykırı bir andı. Dağların Kanunu ihtiyarların böyle vurdu duymaz davranmasına müsaade etmiyordu.

“Burada pek de iyi karşılanmadığının farkındasın değil mi,” dedi, gözlerine bakmaktan kaçınıyor, dikkatle karşı duvarda dans eden mumunun gölgesine bakıyordu.

“Evet,” diye cevaplayıp, bekledim.

“Savaş bitti ve Ruslar gitti...”

“Evet.”

“Lütfen kulaklarını iyi aç,” dedi, elini dizime götürerek. “*O vakit*, sen düşmanın kim olduğunu ve nerde siperlendiğini biliyordun. *Şimdi*, çok daha tehlikeli. Düşman her yerde ve kim olduğundan habersizsin. Beni anlıyor musun?”

“Lütfen devam et,” dedim.

Midemde de ruhumda da bir düğümlenme oldu. Bunun nereye varacağını *biliyordum* ve hiç de o noktaya gelmesini istemiyordum.

“Hüseyin Kazakistan’da ve bir daha da asla geri gelmeyecek.”

“Niçin?”

“Onun bir hain olduğunu ve Samaşki’ye savaşı getirdiğini söylüyorlar.”

“Kim?”

“İhtiyarlar, sen vaktiyle buradayken kasabayı teslim edenler.”

“Ama biliyoruz ki...”

“Lütfen dinle,” dedi sözümü keserek. “Dahası var.”

“Dinliyorum,” dedim, midemdeki düğüm meşum bir yumruya dönüşmüştü.

“Bu ihaneti yalnız başına yapmadığını söylüyorlar,” dedi Hüseyin’in babası, oğlunu kastederek. “Bir KGB casusunun onunla birlikte çalışıp kasabanın savunma hatlarının fotoğrafını çektiğini söylüyorlar.”

Hikâyenin gerisini dinlememe gerek bile yoktu. Uğursuz yumru alev alev yanan bir çeliğe dönüşmüş, bağırsaklarımda infilâk etmiş ve vücudumdaki her bir sinire için için yanan şarapnel parçaları gönderiyordu.

Cayır cayır yanıyordum.

“Toms,” dedi, şimdi tam gözlerimin içine bakıyor ve babacan bir edayla dizimi okşuyordu. “Senin burada kalman bile başlı başına bir tehlike.”

Korkudan sersemlemiş aklım başımdan gitmişti.
O KGB casusu bendim.

Ussam şafak sökerken geldi ve beni mutfakta sigara tüttürürken buldu.

“Sen ha,” dedi, beni hayli telaşlandıran bir sesle, n’aptığının o da farkındaydı.

Derken babası geldi ve yalnızca üç kelime etti.

“Anlattım ona,” dedi, ihtiyar adam, beni kastederek. “Şimdi de sen konuş.”

Dağların Kanunu; bir ihtiyarın buyruğu. *Kanun.*

Ussam bir süre kötücül bir edayla süzdü beni, bir babasına bir bana baktı ve sonra yere bağdaş kurup iç geçirerek sırtını duvara dayadı.

“Anlat,” dedi babası.

“Anlat,” diye sordum, neredeyse anlatması için yalvararak.

Konun özüne girmesi saatler aldı, zira Ussam detaylarda çakılıp kalmıştı.

Elbette anlatılanları kameramla kaydediyordum.

“Samaşki’deki Anaların Yürüyüşü’nün ardından her şey bombok oldu ve ihtiyarlar kasabayı teslim etmek istediler,” diye anlattı Ussam, 27 Mart’ta Samaşki’den kaçışımla 7 Nisan’daki katliam arasındaki zaman diliminden bahsederek. “Hüseyin’den İstihkamdaki görüşmelere katılmasını istediler. O da gitti. Ama Ruslarla görüşmeye girdince, her ne pahasına olursa olsun savaşı sürdürmek isteyen militanlarla arası açıldı. Halk yalvarınca, Hüseyin savaşçıların bir bölümünü kasabayı terk etme hususunda ikna edebildi, kendisi de kalıp dövmek istemesine karşın, çoğunluğun kararına uydu.

“Ardından ihtiyarlar militanların gittiğini kanıtlamak için belli bir sayıda silâh toplanmasını istedi. Bu da yapıldı, ama sonra Rus komutan-

lar fikirlerini değiştirip çok daha fazlasını istediler ve bu silâhlar verilen sürede teslim edilmezse kasabayı yerle bir edeceklerini söylediler. Bu son konuşmanın hemen ardından, biri görüşmeden dönen ihtiyarlara ateş açtı. Bunun Hüseyin’i hedef alan aşırılık yanlıları olduğunu tahmin ettik.”

“Derken Ruslar tüm silâhların bir saat içinde teslim edilmesi ve bütün militanların belirlenmiş bir güzergâhtan kasabayı terk etmesi gerektiğini söyledi. Verilecek başka silâh kalmadığından ve Ruslara güvenemediğimizden, tümümüz farklı bir yoldan ormana gittik ve burayı terk ettik. İşte o zaman Ruslar saldırdı ve saldırıdan hemen sonra insanlar bir günah keçisi aradı ve Hüseyin’i suçlamaya başladı, öyle ya trene karşı savunmaya geçerek savaşı Samaşki’ye ilk getiren kişi oydu. Bu yetmezmiş gibi kasabayı savunmasız bırakmış ve katliamın olmasına göz yummuştu. Böylece Hüseyin gitti. Gitmeye zorlandı. Allah şahidimdir, gitmemek için nasıl ayak dirediğini bir ben biliyorum! Kardeşimin, ağabeyimin halkına ihanet etmesi olacak iş değil. Buna beni kimse inandıramaz.”

Ussam başparmaklarını çıtlattı.

Sol ya da sağ başparmağındaki tırnaklarından biri tamamen sökülmüş ve uç kısmı kopmuştu.

Acaba ne vakit kaybetmişti, merak ettim ama sormadım.

“Burası senin için tehlikeli,” dedi Ussam. “Burada seni tahtalı köye göndermek isteyen insanlar var.”

“Beni.”

“Evet.”

Artık kontrol dahi edemediğim uzun bir titreme tüm sinirlerimi dolaştı.

“Toms, sakın evden ayrılayım deme,” dedi Hüseyin’in babası. “Bu gece, karanlık çökünce oğlum Ussam seni çaktırmadan kasabanın dışına çıkarır!”

“Hayır,” dedi Ussam düşünüp. “Belki insanlar seni sokakta görürlerse, bu onları gerçek niyetin konusunda ikna eder. Hakikaten Rus casusu olsaydın, Samaşki’ye bir başına gelmek için çıldırmış olman gerekirdi.”

Ussam'ın söylediğinde kesin bir mantık vardı.

Kasabadaki varlığım ya beni aklayacak ya da tahtalı köyü boy-lamama yol açacaktı. Samaşki'de belirmem çok sayıdaki insanın bana karşı olan nahoş tutumunu yumuşatabilirse, pekâlâ Hüseyin'in varsa-yılan günahlarının da affedilmesini sağlayabilirdi. Tabîi ya. Linç edil-me riskini yahut sokakta başıma gelebilecek herhangi bir şeyi göze al-malıydım. Bunu ona *borçluydum*.

Adeta *İki Şehrin Hikâyesi** misali bir fedakârlık ve sadece *kaçı-verme* arzusu karışımı bir boyun eğmeyle, botlarımı giydim, BBC ka-merasını tripoda yerleştirdim ve buz-ve-çamurdan oluşan dünyaya adım attım, ertesi güne çıkabilecek miydim acaba.

Samaşki'nin aşına olduğum caddelerinde süzülürken şaşkınlık bakışla-rı yerini yavaş yavaş öfkeye ve sonra gülümsemelere bıraktı. Elimde kamerayla gözükmem Hüseyin'in itibarına somut herhangi bir katkı yaptı mı tam olarak bilmiyorum, ama Ussam'ın bu çılgınlığın masumi-yetimin en büyük kanıtı olduğu savı insanlar üzerinde işe yaramış gö-züküyordu.

Ayaklarım beni vaktiyle Cuma cami olarak kullanılan bir gara-ja götürdü; yapı yerle bir olmuş ve yeniden inşa edilmemişti. Burada, kendimi önceki ziyaretimden tanıdığım bir düzine adamla Çeçen tarzı yarı-sarılr-yarı-el sıkışırken buldum. Hüseyin'i sürmüş olan ihtiyar he-yetinin kodamanları bile beni selâmlayanlar arasındaydı.

Sonraki durağım Alhazur'un demirci dükkânı oldu. Beni görün-ce hem kendisinin hem de kucağında yeni doğmuş bebeklerini taşıyan karısının ağzı bir karış açık kaldı. Evli bir adam olduğu hakkında en ufak bir fikrim yoktu.

“Burada olmanın, anlarsın ya, ...senin için tehlikeli olduğunun farkında değil misin?” diye sordu ihtiyatla.

(*) Yazar, Charles Dickens'in Londra'dan Paris'e uzanan klasik eseri *İki Şehrin Hikâyesi*'ne ve Fransız Devrimi sırasında eski bir soylu olan Charles Evremonde'nin yerine kendini feda eden İngiliz avukat Sydney Carton'ın yaşadığı ikileme göndermede bulunuyor.

“Niçin?”

“Oh, bilirsin canım, fidyeciler ve dönekler,” diye yanıtladı demirci. “Yabancıların tek başına seyahat etmemesi, devletin atadığı muhafızlarla dolaşması gerektiğini söyleyip duruyorlar ya.”

“Grozni’deki devlet yetkililerine kaydımı yaptırdım” dedim, kendimi garantiye almak için gerçek olmadığını bile bile. “Samaşki’de dostlarımla olduğumu biliyorlar – yetmez mi?”

Orada olduğum duyuldu ve insanlar beni bulup şu malûm işe asla inanmadıklarına dair yeminler ettiler. Samaşki’deki katliama şahit olduktan sonra Sernavodsk yolunun dışında sinir krizi geçiren sırttan kadın Bekist; neredeyse iki yıl önce kasabaya geldiğimin daha ilk gününde beni iki kez tutuklayan Ali Komutan; çala kalem çiziktirdiği günlüğünde hemen hemen tüm olayları olduğu gibi aktaran, Samaşki’nin Samuel Pepys’i, Ahmet Amaev. Günlüğündeki en acıklı olay küçük oğlunun öldürülmesiydi. On-altı yaşındaki çocuk açık arazideki sürülerini güderken bir helikopterin açtığı ateş sonucu, 1996 Mart’ındaki İkinci Saldırı diye anılan baskında, öldürülmüştü.

Beni kucaklamak için başkaları da çıkageldi. Ölmüş olduğum hakkında bir şeyler duyduklarını söylediler. Fred Cuny ile benim karıştırıldığıma dair bir kanıt daha. Batı medyası ismi ölüm ve yıkımla koşut olan Cuny’i Samaşki’yle bir arada anmak istiyordu.

“Seni kaybettiğimizi, vurulup öldüğünü sanmıştık!” dedi tanıdık-gelen bir adam heybetli bir sesle, aşına olduğum bir evin yanında elektrik direğine dengesiz bir şekilde yaslanmış bir merdivenin tepesinden. “Bu uzun bir yaşam sürdüreceğine işaret eder!”

Seslenen İsa’nın erkek kardeşi Muhammed idi.

Samaşki’nin, canım Samaşki’nin manzarası ve cıvıldaşmaları çevremde devinip duruyordu.

Daha yeni merhum olmuş bir komşu için yaşlı ve gençlerin bir araya gelmesiyle yapılan, Çeçen ruhunu en küçük ayrıntısına kadar anlatan hararetili bir dinî tören, yani bir *zikir*; yeni kurulmuş ahlâk polislerinin düzenlediği, sefil bir kadının işlettiği handaki zulasını açığa çıkaran ve mahzenindeki iki koli içkinin imha edilmesiyle sonuçlanan

bir votka baskını; vaktiyle pil şarjımı onaran sözüm ona arıcının, yani bombacının, evindeki bir düğün, silâh seslerinin tekdüze gürlemesi yerine akortsuz bir akordeon ve darbuka gibi kullanılan tahta bir iskemlenin oturağından oluşan hararetli bir Kafkasya çalgıcı grubunun birbirine ulanan sesi; benim onuruma düzenlenen başka bir şölen, haşlanmış tencerelerce etin, kâselerce kaynatılmış et suyuyla, domates turşusunun (ama bu defa yasa dışı bir şişe votka eşliğinde) ağırlığıyla bel veren masa; kolektif çiftliğe ait konserve fabrikasının bombalanmış bodrumunda eğreti bir derslikten ibaret bir okul, duvarlarında üzerinde Rus amblemi olan tank ve savaş uçağı ile tarumar olmuş Çeçen evlerini betimleyen duvar kağıdının kalıntıları, orada Sovyet-döneminden kalma ders kitaplarına gömülüp belirli Rusça iyelik takılarını çalışan çocuklar.

“...ve sonra kent Bolşeviklerin eline geçti,” diyordu öğretmenleri.

“...sonra kent Bolşeviklerin eline geçti,” diye tekrarlıyordu çocuklar.

“...evet, *Bolşyikov*...”

Tümünü ve daha da fazlasını, filme aldım. Hayata dönmeye çalışan keder içindeki bir kasabayı kaydediyordum.

Rus askerleri gitmiş olabilirdi, ama artlarında bıraktıkları ölüm ve yıkımın izleri hemen her yerde görülebiliyordu. Samaşki, kasabaya yapılan “ikinci saldırı” esnasında topçu mermileri ve vakum bombalarının hedef tahtası olarak kullanılmış gibiydi. “Vakum bombası” diye adlandırılan bombaları infilâk etmeden önce havada tutan minik paraşütlerin kalıntıları hâlâ kasabanın dört bir yanındaki moloz parçalarından dışarı uğramış yamuk yumuk demir yapı çubuklarının yakınındaydı. Bu yapıların hemen bitişiğindeki zeminde kusursuz bir biçimde simetrik olarak oluşan yirmi-metrelik oyuklar durumu iyiden iyiye belli ediyordu.

Asker Anaları Yürüyüşü’ne katılan Quaker’ların önderi Chris Hunter’ın ikinci baskınla ilgili Internet’te yayımladığı dolaylı haberle-

ri anımsadım. Kaçan mültecileri kaynak gösterip, kasabadaki mahalleleri dipten doruğa haritadan silen iki-üç günlük bir saldırıdan bahsediyordu. Rus askerlerin, kasabayı yeniden ele geçirmeleri gerekirken, nasıl ve niçin geri çekildiği belli değildi?

“Onları geri çekilmeye biz mecbur bıraktık, sonra da saflarımızı koruduk,” diye açıkladı Ahmet Amaev’in, vaktiyle televizyonların *Ponderosa* dizisindeki “Küçük Joe” lakabını verdiğim, en büyük oğlu Musa. 1995’te Hüseyin’in müfrezesi için zırhlı giysiler dikiyordu. Tek bir istisna dışında, kulağa birincisinden çok daha ürkünç gelen ikinci Samaşki baskınındaki boşlukları doldurdu. Rus Ordusu kasabaya bir daha dönmemişti.

“Tıpkı 1995’teki gibi, federaller silâhsızlanmamız gerektiğiyle ilgili bir ultimatoma verdiler,” dedi Musa, beni ileri-hatlardaki mevzilerde çabucak dolaştırarak. “Bu defa, biz savaşçılar tüm ihtiyaçları, kadınları ve çocukları uzaklaştırdık: yani güvenli bir yoldan ormanın derinliklerine yahut sığınaklara gönderdik. Sonra da federallere gününü gösterdik.”

Musa’ya göre, federaller –yani Ruslar– geri çekilmeden önce binden fazla adamla belki yüz kadar zırhlı araç kaybetmişti. Kasabanın kuzeybatısındaki üç-katlı kâgir ev savunmada kilit bir rol oynamıştı. Aylar önce aynı evi ben de ileri-hatları filme kaydetmek için kullanmıştım. Artık kırmızı tuğla parçacıklarından oluşan bir yığından ibaretti. Yıkıntıyı incelerken adımımızı attığımız her yerde mermi kovanları çatırdıyordu.

“Çoğu şehit düştü,” dedi Musa acı acı. “Ama federaller de kasabaya adım atamadı.”

O zamandan beri pek çok olayda kahramanlık gösterip ödüllendirilen Musa merdivenleri hızla çıkmış, Hüseyin’in terzisiyken Grozni’de kurulan karşı-terör örgütünün, yani Çeçen KGB’sinin polis şefliğine yükseltilmişti. Samaşki katliamındaki federallerle yaptığım sözde işbirliği hakkındaki söylentileri duymuş, ama yüz geri etmişti. Fakat Hüseyin hakkında söylemek zorunda oldukları çok daha çarpıcıydı.

“Onun bir Rus casusu olacağıyla ilgili dedikoduya bir an bile inanmadım,” dedi Musa. “Samaşki’nin Hüseyin ve yaşlılar tarafından tam da katliamdan önce savunucularından nasıl arındırıldığına gelince, eh, söz konusu ihtiyarlardan biri de babam Ahmet Amaev olunca. Pekâlâ n’olduğunu bilirim. Herkes kabahatliydi. Amma Hüseyin’e gelince, Samaşki’de istenmemesinin nedeni Nisan’daki katliam falan değil, tersine geçen seneki ikinci baskında olan çatışma. Şimdi dostun Hüseyin’in niçin hoş karşılanmadığını anlıyor musun?”

Sorunun bir süre havada asılı kalmasına müsaade etti ve ardından cevabı kendi kendine verdi.

“O *burada değildi*,” dedi Musa sözünü noktalayarak.

Ardından 23 Şubat’ta doğan Hüseyin’in oğlunun gömüldüğü Samaşki mezarlığına gittik. Oğlan Çeçenlerin matem gününde dünyaya gelme talihsizliğini gösterdiğinden doğumgünü asla kutlayamamıştı. Gömütü bulamadım; Gözüm görmüyordu da. Çok fazla yeni mezar vardı ve gelecek nesiller Samaşki’nin ihtiyacı olduğu günlerde hayatlarını feda edenlerin kahramanlıklarını unutmamasınlar diye yığıtçe ölenlerin kabirleri uzun sancak direkleriyle işaretlenmişti.

Dağların Kanunu.

Savaş kahramanı Şamil Basayev’in ikinci geldiği devlet başkanlığı seçimlerini oyların çoğunu alan Başkomutan General Aslan Maşadov kazandı. Oyların yüzde onundan azını toplayan, şair ve siyaset bilimci Selimhan Yandarbiyev ise ancak üçüncü olabildi. Bunların hiçbiri şaşırtıcı değildi. İşin aslı, seçimlerle ilgili en takdire şayan olan şey, halkın sıraya girip oy verme hevesiyle referandumlara gına getirmiş Sovyet-sonrası devletlerde yapılan en özgür ve âdil seçimlerde yer almaktan duydukları gururdu.

Nihayet, seçimlerin sona ermesiyle, basın ve gözlemciler pılısını pırtısını toplayıp yeniden Moskova’ya ve ardından Varşova, Londra ve Roma gibi merkezlere uçtular.

Benim için de gitme vakti gelmiş çatmıştı, ama çok daha farklı

bir yere: Doğuya Kazakistan haritasında Umut Kırıntısı kasabası diye anılan ufacak yere beş-bin-kilometrelik zor bir yolculuk yapma vakti gelmişti.

Orası Hüseyin'in gizlendiği yerdı. Gitmek zorundaydım.

“Bu mektubu oğluma götür,” diye istekte bulundu Hüseyin'in babası, katlanmış bir zarfı elime tutuşturarak. “Ona patateslerin bu yıl verimli olduğunu söyle.”

“*Barkal,*” dedim elimden gelen en iyi Çeçenceyle, valizlerimi omuzlarken. “*Adık yurl.*”

“*Adık dali*” dedi, tek bir eliyle bana sarılırken.

18

Umut Adlı Bir Kasaba

Fiat lisansıyla imal edilen Ciguli dedikleri araç, önümüzden geçen başka bir kamyon bize kar suyu ve çakıl taşı sıçratırken, karla kaplı kaygan zeminde yalpalıyor, yolun dışına kayıyordu. Alma Ata'dan kuzeye giden yol, yazları, muhtemelen çukurlarla dolu, iki-şeritli olağan bir otoyoldu. Oysa 1997 Şubat'ında, üzerinden geçip giden binlerce tekerleğin izlerini taşıyan o uzun yol, kar ve buzla dolu iki hendeğin ortasında uzanan tek-şeritli bir patıkaya dönüşmüştü. Bunun sonucu şuydu, iki taşıt karşı karşıya geldiğinde her defasında biri ötekine çifte tekerlek izlerinin dışına tırmanarak yol vermek durumunda kalıyor, diğeri geçene kadar bekliyordu. Karşı yönden akan trafik büyük ölçüde kocaman kamyonlardan oluşuyor, bu da yolun dışına çıkmak zorunda olanın daima biz olduğumuz anlamına geliyordu.

Cılız kısa boylu yarı-Musevi, yarı-Koreli şoförüm Vladimir yakıttan kazanmak için motoru kapatınca, bir sigara daha yaktım. On iki saatte üç yüz kilometre kadar yol almış olduğumuzu tahmin ettim ve daha gidecek yüz kilometre kadar vardı. İstikametimiz Hüseyin'in babasının bana verdiği zarfın üstündeki adres, adı Rusça'da "Umut Kırıntısı" manasına gelen bir kasabaydı. Sorun kimsenin kasabanın

nerede olduğunu tam anlamıyla kestirememesindeydi. Kazakistan'daki kentlerin Rusça adları 1991'deki bağımsızlıktan beri Kazakça'ya çevrilmişti ve eski isimlerin anıları ıvecenlikle solmuştu.

Eh gün ışığı da öyle. Güneş Kazak kış bozkırında hem yerin hem de göğün rengi olan derin puslu griliğin içinde bir yerlere batıyordu. Ve hava yeniden ayaza çekmekteydi, hem de ne ayaz. Üstelik, Vladimir'in arabası da çalışmadı. O motorla cebelleşirken ben donmuş şosesede durup başka bir sigara daha çıkardım. Soğuktan, yanan tütünün tadını alamıyordum. Neyin duman neyin anında buharlaşan nefes alıp verişim olduğunu anlamak imkânsızdı.

“Tut şunu,” dedi Vladimir, kerpeteni elime tutuşturarak. “Ve ben *Krastverniks Otonomskidelnya*'ya bastığımda sen de elini *Preksodilitisa Vam Oksdeylnovost*'a koy.”

Neredeyse kendi kendime öğrendiğim Rusçam, bombardıman, rehine alma, mültecilerle-alâkalı hâller ve ölümle yıkım gibisinden durumlarda bana yetiyordu – hatta akıcıydı bile. Buna *Savaş Rusçası* diyordum. Oysa şimdi *Teknik Rusça*'yla karşı karşıyaydım ve “bana ver” veya “al şunu” benzeri sıradan fiiller dışında tek bir kelime bile anlamadım. Aslında doğruyu söylemek gerekirse Hüseyin'i Kazakistan'daki sürgününe dek takip etmekle n'aptığımı da hiç anlamıyordum. Samaşki'deki ikinci yahut üçüncü günümde tanışmamızın üstünden hemen hemen iki sene geçmişti. İlişkimizin açık seçik bir özeti şöyle yapılabilir:

“*Yabancı bir gazeteci savaştaki küçük bir ülkenin minik bir kasabasına gelir. Adam adı geçen küçük topluluğun önderiyle bir şekilde arkadaşlık kurar ve sözü geçen önderi yabancının kalması hususunda ikna eder. Yabancı, topluluğun sırlarına istediği zaman erişme iznini de alır. Örneğin, topluluğun savunma planlarına ulaşabilir. Kısa bir zaman sonra önderin konuğu olan yabancı, orayı terk eder. Bunun neredeyse hemen ardından küçük topluluk, düşmanları tarafından perişan edilir. Kasaba viraneye dönüştürülmeden hemen önce onun her türlü sırrını bilen yabancı sırda kadem basınca, halkın çoğu doğal olarak kasabanın yıkımıyla onun ilgisi olabileceğini düşünür. Yabancı artık or-*

talarda gözükmeyişinden öfkelerini öndere çevirirler. Pek de haksız sayılmazlar. Zira yabancıyla ahbap olup kasabanın tüm sırlarını ona vermiştir. Kızgın kasaba ahalisi yabancıyla dostluk kuran önderi kasabanın dışına sürer. Bu arada yabancı kendi varlığının savaş halindeki küçük ülkedeki küçük topluluğun üzerindeki etkisine ve de sürgüne gönderilmiş önderin hayatına olan etkisine adeta neşeyle kayıtsız kalır. Çünkü yabancının tek yaptığı gözlemektir.”

İşte tam da böyle oldu. Yabancı, sahadaki oyunculardan biri değildi; o sadece gözlüyordu, bu nedenle de hiçbir suçtan veya zarardan yahut kayıptan sorumlu tutulamazdı.

Bu kadar da değil. Bunun tümü, gözlemcinin gözlenenini etkilemesi hakkındaki Heisenberg kaos kuramının gerçek-zamanlı olarak dönüştürülmüş bir koşutuydu.

Ve dahası. Gözlemci, kendi kariyerinin ilerlemesi dışında, etkilediği diğer her şeye kayıtsız kalarak, gözlenenin mikroskobun altına yeniden konulmaya olumlu bir tepki vereceğini umar.

Kendi kendime şunu söyledim: *Senin asıl istediğin “Bak, İşte Yaşamın!” adlı bir program çekmek. Kapıya vuracaksın, Hüseyin kapıyı aralayıp kim o diyecek ve kapıdaki bu cesur yabancı muhabirin olduğunu anlayacak, hani şu kasabanın dışına sürülmesiyle sonuçlanan davayla doğrudan yahut dolaylı ilgisi olan muhabir – ve tüm bunlardan sonra hâlâ Hüseyin’in sana ve şoförüne birer yatak vermesini umuyorsun ha? Gerçekçi ol! Daha ilk adımını attığında seni boğmazsa sevin.*

Medya kiralık askerinin sesi karşılık verdi: *Evet ya, gerçekçi ol! Hem de çok gerçekçi. Şu teknik bilgisi yoğun şoförüne bir dahaki sefere sobası-yanan bir barınağın kokusunu aldığı anda kenara çekmesini söyle ki, geceyi geçirecek bir çatın olsun. Sen görevi olan bir medya kiralık askerisin ve bu programı işe yarar hale getirmek için çekebileceğin her bir kareye gereksinimin var. Bu Program. Görevde olduğunu unutayım deme, Bay Gerçek-iş-başında. Bu kadar fedakârlık kâfi. O kapının aralanmasına ihtiyacın var ve elinde kamerayla kapısının eşğinde bir kez daha belirmene Hüseyin’in vereceği tepki her ne olursa*

olsun gereksinimin var. Bunu banta almak durumundasın. Hem bunun için gümüşüğüne de ihtiyacın var. Kurbanına kameraya-uygun günlük güneşlik bir günde yaklaş. Avına. Ve unutma: Bu tarz bir çekimi, ancak bir kere yapabilirsin.

Ardından iyi adam karşılık verdi: *Savaştan, vahşetten ve onunla at başı giden tüm o korku ve endişeden o kadar bıkip usandın ki, tek istediğin eve gitmek, eve benzer bir çukura, belki de bir gömüte. Ama diğer insanları, senin inandığın ve umursadığını söylediklerine onların da inanması ve umursaması gerektiğine ikna ederek çok uzak mesafelerden, bu kadar öteye geldin. Şoförün yapmasını söylesen donmakta olan bu arabada bile uyur. Sakın ha. Ve, içindeki medya kiralık askerinin önerdiği gümüşüğünde bir çekim yapman gerektiğine gelince, ona de ki gitsin kendini becersin. Biraz saygı göster. Hüseyin senin avın falan değil; o seni korudu ve eğer Kazakistan'ın kuzeydoğusunun tam da ortasında ne idüğü belli olmayan bu yerde Şubat'ın bu ayaz akşamında seni evinde ağırlarsa, yeniden fiili koruyucun olacak. Evini bulana kadar devam et ve gecenin bir yarısı valizine sağlam olarak yerleştirilmiş lânet olasıca kameranla oraya varmaya bak ve kameranın kapalı olduğundan da emin ol. Bu medya kiralık askeri alt egonun seni inandırmaya çalıştığı, basit bir "hikâye" değil. Bu senin yaşamın.*

Sesler, sesler.

"Hadi gidelim."

Konuşan şoförüm Vladimir. Motora her ne yaptıysa yeniden yola koyulmuş, alacakaranlıkta lastik izlerini takip ederek kıvrılıyor, aldığımız her kilometrenin ardından Umut Kırıntısı'na gitgide yaklaşıyorduk, elbette doğru istikamette seyre diyorsak.

Bir kamyon şoförü, yerli bir çiftçi ve bisiklet kullanan bir çocuğa yolumuzu soruyoruz. Artık karanlık iyice bastırmış, hava eksi 40 derecenin altına düşüyor. Önemsiz bir hata ve düzeltmenin ardından köprüden hemen sonra hiçbir işaretin göstermediği küçücük yola sapsamak zorunda kalıyoruz. Artık tekerlek izleri yok. Sadece görünürde caddeye bakan bir pencerede parlayan loş mum ışığı dışında hiçbir ışık olmayan bacaları-tüten başka bir kasaba boyunca devam eden karla-

kaplı köy yolları. Şu anda güçlükle tırmandığımız bayırda yıldızlar ve yarımay karla kaplı yolun iki tarafındaki ağaçları da aydınlatıyor. Ya doğal ulusal orman ya da vaktiyle Hüseyin'in de önderlik ettiği Sovyet-türü genç kol-işçilerinin diktiği sıra sıra ağaçlar. Bodur çamların üstüne kırağı düşmüş kalın dallarında yıldızların ve ayın yansımaları dans ediyor ve yol boyunca uzanan elektrik direklerine karşın hiçbir ışığın yanmadığı sobalarının dumanları tüten evlerden oluşan ne idüğü belirsiz bir köyü aydınlatıyor.

Benim saatime göre gece yarısını çoktan geçmişiz ve sabah saat altıdan beri yoldayız. Tam Vladimir'e kenara çekip arabanın içinde uyuyabileceğimizi söyleyeceğim ki, farlarımız karla-kaplı patikada tökezleyen bir adamı aydınlatıyor. Ya sarhoş ya da buzun üstünde yürüyemiyor yahut hem sarhoş hem de buzda kayıyor.

"Nadayzhdovka ne tarafta?" diye soruyor Vladimir.

"Zdes," diye yanıtıyor şaşkın şaşkın geceyarısı boşgezen adam. "Buradasınız ya."

Ev kasabanın içinden yukarıya doğru uzanan buzlu caddenin sağ tarafındaki sapağın sonunda. Vladimir motoru tam gaz çalıştırarak ve direk-siyonu bir dümen gibi kullanarak yoldaki derin birkaç çukurdan geri geri çıkarmak zorunda kalıyor, nihayet yeniden tırmanmaya başladık.

Tam gaz yokuş yukarı çıkan motoru duymuş olabilir miydi, sabaha karşı delik deşik yolda cebelleşen, sürgün yerine yaklaşmakta olan, kapısına doğru yol alan bir arabanın homurtu ve inlemelerini? Tehlikenin yaklaşmakta olduğunu tahmin edip silâhını doldurmuş ve çocukları kilere göndermiş miydi? Bilmiyorum. Vladimir, Umut Kırıntısı diye anılan bir köyün tam ortasına çıkan buzlu delik deşik bayırın sonuna denk düşen üst-sağ kısmındaki patikada yer alan en son evin önüne arabayı çektiğinde ay ortadan kaybolmuş ve zifiri bir karanlık var. Çalışmakta olan hiçbir kamera yok. Aslında hiç kamera yok. Gecenin bir yarısında gelmiş olmamız ve kişinin hafızasından gayri ânın kaydının olmaması iyi, çok daha iyi. Bazı şeyler olduğu gibi bırakılınca daha iyi.

Tak-tak.
Kim var orada?
Eski bir dost.

Bir duraklama – ve soğuk Kazak gecesindeki o aralıkta şu anda tek ve yegâne sevgili ve değerli ama son zamanlarda sersefil olan yaşamımın akıbeti havada asılı, ne olacağı belli değil.

“Geleceğini biliyordum.”

Arkadaşım Hüseyin’in sesi ve yerden bir metre yukarıdayım, iki-kolla yapılan, Çeçen tarzı olmayan tam bir kucaklamayla.

Umut Kırıntısı kasabasında yaşayan ilk Çeçen oydu, *Komsomol* diye adlandırılan Genç Komünist teşkilâtına bağlı bir tarım kolunun önderi olarak gönderilmişti.

“Bizler paryaydık,*” dedi Hüseyin, yetmiş yıllık Sovyet-tarzı çelişkiyi olabildiğince az bir lâf kalabalığı yapıp anlatarak. “Herkesten üstün olmaya zorlandık – eh olduk da. Komünist sistem bizi yok etmeye yeltenmiş olabilirdi, lakin Komünist sistem bize onu imha etme şansını da verdi. Öyle yaptık. Parti yapısının içlerine sızdık ve istediğimiz her şeyi alıp istemediklerimizi ardımızda bıraktık. Sovyet sistemini alaşağı etmeye o kadar yaklaşmıştık ki. Komünizmin yerine gelen demokrasi bize kendi kendimizi ortadan kaldırma fırsatını verdi, eh onu da bir güzel yaptık.”

Ortaya çıkmaya başlayan, Samaşki’de tanıdığım romantik gerilla komutanından çok daha farklı olan bir Hüseyin portresiydi. Hayır, öyle pek de *farklı* ve *çelişik* bir portre de değil, tersine “Çeçen ruhunu” betimlemeye çalıştığım gözüpek ve vakur adamın siyah-beyaz portresinden çok daha ayrıntılı bir şey. Bir yanda *aile babası* Hüseyin, *genç Komünist* Hüseyin, *Sovyet Ordusu Özel Kuvvetler Derin İstihbarat Uzmanı* Hüseyin ve *yerel kolektif mandıra çiftliği müdürü* Hü-

(*) Toplum dışı bırakılmış kimse, ayaktakımı, anlamına gelir – ç.n.

seyin. Öte yandan esasında, Sovyet-sonrası Kazakistan’ındaki bir Rus kasabasının kontrolünü ele geçirip *beyleri* olmak üzere orayı kendi halkından insanlarla dolduran Hüseyin, yani *aforoz edilmiş Çeçen* Hüseyin, bundan sonra evini-ocağını ve sahip olduğu tüm insan, hayvan ve teknik sermayesini, Sovyet-sonrası gelişip sonu belli olmayan bir çeşit milliyetçi rüya uğruna, sırf rüyasının karabasana döndüğünü görmek için, bütün bunları bir kenara atan Hüseyin.

“Şu düzensizliğe bak” dedi Hüseyin, vaktiyle patronu olduğu harap olmuş mandıra çiftliğini turlarken. “Evvelce şurada hayli güzel bir kafeterya ve tam da durduğumuz yerde iş-çıkışı gidilen türden temiz bir meyhane vardı. Ya şimdi? Başiboş hayvanlar, ören binalar, son beş yıldır ne gaz ne de elektrik var; göğsü çıkmış her genç kız gelen Amerikalı petrolcülerle düzüşmek için bir başına başkente gidiyor.”

Tek bir atın üstüne binmeye çalıştıkları için aralarında sert bir tartışmadır sürüp giden üç Kazak çocuğuyla arka fonda başiboş kalmış bir sığır sürüsü kameramın görüş alanını oluşturuyordu.

Evet, Hüseyin yaşamının diğer yönlerini kaydetmeme göz yummakla kalmıyor, çekmem için beni cesaretlendiriyordu da.

Tuhaf çekimler, garip anlar: IMZ/Ural marka bir motosiklet bir atın kuyruğuna bağlanmış bir iple beyhude yere çalıştırılmaya gayret edilirken; Musa’nın ceylan gözlü oğlu Sultan onuruma kesilecek bir buzağıyı sürüklerken, sonra bir dua okuyarak hayvanın gırtlığını keserken; Hüseyin ve küçük oğlu Ruslan vakti gelince kullanılmak üzere bir kulübeye saklanmış bir makineli tüfeğin parçalarını yoklarken; Hüseyin ve ben evin *vanyasında*, yani Rus hamamındayken ve Hüseyin beni geleneksel meşe dalıyla keseleyip sıcaktan açılan gözeneklerime süreyim diye bir kavanoz arı poleni uzatıp, zorunlu hamam masajını yapması için Rus komşusunun koca memeli ve muhtemelen şehvet düşkünü karısını davet etmeyi önerirken.

Günler tartışmayla geçti – neyin doğru neyin yanlış ve neyin yapılması gerektiği üzerine yapılan tartışmalar. Şimdi ayrıntılarını hatırlayamadığım yöresel tarih dersleri vardı. Anımsayamıyorum, zira otomobille ilgili teknik Rusça kelimeler gibi, konunun kendisi başlı

başına bir meseleydi, bilgi alanım dışındaydı. Öyle ki Hüseyin'in tutkuyla anlattığı şeyleri hiç unutmadığıma göre, bunları unutmamın sebebi anlatılanları hatırlayabilecek kadar iyi anlamamış olmamdır. 1970'lerde iki Komünist süpergücü neredeyse birbirini-yakıp yıkma durumuna getiren olası Çin-Sovyet savaşının ayrıntıları; görünüşe göre, savaş tam da Umut Kırıntısı'nın bulunduğu kuzeydoğu Kazakistan'ın topraklarında olacaktı; Hüseyin, oranın yerlisi Çeçenler ve Kazaklar Moskova'ya karşı beşinci bir kol olup, Çinlileri desteklemeye hazırlanmışlar.

“İyi ki de yapamamışız,” diye açıkladı ve sonra açıklanması hiç kavrayamadığım ayrıntılara ve anlaşılması zor yorumlara dönüştü.

Daldan dala atlayan sohbetler ve konuşmalar Sovyet-tarzi tarım politikalarının ABD'dekilerle karşılaştırılmasına uzanan karşılıklı ortak ve eksik yönlerin değerlendirilmesine kadar vardı. Batı Amerika'daki büyük-çiftliklerle hayvan ağıllarının çekirdek-aile, yani (Hüseyin'in de kendisini bir tuttuğu) toprak-sahibi çiftçiler ideale gerek Arjantin'deki bir *latifundia*, gerekse komünist-sosyalist âlemdeki bir *Kolhoz* yani kolektif çiftlikler kadar zarar verdiği sonucuna vardık. Yani insan ilişkilerini yok ediyordu.

“Bir kadına çiftçinin tarlasına davrandığı gibi davran,” diye tavsiyede bulundu Hüseyin izleyen günlerden birinde, önce kendi ailesini ve ardından aşiretini kullanıp Kazakistan'daki Rus göçmenlerden oluşan bir köyün yönetimini, fiilen ve hukuken ele geçişiğini örnek göstererek.

Evliliği ve ailesi hakkındaki konuşmaları, kişisel geçmişi, kimliği ve eski-Sovyet dünyasıyla bağı hakkında çok şeyi açığa çıkarıyordu.

Fatma yerli bir Kazaktı. Yani Orta Asya'nın tam göbeğindeki Kazakistan devletinin Türk-Moğol melezi bir yurttaşydı. Genç Hüseyin'le ikisinin de katıldığı Rusça eğitim veren bir tarım enstitüsünde tanışmıştı. Zannedersen, bu âlemde kıvılcımların her yerde uçtuğu gibi (ortak dilleri Rusçada), genç *Komsomol* Çeçen delikanlı ile genç *Komsomol* Kazak kız arasında kıvılcımlar uçuşmuştu. Flört ettiler. Evlendiler. Önce bir, sonra iki ve ardından üç çocuklu bir aile oldular.

Toplumbilim 101'e göre, Çeçen-Kazak gibisinden Sovyet çiftler kendi aralarında SSCB'nin ortak dilini (Rusçayı) konuşacaklar ve bu dili *ai-le dili* olarak çocuklarına aktaracaklardı.

Aktarmadılar. Evde konuşulan dil *Nohçi Mot*, yani ortak kelimeler, isimler ve askeri terimlerden gayrı Rusça, Türkçe ya da Arapça'dan herhangi biriyle dil bağlantısı olmayan Kuzey Kafkasya'nın dağlık bölgelerinde konuşulan Çeçence idi.

"Çeçenceyi çocuklarımdan öğrendim," dedi doğuştan Kazak olan Fatma. "Onlar da bu dili dedelerinden öğrendiler."

Hüseyin'in ana ve babasından sonra küçük kardeşi Musa – Samaşki'de tanıştığım mahcup, suskun delikanlı Sultan'ın babası, Sultan Samaşki'deki ateşte sınıandıktan sonra Umut Kırıntısı'na geri dönmüş-tü – ve sonra en küçük kardeşi Ussam gelmişti. Ardından, hemen hemen tamamıyla Rus göçmenlerden oluşan köydeki başka Çeçenleri toparlaması için Komünist Gençlik Partisi'nin başına getirilen Hüseyin – Hüseyin'den sonra ince uzun boylu, Kur'an okuyucusu ve nükleer savaş başlıkları ve koyun humması uzmanı olan kuzeni Şirvan, hemen sonra Şirvan'ın kuzeni ya da kayınbiraderi yahut hem kuzeni hem de kayınbiraderi olan Hamit isimli adam ve ardından da diğerleri gelmişti. Kısacası, Umut Kırıntısı kasabasının yönetimini fiilen ve hukuken ele geçirmişlerdi.

Geldiğimden beri bir amaç, bir görev için burada olduğumu biliyordum. Hüseyin'in bugüne kadar başından geçen her şeyi anlatması, benim de iyi yönlerini, korkularını, yaşamını ve ruhunu içine döktüğü kap olmam gerekiyordu. Bütün ayrıntıları kavrayıp kavrayamayamamın bir önemi yoktu.

Belki anlamasam daha da iyi olurdu. Olur da Varşova Paketi ile NATO arasında *-falanca yerde filanca tarihte-* savaş patlak verir diye, derin-istihbarat eylemleri için eğitildiği Sovyet özel kuvvetler akademisinde geçirdiği günlerden dem vuruyordu. Konunun belirli yerlerini takip edemediğimden veya Hüseyin yaşamının bu ya da o yönünü

bilmemi *niçin* istediğini anlamadığımdan olsa gerek, “dem vurmak” terimini kullanıyorum. Evet ya, *niçin*?

Sovyet ve Çeçen tarihi hakkındaki binlerce derin ayrıntıdan – ikisinin birbirine girmesinden, Çin ve Rusya arasındaki etkileşimden, daha doğrusu SSCB’yle ilgili *tüm-bu-ayrıntılardan* başım fena halde dönüyordu. Ondandır ya da grubundan, karla-kaplı avlunun karşısında ki helaya çıış yapma bahanesiyle özür dileyerek beş dakikalık bir mola istiyor, ayakyoluna salt aklımı toparlamak veya aklımı derin düşüncelerden arındırmak için çekiliyordum. *Bugün anlatılanların hepsini kavrayamamış olsam da, beynimin bir kısmı bütün bu anlatılanları bir yerlere yazıyor muydu acaba?*

Ve sonra vaktiyle, asırlar önce, 1994 Şubat’ında, Çeçen Ne İdügü Belirsiz İşler Bakan Yardımcısı esrarengiz Eduard Hatçukaev’nin neredeyse alaycı bir edayla söylediği sözler aklıma geldi: “*Siz Batılı muhabirler budalasınız. Topraklarımıza gelip kendi görüşlerinizi hem de bizim, yani eski Sovyetlerin, düşünce tarzı hakkında hiçbir fikriniz yokken, bize empoze etmeye çalışıyorsunuz; ben sizinle renkli renkli konuşurken sen siyah-beyaz izlenimler ve notlar alıyorsun. Beni elektiriğin bile n’olduğundan bihaber olan büyük büyükdedemin bir Sony televizyonun teknik işleyişini anladığı şekilde anlıyorsun... önünde hızla değişen renkli görüntüleri yansıtan bir ayna olan bir kutu.*”

Evet ya evet.

Sorulması gereken en önemli soru aslında gayet basitti: Hüseyin’in söylemek zorunda kaldığı bir şeyi kavramaya çalışmaya ne hakkın var?

Eh sonra sıra Samaşki’ye geldi, Geyikler Diyarı.

Hüseyin 1993’te babasının yol göstermesiyle yaşamını bir kez daha İçkerya Çeçen Cumhuriyeti’nin yeni bağımsız anavatanında sürdürmeye karar kıldı. Artık-Sovyet-mandıra-çiftlik-kasabası olmayan Umut Kırıntısı’ndaki yerel kolektif çiftliğin patronu sıfatını kullanarak hemen hemen bütün kaynakları da yanında götürdü.

Bu diyelim ki, Montana'daki kocaman bir çiftliği yöneten İrlanda asıllı bir Amerikalının, sırf Kuzey İrlandalı bir Katolik gelecek yıl zâlim İngilizlerden bağımsız kalacakları kehanetinde bulundu diye, Belfast'ta yaşamak için âniden Emerald Adası'na dönmesiyle koşut önemli bir adım olmuştu.

Anayurda dönmek, küçük bir ulaşım sorunundan, yeni uluslararası hudutları çalıntı kamyonlar ve kamyonetlerle aşmaktan çok daha çetrefilli idi. Yolu henüz yarılamlışlardı ki, Hüseyin ve yanındakiler alt-Rus, sözde-bağımsız İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'yle Moskova'daki Kremlin diye anılan şey arasındaki savaş gerçeğiyle yüzleştiler.

Umut Kırıntısı kasabasından Geyikler Diyarı'na dönüş birdenbire *Dava* kavramıyla karmaşıklaştı.

“Bir kasabadan yaşadığımızı bildiğimiz başka bir kasabaya gidiyorduk” dedi Hüseyin, kendisini, yakın akrabalarını ve hiçbir ayırım ya da belki çelişki gözetmeden tüm Çeçen diasporasını kastedip çoğul takı kullanarak. Hüseyin, Kazakistan'ın engin ve geniş topraklarıyla diğer Sovyet-sonrası Orta Asya devletlerindeki ilişkileri aracılığıyla kurmayı tasarladığı öfkeli gönüllülerden oluşan bir orduyu kastediyordu. Ne umdu ne buldu: Sürgün Çeçenler Dava'ya gönül vermiş olmakla birlikte, oğullarını feda etmektense para vermeye çok daha yatkındılar.

“Gönüllülerden oluşan bir tugay kurma hevesimiz altı adamla son buldu: Şirvan, Hamit, kardeşim Ussam, diğer kardeşim Musa'nın oğlu Sultan” diye sözünü bitirdi acı acı. “Hepsi bu,” Seylah ve Ali görünüşe göre sonradan katılmıştı.

Umut Kırıntısı'ndan Samaşki'ye gizlenmiş silâhlardan ve cephaneden oluşan bir yükle üç bin kilometrelik bir yolu kat etmeyi nasıl becerebildikleri bir bilmeceydi. Hüseyin'in doğrudan cevaplayamadığı bir açıklama gerektiren veya benim tam anlamıyla kavrayamadığım bir bilmece.

“Bağlantılar” dedi omuz silkerek. “Her yerde bağlantılarımız ve bize borcu olanlar vardı. Polis karakollarında, barajlarda, köprülerde, hudutlarda – ve hatta nükleer santrallerde bile.”

Yürüyor, konuşuyor, her şeyi konuşmuş olmamıza karşın nere-

deyse son gecenin son dakikasına dek malûm konuyu konuşmaktan bile bile kaçınıyorduk.

Nihayet, sözbirliği etmişçesine, mutfak masasına oturduk, kamerayı tripodunun üstüne yerleştirdik ve düzeci, objektifi ve ışıklandırmaı kontrol ettik. Sonra Hüseyin Fatma'dan odayı terk etmesini istedi ve ben kayıt tuşuna bastım.

Savaştan, yaşamdan ve ölümden dem vurduk. Daldan dala atlayıp öylesine konuştuk, aslında her ikimiz de bu bantın tamamının asıl soru sorulmadan önce sohbet edileni sohbet edenle aynı noktaya getirmek için tasarlanmış boşa harcanan bir kayıt olduğunun farkındaydık. Asıl soru, “O feci 7 Şubat 1995 gecesi esasında n'oldu?” idi.

Hüseyin işbirliği yapma sorununa değindi ilkin. Teslim olmayı isteyen ödlelerin, yani kendisini savunmaya ant içtiği insanları yüzüstü bırakmaya zorlayan Samaşkili ihtiyarların yaydığı bir söylenti olarak tanımlayıp, işbirliğini reddetti.

Sonra o uzun gecedeki ayrıntıları anımsamaya başladı. Yakınlardaki ormanda kamp yapan o ve adamları, kalleş Rusların Samaşkı'ye yaptığı saldırıyı izlemeye – daha doğrusu dinlemeye zorlanmışlardı.

“Ormandan kasabayı görebiliyorduk ve bombalar düşmeye başladığında, başka bir ses duyduk. Müzik sesi. Evet ya müzik! Hem de sesi sonuna kadar yükseltmişti...”

Tam da o anda, tavanda asılı duran akkor ampul titredi ve sonra Hüseyin'in jeneratörü tökezleyip mortu çekerken o da soluverip etrafı karanlığa bürüdü. Biri depoyu yakıtla doldurmayı unutmuştu. Ve o karanlıkta çekim yapıyordum. Yapmak için geldiğim şey buydu ya. O anı yakalamak. Aynı soruyu iki kez soramazdım. Benim dışımda gelişen teknik bir arızayı dikkate alıp her şeyi yok edemeyecek kadar ilerlemiştim.

Bundan sıyrılmak için yalnızca bir milisaniyen var, çünkü karanlık çevreni bir nanosaniyeden daha kısa bir sürede sarıp sarmalayacak.

Hüseyin ve benim oturduğum masanın üstünde tripoduna yerleştirilmiş kamera o anı kaydediyor. Uzaktaki jeneratörün her yerde

uğuldayan homurtusu azalırken, Hüseyin’in sesi yükseliyor. Tepemizdeki sarımtırak ışık kısılıyor. Öyle ki, Hüseyin ve ben ister istemez gözlerimizi yukarı kaldırıyoruz. Hüseyin takıntılı konuşmasını sürdürürken, ben bir kibrite uzanıyorum. Neyse ki el altında bir gaz lambası var, hemen fitilini yakıveriyorum. Sonra lambayı masanın önce bir ucuna koyuyor, hatalı ışık ve gölgelerden yanlış koyduğumu anlayıp onu karenin öteki tarafına itiyorum. Bütün bunlar bir nefes alıp verene kadar olup bitiyor, loş bir görüntü, ama hiç değilse zifiri karanlık değil.

Teknik açıdan bakacak olursak, bunlar koskoca bir felâketti. Anın büyüünün onarılamaz şekilde yok olduğundan emindim. Ama Londra’daki BBC stüdyosuna döndüğümde, yapımcı Keith Bowers bana önemli bir ders verdi: *Ummadığın taş baş yarar*. Çalınmış zamanı alıp hikâyeye basit bir söz ekleyerek muhteşem hale getirdi: “*Sönen ışıklar altında bana şöyle dedi...*”

İşte Hüseyin’in dedikleri şundan ibaretti:

“Ormandan kasabanın yandığını görüyorduk ve bombalar düşerken başka bir ses duyduk. Müzik sesi. Evet ya müzik! Hem de sesi sonuna kadar yükseltilmişti. Ve bangır bangır çalan o müziğin eşliğinde, Thomas, bir köyü öldürdüler. Bütün bir köy. Onlar insanları değil, Thomas, bir köyü öldürüyorlardı. Bu bir köyü öldürülürken ilk görüşüm oldu.”

Samaşki müzik eşliğinde öldürülmüştü. Anlaşılan Hüseyin ‘Coppolan’ın *Apocalypse Now/Kıyamet Günü*’ndeki o ünlü kumsal-bombalama sahnesini görmemişti, ama Rus komutanlığından birileri görmüştü. Samaşki senfonik müzik eşliğinde havadan bombalanmıştı – ama çalan Wagner değil, Şostakoviç idi.

“Hangi senfoni?” diye sordum.

“Üçüncü,” diye yanıtladı eski *Komsomol* gençlik önderi, eski kolektif çiftlik patronu ve Kazakistan’daki Umut Kırıntısı adlı bir kasabada yaşayan Çeçen.

Birlikte son gecemiz Hüseyin'in küçük kardeşi Musa'nın evinde geçti. Böbrek sorunları yüzünden, gönüllü Umut Kırıntısı tugayında onun yerine oğlu Sultan'ın görev yapması gerekmişti. Sultan, Samaşki'nin dışındaki demiryolu hattında daha on altı yaşındayken katil olan ceylan gözlü delikanlı, şoförümle disko müziği dinleyeceği genç arkadaşlarının yanına gitmeden önce kendinden yaşça büyük olanlarla kısa bir süre takılmıştı. Gençlerin bize oranla çok daha fazla ortak yönleri vardı anlaşılan.

Yetişkinlerin, çocukların ayrılmasından sonra başlayan sohbeti ancak ara sıra evin isimsiz kız çocuklarının ikram ettiği alışıldık Çeçen haşlanmış-etinin gelmesiyle kesiliyordu. Asla tanıştırılmadığım bu kızlar çok güzeldi.

Akşam ilerlemiş ve ben orada hazır bulunan herkesin bulunduğu gayet uzun bir görsel kaydetmiştim. Çeçenistan ve Samaşki'ye dönüşlerini tasarlıyor, izleyecekleri yolları belirliyorlardı.

“Geri dönüyoruz ve tarihe damgamızı vuracağız,” dedi Hüseyin, dosdoğru kamerama bakarak. Rusya'nın güneyinde yolculukları boyunca karşılarına çıkacak hedeflere düzenlemeyi tasarladıkları birkaç sabotaj planının ayrıntılarını veriyordu. “Bu yalnızca kısa bir duraklama, Thomas, bir *peririvka* ve biz de bu aradan hazırlanmak için faydalanacağız. Savaşın sona erdiği falan yok. Belki daha yeni başladı.”

Çarpıcı konuşmalar.

Bu tam bir itiraftı, peki ama bu kendini ele veren malzemeyi Hüseyin niçin bana anlatıyordu? Şostakoviç'in senfonilerini bilen adam, mutlaka temel veritabanlarının bir ögesi olarak Rus FSB/KGB generalleri, albayları ve binbaşılılarıyla onların Kazak meslektaşlarının ya da en azından yardımcılarının BBC'yi gözlediklerini biliyor olmalıydı.

“Bu arada, sürgün edilmiş Kazakistanlı Çeçen savaşçılar, davalarının sona ermediğini öne sürüyorlar. Komünist devirlerde kolektif çiftlikleri yöneten Hüseyin ve Samaşki kasabasından gelen gönüllü savaşçılardan oluşan silâhlı timi nükleer güç santrallerini havaya uçurmaya hazır olduklarını söylüyorlar. Bunu kasabalarını yerle bir eden

Rus gaddarlığının intikamını almak için yapacaklarını ve savaş sona erer ermez, mücadelelerine katılmayan diğer Çeçenlerin de başına aynı şeyin geleceğini belirtiyorlar...”

Ne yani, Hüseyin böyle bir haber yapmamı mı istiyordu? Eğer öyle değilse niçin bu gibi şeyleri hem de kamera kayıttayken söylüyordu? Söylediklerinin yahut eylemlerinin sonuçlarını tam olarak kestiremeyecek ya da hayal edemeyecek bir soylu vahşi falan da değildi ki – peki ya ben, ben öyle miydim? Salt gerçekleri kaydeden soylu bir kap mıyım? İletişim aracının ilettiği haberle hiç mi ilgisi yoktu? Gözlemci gözlediğini hiç mi etkilememişti?

İşler, sırf Rus ayısını alaşağı eden cesur Çeçenlerin Golyat’a-karşı-Davud misali hikâyesiyken çok daha kolaydı. Oysa şimdi kendimin-kinin de dahil olduğu, farklı yaşamlardaki farklı devirlerle ilgiliydi, yani acılık, yiğitlik ve hıyanetle.

Umut Kırıntısı’ndaki o son gün, güneşin kar topladığı kuru ve soğuk, parlak ve berrak bir şafakla başladı.

Esasında, göz kamaştırıcıydı.

Sabahı Hüseyin’in karısıyla geçirdim. Kocasının tehlikeli yaşamı hakkında düşündüklerini öğrenmeye çalıştım.

“Erkeğimin eve geleceğini biliyorum,” dedi.

Ev ha.

Ne evi, hangi ev, acaba hangi memleketten bahsediyordu? Dünyanın neredeyse rastlantıyla yasal bir devlet olarak tanıdığı, bağımsızlığını henüz kazanmış olan Kazakistan’ın kuzeydoğu kıyısındaki Umut Kırıntısı’ndan mı, yoksa şimdilerde Amerikan ordusunun silip süpürdüğü vaktiyle hemen hemen hiç kimsenin-tanımadığı Afganistan Emirliği’nden başka herhangi bir ülke tarafından tanınmayan viraneden, bağımsızlığı için yanıp tutuşan İçkerya Çeçen Cumhuriyeti’nin kuzey eteklerindeki Geyikler Diyarı’ndan mı?

Şoförüm Vladimir, bagajı açıyor ve Sultan’ın onuruma kestiği buzağının budunu içine tıktırıyor, ben ise duygusal bitkinlikten n’ap-

tığımı bilemez halde kamera teçhizatımı ve valizlerimi arka koltuğa yerleştiriyordum.

Hemen sonra on iki-ya da on sekiz-saatlik bozuk bir yoldan Alma Ata'ya dönecek, ardından başka bir altı-saatlik-ertelenmiş uçakla Moskova'ya uçacak ve sonra Montana'nın en öte ucundaki, puslu Livingston'a apayrı bir yirmi-saatlik yolculuk yapmadan önce, diğer bir beş saatlik kısa uçuşla Londra'ya bir yolunu bulup, bu hikâyenin birbirinden apayrı ve dağınık bölümlerini birleştirmeye gidecektim. Livingston'da Owl Meyhanesi'ndeki samimi ahbablarım bana bir içki ısmarlayıp *nerelerdeydin* ve *neler yaptın* diye soracak ve ben tebessüm edip *müthişti* gibilerinden bir şeyler geveleyecek ve bundan öte tek bir kelime bile edemeyeceğim. Zira ben gezegenin öyle lânet olasıca uzak bir yerinde, yaşamın farklı bir köşesindeyim ki, aklımın esasında neredede olduğunu bugün bile açıklayamam.

Oysa, medya kiralık askeri olarak, zorunlu çekimleri yapamadığının farkına varmıştım. “Dostum Hüseyin’i ziyaretim,” veya onun gibi bir şey diye adlandırmak zorunda kalacağımı tahmin ettiğim *bu filmin*, yani bu bölümün açılışı ya da kapanışı olarak kullanılabilecek doğru dürüst herhangi bir çekimim yoktu. Benim gibi tek kişi ve kameradan oluşan bir ekibiniz varsa, bu üretilmesi hayli güç bir görseldir. Medya-kiralık askerliği yaparken olduğu gibi düşünme dirayeti gösterip çekimlerinizi peşin peşin tasarlayamazsınız. Tam da valizlerimi aracımın arka koltuğuna gelişigüzel yerleştirirken, bir elimle kameramı Hüseyin’in oğlu Ruslan’a adeta fırlatıp, öteki elimi hoşça kal kucaklaşması için babasına uzatıverdim.

Çocuk ne istediğimi bir anda, içgüdüsel olarak anlayıp, Hüseyin’le bir araya gelişimin son anlarını benim için kaydetti.

“*Adik Yurl*,” diyorum.

“*Adik Dali*,” diye yanıtıyor Hüseyin.

Sonra Hüseyin beni tam olarak kucaklamak için diğer kolunu da uzatıyor.

19

Keder Sarrafi

Umut Kırıntısı, Alma Ata, Moskova, Londra.
Görsellerimi BBC belgesellerini andıran bir şeye çevirmekle görevlendirilmiş editör ellerini havaya kaldırıp patronu arar.

“Bir senaryosu yok, önceden tasarlanmış bir hikâyesi yok!”

“Bu bir deney” der Keith Bowers. “Dene işte, ondan da yardım al.”

Çekimleri düzgün bir hale getirmek için kendi kendini ye bitir, bu da yetmezmiş gibi Rolling Stones’un *Aftermath* albümünden “Paint it Black/Siyaha Boya”yı dinle. Eh ne de olsa Londra’dayız.

Kırmızı bir kapı gördüm ve onu siyaha boyamak istedim
Olmasın başka hiçbir renk, olsun hepsi kara...

Sonra, üç bilemedin dört günde bitmesi gereken iş, ikinci haftanın ortasında, uzman editörün homurdanmayı ve yakınmayı bir kenara bırakmasıyla *sonuca ulaşır*. Evet, bu televizyon imgeleri içeriği önceden hazırlanmış bir senaryoya göre çekilmemişti ki. Bu televizyon imgeleri dünyayı dolaşacak ve kararmış ruhların içine işleyecekti. Ve,

derken, görseller kesilmiş, seslendirilmiş, nihayete erdirilmiş ve kutulanmıştı. Artık Cumartesi gecesi İngiltere, İrlanda, İskoçya, Galler ve BBC'nin prime-time programı, *Correspondent/Muhabir*'i yayınladığı diğer her yerin prime-time'ında yayınlanmaya hazırdı.

On, dokuz, sekiz, yedi, altı, beş, dört, üç, iki, bir, yayındayız...

00:00-*İşaret; doğal ses: Sarı bir otobüs bir arabanın yanından yalpalar; silâh sesleri.*

00:11-*Arka planda Goltz'un sesi: Samaşki. Çeçence'de Geyikler Diyarı anlamına gelen kelime. Benim için, anlamı savaşın dehşeti.*

00:15-*İşaret; doğal ses: Çatışma, kaçma ve kaosu imgeleyen görseller.*

00:18-*arka planda Goltz'un sesi: Moskova "anayasal düzeni" silâh namlularıyla yeniden sağlamaya çalışırken, ne idüğü belirsiz çiftçi kasabası Rus mezaliminin sembolü haline gelirken, ben oradaydım.*

00:24-*İşaret; banttan gelen sesler, derin derin soluk alıp verişler; keskin nişancıların siperlendiği KIZIL barınağı imgeleyen görseller.*

00:31-*Arka planda Goltz'un sesi: Kasaba bir daha asla unutulmamak üzere hafızama kazındı. Ateş çınlamalarının tam ortasıydım – ve hayatımda hiç bu kadar dehşete düşmemiştim. Buradan canlı çıkacak mıydım acaba?*

00:48-*İşaret; doğal ses; ekranın karşısında uçan helikopter, traktöre ve sığırlara ateş açıyor; Güüm!!*

On dakika ve kırk sekiz saniye sonra her şey, ama her şey uçup gitmişti – okul, düğün töreni, bir merdivenin üstünde durup benim öldüğümü sandığını söyleyen Muhammed, abisinin halkını satabileceğine asla inanmayacağını ilân eden Ussam ve nihayet, Hüseyin'in Kazakistan'da, çok sevgili köyünün Şostakoviç'in müziğiyle nasıl öldürüldüğü hakkındaki konuşması. Hayatımın onca yılı ve ruhumun onlarca yılı ve dünyadaki en önemli mesele on dakika ve kırk sekiz saniyelik bir TV zamanına indirgenmiş ve ardından, *yayınlanmış* ve sona ermişti – havada buhar olup *gitmişti*.

Ve sonra sunucu izleyicilere BBC'yi seyrettikleri için teşekkür edip önümüzdeki hafta yayınlanacak üç *Görevi* daha seyretmeleri ri-

casında bulundu: *Meksiko City Varoşlarından Manzaralar, Montana'dan Kovboy Şairler ve Moğolistan'dan Bir Şarkıcı.*

“Teşekkürler, iyi akşamlar ve Canlı, BBC Komedi Saatini izlemek için bizimle kalın!”

En iyi televizyon kanalında bile işlerin böyle yürüdüğünü bilmeyen biri, bu gibi bir yayının ardından intiharı ciddi ciddi düşünürdü herhalde.

Yayın, bitti. Buharlaştı.

Samaşki'ye Dönüş (ben *Sonrası* demeyi tercih ederdim) üçüncü yılında Rory Peck Ödülüne aday gösterildi. Jüri, herhalde dünyanın Çeçenistan denilen kaosa ve karışıklığa ilgisinin azaldığını veya belki de piyasanın savaşıla-alâkalı haberlere doyduğunu hissetmiş olacak ki; O yılın kazananı “Pastırmanın Eve Uzanan Yolculuğu” başlıklı gizli kamerayla çekilmiş bir görsel oldu. Görüntüleri kaydeden kimse gözlüğüne gizlenmiş bir minyatür kamerayla İskoçya'daki bir domuz çiftliği ve mezbahasındaki yaşamı ve ölümü kaydetmişti.

Bu arada, BBC'deki yeni hayranlarım tarafından, Gürcistan'ın Karadeniz kıyı kenti Suhumi'nin kuşatılması ve düşüşü hakkında başka bir “savaşın gizli kalmış yönleri” belgeseli çekmekle görevlendirildim. Suhumi Lawrence Sheets'le ilk ahbap olduğum yerdi. Azerbaycan üzerine kitabımın yayınlanmasıyla birlikte, Sovyet-sonrası oluşan milliyetlerde yaşanan savaş ve etnik çatışmalar konusunda sözü geçen bir uzmana dönüşmek üzereydim. ABC'nin *Nightline*'i ham Hazar petrolüyle alâkalı yaptığı bir hikâye için beni danışman olarak tuttu. Bunu CBS televizyonunun *60 Minutes* (*60 Dakika*) adlı programdaki muhabir Bob Simon'la bir görüşme ve sonra C-SPAN'da Samaşki ve Abhazya görsellerinin katılımcılarla birlikte tartışıldığı bir saatlik bir yayın izledi.

Hemen hemen aynı sıralarda hayır-sever bir uluslararası ajansın finanse ettiği hayır-sever bir program hazırlamak üzere görevlendirildim. Bu programda iki İnguş ile iki Oset televizyon muhabirini biraraya getirecek, pek bilinmeyen çatışmaları hakkında iki tarafın da kabul

edebileceği bir belgesel çekmelerini ve düzenlemelerini sağlayacaktım. Bu uygulama, her ikisi de Çeçenistan’a komşu, birbirine eşit derecede düşman olan Kuzey Kafkasya toplumları arasında “karşılıklı güven kurma”yı amaçlıyordu. Bu hedefe ulaştık mı bilmiyorum, ama bu gezi sayesinde İnguşetya’daki Nazran’a gittim. Buradan Samaşki’de yaşayan Hüseyin’in babasına bir kuryeyle *Aftermath* filmimin bir kopyasını gönderebildim. Ama ona ulaşip ulaşmadığını asla öğrenemedim.

Gene Amerika’ya döndüğümde, üniversite ve düşünce kuruluşları kendilerine şöyle bir uğramam için kapımı aşındırmaya başladı. Seminerlere verilen başlıklar birbirinden farklıydı, ama konu genelde *Kafkaslar’daki etnik çatışmalar ve Çeçen krizi* üzerine yoğunlaşıyordu. Birmingham, Boise, Casper, Dallas, Detroit, Houston, Indianapolis, Little Rock, Rochester, Salt Lake City, Tampa ve Wichita, Kansas’taki yerel dış ilişkiler kurullarında konuşmalar yaptım. Columbia, Georgetown, Harvard, Northwestern, Princeton ve Tufts’tan tutun da Berkeley, Chicago, Kentucky, Massachusetts, Minnesota, Washington ve Wisconsin’e kadar hemen her yerdeki pek çok üniversitede boy gösterdim. Bunun dışındaki gösterimler arasında, Ortadoğu Çalışmaları Derneği’nin her yıl Chicago’da tertiplelediği kongre, her yıl New York’ta düzenlenen İnsan Hakları Film Festivali ve Colorado Telluride’deki Mountain Film Festivali’ndeki çıkışlarım vardı. Kosova’yı görüntülemek üzere yola çıkmışken New York Üniversitesi Gazetecilik bölümünde savaş muhabirlerinin katılımıyla gerçekleştirilen *Cehennemde Geçen Günler* başlıklı bir panele katılmam istendi. Pensacola’nın dışındaki Hurlburt Bölgesinde yer alan Hava Kuvvetleri Özel Kuvvetler Eğitim Merkezi’nde gerilla savaşı üzerine yoğun bir kurs alan pilotlara ve askerlere iki ayrı konuşma yapmayı kabul ettim. Oysa, sanırım kursun adı “Kafkaslarda Terör” gibisinden bir şeydi.

“İşte bu lâstiğin yolla temas ettiği yer,” dedi Özel Kuvvetler merkezindeki Yüzbaşı Pfaff ıslık çalarcasına. “Önümüzdeki yıl gene gelebilecek misin?”

En ürkünç olanı Barnes & Noble Yayıncılık’taki çok özel bir gösteriydi. Yirmi yıldan daha fazla süredir görmediğim Gayle adlı bir

lise arkadaşım tarafından ayarlanmış ve çeşitli aile ve ahbablarıyla birlikte gelen 1972 yılı mezunlarının katılımıyla gerçekleşmişti. En garip olanı ise Merkezi Haber Alma Teşkilâtı'ndaki (CIA) gösterimdi. Bu da eski bir dostumun ısrarıyla düzenlenmişti. Eski merkez binasının içine girer girmez, girişi süsleyen Harekât Sırasında Öldü ibareli anma levhalarına göz atma fırsatı yakaladım. Eski dostum ve büyük casus Freddie Woodruff'ın anısına tahsis edileni aradım. Freddie 1993'te Gürcistan'da bir esrar perdesinin altında öldürülmüştü. Yıllar önce ölmesine karşın, orada yoktu. Sonradan bunun nedeninin Freddy'nin hâlâ resmen el altından çalıştığı olduğunu söylediler. Ardından Aldrich Ames'in nikotin-bağımlısı sekreterlerden bilgi sızdırmaya alışık olduğu dışarıdaki avluda bir sigara içtim. İzleyicilerin çoğunun beni neredeyse kışkırttığı izlenimine kapıldım. Teşkilât'a katılıp sürdürmeyi umdukları bir yaşam sürdürüyordum (ya da hiç değilse bir kısmında sürmüştüm). Oysa onların tek uğraştıkları, bilgisayar ekranlarının arkasında oturup, sonsuz analizler yapmaktan ibaretti.

CIA'deki ve diğer tüm salonlardaki sunumların hepsinin ana malzemesi *Samaşki'ye Dönüş* videosuydu. Bu bant SSCB'nin etnik yapısıyla neredeyse şans eseri çektiğim savaşlarla ilgili bir ön seminerin ardından gösteriliyordu. Hemen her zaman, tepki minnettar, bilemedin kibardı. Soru-cevap kısmına gelince katılım gayet yüksek oluyordu.

Çalışmamın hemen hemen eksiksiz her yerde takdir toplamasına tek istisna, Massachusetts'teki Mount Holyoke Üniversitesi'ndeki sunuma katılan bir bayan izleyiciden geldi. Buraya bir özet ekledim, çünkü bu eleştirinin sunumumun çeşitli yönleriyle ilgili hayal gücünden başka bir şeye dayanmayan olgusal hatalar yapmasına karşın, önemli bir takım genel sorunlara da parmak bastığı su götürmez. *Gerçeği söylemek gerekirse*, Samaşki filmini kullanarak, insanları kendi vahşet tecrübemle şaşkına çevirmiştim. Okul gazetesinde yayınlanan eleştirinin başlığı şuydu: *Goltz Terörü Satıyor – Peki Öğrenciler Alıyor mu?* Şunu anlatıyordu:

Geçen hafta Thomas Goltz'un yorumunu dinlerken ... ilgi çekici insanların veya bu şekilde nitelendirilen insanların, niçin bu kadar kendilerine hayran olduklarını düşündüm durdum.

... Goltz Azerbaycan'ı bir-iki kısa cümlecik ve iki adet onar-dakikalık çatışma görüntüsüyle geçiştirebildi, ama kasetlerin yarısı savaş hakkında ahkâm kesip niçindir bilinmez kütükler taşıyan kendi görüntülerinden oluşuyordu. Bununla birlikte, Thomas Goltz savaşı beklenenden tamamıyla farklı bir oyun olarak tanımladı Pek çok izleyiciye, ben de dahil, kendilerini Çeçenistan'daki savaşın ortasındaymiş gibi hissettirmeyi ve oradan kurtuluşun mümkün olup olmadığı hususunda meraklandırmayı başardı ...

İzleyiciler “Bravo, Bay Goltz, ne de mükemmelsiniz. Lütfen, lütfen bize aslında n'olduğu hakkında daha fazla bilgi verin” demeliydi herhalde. Goltz ne görüntülerde ne de konuşmalarda yaralanmış veya öldürülmüş askerlerin isimlerini vermedi. Aydınlık savaş sahneleri de yoktu. Bir aşamada, neyse ki, Thomas Goltz'un, bilinmeyen nedenlerden ötürü sonradan hain damgası yiyerek bir arkadaşının yardımıyla saldırı altındaki bir kentten kaçabildiğini öğrendik. Bu bilgi yeterli olacaktı. Oysa hiç söylenmedi. Goltz'un verdiği tek bilgi yalnızca kendisiyle ilgiliyken, Çeçenistan'daki savaşın akıbetini nasıl olur da öğrenebiliriz? Ya köyden hain olduğu gerekcesiyle uzaklaştırılan arkadaşı?

Belki de izleyicilerin istediği bilgi, Thomas Goltz'un ifşa etmeye hazır olmadığı bir şeydi Muhakkak ki, Çeçenistan hakkında daha fazla bilgi edinmek için bir savaş muhabiri ve onun savaş tecrübelerinden ders almaya ihtiyaçları yoktu.

Konferansa katılan öğrencilerden biri buna katılmadı. “Bu adam o kadar çok sayıda tehlikeden kaçıp kurtulmuş ki, bu bile tek başına kahramanlıktır. Kendisiyle gurur duyması için pek çok nedeni var; yalnızca canlı olarak geri dönmesi bile ben-merkezciliğini haklı gösterir.”

Thomas Goltz'un kaçışı. Bu ifade bütün konferansı özetler. Savaşa gidip takıntılı anıları olmadan geri dönmekle ilgili hayali hatıralar ... ama aslına bakacak olursak Thomas Goltz Çeçenistan'dan kaçmayı asla becerememiş. O artık tamamıyla söz konusu savaşın bir parçası olmuş. Gözlerinde parlayan o ifade bunu tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarıyor. İşte bu nedenle, varlığının dışındaki diğer olgular gereksizdir. Maalesef izleyici için bu, yalnızca doğru değil üzücü de.

Ah.

Burada göz ardı edilemeyecek dikkate değer pek çok doğru vardı.

Bir çeşit akademik şoklayıcıya *dönmüştüm*. Kendimi Çeçenistan ve Kafkaslar'daki ulusal keder ve karmaşıklığı aktaran bir araç olarak *kullanıyordum*.

Lânet olsun ki bu benim üslubumdur!

Belki başka şeylere de bakmaya başlamanın vakti gelmişti, ölüm yerine yaşam gibi.

Montana'ya geri döndüm ve dağ-bisikleti yapmaya başladım. Uzaklaştığım karıma karşı nazik olmaya çalıştım. Babamın sekseninci yaş kutlamasında, ona daha nice on yıllar dileyip, bu dünyaya on tane meyve ağacı diktim. Çeçenistan üstüne tek kelime bile yazmayı reddettim ve artık onu düşünmemeye çalıştım. İyileşme vakti gelmişti.

Derken 1999 yazı geldi ve bundan böyle daha fazla uzak kalamadım.

“Nerelerdesin ahbap?” diye böğürdü uluslararası hattan Lawrence Sheets Amca ya Moskova ya Grozni ya da ikisi arasında bir yerden. “*İşte bu!*”

“Bu” savaşın yenilendiği anlamına geliyordu. Nedenleri asla bilinemedi ve söz konusu olgular birbirinden bir hayli farklıydı, bu olgular kime güvendiğimize göre değişiyordu; ama özünde hepsi aynıydı: Sevilmeyen ve istikrarsız İçkerya Çeçen Cumhuriyeti kendisini, genellikle İslâmiyet'in güney Rusya'yı istilâsı diye tanımlanan alışılmadık bir serüvenin içinde bulmuştu.

Bu epey açıktı. 1999 Haziran'ında Şamil Basayev ve Hattab'ın komutasındaki bir grup savaşçı Rusya'ya komşu Dağıstan özerk cumhuriyetinde taarruza geçtiler. Çeçenlerin söylediğine göre, Basayev ile Hattab'ın hedefi Rus ordusunun kuşatmasındaki birkaç aşırı tutucu, İslâmî-eğilimli köye yardım etmekte. Moskova'nın artan çatışmalara bakış açısına göre ise, Çeçenistan'daki aşırı tutucu Vahabi unsurlar, kuvvetlerinin faaliyet alanı ve etkisini genişletme arzusundaydılar. Bunu cihat sancağını baştan ayağa bütün Müslüman Kuzey Kafkasya'da yükselterek yapmayı tasarlıyorlardı.

Kötümser gözlemcilerin bu senaryolara yaklaşımı çok daha karanlıktı. En bilindik yaklaşım, hâlâ daha Hasavyurt Anlaşması'nın kendilerini düşürdüğü küçük durumu içine sindiremeyen KGB Albayı Vladimir Putin'in denetimindeki Rus siyasal teşkilâtının intikam peşinde olduğuydu. Kremlin'li tertipçiler Basayev ve onun Müslüman komandolarını savaşı yeniden alevlendirmek için kurulan bir pusuya çekbilmişlerdi. Bunu Çeçenleri hoş karşılanmayan işgalciler diye yeni bir kalıba sokarak ve onları daima sığındıkları üstün silâhlar karşısında âciz kalmış kurbanlar diye gösteren duygusal incir yaprağının arkasından çıkararak yaptılar.

Eğer bu gerçekten de o zamanki KGB şefi Putin'in kurduğu karanlık bir kumpas idi ise ustacaydı, işe de yaradı. Bu amansız satranç oyunundaki Ruslar için en hayırlı hamle Şamil Basayev'in Dağistan'daki yemi yutması oldu. Basayev, Putin'in derin stratejisi ve güttüğü hedefleri anlamamış değildi. Ama yemi yutması dikkatleri başka yöne çeken, önleyici bir eylem oldu. Çeçenistan'ın kendisine yapılması *kesinlikle* beklenen Rus saldırısıyla Grozni'de taş taş üstünde bırakmayacak emsali görülmemiş hava saldırısı başlamadan hemen önce, Aslan Maşadov hükümetine dağların derinliklerindeki üslere mühimmat depolamak için paha biçilemez bir zaman kazandırdı. Ama ilk olarak, Rus kamuoyu hazırlanmalıydı – ve bu hazırlık, Moskova'da gece yarısı vuku bulan bir toplu katliam şeklinde oldu.

Eylül'ün başlarında, deprem-yaratan suikastçılar Rus başkentinin varoşlarındaki işçi-sınıfının yaşadığı üç blokun bodrumuna yerleştirilen patlayıcıları ateşlediler. Betonarme duvarlar, tavanlar ve zemin bir deste iskambil kâğıdından oluşan evler gibi içerisinde uyuyan insanlarla birlikte yerle bir oldu, yüzlerce kişi hayatını kaybetti.

Çeçen teröristler! diye avaz avaz bağırان Moskova medyası, intikam çılgınlıkları attı.

Kimsenin üstlenmediği bombalamaların Çeçen tarzı olmadığını iddia eden az sayıdaki muhalif ses, dördüncü bir apartmanın havaya uçurulması engellenip, tertip edenlerin Çeçenler değil de ne idüğü be-

lirsiz Rus gizli servisleri olduğuna dair kanıtlar artınca, dehşet verici cinayetler üzerine yürütülen resmî soruşturmayı daha bir cesaretle mercek altına aldı. Rastlantıyla, Rusya'nın göbeğinde bulunan Ryazan kentinin varoşlarındaki başka bir işçi-sınıfı apartmanın uykusuz sâkinlerinden biri, binanın bodrum katına şeker çuvalları yerleştirip, şüpheli tavırlarla oradan sıvışan iki ya da üç yabancıyı fark etti. Söz konusu gece baykuşu, yerel polisi aradı. Hızla yola koyulan polis binadakileri tahliye ederken, bir bomba imha ekibi şeker torbası görünümü verilen patlayıcı çuvallarıyla zamanlayıcıları bloklardan dışarı çıkardı. Ama sonra hikâye bambaşka ve meşum bir hal aldı. Moskova'daki yetkililer başka kimyasal tetkikler yapma bahanesiyle çuvalları başkente getirmesi için farklı bir ajan takımı gönderdi. Ve ardından tüm olayın karmaşık bir sahtekârlıktan ibaret bulunduğunu veya insanların “uyanıklığı”nı denemek için tasarlanmış olduğunu ilân etti. Alıkoyulan patlayıcı torbaları gerçekten de şeker çuvallarından başka bir şey değildi.

Bütün geceyi soğuk ve ıslak sokaklarda geçirmek zorunda kalan, çoğu yaşlı ve sağlıksız bina sâkinlerine gelince, onların sadece uyanıklık derecesini ölçmek için tasarlanan eylemin bir parçası oldukları görüşü, en temelinden başlayarak, cevapladığından çok soruyu gündeme getirdi. Kendi polisleri çuvalların içeriğini kesin olarak patlayıcı olarak belirlemesine karşın, Moskova'dan gelen adamlar malzemeyi, sırf şeker olduğunu anlayabilmek için, niçin o kadar uzağa taşımıştı ki?

ORT televizyon kanalının ortağı “Oligark” Boris Berezovsky gibi insanlarla, bağımsız NTV kanalındaki İtogi programındaki ahbablarını Ryazan vakasına biraz daha derinden bakmaya başladığında, ya çabucak susturuldular ya da resmî açıklamaya güvenmedikleri gerekçesiyle hain ilân edildiler.

O günlerde KGB şefliğinden Rusya'nın yeni olağanüstü Başkanlığına terfi eden Vladimir Putin “Alçakları tuvaletlerinde ezeceğiz!” diye sokak-ağzıyla ant içiyordu.

İrkçi çılgınlığın eşliğindeki vatanperverlik dalgası Rusya Fede-

rasyonu'na hâkim olurken, ileri görüşlülük canı Çeçenlerle ilgili her şeye karşı yeniden canlanan Rus nefret furyasında yitip gitti.

Savaşın gelişimini Montana, İstanbul, Bakü ve Tiflis'ten gördüğü haliyle izledim. Bu savaşın bir parçası olmayı istemedim. Ama dostlarım ve meslektaşlarım hayli rahatsızlık verici şu soruyu sormayı sürdürdüler: Başka muhabirler sığınaklardaki bakış açısından Rus hava saldırısıyla alâkalı haberleri cep telefonlarıyla geçsin diye Grozni'ye gitmek için her türlü çılgınlığı göze almıştı, peki ya ben niçin almıyordum?

Esrarengiz Mansur Jaçimczyk vasıtasıyla bağlantılarımı kurdum. Hani şu İstanbul'daki Liz Taylor Öksüzler Konseri'ni düzenleyen adam. O ve Khoj Ahmet Nukayev Boğaz'daki Bebek-merkezli Çeçen Dışişleri Bakanlığı'nı Bakü'nün göbeğindeki adı-gerekmez bir otelin dördüncü katına taşımışlardı.

Hem Nukayev hem de Jaçimczyk, Aslan Maşadov'un Çeçenistan hayalinin sınırları belli ulusal bir devlet olmasından rahatsızlık duyuyor, bu seferki savaşa mesafeli yaklaşıyorlardı. Öyle ki, önsüzli Khoj Ahmet, ulusal bir devlet hayaline sorunun kaynağı gözüyle bakıyor, doğrudan şimdiki savaşa yol açtığını düşünüyordu. Mansur kendisinin ve patronunun desteklediği devrim niteliğindeki yeni siyasal kavramı kesin olarak açıkladı. Bu, varolan tüm devlet-benzeri unsurların çok daha küçük, yerel ihtiyarların idaresindeki kan davası gibi geleneksel ananeleri olan aşiret-temelli yetkililere "devredilmesi" kavramına dayanıyordu.

Bu elbette ki, Khoj Ahmet ve Mansur'un bundan böyle Çeçen devletiyle onun başındaki hükümeti savunmaktan teorik olarak vazgeçtikleri anlamına geliyordu. Bu öylesine büyüleyici bir sıçrayıştı ki, neredeyse kahkahalarla gülecektim.

"Mansur," diye sözünü kestim. "Modellerinden gına geldi. Benim ihtiyacım olan beni gizlice Çeçenistan'daki dağlara götürüp öldürtmeden geri getirebilecek bağlantılar." Mansur bir süre derin derin düşündü ve sonra bir kalem ve bir kâğıt çıkardı.

“Bunlar Gürcistan’daki adamların ve bunlar ise sınırın öte tarafındaki adamların” dedi Mansur, adlarla numaraları bana uzatırken. “Tanrı yardımcın olsun.”

1999 Ekim’inin başlarıydı ve ne kadar garip olurlarsa olsunlar, eski dostlarla birlikte olmak için iyi bir vakitti.

20

Donmuş Ayaklar ve Kavrulan Bir Beyin

O nları ırmakların birleştiği yerde bekledim, haritalarda Şatili adıyla işaretlenen kuzey Gürcistan'ın Büyük Kafkas Sıradağları'ndaki geçiş yolunun güney Çeçenistan'ın Büyük Kafkas Sıradağları'ndaki geçişe dönüştüğü bir yer.

10 Ekim 1999'du. Bunu kesin olarak anımsıyorum, zira kırk-beşinci doğumgünümü ertesi gün Samaşki'de geçirmek için o akşam Çeçenistan'a geçmeyi tasarlıyordum.

Çeçenistan'ın, Rusya dışında, ortak bir sınır paylaştığı dünyadaki tek ülke Gürcistan'dı. Sadece seksen kilometre uzunluğundaki sınırı, dört-bin-metreden fazla yükseklikteki görkemli dorukların altından uzanan üç-bin-metrelik baş döndürücü dar geçitlerden oluşuyordu. Bu inanılmaz güzel ve ırak yer, bir sığınak ve kaçış yolu arayan kentin yorgun ahalisi için ve Argun Irmağı'nın güneyinden savaştaki Çeçenistan'a "kızak-seferi" yapmaya girişen benim gibi başkaları için, bundan böyle bir uğrak yeri haline gelmişti.

Sınırın Gürcistan kısmında, oraya henüz gelmiş sefil ve malının mülkünün tamamından yoksun edilmiş insan kümeleri, kökler, ince dallar ve kuru-otlarla dağın ayazından korunmak için dokunaklı ateş-

ler yakıyordu. Öteki kısımda, iki ya da üç kilometre kuzeyde, kirli beyaz bir duman bulutu meşum bir kümülüs yığını gibi yükseliyor, ya mesafe ya vadinin akustiği ya da sırf ırmağın kükremesinden ötürü duyulmayan yeni bir patlamayı haber veriyordu.

Tiflis'ten diğer iki muhabirle birlikte gelmiştim. Beni sınıra getirmek için inişli çıkışlı bir hafta sonu gezisi yapıyorlardı. Orada kara mayınlarını-çıkararak bir yardım derneğinin bölge müdürü Tom Dibb adlı bir adamla buluşacaktım. O da kendisine adam toplamak için o gece Çeçenistan'a gayri resmî bir giriş yapıyordu.

Esasında, aşılacak bir sınır yoktu. Şatili'ye giden dağ yolunun kara kısmı, Argun Irmağı'nın birleştiği köpüklü sulara ve ırmağın küçük bir kolundaki bir sel yatağında son buluyordu. Irmakların tepesindeki bir kayalıkta Ortadoğu'dan gelen gönüllü Vahabi savaşçıların yolunu kesmek için Gürcistan Ordusu'na ait bir ileri karakol kurulmuştu. Gönüllü Vahabi savaşçıların Grozni'deki arbedeye katılmak üzere Çeçenistan'a Gürcistan'dan sızdığı söyleniyordu. En azından, bu, Rus medyasının haberlerinde böyleydi. Bu yüzden de Gürcistan'ın öyle ya da böyle güvenlik önlemleri almasını gerektiriyordu. Acı alaylı olarak, hayli-ürkütücü aşırı dinci tanımına uyan tek kişi Bosnalı hamile karısı ve üç-yaşındaki kızıyla birlikte Grozni'den kaçan çift uyruklu bir Ürdünlü-Amerikalı oldu. Bu macera, ancak bir Gürcü kampının zoraki misafiri olmalarıyla sonuçlanabildi. Görünüşe göre bizi Amerikalı konsolosluk görevlileri sanmıştı, çünkü birkaç kişi ona görevlilerin kendisiyle görüşmek için Şatili yolunda olduklarını söylemişti. Bizden aman dilemeye başladı.

“Saraybosna'da Suudi bir yardım acentesinde çalışıyordum, ama bal ürünleriyle ilgili bir iş yapmak için Grozni'ye geldim” dedi, Ömer Al-Kurdi adlı adam çaresizce. (Kameradan hoşnut olmadığını belli eden bir edayla) Gür sakalları ve kırpık bıyığıyla Vahabileri andırıyor, ama hiç de onlar gibi yabanıl ve tehditkâr gözükmiyordu. “Ruslar evimi bombaladı ve İngilizler ülkelerine girmeme müsaade etmedi” diye anlattı. “Haydutların arabamı alması bardağı taşıran son damla oldu. Böylece kaçışımızı tasarlamaya başladık. N'olur yardım edin!

Ben Amerikan vatandaşım ve Fresno Üniversitesi'nin dilbilim bölümünden mezun oldum.”

Amerikan vatandaşlığı ve Suudi yardım derneği bağlantıları bulunan Ürdünlü Kürt kökenli bir Arap, Çeçenistan'da bal işine bulaşmış, yeniden Bosna'ya dönmeye çalışıyordu ha? Bu durum esrarengiz Mansur'un, Liz Taylor'la bağlantı kurarak İstanbul'daki tabak-başına-bin-dolarlık akşam yemeğini düzenlemesiyle boy ölçüşebilirdi. Gerçeküstü.

“Tüm gece sınırın yakınında toplanıyor ve sabahleyin ırmağı aşmaya başlıyorlar,” dedi karakolun komutanı Albay Irakli Kopadze, sınırın öte tarafından azar azar gelen mültecileri kastederek. Aktör Lee Marvin'le inanılmaz bir benzerliği vardı. “Onlar için yapabileceğimiz hiçbir şey yok, pasaportları olanları kaydetmekten gayri. Buradaki köylüler bile yabani dağ koyunundan başka yiyecek bir şey bulamıyorlar.”

Irmağın berisinde rastgelen insanların pek çoğu aslında *Kistler* diye anılan yerel Çeçenlerden oluşan Gürcistan yurttaşlarıydı. Kendilerini Kafkas sıradağlarının kuzey eteklerinde yaşar bulmuşlardı, ama Sovyet haritacılarının aklına öyle esti diye, Çeçenistan'ın değil de Gürcistan'ın kuzeyinde. Sovyet devrinde, hudutların belirlenmesi o kadar da fark yaratmıyordu. Çobanlar ve sürüleri görünmeyen sınırlardan istedikleri gibi ileri geri gidebiliyorlardı. Ancak SSCB'nin 1991'deki dağılışının ardından, Kistlerin pek çoğu etnik milliyetçiliğin de etkisiyle yeniden Çeçenistan topraklarına yerleşmeyi kararlaştırdılar. Lojistik zorluklardan ötürü, çoğu Çeçenistan'a dolambaçlı, ama çok daha kolay bir güzergâhtan, Çeçenistan'ı çevreleyen iki Rus özerk birimi Dağıstan veya Kuzey Osetya'yı Grozni'ye bağlayan yoldan geldiler. Ancak hem Kistlerin hem de mülteci Çeçen akrabalarının bunun tam tersi istikametinde gelişen göçü, tahayyül edilebilecek en zahmetli koşullar altında gerçekleşiyordu: Grozni'den Argun Vadisi yoluyla Şatoi'ye, bundan böyle Rus toplarının ve uçaklarının bombaladığı bir yoldan ve oradan daha da yüksekler beterin beteri bir dağ yolundan odunculukla geçinen İtumkale'ye ve sonra nihayet keçi-ve-sığırlar geçsin diye yukarı Argun Irmağı'nın üstündeki dağ sırtlarının oyulmasıyla yapılan ecis

bücüş patikanın karşısından Gürcistan sınır karakoluna. Hem Gürcistan'a ulaşır ulaşmaz öyle pek de sıcak karşılanmıyorlardı. Şatili bölgesi yerlilerinin toplam nüfusu beş yüz kişiden bile azdı. Çoğu Hevsuretiler* diye anılan dağlarda yaşayan dayanıklı bir Gürcü boyunun mensubuydular. Kimi, mavi-gözlü Hevsuretilerin Ortaçağ'da ortadan kaybolup giden bir grup Haçlının soyundan geldiğini iddia ediyor; diğerleri ise Hevsuretilerin, uzun ve kanlı tarihi boyunca, Gürcistan olarak bilinen toprakları silip süpüren istilâcı orduların işgaline hiç uğramamış Gürcülerin en arı hali olduğunu ileri sürüyordu. Her ne olursa olsun, Hevsuretilerin Müslüman Çeçen komşuları hakkındaki görüşleri, yüzyıllardır olduğu gibi, şimdi de hayli değişkendi. Bu, engebeli arazideki çavlanlı yaylaların üstüne kurulmuş kil ve taştan bekçi kulelerinin ve surlarla çevrili köylerin halinden de anlaşılıyordu.

“Kuzey Kafkasyalılar olarak, kalbimiz savaştan kaçan mültecilerle birlikte atıyor” diye açıkladı bitkibilimci şoförümüz ve kılavuzumuz Şamil. Kökeni vaktiyle Hevsureti ve Çeçenlerin birlikte yaşadığı dağ köyüne dayanıyordu. “Ama bunlar Çeçen işte, tamamı boğazına kadar silâh ve uyuşturucu kaçakçılığına bulaşmışlar, sığırları ve hatta insanları bile kaçırmaktan geri kalmazlar.”

Kişiyi harekete geçiren hırs ve ideoloji her ne olursa olsun, söz konusu kişinin çok sayıda kaçak mal veya insanı, bu bölgede yol sayılan dimdik ve kıvrımlı çakıl patikalarından bir aşağı bir yukarı götürrebilmesi neredeyse mantık dışıydı. Tiflis'ten Şatili'ye, *Datvis Cvarigeli* (Ayı Doruğu) Geçiti'nin yukarisından ve ötesinden uzanan yüz elli kilometrelik yol, beş saatten fazla vaktimizi aldı. Dört-çekişli aracımızla gece aşılması hayli tehlikeli olan bu yolu gün içerisinde hiç durmadan aldık. Toz ve çakılla kaplı yolda yapılacak en küçük bir şoför hatası aracınızın sarp kayalıklardan dipsiz çukurlara yuvarlanmasıyla sonuçlanabilirdi. Yamacın güney kesimindeki Gürcü güvenlik denetim noktaları arzu edilmeyen hemen her akışı kolaylıkla önlüyor olmalıydı, yani yalnızca hudutta Albay İrakli'nin komutasındaki küçük garni-

(*) Kendilerine Kartveli diyen Gürcülerin nüfus yapısını oluşturan boylardan biri de Hevsuretilerdir – ç.n..

zon değil. Ve beni savaştaki Çeçenistan'a geri götürmesi gereken, Gürcistan'dan Çeçenistan'a akan yol tam da buydu.

Çok uzun bir süre bekledik. Derken, alacakaranlıkta, uzaktan gelen motor seslerini duydum ve sonra güneyden gelen iki farklı arabanın farlarını gördüm, Şatili'nin üzerinden u-dönüşü yapıyorlardı. Çok geçmeden, iki beyaz cip güvenlik barikatına doğru tırmanışa geçti. Gelenler dört ya da beş Çeçen kabadayının eşliğinde seyahat eden Tom Dibb'le Halo Trust'tan başka bir İngilizdi. Çeçenler geçiş biletim, yani savaşa dönüş aracımıydı.

Ama durum pek de iyi görünmüyordu. Barikatın *schlagbaum* diye anılan öteki ucu ağırlıklı giriş engeli olduğu gibi duruyor ve Gürcü muhafızlar oldukları yerden çekilmiyor, Çeçen konvoyunun geçmesine müsaade etmiyorlardı. Karanlık çökerken Çeçen korumalar seslerini hayli yükseltmeye ve kabalaşmaya başladılar, Gürcü nöbetçilerle ebedi dostluklarını andıran bir edayla ardı ardına ne idüğü belirsiz tehditler savurdular. Bu, itiraf etmeliyim ki, kişinin Çeçenleri adeta Aleksandr Solzhenitsyn'in *Gulag Archipelago*'sunda tarif edildiği şekliyle gördüğü şu nadir anlardan biriydi. Ünlü rejim muhalifi, Çeçenleri korku nedir bilmediklerinden sistemin çalışma kamplarında dize getiremediği tek halk olarak betimliyordu. İşte şimdi tam karşımdaydılar. Elllerinde birer çift tabanca olan altı adam, bir garnizon dost olmayan askerlerin delici bakışları altında, çıkmaz bir sokağa saplanmış ve garnizonu yavaş yavaş yumuşatmaya başlamıştı. Ne yazık ki, askerler yeterince çabuk yumuşamadı.

“Sanırım bunun nedeni Gürcü komutanın senin gazeteci olduğunu bilmesi” dedi Tom. “Gidiyormuş gibi yap ve sonra aynı yoldan geri dön. Şafak sökerken buluşuruz.”

Kır pas içinde, rutubet-kokusu-sinmiş köhne bir kulübede geçirilen tam anlamıyla sefil bir gecenin ardından, ertesi sabahın erken saatlerinde karakola geri döndüm. Ama arabalar çoktan sırra kadem basmıştı.

“Tiflis’e geri döndüler,” dedi Lee Marvin’e benzeyen Albay Irakli.

Oysa, *schlagbaum*'un öbür yanındaki hayli bozuk zeminde taze tekerlek izleri göze çarpıyordu. İzler kayaları-aşındıran akarsu yatağına doğru devam ediyordu. Öte tarafa geçmiş ve sonra Çeçenistan'ın içlerinde gözden kayıp mı olmuşlardı? Anlamak neredeyse imkânsızdı.

Eh, pek de öyle sayılmaz. 11 Eylül saldırıları ve Afganistan'da El-Kaide'ye karşı yürütülen savaşın ardından, 9 Aralık 2001 tarihli *New York Times*'in baş-sayfasında Michael Wines'in kaleme aldığı, "Teröre Karşı Açılan Savaş Çeçen Çatışmasına Yeni Bir Işık Tutuyor" başlıklı bir makale yayınlandı.

Urus-Martan, Rusya Gürcistan'dan Çeçenistan'a giden tek yol Rus sınırının kuzey kesiminden geçer, Kafkas Dağları'nın öte tarafından kıvrılır ve Rusya'nın azgın Argun Irmağı boğazı boyunca devam eder. İki yıl önce yağmurun çiselediği bir Ekim gününde, Abdül İtslayev işte tam da bu yol dolaylarında dolaşiyor, otostop yapıyordu.

Rus Ordusu'nun Çeçenistan'daki isyancılara saldırısı henüz başlamıştı ve Bay İtslayev iki-binbeşyüz metre yüksekliğindeki dorukların arasına sıkışmış bir köy olan İtumkale'ye gitmek zorundaydı, savaş alanı olacağı besbelli bu gerilla bölgesinden yakınlarını çıkarmalıydı.

Başardı da, ama umulmadık bir şekilde. Alışıldık tekleyen La-da marka otomobil yerine, ne idüğü belirsiz bu toprak yolda motorları gümbür gümbür gürleyen iki dört-çekişli Mitsubishi cip belirliverdi. Cipleri Çeçenler değil yabancılar sürüyordu.

Kendisiyle yakın zamanda yapılmış bir röportajda Bay İtslayev, "Benim bulunduğum arabada iki İngilizle bir Arap vardı," diye açıkladı. "Buraya niçin geldiklerini sordum. Çeçenlere yardım etmek için geldiklerini söylediler."

Gerçekten de, bu üçü, Çeçenistan'ın içlerinde paramiliter bir kıybaşı kurmuş olan bir grup Müslüman milise katılmaya gidiyordu. Afganistan'dakiler gibi, kimileri İslâm'ın aşırı uçtaki Vahabi mezhebine bağlı yabancıları. Belirgin özellikleri, tıpkı Afganistan'daki gibi, para, lüks spor arabalar ve en iyi silâhlara olan düşkünlükleriydi.

...[İtslayev'in] Benzer hikâyeler, Rus yetkililere göre, Kremlin'in bıkıp usanmadan söylediği şeyi destekler niteliktedir: Öyle ki Rusya'nın Çeçenistan'da iki-yıldır sürdürdüğü mücadele

yurtiçi ayrılıkçı unsurların zâlimce yok edilmesinden ziyade, uluslararası teröre karşı girilmiş bir savaştır. Bu, aynı zamanda, Amerikalıların ve Batılıların 11 Eylül saldırıları onları terörün yayılmasını yeniden değerlendirmeye itene dek omuz silktiği türden bir hikâyedir... [vs., vs.]

“Arap” hakkında en ufak bir fikrim bile yok, ama adı geçen iki İngiliz’in Tom Dobb’le Halo Trust’tan ona eşlik eden arkadaşı olduğunu neredeyse kesin bir dille söyleyebilirim. Usame bin Ladin’le Çeçenistan arasındaki bağlantıyı kurmak uğruna görmezlikten gelinecek küçük bir ayrıntı.

Gray Lady [NYT]’nin muhabiri 2001 Aralık’ındaki vapuru kaçırmış olabilir, ama ben iki yıl önceki o Ekim günü otobüsü çoktan kaçırmıştım.

11 Ekim’di, yani kırk-beşinci doğumgünüm. Samaşki’de geçirmeyi tasarlamıştım. Ama böyle bir şey asla olmayacaktı ve o aynı gün oraya ulaşmamın imkânsızlığını bilmeme karşın, ne pahasına olursa olsun bunu gerçekleştirmek için niçin ayak dirediğimi şimdi sorgulayabiliyorum.

Niçin Samaşki?

Dostum Hüseyin’i bulmak için mi? Orada mıydı ki acaba? Olmasa bile bir şeyi değiştirir miydi ki?

Tam da böyle bir anda, benim varlığımın onun üstünde ne gibi bir etkisi olacaktı ya da başka zamanlarda nasıl bir etkisi olmuştu?

Hem ben kimdim ki Çeçenistan’a gidiyordum?

Hikâyemde savaşın o bildik dehşetini anlatma kisvesi altında, kendi cesaretimle övünmek dışında, gerçekten nasıl bir katkıda bulunma niyetindeydim?

Ne vakit savaşırsanız bir yaşam sürdürecektim?

Cehennemim dibinde kutlamayı tasarladığım doğumgününü partimle ilgili diğerleri gibi sorunlu birkaç nokta daha vardı. Örneğin, kesin bir görevim olmadığı gibi, ne bir kameram ne cep telefonum ne de cüzdanımda beş param vardı – ve bu defa, suçlayacak bir Video News

International da yoktu, hepsi benim örgütlenme noksanlığımdan olmuştu.

Acaba etrafta sadece bir çeşit savaş dikizcisi olarak takılmayı mı tasarlıyordum?

Eh, belki de. Hâlâ daha Gürcü muhafızları kandırıp atlatabilir ve ırmağın karşına geçip, Argun’daki “kayağa” binebilir ve o akşam Grozni’ye ulaşabilirdim; olası bir saldırı söz konusu olursa, Şatoi veya İtumkale’de de kalabilir ve sonra ertesi gün tüm güçlülere karşın Samaşki’ye ilerleyebilirdim.

Ama bu şeylerden hiçbirini yapmadım ve bu yerlerden hiçbirine de gitmedim. Tiflis’teki bir lokantaya gidip, kokuşmuş ve ödlek biri gibi eski ve yeni ahbaplarımla kafayı çektim.

Savaş haberciliğinin heyecan verici âleminde iz bırakma sırası başka bir çılgın adama (ve elbette kadına) gelmişti diye düşünerekten kendimi avuttum. Belki artık daha yaşlıyım ve savaştan bıkip usanmışım – ve belki de akıllanmışım. Ama içimden bir ses yükseliyordu. Belki de korkmuşum işte.

Eve giden uzun yol Bakü, İstanbul, New York, Salt Lake ve, nihayet, Montana, Bozeman’ın dışındaki yerel havalimanından geçiyordu. Kamyonetime atladım ve kırk kilometre kadar doğuya çoğumuzun Dodge dediği yere, yani Livingston’a kadar direksiyon salladım.

Yüz elli yıl önce sekiz bin kişi ve bugün de sekiz bin kişi.

Bir kez daha, aylarca uzakta kaldığım yere geri gelmişim.

Herkes “Çeçenistan nasıldı he?” diye sorup duruyordu.

Ben ise “Gidemedim ki,” diye cevaplıyordum.

“Yani Hüseyin, hani su hakkında film yaptığın Müslüman savaşçı...”

“Bilmem,” dedim.

Sonsöz

Samaşki'ye Doğru Sendelemek

İnguşetya'daki İnsan Hakları İzleme Derneği'nden bir araştırma ekibi 27 Ekim'de Samaşki köyüne yapılan bir Rus saldırısından kurtulan beş kişiyle söyleşi yapmıştır. Görgü tanıkları 15 Ekim'den itibaren köyün aralıksız olarak bombalandığını söylemiştir. En büyük saldırının 27 Ekim'de olduğu anlaşılmıştır. Saldırıda onlarca Samaşkili sivil ya ölmüş ya da yaralanmıştır. İnsan Hakları Derneği'nin köydeki olası askeri hedeflere ilişkin hiçbir bilgisi yoktur. Rus saldırısında onlarca gayri-muharibin ikamet ettiği evler de hedef alınmıştır.

26 Ekim akşamı geç saatlerde başlayarak, Rus füzeleri gittikçe artan bir yoğunlukla Samaşki'ye düşmeye başladı. Otuz yaşında bir öğretmen, Melike Abdülyeva “Komşumuzun bodrumuna sığındık” diye anlatıyor. “Sığınıkta çoğu çocuk ve bebekten oluşan altmış-yetmiş kişi daha vardı bizimle.” 27 Ekim günü saat 23:00'te saldırıya verilen aradan faydalanan Abdülyeva sığınaktan ayrılıp, yirmi-beş-yaşındaki kız kardeşi Şatsita'yı da yanına alarak yiyecek aramaya çıkmış. Bodruma geri döndüklerinde, sığınığın üstündeki eve bir top mermisi isabet etmiş. Evin on-beş metre uzağında bulunan iki kız kardeş patlamanın şiddetiyle yere yuvarlanmış. Bir şarapnel parçası Melike'nin sağ kalçasına isabet etmiştir. Şatsita ise sırtından ve sol bacağından yaralanmıştır. Sargı bezi bulamadıkla-

rından, iki kadının yaraları paçavralarla sarılmış.

Otuz-yasındaki bir Samaşki yerlisi, Luiza Abayeva 27 Ekim’de Rus mermilerinin “köyün hemen her yerine düştüğünü” belirtiyor. Abayeva, omzundaki yaraların saat 10:00’da kasabayı yaylım ateşine tutan iki Rus savaş uçağının attığı bombalardan kaynaklandığını söylüyor. Uçaklar civardaki iki evi doğrudan vurmuş, Abdülkadirov ailesinden iki kadın ve üç çocuğu öldürmüş ve on-iki-yasındaki Selimhan Yakuev’in bacağına koparmıştır. Kırk-iki-yasındaki Havva, 27 Ekim akşamı Samaşki’deki konutların “yüzde 95’inin” yandığını ve o gün çok sayıda kasaba sâkininin ya öldüğünü ya da yaralandığını belirtiyor.

İnsan Hakları İzleme Derneği bu köye yapılan saldırının fena halde orantısız sivil kayıplardan kaçınmak üzere alınması gereken zaruri tedbirlerin alınmadan yürütülmekte olduğundan endişe duymaktadır ve Rusya’yı sivillerin dokunulmazlığı ilkesine saygı göstermeye davet etmektedir.¹

O sonbahar Montana’da av mevsimi keyifsiz geçti.

Damarlarım daha çok alkolle yıkandı.

Uludum durdum dolunayda.

Bensiz sürüp gitti savaşım

Çıktı artık benim savaşım olmaktan.

Tanıdık isimler, yeni vakalar; yeni isimler, bildik vakalar.

Bensiz sürüp gitti savaşım.

Kim bilir benim savaşım değildi belki de artık.

31 Aralık 1999’da Boris Yeltsin Rusya Federasyonu devlet başkanlığı görevinden istifa etti.

KGB Albayı ve geçici Başbakan Vladimir Putin devlet başkan vekili oldu ve ardından, 2000 Mart’ında resmen bu göreve seçildi. Putin seçimlerden önceki parti programında “Kayıtsız Şartsız Hukukun Egemenliği/Hukukun Diktatörlüğü” başlıklı bir kampanya yürüttü.

Putin, Rus gazeteci Andrey Babinksi’yi genelde devam eden mezalimler ve özelde “arındırma” kamplarında Çeçen delikanlılar üze-

1 “Many Civilians Killed in Samaşki Village, Chechnya,” İnsan Hakları İzleme Derneği basın bülteni, 4 Kasım 1999.). On-line olarak <http://www.hrw.org/press/1999/nov/checha1104.htm> adresinden ulaşılabilir (en son Haziran 2003’te erişilmiştir).

rinde sürdürülen iğrenç uygulamalar hakkında yaptığı saldırgan haberlerden ötürü vatan haini ilân etti.

(Yinelenen) Savaşla ilgili haber yapmak, abartmasız, kadın işi haline geliyordu. Rus muhabir Anna Poltkovskaya'yla Fransız gazeteci Anne Nivat geleneksel Çeçen kadını kılığında cephe hattının gerisinde ve berisinde mekik dokuyor, birbiri ardı sıra pek çok tehlike atlattıyordu. Hatta Nivat, Grozni'de çöken siperden kaçayım derken, kendini, Şamil Basayev'in yaralanmış ayağının kesildiği bir ameliyathanenin tam ortasında buldu.

“Durum nedir?” diye sormuştu Basayev doktora, uyuşturulmadan yapılan ameliyattan çıkarken.

Doktor, “Kangren tehlikesinden dolayı sağ ayağınızı aldık,” diye yanıtlamıştı.

Bunun üstüne “Şükürler olsun!” demişti Basayev. “Artık bir ayağım cennette!”

Cerrah, Dr. Hasan Baiyev, tüm yaralıları tedavi etme üzerine ettiği Hipokrat Yemini'ni herhangi bir sözüm-ona-terörist ya da Rus askeri ayrımı gözetmeden uyguladığı için uluslararası tıbbî kahramanlık sembolü haline geldi – ve çatışmanın her iki cephesi tarafından da ihanetle suçlandı. Dr. Baiyev, *The Oath (Yemin)* adlı bir kitap yayınlıyacak.

Dark Side of the World (Dünyanın Karanlık Yüzü) başlıklı belgesel Çek gazeteciler Petra Proçazkova ve Jaromir Stetina tarafından Grozni ve Samaşkı'de çekildi. Belgesel Üstün Uluslararası Gazetecilik SAIS-Novartis Ödülü'nü kazandı.

Gürcü belgeselci Nino Kirdatze, *Il Etait une Fois La Tchetschen (Çeçen Ninnisi)* adında unutulmaz bir belgesel çekti. Bu belgesel Adolf Grime ve Tek Dünya Festivali'nde ödüller kazandı.

Derken Moskova-merkezli muhabirlerin, Grozni viranesine götürüldükleri, günlük geziler hakkında geçtikleri sıradan haberler dışında, Çeçenistan dünya sahnelerinden bir kez daha sessizce çekip gitti. Çeçenistan'a günlük turlardan başka bir yöntemle girme teşebbüsünün sonuçları Roddy Scott'un yazgısıyla özetlenebilir. İngiliz vatandaşı olan Scott, 2002 Eylül'ünde Gürcistan sınırını yasadışı yollardan ge-

çip Çeçenistan'a girmeye çalışırken öldürüldü. Scott'a verilen ödev, benim Samaşki'ye yaptığım ilk seyahatteki görevimi ne kadar da andırıyordu.

Scott'ın kamerasının ele geçirilmesi Ruslar için beklenmedik bir başarı oldu. Gazetecinin cesedinde bulunan bant, Çeçen savaşçıların Şatili dolaylarındaki, Pankisti Geçidi olarak bilinen, kuzey Gürcü bölgesini sınır-ötesi harekâtlar için üs olarak kullandıkları yönünde yinelenen Rus iddialarının doğruluğunu su götürmez şekilde kanıtladı. Oysa bu suçlamalar bizzat Gürcü devlet başkanı Eduard Şevardnadze tarafından sürekli reddedilmekteydi. Görünüşe göre, hatta Şevardnadze resmî olarak varolmayan Çeçen savaşçı unsurlarını ülkenin diğer tarafına geçip, ayrılıkçı özerk Abhazya cumhuriyetindeki ayrılıkçı rejime karşı sabotaj düzenlemek üzere kiraliyordu. Yok yere 1993'te Abhaz, Çeçen ve "serkeş" Rus kuvvetlerinin zaptettiği Suhumi kentinin kontrolünü yeniden ele geçirmeyi ummaktaydı.

Bu arada, Tiflis'te, Amerikan elçiliğindeki büyükelçi vekili Philip Remler bölgenin artık, Çeçen mülteciler ve şu anda Pankisti Geçidi'nde bulunan savaşçılara ek olarak, Afganistan'daki Amerikan saldırısından kaçan El Kaide benzerlerinin yuvası haline geldiğini açıkladı. Amerika Birleşik Devletleri yüzlerce askeri eğitmeni Gürcüleri kendi ülkelerinin güvenliğini sağlamak için eğitmek üzere bölgeye sevk etti. Bu, Amerikan askerlerinin eski Sovyetler Birliği topraklarına ilk intikaliydi.

Çeçenistan'daki ana El Kaide bağlantısı, Arap aşiret reisi Hattab'dı. Mart 2002'de bir zehirli mektup vasıtasıyla kurnazca öldürüldü. Cinayeti Rus gizli servisi üstlendi. Oysa bitmek bilmeyen söylentilerde, Hattab suikastının, Devlet Başkanı Aslan Maşadov'un, El Kaide bağlantısını utanç verici ve Hattab'ın Vahabi-merkezli Sufî-karşıtı seferberliğini tiksindirici bulan yakın çevresi tarafından düzenlendiği söyleniyordu. Mektubu sözde gönderen kişi, Bakü dolaylarında öldürüldü.

Birinci savaşta Rus kuvvetlerine karşı savaşmış olan Çeçenistan Baş Müftüsü Ahmet Kadirov, Putin tarafından Cumhuriyet'in başkanlığına atanıyor, Putin bu hamleyle geleneksel Sufî İslâm'la bir yığın Vahabi arasına nifak sokmaya çalışıyordu. Derken Vladimir Putin Çeçe-

nistan'ın Rusya Federasyonu'nun bir parçası olup olmadığının sorulacağı bir halkoylaması çağrısında bulunuyor, esasında Çeçenistan'ın yasal olarak Rusya'nın daimi bir parçası olduğunu ilân ediyordu.

Gizlenmekte-olan Aslan Maşadov hükümeti adına konuşan, İnternet Çeçen tartışma grubundaki eski arkadaşlarımdan biri Francis Body, halkoylamasının 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21(3).Maddesi gereği geçersiz olduğunu ileri sürdü. Boyd'un şimdiki sıfatı İçkerya Çeçen Cumhuriyeti Kayıtlar Bakanıydı.

Ne olursa olsun 2003 Mart'ında halkoylaması yine de yapıldı. Kremlin'deki saymanların ilân ettiğine göre, Çeçenlerin büyük bir çoğunluğu Rusya Federasyonu'nun bir parçası olduğunu belirtmişti. Gizlenen-Maşadov-hükümeti oy vermeler hile karıştırıldığı çağrısında bulunup, yıllar önce ölmüş binlerce Çeçenin, görünüşe göre mezarlarından evet oyu kullandığına dikkatleri çekti.

Bakü-merkezli Çeçen gazeteci Mahirbek Tamarov, Cehar Dудayev'in dul eşi Alla Dудayeva'yla birlikte Don Kışotvari bir hedef güderek, Aleksandr Solzhenitsyn'a verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nün geri alınmasına çalıştı. Vaktiyle Çeçenleri Gulag'ta boyun eğdirilemeyen tek halk olarak metheden adam, artık o aynı boyun eğmeyen insanlar tarafından ırkçılık sınırlarında dolaşan bir Büyük Rus kültür şovenizmini benimsemekle suçlanıyordu.

Lawrence Sheets Amca Reuters'ten istifa etmiş ve bir yılını Stanford Üniversitesi'nde eskrim, gökbilimi ve Çince eğitimi almakla geçirmişti. Bu eğitim, Sheets'e, fazlasıyla çalışmaktan bunalmış gazetecilere yardım etmek üzere tasarlanmış bir-yıllık özel bir gazetecilik bursunun bir parçası olarak verilmişti. Ardından National Public Radio/Ulusal Halk Radyosu Moskova büro şefliği işini aldı. Bu iş tam da 11 Eylül ertesinde Amerika'nın Afganistan'ı istilâsını haber yapabilecek zama-na denk gelmişti.

Sheets sözde Amerikalı Taliban, John Walker Lindh'in ele geçirildiği vakit Mezarı-Şerif'te bulunuyordu.

“Niçin sen de buraya gelmiyorsun yahu?” diye paylamıştı Larry Amca beni. “Burada gazetecilik okulundan henüz çıkmış yeni yetmeler

yapımcılık yaparak günde dört yüz doları cebe indiriyorlar. Tam bir tımarhane!”

Afganistan’ı boşverdim. Irak’ı da öylesine boşverecektim.

Derken Moskova Kültür Merkezi’nde Ekim 2002’de elli Çeçen intihar komandosundan oluşan küçük bir grubun 750 kişiyi rehin aldığı nefes kesici olay çıktı. İslâm-tarzı *çarşaflara* bürünmüş on beş kadının da aralarında bulunduğu grup, taleplerini Çeçen ulusal bayrağının değil, İslâm’ın yeşil sancağı altında dile getirdi. Dünya kamuoyu rehin alanların Rus komandolarının elinden gelen sonlarını hak ettikleri kararını verdi. Rus komandolar içerideki herkesi gazla zehirledikten sonra tiyatroya baskın yapmıştı. Rehinelere bazıları rehin alanlarla birlikte ölüp gitti. Yerde yüzükoyun yatarken birer birer kafalarından vurulmuşlardı. Cellatlar tiyatro baskınının önderi, yirmi-beş yaşındaki Movladi Barayev isimli adamın, cansız eline bir şişe konyak yerleştirecek kadar ileri gitmişlerdi. Barayev, 1999 Aralık’ında bombalanıp halkı katledilmekle Samaşki’nin yerine nedensiz Rus gaddarlığının yeni sembolü olan bir köyden, Alhan Yurt’tan gelmişti.

ABC Haber 20 Şubat 2003’te ABD Gümrük Müdürlüğü’ne dayandırdığı bir haber yayınladı. Rus Güvenlik Teşkilâtı tarafından verilen bilgiye göre, sahte Gürcü pasaportlarıyla seyahat etmekte olan iki Çeçen “terörist” yasadışı yollarla Meksika sınırını aşıp Birleşik Devletler’e ve oradan da Montana’ya geçme “girişiminde bulunabilirlerdi.”

Verilen bilgide diğer ikisini Gürcistan’ın Çeçenistan hududunda bulunan serkeş sınır kasabası Pankisi Geçidi’nden dört Çeçenin daha izleyebileceği uyarısı yapılıyor.

Amerikalı yetkililer Çeçen direnişindeki unsurların El Kaide’yle bağlantılı olmasından endişe duyuyor ve sınır kasabasının Afganistan’dan kaçan en azından bazı El Kaide savaşçılarına sığınak teşkil ettiğine inanıyor.

Gizli servis, bu eğilimin sürüp sürmeyeceğinin henüz belli olmadığını belirtiyor.

Aynı kaynaklar, iki Çeçenin Montana’ya hangi amaçla geldiğinin de henüz belirlenemediğinin altını çiziyor.

Acaba “teröristlerden” biri Hüseyin yahut adamlarından birisi miydi?

Şimdi de terörist mi olmuştu?

Yoksa ta baştan beri mi teröristti?

Hem terörist ne ki?

Hâlâ hayatta mıydı?

Yaşayıp yaşamadığı bir fark yaratır mıydı ki?

Savaşım bensiz sürüp gitti.

Kim bilir belki de asla benim savaşım olmamıştı.

Birden telefon çaldı.

Aslında, Livingston’daki barınağımdan çok daha uzakta bulunan bir kasaba olan, Bozeman’daki anababa evimdeki telesekreterinde kayıtlı olan bozuk bir mesajdı. İşin özü şuydu: Moskova’daki birinin İngilizce bilen komşusu, adı telâffuz edilemeyecek kadar zor olan başka birinden bir mesaj almış ve benim aramam için bir telefon numarası bırakmıştı. Sorun, telefon kodunun ne Moskova ne de Rusya’ya ait olmasındaydı.

Yine de aradım, uluslararası santral memurunun sesi yanıt verdi.

“Kazakistan, Alma Ata, buyurun efendim,” dedi santral memuru canlı bir sesle.

“*Govorit Thomas Goltz,*” dedim Rusça. “Kiminle görüşüyorsunuz?”

“Musa,” dedi dünyanın öte ucundaki ses, on-iki zaman dilimi uzaktan. “Bir saniye buldum onu.”

Ve sonra nerden geldiği bilinmeyen başka bir ses daha hattaydı. Tükenmiş ve kederli ve çaresiz fısıldayan bir ses öyle derin bir ses ki kelimelerle anlatamam.

Hüseyin’in sesi.

“Senin görmem gerek,” vrakladı alıcıdan, binlerce elektronik mesafeden bozulmuş bir sesle. “Bu dünyada senden başka kimseye güvenemem.”

Savaştan sürgündeki yerine geri dönmüştü, sinir buhranına kapılmış ne dediğini bilmiyordu.

Bana güvenmesini, Kazakistan'ın bir ucundaki Umut Kırıntısı diye anılan kasabaya, sürgün yerine, evine, ne yapıp edip gene geleceğini söyledim.

Sözümü hâlâ yerine getirmedi, çünkü savaş hakkındaki *kitabımızın* üzerinde çalışıyorum. Bir nevi vasiyetname ya da en azından insanların zaaflarını ve iradesizliğini, ama aynı zamanda da kendini bir şeye adanmayı anımsatacak bir savaş kitabının, kitabımızın.

Bana gelince, bir daha asla savaşa şahit olmak istemem ben.

Tam da basılmak üzere yayınevine gitmeden önce bu kitabın son düzeltmelerini yaparken, kafamı masamdan kaldırıp baktığımda, beş metre bile uzağımda olmayan, fundalığımda duran, gözlerini bana dikmiş, iki genç yağız geyik görüyorum. O kadar korkusuzca yaklaşıyorlar ki, bu buzlu çağda ilk kez gülüyorum ve çalıları kurtarmak için geyikleri bahçemden uzaklaştırıyorum. Yoksa, tüm gün kalabilir, sonuza dek oradan ayrılmayabilirler.

İşte bunlar ABC'nin dikkat etmemi söylediği Montana'ya gelen Çeçen ziyaretçiler, dostlar, kuzey Çeçen düzlüklerindeki çamurlu küçük kasabanın simgeleri.

Samaşki – Geyikler Diyarı.



FOTOĞRAFLAR **HEIDI BRADNER** ► © Heidi Bradner www.heidibradner.com

Heidi Bradner Alaska’da doğdu ve büyüdü. 1991’den bu yana halen çalışmakta olduğu Rusya’da uluslararası foto muhabirliği yapıyor. Çeçenistan’daki çatışmaları belgeleyen çalışmasıyla Leica Medal Excellence ödülünü aldı. Sibiryâ bölgesinde yaşamla ilgili uzun dönemli projesi ise World Press Photo ödülüne layık görüldü.





Grozni'de evi yıkılmış bir aile



Hayat savaşta da devam ediyor



Tanksavar Çeçen çocuklar için bir oyuncak



Çeçen komutan Ruslan Hamzat Gelayev geleceğin savaşçılarını eğitiyor



Savaşın acımasızlığı karşısında ağlayan Çeçen kadınlar



Savaşın dehşeti çocuklara acımıyor



1944'te Stalin ile Beria'nın Haybach'ta yarattığı katliamın olduğu yerde bir Çeçen savaşçısı



Yaşlı Çeçenler (Iztarika) dağda da namazlarını ihmal etmiyor



Çeçenistan'da şehitler mezarlığı



Yaşlı bir Çeçen ve genç savaşçılar



Çeçen komandolar 26 Şubat 1944'ü anıyor



Bir Çeçen kadın savaşın yıkıntıları arasında evi için tuğla topluyor



Savaşın korkunç aracı helikopter şimdi bir oyuncak



Mülteci Çeçen çocuklar İnguşetia'daki kampta



Evini terk etmek istemeyen yaşı bir Çeçen'in yangın bombasından sonraki hali



Dünya Kadınlar Günü'nde bir Çeçen kadın kaybolan bir akrabasının peşinde



Savaşın Acı Yüzü...



Grozni gerçekten korkunç...(Grozni kelimesinin Rusça anlamı da korkunç)



Savaşın dehşeti ve toplu mezarlar



Savaş karşı olan bir Rus kadını oğlunu arıyor



Yaralı bir Rus askeri



Henüz çocuk yaşıta Rus askerleri



Tankta bir Rus askeri